

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH

Andrzej CZUPRYŃSKI

**ZAŁOŻENIA
WSPÓŁCZESNEJ SZTUKI OPERACYJNEJ**

„ZAŁOŻENIA”

PMB

WARSZAWA

74597

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ
WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH

Andrzej CZUPRYŃSKI

ZAŁOŻENIA
WSPÓŁCZESNEJ SZTUKI OPERACYJNEJ
„ZAŁOŻENIA”

Recenzja:

Prof. dr. hab. Waldemar KACZMAREK

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE ROZWIĄZYWANEGO PROBLEMU	6
1.1. Identyfikacja sytuacji problemowej	6
1.2. Przedmiot badań	7
1.3. Hipotezy i organizacja badań	9
2. EWOLUCJA SZTUKI WOJENNEJ DO KOŃCA LAT 80. XX WIEKU	13
2.1. Rozwój strategii wojskowej i taktyki	16
2.2. Rozwój teorii sztuki operacyjnej	45
2.2.1. Założenia operacji i podstawy sztuki operacyjnej do końca XIX wieku.....	46
2.2.2. Rozwój sztuki operacyjnej w pierwszej połowie XX wieku	64
2.2.3. Sztuka operacyjna w okresie zimnej wojny.....	90
3. FUNKCJE SZTUKI OPERACYJNEJ	105
3.1. Sztuka wojenna a sztuka operacyjna	105
3.2. Funkcja praktyczna sztuki operacyjnej	129
3.3. Funkcja teoretyczna sztuki operacyjnej.....	139
3.4. Funkcja dydaktyczna sztuki operacyjnej.....	145
4. ZAŁOŻENIA TEORII WSPÓŁCZESNEJ SZTUKI OPERACYJNEJ	148
4.1. Założenia współczesnych operacji	148
4.2. Podstawy sztuki operacyjnej	183
4.3. Teoria operacji.....	195
4.3.1. Podstawy teorii operacji wojennej.....	195
4.3.2. Założenia operacji reagowania kryzysowego	203
4.3.3. Założenia operacji pokojowych	215
ZAKOŃCZENIE	229
WYKAZ SCHEMATÓW, SZKICÓW, TABEL I RYSUNKÓW	230
LITERATURA	231

WSTĘP

W niniejszej pracy głównym przedmiotem badań jest teoria sztuki operacyjnej postrzegana w aspekcie ewolucji operacji. Natomiast celem jest, w wyniku przeprowadzonych badań, określenie założeń i kierunków rozwoju teorii sztuki operacyjnej we współczesnych uwarunkowaniach używania sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa.

Teoria sztuki operacyjnej i założenia prowadzenia operacji do końca lat 80. XX wieku straciły swą łączność z rzeczywistością ze względu na zmiany w otoczeniu geopolitycznym Polski i inny charakter zagrożeń bezpośrednich i pośrednich na bezpieczeństwo państwa. Stąd konieczność obiektywna wprowadzania zmian w teorię sztuki operacyjnej, by nie tylko być na równi z jej praktyką, ale prognozować jej rozwój na podstawie wniosków wynikających z jej ewolucji. Ewolucja operacji z jednorodnych w połączoną spowodowała, że współcześnie połączone stała się immamentną cechą operacji. Połączoność przestała być kryterium według którego wyszczególniano operacje. Cecha połączone spowodowała całościowe postrzeganie wszelkich działań w ramach operacji i powoduje zanikanie funkcji sztuki operacyjnej rodzajów sił zbrojnych. Stąd konieczność badań czynników wyodrębniających operacje i określenie uwarunkowań jej rozwoju w aspekcie nowoczesnego używania wydzielonych zgrupowań zadaniowych sił zbrojnych.

Doświadczenia i wiedza wyniesiona z kilkuletniego okresu badań nad prawidłowościami rozwoju operacji i jej teorii, stanowiły podstawę w rozwiązywaniu problemów niniejszej pracy. Natomiast kanwą prowadzonych badań były przemiany dokonujące się w sposobach przygotowania i prowadzenia operacji, co było podstawą sformułowania specyficznych właściwości jej rozwoju w poszczególnych okresach historycznych.

Wyniki dotychczasowych badań nad operacją pozwalały na wykrycie uwarunkowań powstania i rozwoju operacji jako zjawiska z obszaru sztuki wojennej, a nie uwarunkowań rozwoju naukowo-technicznego lub rozwoju środków walki. Współcześnie operacja jest konsekwencją ewolucji zadań sił zbrojnych w kształtowaniu bezpieczeństwa państwa. Używanie sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa w zakresie kształtowania bezpieczeństwa wymusza krytyczne spojrzenie na dotychczasowe założenia teorii sztuki operacyjnej osadzonej w uwarunkowaniach wojny globalnej. Krytycznej ocenie poddano dotychczasowe założenia sztuki operacyjnej, które były odpowiednie do innego charakteru rozwiązywania

konfliktów. Wyjaśnione zostały przyczyny narodzin operacji, prawidłowości jej ewolucji oraz czynniki je determinujące. Badania te stworzyły podstawę przystąpienia do badań nad najbogatszym treściowo i zakresowo problemem dotyczącym przewidywania przyszłych operacji.

W oparciu o tak sformułowane założenie, należało w pierwszej kolejności zbadać, jakie czynniki spowodowały powstanie nowego zjawiska w obrębie praktyki sztuki wojennej, którym była operacja. Następnie należało poddać analizie założenia teoretyczne operacji i sprawdzić ich zgodność z wymogami współczesności. Sformułowane na tej podstawie wnioski stanowiły bazę prognozowania przyszłych operacji i podstaw współczesnej sztuki operacyjnej. Należy podkreślić, że celem prowadzonych prac było wniesienie nowych wartości do teorii sztuki operacyjnej, postrzeganej jako subdyscypliny sztuki wojennej.

Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów i zakończenia. Rozdział pierwszy zawiera założenia metodologiczne prowadzonych badań. W drugim rozdziale zawarto wnioski z analizy ewolucji teorii strategii i taktyki w aspekcie uwarunkowań powstania i rozwoju operacji do końca lat 80. XX wieku. Przedstawiono krytyczne wnioski w aspekcie dotychczasowych uwarunkowań powstania i rozwoju operacji wskazując, że głównym źródłem jej powstania i rozwoju było poszukiwanie racjonalnego działania w obrębie sztuki wojennej. Początków teorii operacji należy doszukiwać się już w XVII wieku, natomiast początków sztuki operacyjnej jako dyscypliny naukowej i wyodrębnionego działu sztuki wojennej w latach 20. XX wieku. Krytyczna analiza uwarunkowań powstania i ewolucji operacji oraz jej teorii dostarczyła materiału wyjściowego do opracowania rozdziału trzeciego i czwartego niniejszej pracy. W rozdziale trzecim określono funkcje sztuki operacyjnej w aspekcie praktycznym, teoretycznym i dydaktycznym w uwarunkowaniach współczesnej sztuki wojennej. Dotychczasowe uwarunkowania postrzegania sztuki operacyjnej poszerzono o kryteria wyróżniające dyscyplinę naukową. Wnętrze funkcji praktycznej sztuki operacyjnej poszerzono o zadania realizowane na poziomie operacyjnym w aspekcie współczesnych operacji. Natomiast funkcji dydaktycznej przypisano szeroki zakres kształcenia myślenia operacyjnego w różnych jego formach. Rozdział czwarty zawiera założenia współczesnych operacji w aspekcie wspierania zamierzeń politycznych państwa w kształtowaniu bezpieczeństwa. Na podstawie analitycznych wniosków z poprzednich rozdziałów, zaprezentowane są uogólnienia dotyczące wymagań i cech przyszłych operacji. Określono podstawy sztuki operacyjnej wskazując, że zasadnym jest w niej rozróżnić podstawy sztuki operacyjnej oraz teorie operacji. Wnioskuje się by

w strukturze teorii zrezygnować ze sztuki operacyjnej rodzajów sił zbrojnych na rzecz zunifikowanej i odpowiedniej do przedmiotu badań sztuki operacyjnej postrzeganej holistycznie. W ramach teorii operacji zasadnym jest postrzeganie teorii operacji wojennej, reagowania kryzysowego oraz pokojowej odpowiednio do rzeczywistego przedmiotu badań. Ogólne uwarunkowania współczesnej sztuki operacyjnej i operacji postrzegane są w uwarunkowaniach osiągnięcia celu powodując minimalne (tylko konieczne) straty po obu stronach konfliktu.

Reasumując, w pracy zawarto wyniki badań dotyczące ewolucji teorii sztuki operacyjnej w aspekcie współczesnych operacji, jednocześnie sformułowano założenia operacji, jako formy organizacyjnej używania sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa.

W konkluzji należy stwierdzić, że przyjęty zakres oraz układ (struktura) pracy zdeteminowany został charakterem rozważanych problemów. Należy sądzić, że pozwoliły one na osiągnięcie przyjętego celu badań i opublikowanie uzyskanych wyników w formie zwartej wydawnictwa.

1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE ROZWIĄZYWANEGO PROBLEMU

1.1. Identyfikacja sytuacji problemowej

Głównym czynnikiem skłaniającym do podjęcia niniejszych badań, było uświadomienie sobie problemów, wynikających z ewolucji praktyki i teorii sztuki operacyjnej. Porównanie założeń teorii prowadzenia operacji z ich rzeczywistym rozwojem wskazuje na pewien dysonans pomiędzy dotychczasowym postrzeganiem zakresu teorii, a utylitar-nym jej stosowaniem. Zmiany w praktycznym obszarze organizowania i prowadzenia ope-racji powodują konieczność opracowania znowelizowanych lub nowych założeń sztuki operacyjnej. Prawie do końca XX wieku sztuka operacyjna jako teoria i praktyka rozwijała się w uwarunkowaniach teoretycznych prowadzenia wojny globalnej. Operacje postrzega-ne były jako części składowe kampanii, które prowadzone były w wojnie globalnej na sa-modzielnym teatrze działań. Opracowywane były założenia operacji: frontowych, armij-nych, strategicznych i operacyjnych. Operacjom w wojnie globalnej przypisano przymiot-niki: zaczepna, obronna, opóźniająca, według zadań, które głównie należało w danej ope-racji realizować. Wskazywało to na prowadzenie wielu równoległych i kolejnych operacji zaczepnych, obronnych lub opóźniających. Operacje organizowane i prowadzone były przez rodzaje sił zbrojnych, ponieważ ich dowództwa posiadały kompetencje operacyjnego dowodzenia. Współcześnie mało prawdopodobne jest prowadzenie operacji według po-wyższych założeń. Stąd teoria sztuki operacyjnej jako dyscyplina naukowa powinna na podstawie ewolucji przedmiotu badań zaproponować zmiany w teorii i określić kierunki jej rozwoju w aspekcie współczesnych i hipotetycznych założeń używania sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa.

Wnioski z analizy założeń dotychczasowej sztuki operacyjnej były podstawą sformu-łowania problemu wyrażonego pytaniem. **W jakim zakresie treści dotychczasowej sztuki operacyjnej wymagają zmian, by odpowiadały przeobrażeniom w podstawo-wym przedmiocie badań i kreowały jego rozwój?** Rozstrzygnięcia w tak zdefiniowanym problemie powinny doprowadzić badacza do osiągnięcia celu sformułowanego jako **okre-ślenie podstawowych założeń współczesnej sztuki operacyjnej w aspekcie czynników wpływających na zmiany w treści jej teorii**. Interpretacja celu z punktu semantycznego nie nastęrcza żadnych trudności. Natomiast z punktu prakseologicznego cel postrzegany jest dwuaspektowo. Istnieją rozmaite rodzaje działań świadomych i dowolnych, które mają

lub nie mają celu zewnętrznego. Działanie, które posiada cel zewnętrzny wynika z uświadomionego podejmowania działań określonych tym, co pragniemy osiągnąć. Natomiast działanie pozbawione celu zewnętrznego wynika z nieuświadomionego i nieorganizowanego działania. Działanie z celem zewnętrznym posiada cel złożony, którego osiągnięcie wymaga jego organizacji. Stąd, w procesie badań zawsze występuje cel zewnętrzny, który nie wynika z potrzeby badania, ale ze sprecyzowanego celu, do którego osiągnięcia należy opracować procedurę, czyli strukturę skutecznego działania.

Przyjmując za podstawę poznawczy i utylitarny charakter podejmowanej problematyki, został określony obszar poznawczy badanej teorii i zidentyfikowany jej obecny stan rozwoju. Na podstawie wniosków z analizy zmian w przedmiocie badań sztuki operacyjnej i jej teorii zostały hipotetycznie określone założenia podstaw teorii sztuki operacyjnej jako dyscypliny naukowej. Wnioski z analizy zmian przedmiotu badań i teorii sztuki operacyjnej były podstawą identyfikacji zakresu badań. Został zidentyfikowany przedmiot badań i sformułowano cel poznawczy. Wytyczono kierunki badań, poprzez sformułowane hipotez i określenie zadań badawczych. Osiągnięcie określonego celu badań było możliwe dzięki metodycznemu postępowaniu i gromadzeniu faktów naukowych, umożliwiającym analizę elementów składowych badanych zjawisk oraz wykrycie mechanizmu przeobrażeń w teorii i praktyce sztuki operacyjnej.

1.2. Przedmiot badań

Wnioski z analizy problemu i celu pozwoliły określić przedmiot badań. W nauce postrzega się rzeczywisty i abstrakcyjny przedmiot badań. Rzeczywistym przedmiotem badań wg van Fraasena jest to, co potrafimy zaobserwować własnymi zmysłami¹. Współczesna nauka wskazuje, iż należy ograniczać poziom postrzegania zmysłowego wynikający z biologicznej konstrukcji badacza w pozyskiwaniu adekwatności empirycznej na korzyść postrzegania poprzez urządzenia pomiarowe. Przy takim podejściu postrzeganie zmysłowe sprowadza się do roli użytkownika, zarejestrowanej, zapisanej, zmierzonej lub zobrazowanej informacji do potrzeb badacza². Taki charakter posiada teoria, która jest zobrazowana, zapisana, a jej użyteczność może być badana w relacji do rzeczywistego świata przy pomocy zmysłów i umysłu. **Przedmiotem badań była dotychczasowa teoria**

¹ Por., A. Groble, *Prawda i racjonalność naukowa*, wyd. Inter Esse, Kraków 1993, Rozdział III, Empiryzm.

² Por., *tamże*, s. 108.

sztuki operacyjnej i czynniki powodujące zmianę w obrębie jej teorii. Przedmiot był postrzegany holistycznie w aspekcie dotychczasowej teorii sztuki wojennej i zaistniałych w niej zmian. Wymagało to w sensie ogólnym odniesienie się do podstaw teorii strategii i taktyki w aspekcie ich ewolucji i wpływu na teorię sztuki operacyjnej. Dotychczasowa teoria sztuki operacyjnej badana była w aspekcie jej ewolucji i rozwoju oraz zmian w przedmiocie, którego teoria dotyczy. Stąd, badania dotyczyły również ewolucji i rozwoju operacji w aspekcie używania w niej sił zbrojnych. Takie podejście do przedmiotu badań wynika z relacji pomiędzy podstawowymi działaniami sztuki wojennej, które wzajemnie się kreują oraz z relacji pomiędzy podmiotem jakim jest państwo, jego siły zbrojne jako narzędzie do wspierania zamierzeń politycznych i formy ich używania.

Relacje pomiędzy dyscyplinami naukowymi: strategia wojskowa, sztuka operacyjna i taktyka nie są natury hierarchicznej. Żadna z dyscyplin naukowych nie jest w stosunku do innej nadrzędna lub podrzędna. Problemowo dotyczą teorii używania sił zbrojnych, ale każda z nich na innym poziomie. Stąd występuje formalny rozdział treściowy w teorii poszczególnych dyscyplin naukowych, ale teoria każdej z nich wymaga wzajemnego uzupełniania się, by dopełnić zakres wiedzy sztuki operacyjnej. Stąd wymagane było badanie zależności pomiędzy dyscyplinami sztuki wojennej, które nie są pionowe, a poziome. Konieczność określenia kierunków rozwoju teorii nie może być postrzegana rozdzielnie od jej przedmiotu zainteresowania. Stąd analizie poddano operacje i czynniki powodujące zmiany w ich charakterze. Pomimo tak szerokiego spektrum przedmiotu badań główne zadania poznawcze skierowane były na szczegółowy przedmiot, którym była teoria operacji i czynniki powodujące zmiany w jej obszarze. Rzeczywistym przedmiotem badań była:

- teoria i ewolucja sztuki operacyjnej;
- założenia współczesnych operacji;
- wpływ założeń współczesnych operacji na teorię sztuki operacyjnej.

Pomimo, że w przedmiocie badań wyodrębniono jego części, to jednak wnioski z badań formułowano w aspekcie holistycznym współczesnej teorii sztuki operacyjnej.

1.3. Hipotezy i organizacja badań

Badania naukowe to zespół zabiegów poznawczych stosowanych w nauce w celu wykrycia prawd o obiektywnej rzeczywistości, ich uzasadnienie i przedstawienie w postaci pojęć, twierdzeń i teorii naukowych. W badaniach głównym celem jest potwierdzenie lub zaprzeczenie hipotetycznych założeń³. Dla potrzeb rozwiązania problemu związanego z określeniem założeń teorii współczesnej sztuki operacyjnej w niniejszej pracy przyjęto hipotezy szczegółowe.

- 1. Dotychczasowa teoria sztuki operacyjnej zdeterminowana była założeniami globalnego konfliktu, co powodowało, że teoria operacji rozwijana była w aspekcie masowych działań zbrojnych poszczególnych rodzajów sił zbrojnych. Powodowało to rozwój operacji powadzonych przez rodzaje sił zbrojnych w ich funkcjonalnym środowisku działania. W teorii sztuki operacyjnej operacje definiowano przedmiotowo, przypisując im przymiotnik tego co w nich powinno być osiągnięte.**
- 2. Zmiany w środowisku geopolitycznym i zagrożeniach spowodowały zmiany w sposobach militarnego wspierania polityki państwa. Dążenie do efektywnego działania powoduje pojawienie się w teorii operacji połączonej, postrzeganej w układzie działania różnych rodzajów sił zbrojnych, państw oraz w zintegrowanej geoprzestrzeni. Rozwój teorii operacji połączonej wynikał z konieczności integracji działań, by pominąć bezwład decyzyjny związany ze współdziałaniem niezależnych podmiotów działania. Teoria operacji połączonej spowodowała, że coraz mniej zasadna jest sztuka operacyjna rodzajów sił zbrojnych, ze względu na unifikację przedmiotu badań, którym jest operacja.**
- 3. Współczesna sztuka operacyjna dotyczy teorii używania zgrupowań zadaniowych w operacji do osiągnięcia celu strategii wojskowej. Obniżanie się poziomu zagrożeń bezpośrednich na suwerenność państwa powoduje, że teoria stoi przed nowymi wyzwaniem opracowania założeń prowadzenia operacji w zmienionych uwarunkowaniach geopolitycznych i operacyjno-strategicznym.**
- 4. Przewartościowania w systemie wiedzy operacyjnej spowodowały, że system pojęć odpowiedni do założeń prowadzenia operacji do końca lat 80. XX wieku stał się nieodpowiedni do współczesnego postrzegania operacji.**

³ Zob., J. Apanowicz, *Metodologia nauk*, Toruń 2003, s. 56-61.

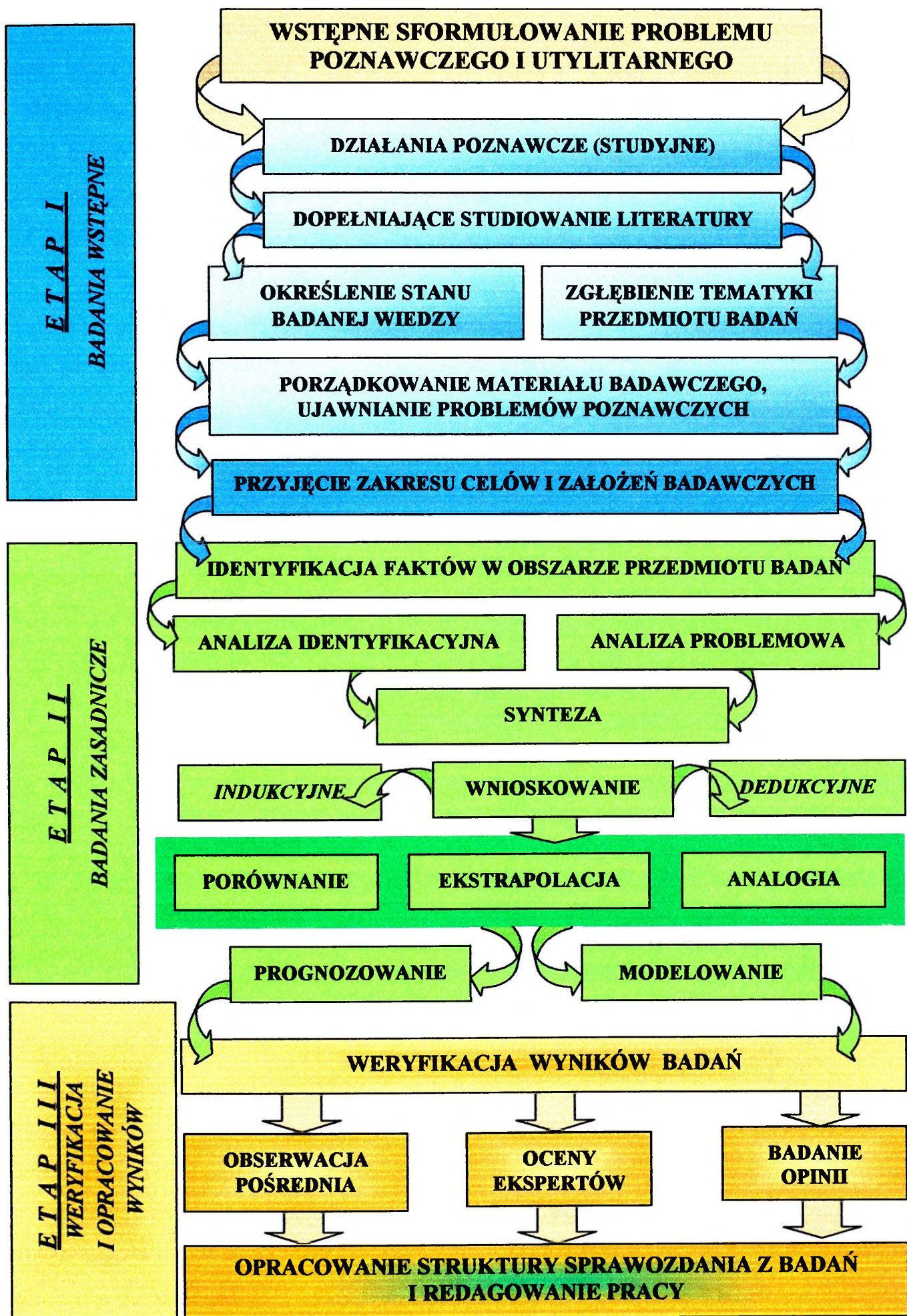
5. Wyznacznikiem współczesnej teorii sztuki operacyjnej staje się paradygmat bezpośredniego wspierania zamierzeń politycznych państwa poprzez prowadzenie działań militarnych w ramach operacji wojennych, reagowania kryzysowego oraz pokojowych. Operacja staje się samodzielną kategorią, w której dąży się do osiągnięcia celu powodując minimalne (konieczne) straty po obu stronach konfliktu.

Cykl badań podzielony został na swoiste fazy, utożsamiane z głównymi składnikami metody naukowej, których cel został precyzyjnie określony (schemat 1.1). W etapie wstępnym sprecyzowano i uzasadniono problem oraz dokonano jego krytycznej oceny w świetle dotychczasowych osiągnięć i stanu wiedzy. W etapie tym poddano analizie i wstępnej weryfikacji założenia metodologiczne badań i w ich wyniku sformułowano hipotezy robocze oraz procedurę badań.

W etapie badań zasadniczych w wyniku stosowania teoretycznych metod badawczych poddano merytorycznej ocenie zgodność dotychczasowej teorii z praktycznym rozwojem operacji. Określono relacje i ich treści merytoryczne na teorię i praktykę współczesnych operacji. Poddano krytycznej ocenie dotychczasową teorię sztuki operacyjnej i czynniki kreujące jej rozwój. Na podstawie uzyskanych wyników sformułowano założenia współczesnej sztuki operacyjnej oraz określono charakter operacji.

W etapie weryfikacji wyników badań poprzez działalność publicystyczną oraz organizowane konferencje poddawano weryfikacji przyjęte założenia teorii sztuki operacyjnej i współczesnych operacji. Należy podkreślić, że nie uzyskano jednoznacznych wyników i zgodności naukowej, pozwalającej zaakceptować wyniki prowadzonych badań. Pomimo zgodności, co do założeń największe kontrowersje budzi system pojęć, w którym akceptuje się połączoność jako immamentną cechę operacji, ale nadal wskazuje się na prowadzenie operacji przez jeden rodzaj sił zbrojnych. Nadal kontrowersje budzi pojęcie operacji, która w wyniku tłumaczeń z języka angielskiego postrzegana jest jako działanie oraz jako forma organizacyjna używania sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa. W etapie tym na podstawie analizy wniosków z konferencji i seminariów naukowych opracowano założenia operacji oraz podstawy współczesnej teorii sztuki operacyjnej.

W rozwiązywaniu problemów badawczych niniejszej pracy zastosowano przede wszystkim teoretyczne metody badań naukowych, takie jak: analiza, synteza, porównanie, uogólnienie.

Schemat 1.3.1. Zasadnicze etapy i elementy badawcze

Bardzo wartościowym źródłem wiedzy w rozwiązywaniu problemów badawczych były opracowania naukowe z zakresu historii sztuki wojennej i sztuki operacyjnej (zob. bibliografia). Dążąc do uzyskania wiarygodnych wyników zbadano operację jako przedmiot badań sztuki operacyjnej na przestrzeni jej historycznej ewolucji, w celu wykrycia prawidłowości jej rozwoju oraz czynników determinujących jej rozwój, stanowiące z kolei podstawę prognozowania możliwego charakteru przyszłych operacji.

W badaniach stosowano podejście holistyczne, traktując badane zjawiska i sytuacje w sposób całościowy. W prowadzonych badaniach szeroko korzystano także z metod badań naukowych, powszechnie stosowanych w prognostyce. W prowadzonych badaniach dążono do stosowania podejścia systemowego i funkcjonalnego, traktując całość procesów wpływających na rozwój teorii współczesnej sztuki operacyjnej.

Kierując się potrzebą poszukiwania różnych form weryfikacji prezentowanych wyników badań poddano je konfrontacji z opiniami innych teoretyków i praktyków wojskowych prezentując założenia współczesnych operacji i sztuki operacyjnej na łamach Myśli Wojskowej, Zeszytów Naukowych AON oraz w opracowaniach zbiorczych po konferencjach. Pozwoliło to uzyskać nie tylko krytyczny osąd innych teoretyków, ale umożliwiło Autorowi krytyczną ocenę własnych wniosków.

Należy stwierdzić, że celem prowadzonych badań było wniesienie nowych treści do teorii sztuki operacyjnej i redefiniowanie tych pojęć, które straciły swą aktualność. Pomimo nie zawsze zbieżnych opinii i poglądów z wieloma autorami w zakresie ewolucji operacji i sztuki operacyjnej należy podkreślić, że w świadomości społecznej uzyskała akceptację typologia operacji i ich teoretyczne założenia. Opór instytucjonalny występuje w aspekcie postrzegania sztuki operacyjnej rodzajów sił zbrojnych, który raczej wynika z chęci zachowania autonomii i niezależności rodzajów sił zbrojnych niż ich unifikacji i wzajemnego wzbogacania się teorią i praktyką we wspólnym działaniu. W wyniku prowadzonych badań proponuje się postrzeganie sztuki operacyjnej jako dyscypliny naukowej, której przedmiotem badań jest operacja jako samodzielna kategoria wspierania zamierzeń politycznych państwa w szeroko rozumianym aspekcie kształtowania bezpieczeństwa.

Metody przyjęte w procesie badań, w przekonaniu Autora, były odpowiednie do zamierzonego celu. W procedurze rozwiązywania problemu zastosowane metody pozwoliły zbudować obraz obiektywny i rzetelny, pomimo to, że opisane wyniki badań mogą budzić kontrowersje ze względu na unifikację teorii sztuki operacyjnej i negację sztuki operacyjnej rodzajów sił zbrojnych.

2. EWOLUCJA SZTUKI WOJENNEJ DO KOŃCA LAT 80. XX WIEKU

Rozwój sztuki wojennej nierozdzielnie związany jest z rozwojem społecznym człowieka, a głównie z organizacją struktur państwowych i sił zbrojnych. Sztuka wojenna od zarania dziejów była jedną z najważniejszych dziedzin życia człowieka. Służyła do zagwarantowania realizacji interesów grup społecznych. Była instrumentem władzy (plemiennej i państwowej) w kreowaniu jej polityki. Pomimo to, że od zarania dziejów nie definiowano i klasyfikowano jej w sferze pojęć, to w sferze praktycznego działania sztuka wojenna znajdowała zawsze poczesne miejsce. Można postawić tezę, iż to właśnie sztuka wojenna dała podstawy do praktycznego i teoretycznego kierowania organizacją. Pomimo prymitywnego organizmu państwowego, organizacja wojska zawsze stała na wysokim poziomie. Związane to było z koniecznością posiadania sprawnego systemu kierowania dużą liczbą ludzi.

System kierowania państwem i armią był taki sam, ponieważ władza państwowa i wojskowa scentralizowana była w osobie władcy. Brak jednoznacznego rozdziału pomiędzy władzą cywilną i wojskową sytuował zagadnienia kierowania państwem w sferze sztuki wojennej. Strategia jako dział sztuki wojennej dotyczyła problemów obronności państwa i kreowania jego polityki przez najwyższy organ władzy. Natomiast taktyka spełniała funkcje wykonawcze nakreślone przez strategię. Strategią była polityka państwa realizowana przy użyciu sił zbrojnych, a taktyka jej wykonawcą. Strategia od najdawniejszych czasów zajmowała się funkcjonowaniem państwa, w którym dominujące znaczenie posiadała armia, jako instrument władcy do kreowania polityki. Stąd od zarania dziejów mówi się o sztuce wojennej w aspekcie teorii i praktyki używania sił zbrojnych do osiągnięcia celów polityki państwa. Wnioski z analizy historii państw na świecie wskazują, że sztuka wojenna zawierała w sobie wiele aspektów od sposobu życia człowieka do funkcjonowania państwa. Sztuka wojenna w najogólniejszym znaczeniu zajmowała się problemami wojny, która była głównym instrumentem kształtowania polityki państwa.

*Centralizacja polityczna była podstawą centralizacji wojskowej*¹. Organizacja państwa opierała się na osiedlach wojskowych, w których żołnierze stanowili gwarancję władzy państwowej oraz stanowili elitę społeczną. Rozwój organizacji państwa, a w nim armii następował adekwatnie do ich rozwoju społecznego i stanu zagrożenia. Rozwój i budowa

¹ Z. Rażnikiewicz, *Powstanie i zaczątki rozwoju sztuki wojennej w starożytnych państwach bliskiego i dalekiego wschodu (od ich powstania do V w. n. e.)*, ASG WP, Warszawa 1957, s. 3.

miast związany był w głównym stopniu z zapewnieniem panowania w danym obszarze pod względem militarnym. Natomiast w następnej kolejności postrzegane były potrzeby rozwoju społecznego. Stąd teza, iż od zarania dziejów podstawą rozwoju sztuki wojennej było dążenie do panowania nad obszarem, postrzeganym początkowo, jako łowiska, a następnie jako terytorium państwa, na którym rozwija się organizm państwowy. Kto pobił armię przeciwnika i opanował jej twierdze osiągał zwycięstwo.

Pierwotnie wojna była niezbędnym narzędziem rozwoju społecznego człowieka. Współcześnie takie postrzeganie wojny jako narzędzia polityki państwa jest niedopuszczalne. **Wojna jest ostatecznym instrumentem polityki, ale tylko do zapewnienia państwu lub danej koalicji suwerenności.** Współcześnie celem wojny nie powinno być pozabawienie innych podmiotów suwerenności. Celem wojny jest obrona własnej suwerenności z poszanowaniem innych podmiotów do takiego samego prawa.

Podział w praktyce i teorii sztuki wojennej na strategię i taktykę utrzymywał się do końca pierwszej wojny światowej, chociaż znacznie wcześniej powstały przesłanki praktyczne do zdefiniowania i opisanie sztuki operacyjnej. Sztuka operacyjna jako teoria jest integralną częścią sztuki wojennej od początku lat 20. XX wieku, a jej rozwój nierozłącznie związany jest ze zmianami w praktyce przygotowania i prowadzenia wojny, a w niej walki zbrojnej.

Podział sztuki wojennej na strategię i taktykę wynikał w głównym stopniu z jedności władzy państwowej i wojskowej w osobie władcy. Zadaniem strategii było przygotowanie państwa i sił zbrojnych do militarnego rozwiązywania sporów, natomiast taktyki przyjęcie odpowiedniego ugrupowania do bitwy i jej stoczenie. Po stoczeniu bitwy, w której został pobity przeciwnik zadaniem strategii było wykorzystanie jej rezultatów do osiągnięcia celów politycznych wojny. Koordynatorem wszystkich przedsięwzięć zwykle był władca, a tylko w nielicznych przypadkach kompetencje dowodzenia w bitwie przekazywał wyznaczonemu dowódcy. Strategia dotyczyła sfery politycznej i militarnej, a taktyka tylko militarnej. Stąd z pojęciem strategii łączono zawsze globalne postrzeganie problemu głównego podmiotu, którym było państwo. Współcześnie zasadnym jest rozróżnienie pojęcia strategii poprzez jednoznaczne wskazanie podmiotu, którego dotyczy².

Na przestrzeni wieków procesom ewolucji podlegała również taktyka, ale nie powodowało to zmian w jej funkcjach wykonawczych, uległo zmianie jej wnętrze jako wie-

² Każdy podmiot działania może posiadać swoją strategię i nie można jej zawłaszczać tylko do problemów obronności państwa. Zasadnym jest określanie jej podmiotowo poprzez odpowiedni przymiotnik. Stąd zasadnym jest wyróżniać między innymi strategię wojskową, ponieważ dotyczy ona głównego podmiotu działania, którym są siły zbrojne.

dza oraz jako doktryna działania w określonych warunkach. Należy podkreślić, że pozostała niezmienna jej funkcja zależności od strategii, a współcześnie również od sztuki operacyjnej. Jednoznacznie wskazywało to na supremację strategii nad taktyką. W wyniku analizy prowadzonych wojen niekiedy można odnieść przekonanie, że taktyka próbowała podporządkować sobie strategię. Oznaczało to, że działania zbrojne determinowane były możliwościami taktycznego działania, a nie celem militarnym i politycznym konfliktu. Taki pogląd osiągnął swoje apogeum w okresie gwałtownych zmian w jakości środków walki i nagromadzonej ich liczbie³. W konfliktach, w których cel wojny dotyczył obrony suwerenności lub pozbawienia jej innych podmiotów bądź wywarcia dominacji politycznej w regionie strategia zwykle górowała nad taktyką. Natomiast w konfliktach, w których były określone doraźne cele (zwykle tylko zdobycze przywiezione z wyprawy wojennej) dominowała taktyka. Podyktowane było to głównie możliwościami militarnymi, które wyrażały się w dużej przewadze nad napadniętym przeciwnikiem i stwarzały możliwość osiągnięcia coraz większych doraźnych korzyści. Współcześnie takie relacje są niedopuszczalne, by poprzez możliwości militarne kształtować politykę państwa. **Głównym determinantem współczesnej sztuki wojennej są działania konieczne (niezbędne) do osiągnięcia celu, a nie możliwe ze względu na posiadany potencjał bojowy.**

W wyniku rozrostu celów politycznych konfliktów, zaangażowanych w nich sił zbrojnych oraz przeobrażeń w rozwoju społecznym narodów bitwa stała się niewystarczającym narzędziem do osiągnięcia celów strategii. Rozmach przestrzenny, czasowy i rzeczowy oraz jakość zaangażowanych sił w wojnę wymagała innego dowodzenia i działania. Taktyka stała się niewystarczającą dziedziną zapewniającą osiągnięcie celu strategii, a strategia nie była w stanie zapewnić doprowadzenie wojsk w obszar planowanej bitwy. Stąd w sztuce wojennej pojawia się operacja jako działanie pomiędzy założeniami politycznymi, a militarnymi, której pierwotnie zadaniem były wszelkie działania wojsk przed bitwą. Można postawić tezę, że operacja przejęła część zadań, które realizowane były przez strategię. Operacja przejawiała się w manewrowaniu przed bitwą, integracji manewru z bitwą oraz

³ *Cała Europa wygląda jak ufortyfikowany obóz z milionami żołnierzy i z podwójnym szeregiem twierdz na granicach. W naszych portach i na morzu pełno jest pancerników. Dążność do rozszerzenia granic dosięgła niebywałych rozmiarów. Ponieważ zaś druty telegraficzne połączyły całą kulę ziemską niby sieć nerwów, najłżejsze nawet wstrząśnięcie w jednym punkcie może wywołać straszny wybuch. Drobnostka obalić może porządek obecny i wywołać wojnę w warunkach tak strasznych, że nic podobnego dotąd nie widziano w Europie, ani w żadnej z czterech części świata.* Zob., J. Bloch, *Przyszła wojna*, wyd. Gebethner i Wolff, Kraków 1899, s. 193. Taką opinię o sytuacji na świecie pod koniec XIX wieku wygłosił jeden z ambasadorów angielski. Podobny poziom napięcia zaczął narastać w drugiej połowie XX wieku w okresie zimnej wojny. Rozwój myśli ludzkiej, a w efekcie tego rozpad bloku wschodniego zażegnał podobne rozwiązania jak na początku XX wieku.

osiąganiu celów cząstkowych kampanii. Współcześnie są to działania skierowane na bezpośrednie wspieranie zamierzeń politycznych państwa. Wskazuje to na permanentną ewolucję operacji w kierunku sprostania wyzwaniom współczesnego świata w zakresie kształtowania bezpieczeństwa.

2.1. Rozwój strategii wojskowej i taktyki

Pojęcie strategii i taktyki na przestrzeni lat uległo ewolucji. **Największym zmianom uległa strategia, bowiem z doktryny przeobraziła się w metodę rozumowania i rozwiązywania problemów.** Taktyka w swej istocie nadal spełnia funkcje bezpośredniego działania. Na przestrzeni wieków zmieniło się jej wnętrze ze względu na rozwój nowoczesnych środków walki oraz metod działania, a przede wszystkim ze względu na zakres zadań. Pierwotnie zadania taktyki były tylko wojenne, natomiast współcześnie obejmują zadania reagowania kryzysowe i pokojowego.

Strategia związana była z państwem i dotyczyła tylko jego żywotnych interesów. W wyniku rozwoju społecznego człowieka, jego celów działania i interesów politycznych, ekonomicznych oraz społecznych znacznej ewolucji ulegało również pojęcie strategii. Ze względu na związki osiągnięcia celów państwa w sposób zbrojny związana była ze sztuką wojenną. W starożytności wyróżniano funkcje strategiczne wodza, do których zaliczano określanie celów i organizację ich osiągnięcia. Strategia od zarania dziejów była sztuką użycia sił zbrojnych dla osiągnięcia celów określonych przez politykę⁴.

Źródła sztuki wojennej, a w niej strategii i taktyki sięgają początków ludzkości i rozwoju cywilizacyjnego człowieka. To, co współcześnie definiowane jest jako strategia pierwotnie było postrzegane jako filozofia i stanowiło źródło wiedzy o świecie. Początki strategii jako wiedzy utożsamiane są z rozwojem piśmiennictwa i sięgają starożytnego Wschodu, Chin, Indii, Grecji oraz Rzymu. Strategia wynikała z uogólnionych wniosków z wypraw wojennych oraz efektów stoczonych bitew. Strategia posiadała czysto praktyczny charakter, jej zadaniem było wytworzenie praktycznych dyrektyw, jak przygotować ówczesne państwo i siły zbrojne do prowadzenia wojny. Strategia postrzegana była jako sztuka dowodzenia i utożsamiana była z najwyższym organem dowodzenia wojskiem oraz kierowania państwem. *Strategia to teoria i praktyka przygotowania i prowadzenia wielkich*

⁴ Zob., A. Beaufre, *Wstęp do strategii. Odstraszanie i strategia*, MON, Warszawa 1968, s. 29.

*operacji i kampanii*⁵. Związana była z organem dowodzenia naczelnego wodza i przypisana była do jego funkcji dowódczych. Skupiała się w osobie wodza i władcy jednocześnie, ponieważ on posiadał najwyższe prerogatywy sprawowania władzy. Do czasu występowania jedności władcy i naczelnego wodza strategia posiadała znaczenie ogólne. Jej rozwój następował powoli, ponieważ związany był z tempem rozwoju społecznego człowieka. W spektakularnych okresach rozwoju społecznego ludzkości następował szybszy rozwój strategii⁶. Stąd przez pewien okres strategię utożsamiano z rozwojem naukowo-technicznym ówczesnego świata. Jednak z chwilą, gdy Clausewitz określił funkcje strategii zaczęto różnicować ją w aspekcie politycznym i wojskowym. W aspekcie politycznym dotyczyła państwa, a aspekcie wojskowym rozwoju i używania sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa. Należy podkreślić, że strategia od zarania dziejów spełniała te funkcje w sposób nieuświadomiony. Jeżeli związana była z funkcjami władcy i naczelnego wodza to właśnie jego domeną było kreowanie polityki i zwykle w jednej osobie następowało zintegrowanie tych funkcji, poprzez które wspierane były zamiary polityki. W zakresie rozwoju strategii wojskowej duże znaczenie posiadał rozwój piśmiennictwa wojskowego, poprzez który następowało propagowanie sztuki wojennej, a w tym i strategii.

Genezy sztuki wojennej, a w niej strategii i taktyki celowo jest szukać w trzech ośrodkach. Do najwcześniejszych należy zaliczyć Bliski Wschód, a w nim starożytne państwa: Egipt, Babilon, Syrię i Persję. Kolejnym regionem jest Azja, a w niej głównie Chiny i Indie. W Europie prężnymi ośrodkami rozwoju sztuki wojennej były Grecja i Rzym. Sztuka wojenna, a w niej strategia jako czynnik rozwoju cywilizacyjnego człowieka rozwijała się niezależnie od bezpośrednich wpływów z innych obszarów.

Rozkwit sztuki wojennej na Bliskim Wschodzie datuje się od *Nowego Państwa*⁷, które zapoczątkował faraon *Totmes III*⁸. Z przekazu historycznego wynika, że organizował

⁵ Pojęcie strategia wywodzi się z języka greckiego od słowa *strategos* – dowódca wojskowy, wódz i *stratos*, które oznacza obóz, armię. Zob., W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, WP, Warszawa 1994, s. 480.

⁶ Do takich wydarzeń można zaliczyć między innymi: upadek cesarstwa rzymskiego w 293 roku, upadek zachodniego cesarstwa w 476 roku, odkrycie drogi do Ameryki przez K. Kolumba w 1492 roku, Wielką Rewolucję Francuską w 1789 roku, rewolucję przemysłową na przełomie XVIII i XIX wieku, rewolucję bolszewicką w Rosji w 1917 roku, podział strefy wpływów po II wojnie światowej, koniec zimnej wojny oraz wiele innych wydarzeń wpływających globalnie, regionalnie lub tylko w wymiarze narodowym na kształt i rozwój danej strategii.

⁷ Nowe Państwo ok. 1560-ok. 1080 p.n.e. to okres ogólnego rozkwitu zjednoczonego Egiptu.

⁸ Faraon panujący w latach ok. 1504 - ok. 1450 p.n.e. Zorganizował 16 wypraw wojennych do Syrii, odniósł zwycięstwo nad książętami syryjskimi pod Megiddo i nad wojskami mitannijskimi pod Karkemisz. Przesunął granicę Egiptu do Eufratu. Walczył w Nubii. Przyczynił się do rozwoju gospodarki, wznosił wiele budowli, między innymi świątynię grobową w Deir el-Bahari. Za jego panowania wyprawy wojenne przywróciły hegemonię Egiptu w Syrii. Nastąpił rozwój wykształconej warstwy urzędniczej, identyfikującej swoją przyszość z polityką władcy.

działania wojenne w oparciu o plan strategiczny, którego celem była hegemonia Egiptu w regionie. Strategią było przygotowanie państwa do prowadzenia poszczególnych kampanii i wykorzystanie skutków taktycznego pokonania przeciwnika w bitwie. Można postawić tezę że wówczas strategia wojskowa i polityka stanowiły jedność. W zorganizowanych i prowadzonych kampaniach chodziło o stoczenie bitwy w otwartym polu lub zdobycie twierdzy (miasta), jako symbolu władzy w danym rejonie. Po pokonaniu armii przeciwnika, przyjmowano jej gwarancje poddaństwa i dla podkreślenia władztwa pozostawiano wydzielone siły w twierdzach. Cel wojny związany był z rozwojem państwa. Podobny cel polityczny posiadały wojny prowadzone przez *Ramzesa II*⁹. Ich plan strategiczny zakładał opanowanie wybrzeża fenickiego i urządzenia na nim baz, które stanowiłyby dogodne połączenie z Egiptem, a jednocześnie stanowiłyby bazę do organizowania kolejnych wypraw wojennych¹⁰. Można postawić tezę, iż wyprawy wojenne faraonów w ówczesnym okresie były traktowane jako cele cząstkowe strategii państwa. Taktyka w ówczesnym okresie polegała na wygraniu bitwy.

Od XIX p.n.e. następował rozwój sztuki wojennej w Babilonie. Szczyt potęgi osiągnął Babilon za panowania Hammurabiego w latach 1792-1750 p.n.e. W państwie posługiwano się *Kodeksem Hammurabiego*, który regulował stosunki wewnętrzne, ale również określał obowiązki i prawa wojownika. Taktyka w starożytności była sumą indywidualnych starć pomiędzy wojownikami i ich umiejętności decydowały o wyniku bitwy.

W XIX w. p. n. e. rozpoczęła rozwijać się Assyria. Posiadała ona armię stałą liczącą kilkadziesiąt tysięcy wojowników. Istotną rolę spełniało przygotowanie państwa do prowadzenia wojny, zwłaszcza w aspekcie sprawnego osiągnięcia gotowości do jej prowadzenia. System stacji pocztowych i dróg oraz liczne twierdze w pierwszej kolejności spełniały potrzeby obronne państwa, a dopiero w następnej potrzeby społeczne klasy rządzącej.

W VI w. p. n. e. osiągnęło siłę państwo Persów, które przyczyniło się do upadku Babilonu. Największy rozkwit państwa perskiego nastąpił w VI w. p. n. e. w okresie panowania Cytrusa II. Dalszy rozwój państwa perskiego następuje za czasów Dariusza I. Zwalnia on Persów od płacenia podatków i świadczenia pracy przy budowie twierdz, dróg i kanałów. Persowie stają się wojownikami, a pracę wykonują podbite plemiona. Pozwalało to zbudować system państwa opartego na władzy królewsko-wojskowej. Terytorium zostało podzielone na dwadzieścia prowincji (satrapii). W każdej prowincji rozlokowane były duże garnizony stanowiące podstawę utrzymywania wewnętrznego porządku.

⁹ Faraon panujący w Egipcie ok. 1317-1251 r. p. n. e.

¹⁰ Z. Rażnikiewicz, *Powstanie i zaczątki rozwoju sztuki wojennej ...*, s.7.

Na kontynencie azjatyckim ogromny wpływ na rozwój sztuki wojennej wywierało państwo chińskie. Chińską sztukę wojenną cechowała doskonała organizacja armii i jej system mobilizacji. Stworzono sprawny system administracji państwowo-wojskowej. Sztuka wojenna z okresu starożytnego państwa chińskiego cechuje się zaplanowanym prowadzeniem wojen. Wskazuje to, iż prowadzenie wojny zawsze posiadało głębszy cel polityczny polegający na osiągnięciu hegemonii w regionie. Bitwy służyły do pokonania armii przeciwnika, która uniemożliwiała osiągnięcie celu wojny¹¹. Duży wkład w rozwój myśli wojskowej włożyli chińscy teoretycy sztuki wojennej. Podstawowym dziełem był *Siedmioksiąg* składający się z siedmiu traktatów o sztuce wojennej. Zawarte treści wielokrotnie tłumaczonego i interpretowanego dzieła dotyczą filozoficznego, politycznego i wojskowego postrzegania zjawiska wojny. Prostota sformułowanych myśli pozwala je interpretować na użytek współczesnych działań zbrojnych. Starożytni teoretycy rozumieli i wskazywali różnice pomiędzy celem politycznym, a militarnym wojny. Sformułowane zasady (symbole) prowadzenia wojny: droga, niebo, ziemia, wódz, prawo, wskazują na czynniki istotne podczas organizowania wyprawy wojennej¹². Wyszczególnione symbole organizowania i prowadzenia wojny wg Sun Tsu wskazują na umiejętność myślenia operacyjnego w stosunku do oczekiwanego celu politycznego wojny. Sun Tsu rozróżniał cel polityczny i militarny wojny wskazując, iż podstawą osiągnięcia pierwszego jest pobicie armii przeciwnika.

Z kręgu kultury indyjskiej znane są *Prawa Manu* z V w. p. n. e., które były aktualizowane wraz ze zmianami społecznymi do I w. p. n. e. Określono w nich obowiązki króla podczas organizowania i prowadzenia wojny. Wskazywano na znaczenie punktów umocnionych, morale, organizację przemarszów, prowadzenia bitwy i zdobywania twierdz oraz konieczności prowadzenia oceny sytuacji, w której wyniku powinna powstać decyzja odnośnie rozpoczęcia działań wojennych i ich sposobu prowadzenia¹³. W nowelizowanych opracowaniach można doszukać się związków z chińską i grecką sztuką wojenną. *Prawa Manu* stanowią coś więcej niż zbiór wiedzy o ówczesnym świecie. Stanowią zbiór rad i wskazówek dla króla, dowódców i żołnierzy.

W okresie VIII – VI w. p. n. e w Europie Południowej istniała Grecja i Rzym, ale ich wpływ na rozwój sztuki wojennej w tym okresie był nieznaczny ze względu na zasięg ich oddziaływania. Myśl wojskowa w starożytności jest nieodłącznym elementem życia

¹¹ Zob., A. Czupryński, *Myślenie operacyjne w sztuce wojennej*, AON, Warszawa 2006, Rozdział 3.

¹² Por., Sun Tzu, *Sztuka wojny*, wyd. Przedświt, Warszawa 1994.

¹³ S. Zawadzki, *Teoretyczna myśl wojskowa w starożytności. Charakterystyka ważniejszych dzieł wojskowo-teoretycznych*, ASG WP, Warszawa 1958, s. 5.

społecznego. Platon twierdził, iż wojna jest naturalnym stanem bytowania narodów, natomiast sztuka wojenna to umiejętność stworzenia przewagi nad przeciwnikiem, którą wprowadza do przewagi liczebnej¹⁴. Arystoteles usprawiedliwia wojnę zwłaszcza w celu zdobycia niewolników twierdząc, iż polować należy na zwierzynę oraz na ludzi przeznaczonych przez naturę do podległości¹⁵. W takich założeniach filozoficznych rozwijała się myśl wojskowa starożytnej Grecji. Obszar dzisiejszej Grecji to rejon wczesnego rozwijania się cywilizacji europejskiej. Ukształtowane państwa miasta posiadały swoje prawa i kulturę oraz doświadczenia związane z prowadzeniem rozlicznych wojen. Początkowo teoretycy opisują przebieg wojen, często na podstawie przekazów, a nawet legend. *Herodot*¹⁶ na podstawie przekazów opisuje wojny Greków z Persami. *Tukidydes*¹⁷ opracował wojnę peloponeską, ale nie przeprowadził w niej analizy sztuki wojennej, a skupił się tylko na opisach zdarzeń. Dopiero *Ksenofont*¹⁸ na przełomie V i IV w. p. n. e. podjął się analizy ówczesnej sztuki wojennej. Swoje rozważania Ksenofont formułował na podstawie analizy prowadzonych wojen. W jego pracach można odszukać zbieżne poglądy z chińską sztuką wojenną dotycząca filozofii przygotowania wojny. Ksenofont rozróżniał funkcje strategiczne i taktyczne wodza, co powoduje podział sztuki wojennej na strategię i taktykę. Funkcją strategii było przygotowanie wojny w sferze politycznej, gospodarczej, wojskowej i organizacyjnej. Funkcją taktyki było pokonanie przeciwnika w bitwie, a jej teoretyczna treść dotyczyła głównie umiejętności przyjęcia odpowiedniego ugrupowania do bitwy i jej stoczenie. Od wodza wymagana była głęboka analiza warunków prowadzenia wojny i ocena ich wpływu na jej przebieg. Jeżeli wynik rozważań był niekorzystny wówczas należało

¹⁴ Por., W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii. Tom pierwszy. Filozofia starożytna i średniowieczna*, PWN, Warszawa 1997, s. 82-103.

¹⁵ Por., *tamże*, s. 104-121.

¹⁶ Herodot z Halikarnasu – historyk i geograf grecki. Opracował 9. tomową relację z wojen perskich, opisał historię Persji i Egiptu pod tytułem *Dzieje*. Za udział w spisku został wygnany z Halikarnasu i udał się na wyspę Samos. W roku 445 p.n.e. przybył do Aten, a w roku 443 p.n.e. zamieszkał w kolonii greckiej Turioj w południowej Italii. Dużo podróżował, był między innymi w: Egipcie, Babilonii, Grecji, Italii, Macedonii oraz nad Morzem Czarnym. Zob., [Wikipedia.org/wiki/Herodot/z dnia 01.08.07](http://Wikipedia.org/wiki/Herodot/z_dnia_01.08.07).

¹⁷ Tukidydes z Aten ur. ok. 460 r. p. n. e. – historyk i dowódca grecki. Podczas wojny peloponeskiej był strategiem na wyspie Tazos. Po nieudanej odsieczy do Amfipolis udał się dobrowolnie na 20. letnie wygnanie. Zob., Wikipedia.org/wiki/Tukidydes/01.08.07.

¹⁸ Ksenofont ok. 430 – 355 r. p. n. e. – ateński filozof, pisarz, historyk, najemny żołnierz. Uczeń Sokratesa, który był przeciwnikiem demokracji, a zwolennikiem wojskowego ustroju Sparty. W 401 r. p. n. e. opuścił Ateny i przyłączył się do greckich najemników walczących na usługach Cyrusa Młodszeo o tron Persji. Po podstępym zgładzeniu dowódców najemników został przez nich wybrany na wodza. Wyprowadził najemników z Persji przez pustynię i góry Armenii aż do Morza Czarnego. Wykazał się dużym talentem dowódczym. Przeszedł na służbę króla trackiego Seteusa, a następnie króla Sparty Agesilaosa. Brał udział w kampanii przeciw Atenom za co został przez rodaków wyjęty spod prawa. Po zawarciu pokoju pomiędzy Atenami i Spartą uzyskał amnestię i wrócił do Aten. Do jego najważniejszych opracowań zalicza się: *Anabaza*, *Historia grecka*, *Wspomnienie o Sparcie*, *Agesilaos*. Zob., Wikipedia.org/wiki/Ksenofont/01.08.07.

dokonać zmian negatywnych czynników lub nie przystępować do wojny, bądź w trakcie wojny należało unikać otwartego starcia.

Rozwój sztuki wojennej w Rzymie związany był z rozwojem społecznym. W III w. p. n. e. armia rzymska była najlepiej wyszkoloną i zorganizowaną w ówczesnej Europie. Rozwój armii rzymskiej nastąpił w wyniku rozlicznych wojen, w których podbito terytorium Italii i prowadzono wojny z Kartaginą o dominację w basenie Morza Śródziemnego, które w historiografii zwane są wojnami punickimi¹⁹. Wojny punickie dostarczają wiele przykładów zwłaszcza na rozwój myśli taktycznej, której poziom i umiejętność wykorzystania decydował o zwycięstwie w bitwie generalnej. Następował rozwój organizacji armii, zwłaszcza po stronie rzymskiej, co powodowało, że pomimo ponoszonych strat potrafiono szybko odtwarzać jej zdolność bojową. Nauczono się ograniczać właściwości armii przeciwnika poprzez wybór miejsca bitwy, kierowanie jej przebiegiem oraz zastosowanie odpowiedniego ugrupowania. W wyniku rozlicznych wojen, ówcześni dowódcy i pisarze opisywali zjawisko wojny i bitwy. Na podstawie prowadzonych przez nich analiz i ocen formułują wnioski, jak osiągnąć zwycięstwo. Następował rozwój środków walki oraz strategii i taktyki. Pierwsze opracowania teoretyczne dotyczyły głównie opisów bitew, kampanii i miały charakter kronikarski lub stanowiły podstawę do opisów literackich. Inną grupę stanowiły analizy zjawiska wojny, a w nim walk, w których wyniku powstawały opracowania obyczajowe, prawne lub ekonomiczne. Plan wojny opracowywany był w oparciu o oczekiwany skutek, stąd jego treści wskazują na to, co powinno być zrobione przed i w trakcie wojny by osiągnąć jej cel. Natomiast plan bitwy był wytworem umysłu na sytuację bieżącą i sprowadzał się do przyjęcia odpowiedniego ugrupowania oraz zaplanowania manewru. Stąd pochodzące z tego okresu określenie taktyki, jako sztuki przyjmowania ugrupowania²⁰.

Umowny okres nowej ery w dziejach ludzkości nie powodował magicznych zmian w sztuce wojennej. Ponieważ o rozwoju sztuki wojennej decydowały prowadzone wojny. Stąd można postawić tezę, iż charakter polityczny ówczesnych wojen wpływał na charakter działań wojskowych, które rozwijały się wraz z rozwojem społecznym człowieka. Duży

¹⁹ Wojny prowadzono w latach: I – od 264 do 241 r. p. n. e.; II – od 218 do 201 r. p. n. e.; III - od 149 do 146 r. p. n. e.

²⁰ *Taktyka teoria i praktyka rozmieszczania oddziałów wojsk, rodzajów broni, okrętów itd., manewrowania nimi w ich wzajemnym odniesieniu do siebie i do nieprzyjaciela oraz używanie ich w walce*. Etymologia słowa taktyka pochodzi z gr. *taktyká* od *tássein, táttein* – układać; porządkować; ustawiać w szyku bitewnym. Zob., W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, WP, Warszawa 1994.

wkład w rozwój teorii sztuki wojennej włożył *Maurycjusz*²¹. Na podstawie analizy wojen i bitew formułował zasady działania oraz organizacji wojsk. W wielu opracowaniach starożytni i nowożytni pisarze wskazywali walory jazdy, ale nie potrafili dostrzec jej pełnego wykorzystania. Maurycjusz dostrzegł wszelkie zalety jazdy i w przeciwieństwie do swych poprzedników wskazywał na potrzebę jej rozwoju. Wiele uwagi poświęca organizacji armii i jej wyszkoleniu. Dużo miejsca w opracowaniach Maurycjusz poświęca taktyce. W porównaniu ze swymi poprzednikami wprowadza nowe elementy do sztuki wojennej, między innymi: działania nocne, manewr przed i w trakcie bitwy, jest zwolennikiem unikania bitwy generalnej na korzyść ciągłych działań nękających i rozpraszających potencjał przeciwnika²². Przestrzegał przed stosowaniem szablonów w organizowaniu i prowadzeniu bitwy zalecając twórcze rozwiązywanie problemów. Bitwa jest wyznacznikiem wojny, w której pokonana zostaje siła i wola walki przeciwnika. Filozofia sztuki wojennej skierowana była na użycie siły przeciw sile. Zwyciężała ta strona, która użyła większą liczbę wojowników, decydowała o wyborze miejsca bitwy oraz stosowała nowatorskie rozwiązania.

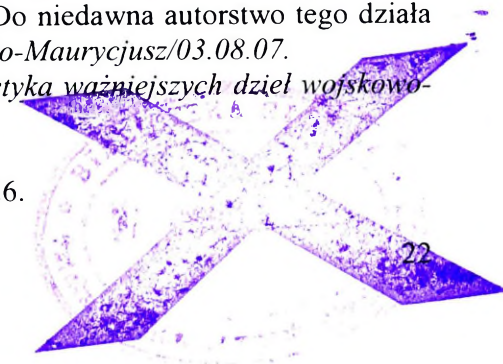
Po upadku cesarstwa rzymskiego rozpoczyna się era wojen rycerzy, które nie wnoszą tak istotnych zmian w pojmowanie sztuki wojennej. Jej wymiar przybiera charakter personalny, związany z etosem rycerza. Jest to również okres, w którym po rozpadzie cesarstwa rzymskiego zaczynają powstawać nowe państwa. Po burzliwych podbojach w Europie: Gotów, Wandali, Franków, Madziarów, Wikingów, Arabów i Mongołów zaczęły wyłaniać się nowe państwa, które swoje istnienie utrwały w utrzymaniu terytorium i ciągłym jego powiększaniu²³. Terytorium głównie postrzegane było, jako rejon, z którego czerpie się korzyści ekonomiczne. Stąd w ówczesnych państwach następuje rozkwit budownictwa, zwłaszcza zamków, które budowane były w kluczowych miejscach terenu. *Zamki średniowieczne były symbolem rzeczywistej władzy, a wojny składały się głównie z próby ich opanowania*²⁴. Wojna jest środkiem do awansu społecznego, ponieważ dzielnych i odważnych ludzi feudalowie nagradzają przyjęciem do stanu rycerskiego i obdarowują ich ziemią. W wyniku rozlicznych wojen o podłożu religijnym powstawały zakony rycerskie, które specjalizowały się w prowadzeniu wojny przeciw wyznawcom innych religii.

²¹ Pseudonim – Maurycjusz, nieznanego z imienia Grek, autor traktatu wojennego *Strategikon*, żył na przełomie VI i VII wieku. W dziele tym wspomina między innymi o Słowianach. Do niedawna autorstwo tego dzieła przypisywano cesarzowi Maurycjuszowi. Zob., Wikipedia.org/wiki/Pseudo-Maurycjusz/03.08.07.

²² S. Zawadzki, *Teoretyczna myśl wojskowa w starożytności. Charakterystyka ważniejszych dzieł wojskowo-teoretycznych*, ASG WP, Warszawa 1958, s. 36-45.

²³ *Historia wojen*, Bellona, Warszawa 2004, s. 42-57.

²⁴ M. Howard, *Wojna w dziejach Europy*, Ossolineum, Wrocław 1990, s. 26.

System feudalny w Europie nie sprzyjał rozwojowi armii. Obowiązek służby wojskowej wymagany od wasali nie sprawdzał się w wielu przypadkach. Wyznaczanie służby np. w Anglii na okres 60 dni w roku nie wystarczało na zebranie się armii. Stąd zaczęły powstawać prywatne armie królewskie lub bardziej zamożnych książąt. Powodowało to możliwość dochodzenia zbrojnie swoich praw w sporach pomiędzy bezpośrednio zwaśnionymi.

W okresie średniowiecza podstawą pokonania przeciwnika było posiadanie większej liczby żołnierzy. Jazda w średniowieczu stanowiła główną siłę uderzeniową, ale w wyniku pojawienia się kuszy jej rola zaczęła się zmniejszać. Bitwa w wojnie jest wynikiem woli starcia się siły z siłą. Jeżeli jedna ze stron unikała stoczenia bitwy, to wówczas siła skierowana była przeciwko ludności i zasobom gospodarczym państwa.

W XIV wieku na polach bitewnych pojawiła się broń palna. Używanie artylerii i broni strzeleckiej wprowadza zmiany w taktyce. Początek bitwy rozpoczynają armaty, które dziesiątkują łuczników, których następnie rozbijała jazda. Nowe środki walki wskazują na pewną zależność w sztuce wojennej. Każdy środek walki posiada swój anty-środek. Jest to nowy sposób walki, albo doskonalszy środek przewyższający swymi możliwościami uzbrojenie przeciwnika. Stąd każde wprowadzenie nowego środka powoduje zmiany w taktyce przeciwstawnych stron, albo powoduje wynalezienie innej broni, bardziej skutecznej. Jest to cecha charakterystyczna nie tylko do średniowiecza, ale do całego okresu rozwoju sztuki wojennej. *Można mówić o pewnej spirali, która sama w sobie posiada sprężystość umożliwiającą jej ciągły rozwój. Taki proces zmian trwa od zarania dziejów sztuki wojennej i nie jest skończony*²⁵.

Strategia wojenna europejskich państw feudalnych (do XV w.), stosujących głównie ciężkie, trudne w manewrowaniu rycerstwo pospolitego ruszenia, charakteryzowała się niezdecydowaniem i brakiem jednolitego organu dowodzenia. W walce z lekką konnicą (arabską, turecką, mongolską, madziarską) rycerstwo pospolitego ruszenia nie zdawało egzaminu. Strategia wojenna państw azjatyckich i mongolsko-tureckich charakteryzowała się niespodziewanymi najazdami, działaniami manewrowymi. Przedmiotem ich zainteresowania nie były zdobycze terytorialne, a pobicie sił zbrojnych danego państwa, złupienie terytorium i wymuszenie płacenia kontrybucji. Najazdy na Europę Mongołów nie miały na celu zbudowania imperium, a tylko doraźne zdobycze w postaci niewolników oraz kontry-

²⁵ A. Czupryński, *Myślenie operacyjne ...*, s. 52.

bucje. Stąd przy takich założeniach w konfrontacji z inną strategią i taktyką pospolite ruszenie i rycerstwo przegrywało, zwłaszcza w środkowej i wschodniej Europie.

Nieвозмоżliwość utrzymywania przez państwo sił zbrojnych spowodowało, że powstawały armie kontraktowe gotowe świadczyć usługi zbrojne temu, kto zapłaci za wykonaną usługę²⁶. Armie najemne rozwijają się dynamicznie w Europie Południowej i Zachodniej, co związane było z osłabieniem roli władcy. W wyniku rozwoju armii najemnych zaczęło zanikać zjawisko bitwy generalnej, ponieważ zawodowcy unikali działania siłą na siłę, a zaczęli stosować strategię działania skierowaną na społeczeństwo.

Stosowanie prochu i broni palnej wpływało głównie na taktykę, ale w późniejszym okresie również i na strategię. Zamki rycerskie już nie mogły się obronić przed artylerią. Należało utworzyć system bardzo silnych fortec. Fortece umożliwiały gromadzenie zapasów wojennych, a ponadto stanowiły bazy wypadowe do wtargnięcia w granice sąsiednich państw. Strategia wojenna tego okresu jednej strony sprowadzała się do walki o fortece, a drugiej do manewrowania armiami, w celu przeszkodzenia przeciwnikowi w ich obleganiu.

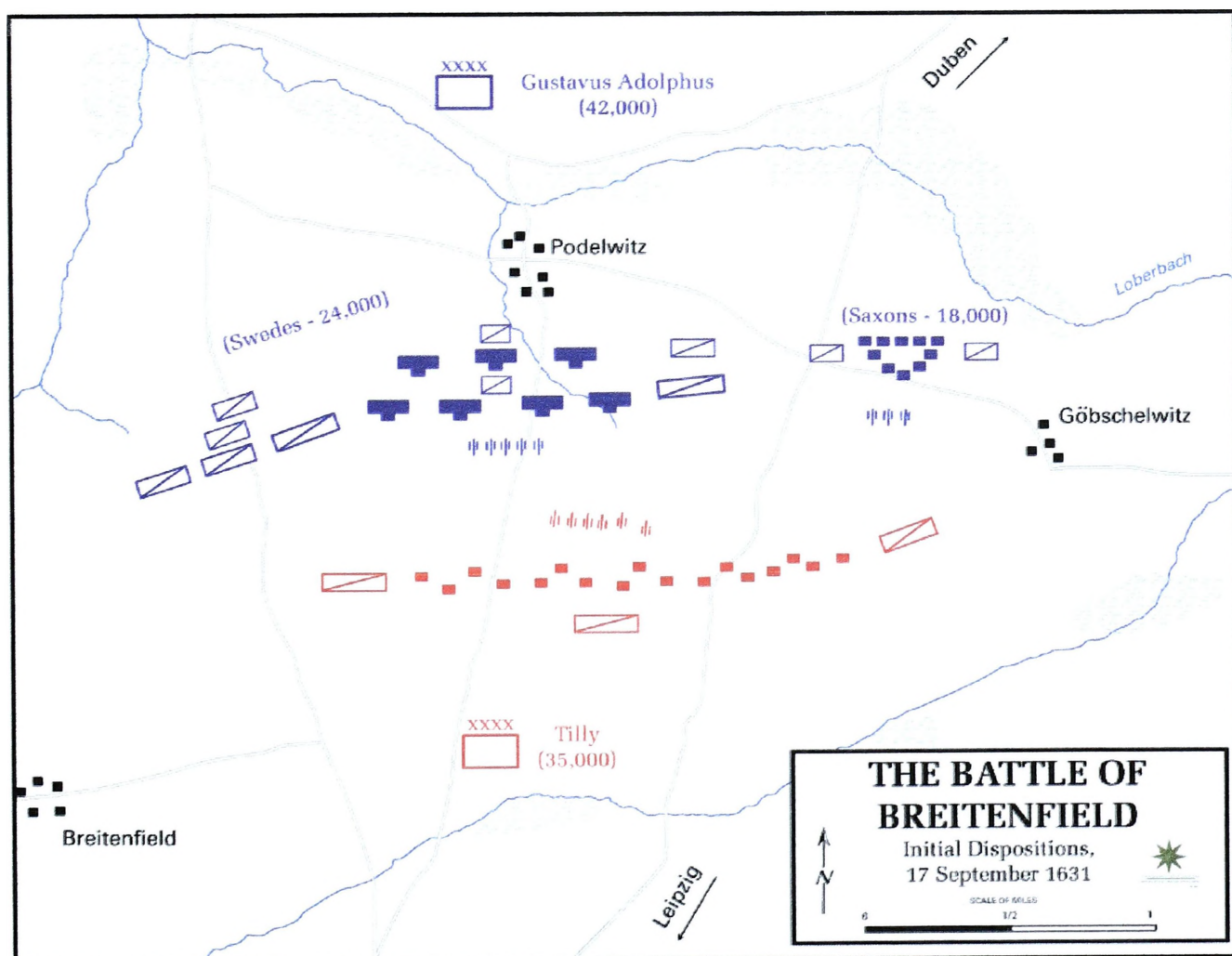
Można postawić tezę, iż od starożytności do późnego średniowiecza w myśli sztuki wojennej nie nastąpiły istotne zmiany. Istotne zmiany nastąpiły głównie w taktyce w wyniku zmieniających się środków walki. Działania wojenne organizowane i prowadzone były w oparciu o doraźne cele. Wyłoniła się klasa społeczna rycerstwa, a później szlachty, która coraz bardziej zainteresowana była eksploatacją ziemi niż zdobywaniem sławy i majątku na wojnach. Konflikty okresu średniowiecza w Europie to zdobycie lub obrona własnej posiadłości. Występował brak szerszego myślenia kategoriami państwa.

W XVII wieku w praktyce teorii sztuki wojennej pojawia się operacja, której istotą było manewrowanie. Jest to metoda działania armii najemnych, które poprzez unikanie działania siły na siłę stwarzają ciągle zagrożenia, jednocześnie czynią spustoszenie w in-

²⁶ Żołnierze najemni występowali już w wojnach prowadzonych na Bliskim Wschodzie i w Europie przez starożytnych. W I wojnie punickiej zamierzali opanować Sycylię, by utworzyć własne państwo. W średniowieczu idea powstania licznych zakonów rycerskich, to swego rodzaju dążenie do utworzenia państwa żołnierzy. Po każdym konflikcie, w którym brało udział wojsko najemne był problem, jak się ich pozbyć. W Europie znane były oddziały szwajcarskich pikinierów, niemieckich Landsknechtów, angielska Wielka Kampania licząca ok. 10 tys. żołnierzy różnej narodowości, która istniała od 1338-1354 roku. W 1361 powstała Biała Kampania pod dowództwem sir Johna Hawkwooda. We Włoszech organizowanie armii najemnych było intratnym interesem i przyczyniło się do wzrostu znaczenia niektórych rodów np.: Gonzagów, Este, Colonnów, Montefeltro, Viscontich, Sforzów, Spinola. Do najbardziej znanych „przedsiębiorców” wojskowych należy zaliczyć: markiza Sponola, hrabiego Ernesta Mansfelda, hrabiego Albrechta Wallensteina, księcia Bernarda Saxe-Weimar. Por., M. Howard, *Wojna w dziejach Europy*, Ossolineum, Wrocław 1990, Rozdział II.

frastrukturze gospodarczej i społecznej kraju na terenie, którego toczy się konflikt. Unikało starcia bezpośredniego w bitwie generalnej, działając na infrastrukturę, na system zaopatrzenia przeciwnika, na morale władcy i jego poddanych. Jeżeli kraj był pustoszony, a władca nie posiadał odpowiednich sił zbrojnych do przeciwstawienia się w bitwie, to musiał przyjmować warunki silniejszego. Oznaczało to zwycięstwo bez stoczenia bitwy.

Duży wpływ na rozwój sztuki wojennej miała wojna trzydziestoletnia toczona od 23 maja 1618 do 24 października 1648 zakończona pokojem westfalskim. Z punktu społecznego wojna miała charakter religijny, ale z punktu politycznego jej celem było osłabienie roli Habsburgów w Europie. Działania wojenne spowodowały ogromne spustoszenia w gospodarce i straty wśród ludności cywilnej. Wojna spowodowała upadek gospodarczy państw objętych aktywnymi działaniami wojennymi. Z punktu strategicznego dążono poprzez manewr i ogień do osiągnięcia zwycięstwa. Na polach bitewnych spotykają się armie od 20 do 60 tys. żołnierzy. W bitwach typowym ugrupowaniem jest sytuowanie piechoty w centrum, a na skrzydłach kawalerii (szkic 2.1.1).

Szkic 2.1.1. Typowe ugrupowanie na przykładzie bitwy pod Breitenfeld
 Źródło: [wikipediaia.org/wiki/ Bitwa pod Breitenfeld/](http://wikipediaia.org/wiki/Bitwa_pod_Breitenfeld/) z dnia 10.04.2007.

Przed szyki piechoty była wysuwana artyleria, by zwiększyć jej zasięg. Siłą piechoty był zwarty szereg długie piki i ogień muszkietów. Kawaleria łączyła w sobie siłę ruchu oraz ognia i nadal była najbardziej ruchliwym elementem pola walki. Zwykle atak danego rodzaju wojsk kierowany był na taki sam rodzaj broni strony przeciwnej. Kawalerię używano do ataku na piechotę, ale zwykle podczas jej wycofywania się. O zwycięstwie nadal w głównym stopniu decydowała przewaga liczebna. Bitwy rozpoczynane były kilkugodzinnym ostrzałem artyleryjskim i poszukiwaniem wylomów w ugrupowaniu przeciwnika.

W XVII wieku w wojnach wykształciła się strategia manewrowania, której istotą było takie manewrowanie siłami, by nie przyjmować bitwy, a ciągle zagrażać liniom komunikacyjnym przeciwnika. Można postawić tezę, że mistrz strategii manewrowania cesarski marszałek, *Raimondo Montecucoli*²⁷ podniósł sztukę wojenną na wyżyny. Zwolennicy dążący do stoczenia bitwy generalnej do strategii manewrowania odnoszą się z dystansem sądząc, że tylko starcie bezpośrednie jest godne żołnierza. Należy podkreślić, iż są to opinie tych, co bitwę pragną postrzegać, jako cel wojny a nie, jako środek do osiągnięcia jej celu. W strategii manewrowania były toczone bitwy, ale strona, która potrafiła narzucić jej miejsce i czas stoczenia zwykle wygrywała. Chodziło o to, by wykorzystać maksymalnie przewagę położenia, a w męczących manewrach i odwrotach zmusić przeciwnika do rozproszenia swego potencjału. Strategia manewrowania ponownie pojawia się w sztuce wojennej, jako strategia działań pośrednich na początku XX wieku, ale w innej rzeczywistości taktycznej.

W XVII wieku wojny toczą się z dużą intensywnością również na morzu. Powstają formacje najemników *lądowych*²⁸ i *morskich*²⁹ walczących po obu stronach konfliktów. Znaczenia ponownie nabiera piechota i artyleria na polach walki, a dążność do wykorzystania manewru w osiągnięciu zwycięstwa podnosi sztukę wojenną na wyższy poziom.

Armie zawodowe w obawie przed zbyt dużymi stratami poszukują innych rozwiązań. Następuje skierowanie siły nie przeciw sile, a przeciw tym elementom, które mogą stanowić o sile przeciwstawnej armii. W odpowiedzi na strategię manewrowania w XVII i

²⁷ Raimondo Montecucoli (21.02.1608-16.10.1680), cesarski marszałek, wybitny dowódca, teoretyk sztuki wojennej w XVII wieku.

²⁸ Historia wojsk najemnych sięga początków wojen. Już w starożytnym Egipcie kupowano usługi zbrojne specjalnie tworzonych oddziałów najemników, którzy za odpowiednią opłatą podejmowali się zadań zbrojnych. Z polskich formacji w XVII wieku znani byli lisowszczycy, formacja założona z polecenia Zygmunta III przez Aleksandra Lisowskiego w 1615 roku. Lisowszczycy byli przeznaczeni do działań samodzielnych w głębi terytorium przeciwnika. Ich zapłatę w głównym stopniu stanowiły zdobycze wojenne. Byli prekursorami działań głębokich, których wówczas nie definiowano.

²⁹ W wojnie trzydziestoletniej dobrze funkcjonował system kaperski, właściciele statków mogli otrzymywać patent pozwalający napadać statki handlowe państwa przeciwstawnego. Było to swego rodzaju zalegalizowane piractwo, które funkcjonowało od czasu, kiedy wojna przeniosła się na morze.

XVIII wieku w praktyce i teorii rozwija się tzw. strategia kordonowa. Jej istotą jest równomierne rozmieszczenie wojsk w celu osłony dużej liczby fortec i innych ważnych punktów, a przede wszystkim linii operacyjnych pomiędzy działającymi wojskami w polu, a ich bazą operacyjną. Teoretycy wojskowi drugiej połowy XVII w. i w XVIII wieku za główny cel strategii uważali wyczerpanie przeciwnika poprzez metodyczne manewrowanie na liniach komunikacyjnych poza obrębem pola bitwy i stwarzanie zagrożenia jego składom stanowiącym bazę operacyjną dla wojsk.

Uogólniając założenia analizowanej sztuki wojennej, zasadnym jest postawienie tezy, że wojny i stosowana w nich sztuka wojenna do rewolucji francuskiej posiadają wspólne cechy.

- Treść celu politycznego wojny często był utożsamiany z celem walki zbrojnej. Konflikty miały charakter państwotwórczy. W sztuce wojennej występowała obustronna dążność do stoczenia bitwy.
- W wyniku powstania armii najemnych rozwija się myśl skierowana na osiągnięcie celu bez stoczenia bitwy. Powoduje to, że zaczęto jednoznacznie rozróżniać cel polityczny od militarnego.
- Wojny dynastyczne w XVIII wieku powadzone pomiędzy różnymi państwami nie zakładały zniszczenia podbitego kraju. Strategia tego okresu, to strategia zmęczenia przeciwnika i zmuszenia go do ustąpienia z placu bitwy. Polegało to na postawieniu przeciwnika w sytuacji zmuszającej go do przyjęcia i akceptowania sytuacji, w której się znalazł bez stoczenia bitwy. Sztuka wojenna postrzegana jest jako narzędzie zapobiegania wojnie. Jeden z ówczesnych teoretyków hrabia Wilhelm von Schamburg-Lippe twierdzi, iż [...] *sztukę wojenną należy stosować, ażeby zapobiec wojnie lub przynajmniej obniżyć zło, jakie przynosi*³⁰.
- Wojny XVIII wieku cechowało działanie na linii komunikacyjnej. Armie nie dążyły do stoczenia bitwy, a do działania na linii operacyjnej. Można postawić tezę, iż był to początek strategii działań pośrednich.
- Inny charakter miały wojny na obrzeżach Europy, którego przykładem jest wojna Turków przeciwko dynastii Habsburgów. Na Bałkanach działania wojenne polegały na strategii zniszczenia przeciwnika, wynikało to z założeń politycznych konfliktu i uwarunkowań rozwoju tureckiej sztuki wojennej oraz ich rozwoju cywilizacyjnego.

³⁰ W. Görnitz, *Niemiecki sztab generalny. Historia i struktura 1657-1945*, ASG WP, Warszawa 1963, s. 18.

- Istotny wpływ na rozwój sztuki wojennej wywarła wojna o niepodległość Ameryki Północnej w latach 1776-1783. Strategia działań pośrednich, manewrowania i działania na linie operacyjne nie potwierdziła się w całkowicie odmiennych warunkach niż europejskie³¹. Inny charakter wojny wymagał innego działania, stąd cel wojny i jej charakter społeczny zaczyna odciskać piętno na jej przebieg.

Zmiany społeczne pod koniec XVIII i na początku XIX wieku wyzwalają nowe podejście do sztuki wojennej. Rewolucja francuska stworzyła podstawy do powstania narodowych armii. Powstał nowy system rekrutacji i uzupełniania sił zbrojnych. Istniejące armie zaciężne zostały zastąpione armiami masowymi z poboru. Obrona kraju stała się odpowiedzialnością całego narodu. Do armii powoływano obywateli na zasadzie powszechnego obowiązku służby wojskowej. Taki system powoływania żołnierzy ukonstytuował się prawie we wszystkich państwach do końca XIX wieku. Spowodowało to wzrost liczebny żołnierzy w poszczególnych armiach. Wzrost liczebny sił zbrojnych spowodował rozwój celów militarnych osiąganych w wojnie.

Istotną funkcję w rozwoju sztuki wojennej spełnił postęp naukowo-techniczny, który stworzył warunki do przyspieszonego rozwoju techniki wojskowej oraz systematycznego zasilania walczących wojsk w środki materiałowe. Zmiany te doprowadziły do przeobrażeń w formach i sposobach prowadzenia walki zbrojnej. W rezultacie nastąpił rozmach czasowy, przestrzenny i rzeczowy walki zbrojnej. Rozmach czasowy działań wojennych wynikał przede wszystkim z możliwości uzupełniania strat powstałych w sile żywej, a także w środkach materiałowych. Spowodowało to ciągłości walki zbrojnej. Wzrost rozmachu przestrzennego wynikał ze stale wzrastających stanów osobowych, możliwości środków transportu, zdolności ogniowego oddziaływania na przeciwnika oraz definiowania nowych celów politycznych konfliktu.

U zarania sztuki wojennej jedna bitwa decydowała o losach wojny. Później rozmach przestrzenny i czasowy prowadzonych wojen spowodował, że cel wojny osiągnano w kilku bitwach. Bitwa napoleońska polegała na zmasowaniu natarcia, którego przesłaniem było nie rozpraszenie natarcia, a jego ześrodkowanie. Bitwa dzieliła się zwykle na trzy fazy: przygotowanie głównego natarcia, jego wykonanie oraz wykorzystanie jego efektów. Podstawę planu bitwy stanowiła analiza kierunku ewentualnego odwrotu przeciwnika. Główne natarcie realizowane zawsze było na skrzydło położone blisko hipotetycznego kierunku odwrotu. Pierwsza faza bitwy polegała zawsze na zawiązaniu starcia i wykrwa-

³¹ W nowych uwarunkowaniach nie sprawdza się teoria geometrii pola walki opisana przez Dietricha Heinricha von Bülowa w opracowaniu *Duch nowego systemu wojennego*. Zob., tamże.

wieniu przeciwnika oraz na jednostronnym oskrzydleniu. Napoleon uważał, że nie należy dzielić własnych sił, a je masować. Zadaniem natarcia głównego było przełamanie obrony przeciwnika i wtargnięcie w głąb jego ugrupowania. Natarcie główne rozpoczynało się zwykle po wprowadzeniu odwodów przez przeciwnika. Główne zgrupowanie uderzeniowe składało się z korpusu piechoty wzmocnionego odwodem kawalerii oraz wielkiej baterii (ok. 100 dział).

W teorii ówczesnej sztuki wojennej *Henri Jomini*³² wyróżnia pięć jej części: politykę, strategię, wielką taktykę, sztukę inżynierii oraz taktykę niższą³³. Politykę postrzegał, jako naukę niezbędną naczelnemu dowódcy, który bezpośrednio zajmował się osiąganiem celu polityki państwa. Natomiast strategią była sztuka poruszania mas na teatrze działań wojennych. Wskazuje to na doktrynalne traktowanie strategii. Jeżeli polityka potrzebna była tylko głównemu generałowi, to strategię powinni znać wszyscy generałowie, ponieważ ona była bezpośrednio związana z działaniem wojsk. Zadaniem wielkiej taktyki bitew i potyczek było zwycięstwo nad przeciwnikiem. Natomiast zadaniem sztuki inżynierii było zdobywanie i bronienie twierdz, co związane było z toczeniem bitwy w środowisku innym niż to miało miejsce w otwartej przestrzeni. Taktyka szczegółowa lub niższa dotyczyła działania rodzajów wojsk w określonych sytuacjach bojowych.

Pojawienie się polityki w sztuce wojennej wskazuje, że nastąpił rozdział osoby woźdza od głowy państwa. Stąd w późniejszym okresie wyróżnia się wielką strategię i strategię wojenną³⁴. Wnioski z analizy pojęcia wielkiej strategii wskazują, iż jest ona postrzegana jako synonim polityki, a siły zbrojne są jej jednym z wielu narzędzi do osiągnięcia celu wojny. Do wielkiej strategii należy podział środków państwa do osiągnięcia celów, stąd można wnioskować, że spełniała ona również funkcje metody, a nie tylko doktryny. Natomiast strategia wojenna to sztuka dowódców wyrażająca się w zbudowaniu strategii działania oraz koordynacji celów i środków. Podobnie jak wielkiej strategii nie można jednoznacznie przypisać tylko funkcji metody działania, tak strategii wojennej również tylko doktryny. Istotna różnica tkwi w tym, że w pierwszym przypadku jest to metoda i doktryna działania państwa, a w drugim sił zbrojnych. W ogólnym rozumieniu strategia nie zajmuje się pokonywaniem oporu z wyjątkiem oporu stawianego przez przeszkody naturalne, natomiast domeną taktyki jest pokonywanie oporu głównie ludzkiego. Jeżeli celem taktyki

³² Antoine-Henri Jomini (1779-1869), teoretyk sztuki wojennej w XIX wieku, uczestnik wojen napoleońskich w armii francuskiej, doradca cara Mikołaja I w wojnie rosyjsko-tureckiej, organizator szkoły wojskowej w Petersburgu.

³³ Zob., H. Jomini, *Obraz rozbiorowy przedniejszych kombinacji wojny*, wyd. Leclercq 1835, s. 1-2.

³⁴ Zob., B.H. Liddell Hart, *Strategia. Działania pośrednie*, MON, Warszawa 1959, s. 385-390.

było stoczenie rozstrzygającej bitwy to zadaniem strategii było doprowadzenie do jej stoczenia w jak najbardziej sprzyjających warunkach. Owe sprzyjające warunki powinny minimalizować konieczność stoczenia bitwy lub doprowadzić konieczność jej stoczenia do optymalnych warunków gwarantujących zwycięstwo³⁵. Stąd podobnie jak według Sun Tzu wyrazem doskonałej strategii jest osiągnięcie celu wojny bez walki.

Podobny paradygmat zaczyna ponownie pojawiać się w sztuce wojennej na przełomie XX i XXI wieku, gdzie dąży się do osiągnięcia celu przy minimalnych stratach po obu stronach konfliktu. Analiza współczesnych konfliktów wskazuje, że NATO nie rozbiło armii serbskiej, sprzymierzeni armii irackiej, a w obu przypadkach cel operacji wojennej został osiągnięty. Wskazuje to, że do osiągnięcia zwycięstwa nie jest wymagane zniszczenie armii przeciwnika. Rola wielkiej strategii w osiąganiu celu jest różna, polega na osiągnięciu rozstrzygającego sukcesu lub tylko ten sukces wspiera. Oznacza to, że działania wojenne są tylko jednym ze środków wspierania celów polityki państwa, ale również to, że bitwa spełnia podobną funkcję w strategii wojskowej³⁶.

Causewitzowski podział sztuki wojennej na taktykę i strategię stanowi pewną systematykę poglądów na sztukę wojenną od zarania jej dziejów. Taktyka jest nauką o użyciu sił zbrojnych w bitwie, a strategia nauką o użyciu bitew do celów wojny³⁷. Celem taktyki było stoczenie zwycięskiej bitwy lub postawienie przeciwnika w sytuacji, w której traci on zasadność dalszego działania, natomiast celem strategii było wykorzystanie przez politykę efektów stoczonych bitwy do osiągnięcia celu wojny. Wynika stąd, że **strategia zajmowała się celem wojny, a taktyka jej przedmiotem**. Teoria wojny zajmuje się użyciem środków państwa do jej celów, a sztuka wojenna jest teorią użycia sił zbrojnych do celów bitwy³⁸. Celem wojny jest pokój, a celem bitwy zwycięstwo. Stąd wynikają jednoznaczne różnice ze względu na osiągany cel. Strategia i taktyka to dwie różne części sztuki wojennej, które wzajemnie się przenikają.

Według Clausewitza strategią jest wykorzystanie bitwy do celów wojny³⁹. Jeżeli ta teza jest nadal prawdziwa, to w tym rozumieniu strategia określa cele działań militarnych, ponieważ ich osiągnięcie wpływa na osiągnięcie celu wojny. Stąd poza strategią nie powinno określać się celu militarnego konfliktu bez jego związku z celem politycznym. Można wnioskować, że **podstawowym zadaniem strategii jest transformacja celu poli-**

³⁵ Zob., *tamże*, s. 392.

³⁶ Zob., *tamże*, s. 393.

³⁷ Zob., C. Clausewitz, *O wojnie*, wyd. TEST, Lublin 1995, s. 83.

³⁸ Zob., *tamże*, s. 89.

³⁹ Zob., *tamże*, s. 159.

tycznego w cel militarny konfliktu. To zadanie strategii jest aktualne, ponieważ jej funkcją jest planowanie celów i w takiej kolejności ich osiągnięcie, by bezpośrednio wpływały na cel polityczny konfliktu. Zadaniem strategii było zdefiniowanie przeszkody, którą siły zbrojne muszą pokonać, by stworzyć warunki do politycznego zakończenia konfliktu. Stąd z jednej strony strategia doprowadza w sposób zamierzony do bitwy, a po jej stoczeniu przez taktykę wykorzystuje jej skutki do osiągnięcia celu wojny. W strategii wymagana jest duża siła woli, by w dystansie czasu i przestrzeni nie zrezygnować z decyzji podjętych na podstawie niepełnych danych. Ową siłą woli powinno wzmacniać działanie zmierzające do stworzenia sobie warunków do korzystnego rozstrzygnięcia. W strategii dąży się do wykorzystania skutków bitwy do osiągnięcia celu wojny, dlatego należy dążyć do stoczenia bitwy, bo to przyniesie rozstrzygnięcie. *Stąd wynika, że zniszczenie sił zbrojnych i pokonanie potęgi nieprzyjaciela możliwe jest tylko przez działanie bitwy – zarówno rozegranej rzeczywiście, jak też zaproponowanej tylko, a nie przyjętej*⁴⁰. Najlepszą strategią byłoby postawienie przeciwnika w sytuacji, by musiał przyjąć określone warunki kończące wojnę. Wówczas nie nastąpi fizyczne zniszczenie przeciwnika, a załamanie jego woli walki, której skutki pozwolą osiągnąć zwycięstwo. Można postawić tezę, że poprzez działania pośrednie przeciwnik został zmuszony do poddania się lub jego siła została tak osłabiona, że nie stanowi zagrożenia. Działania bezpośrednio skierowane są na siłę przeciwnika, natomiast pośrednie na jego wrażliwe elementy lub system infrastruktury. Przyczyny, które warunkują dążność do użycia bitwy w strategii określane są jako: moralne, fizyczne, matematyczne, geograficzne i statyczne⁴¹. Analiza tych czynników i zależności pomiędzy nimi daje przybliżony obraz efektów oczekiwanych do uzyskania w bitwie i na podstawie spodziewanych efektów strateg podejmuje decyzję, czy dążyć do stoczenia bitwy bezpośrednio, czy jej unikać. Często Clausewitzowi przypisuje się, że jego dążenie do bitwy jest wynikiem kalkulacji tylko sił fizycznych, co jest mało zasadne, ponieważ czynniki warunkujące dążenie do bitwy zawierają wnioski z oceny czynnika moralnego, fizycznego, matematycznego, geograficznego i statycznego oraz relacji pomiędzy nimi. Czynniki fizyczny odgrywa duże znaczenie i może równoważyć pozostałe czynniki, jeżeli przewaga jest tak duża. Wynika to ze stopniowania przewagi jako podwójna, potrójna, poczwórna i tak dalej. Strategia pierwotnie określała miejsce, czas i siły, współcześnie zadanie to realizuje poziom operacyjny. Taki wpływ strategii na bitwę był konieczny, ponieważ jej efekty często decydowały o losach wojny. W rozumieniu Clausewitza strategią jest właściwy wybór

⁴⁰ *Tamże*, s. 166.

⁴¹ *Zob., tamże*, s. 169.

miejsca i czasu stoczenia bitwy oraz wykorzystanie jej efektów. Natomiast zadaniem taktyki jest stoczenie bitwy. **Strategia postrzegana jest jako wiedza i umiejętność. Wiedza dotyczy znajomości przedmiotu i celu wojny, a umiejętnością jest wykorzystanie czynników wpływających na osiągnięcie zwycięstwa w odpowiednim miejscu i czasie.**

Współczesne postrzeganie strategii posiada źródła w teoriach starożytnych teoretyków sztuki wojennej oraz Jominiego i Clausewitza. Każdy podmiot działania posiada swoją strategię, wynikającą z misji społecznego funkcjonowania. Stąd celowo jest do ogólnego pojęcia strategia dodawać przymiotnik wyróżniający ją ze względu na podmiot działania. Znaczenie semantyczne strategii nierozłącznie związane jest funkcjonowaniem państwa, ponieważ problemy dotyczyły globalnego podmiotu działania. Współcześnie takie rozumienie strategii jest zbyt wąskie i pojęcie to nie może być zawłaszczane przez jeden podmiot. Stąd, **by posiadać jednoznaczność, co do zakresu i przedmiotu strategii zasadne jest rozróżnianie jej ze względu na podmiot, którego dotyczy.** Pomimo to, że nie rozróżniano strategii przedmiotowych, to jednak definiowano ją poprzez podmiot działania, którym było państwo.

Starożytni utożsamiali strategię z funkcjami wodza i władcy. Oznaczało to pewien zasięg w czasie realizacji podejmowanych decyzji. Od zarania dziejów zadaniem strategii było określanie celów i stwarzanie warunków do ich osiągnięcia. *Zatem strategiczna siła znawców walki polegała na namierzaniu celu i precyzyjnym uderzeniu*⁴². Strategia wyznaczała cele i stwarzała warunki do ich osiągnięcia. Natomiast taktyka zajmowała się bezpośrednio realizacją takich zadań, które wspierały osiągnięcie celów strategicznych. Pomiedzy strategią i taktyką zawsze istniała spójność woli władcy (politycznej) i wodza (militarnej) i one były zwykle jednym z głównych gwarantów powodzenia w osiągnięciu celu wojny. Zadaniem strategii było doprowadzenie wojsk do bitwy, a taktyki zwycięskie jej stoczenie. **Zadaniem strategii zawsze było określanie oczekiwanego stanu rzeczy i stwarzanie warunków do jego urzeczywistnienia, ponieważ w niej wyrażał się cel, metoda jego osiągnięcia i bezpośrednie działanie.** Strategia zawsze była nauką o użyciu bitew do celów wojny. Według *Moltkego*⁴³ (starszego) *strategia nie jest niczym innym jak systemem zabiegów, których sens polega na tym, by w konkretnych i niemożliwych do przewidzenia w*

⁴² Sun Tzu, Sun Pin, *Sztuka wojny*, wyd. Helion, Gliwice 2004, s. 80.

⁴³ Helmuth Karl Bernhard von Moltke „Starszy” (26.10.1800-4.04.1891), feldmarszałek pruski, szef niemieckiego sztabu generalnego, organizator wojny duńsko-pruskiej, austriacko-pruskiej i francusko-pruskiej, teoretyk sztuki wojennej w XIX wieku. W historii sztuki wojennej określany jako „Starszy” ze względu na swego bratanka H. Moltke określanego jako „Młodszy”.

szczegółach wypadkach czynić to, co jest najbardziej celowe⁴⁴. W 1871 roku Moltke opublikował pracę na temat strategii, którą jego następcy postrzegają jako swoisty testament. *W wojnie wszystko jest niepewne prócz kapitału, jakim dysponuje dowódca w postaci własnej siły woli i sprężystości działania*⁴⁵. W rozumieniu Moltkego strategia jest systemem zabiegów, których sens polega na celowym działaniu w danej sytuacji. Filozofia dowodzenia polegała na jasnym określeniu zadania ze swobodą, co do sposobu wykonania go przez niższe szczeble dowodzenia. Swoboda działania nie była postrzegana tak szeroko jak przez gen. Roberta Lee⁴⁶, który uważał, że zadaniem naczelnego dowódcy było doprowadzić oddziały do bitwy, natomiast stoczenie bitwy to rola niższych dowódców. Takie postrzeganie strategii i taktyki posiadało swoje uzasadnienie historyczne w starożytności.

Moltke uważał, że w systemie obronnym większe znaczenie posiada sprawny system komunikacji niż twierdze. Stąd tak wiele uwagi przywiązywał do rozwoju transportu kolejowego i budowy nowych dróg. Moltke bardzo duże znaczenie przywiązywał do studiowania stosunków politycznych. Planując działania pamiętał zawsze, by poprzez sposób działania nie przysporzyć Niemcom dodatkowego przeciwnika. Stąd w działaniach militarnych należało uwzględniać ograniczenia polityczne.

W 1888 Moltke w podeszłym wieku podał się do dymisji, która została przez cesarza Wilhelma II przyjęta i udał się do Krzyżowej koło Świdnicy. Po dymisji Moltkego stanowisko szefa sztabu przejął Alfred von Waldersee, dotychczasowy jego zastępca. Moltke uważał, iż działalność militarna służy do wspierania polityki państwa. Przestrzegał przed wywołaniem nowej wojny, ponieważ zdawał sobie sprawę z tego, że nowoczesna wojna, w której uczestniczą narody nie skończy się szybko. To może spowodować jej nieprzewidywalny przebieg. Jego następcą Waldersee⁴⁷ uważał, iż sztab generalny powinien kreować politykę bezpieczeństwa państwa. Stąd za jego czasów sztab generalny przestał być instrumentem władzy, a zaczął sam kreować politykę. Zdając sobie sprawę z zagrożenia ze strony Rosji nawiązał kontakt z szefem sztabu armii austriackiej, by wspólnie planować działania przeciw Rosji. Rozpoczął kampanię prasową, by przygotować *Reichstag* do zwiększenia wydatków na zbrojenie. Poprzez ścisłe związki z przemysłem zbrojeniowym

⁴⁴ Por., W. Görlitz, *op. cit.*, s. 120.

⁴⁵ *Tamże*, s. 120.

⁴⁶ Robert Edward Lee (19.01.1807-12.10.1870), amerykański generał, dowódca wojsk Konfederacji w wojnie secesyjnej 1861-1865, od 1865 roku rektor *Washington and Lee University*.

⁴⁷ Alfred Graf von Waldersee (1832-1904) - feldmarszałek niemiecki, w latach 1888-1891 Szef Sztabu Generalnego armii niemieckiej.

ingerował w wartość pożyczek i papierów wartościowych przemysłowców rosyjskich. W sztabie generalnym odżyła idea wojny prewencyjnej. Jednym z propagatorów działań ofensywnych i militaryzacji narodu w tym czasie był Goltz⁴⁸. W książce *Naród pod bronią* przekonywał o potrzebie połączenia pospolitego ruszenia z armią. Wskazywał na konieczność militaryzacji narodu, ponieważ przyszłe wojny miały być wojnami narodów. Poprzez takie idee stał się duchowym przywódcą militaryzmu. Zwycięstwa nie przyniosą błyskawiczne bitwy, a całkowite psychiczne i moralne wyczerpanie jednej ze stron. Zmienia się filozofia myślenia operacyjnego, skierowana dotychczas na pokonaniu armii przeciwnika. Strategią staje się teoria wojny totalnej, w której należy unicestwić wszelkie siły przeciwstawnej strony włącznie z jego narodem⁴⁹. Pomimo rozwoju w niemieckiej myśli wojskowej totalitarnych działań, należy przyznać, że opracowywane plany prowadzenia zbrojnych działań wojennych posiadały swoje uzasadnienie w nowoczesnej sztuce wojennej. W wyniku takiego postrzegania roli i znaczenia sił zbrojnych dążono do wyzwolenia wojny z kompetencji polityki. **W postrzeganiu problemów wojny zastosowano odwrotność - to polityka ma spełniać wszelkie wymagania sztabu generalnego do potrzeb wojny, która jest nieunikniona.** W 1891 Waldersee podaje się do dymisji, a jego następcą zostaje Schlieffen⁵⁰. W warunkach przewidywanej konfrontacji jednocześnie z Rosją i Francją na początku XIX wieku jedynym skutecznym środkiem na zwycięstwo było działanie po liniach wewnętrznych tak, by główną siłą skierować przeciw jednemu przeciwnikowi i pobić go, a następnie skierować ją na kolejnego. Podstawę do takiego działania dawał system komunikacji kolejowej. Świadomość, iż przyszła wojna może być prowadzona na wielu frontach determinowała decyzje sztabu generalnego w zakresie planowania operacyjnego. Stąd, mając na uwadze działania zaczepne Francji i Rosji jednocześnie przyjęto koncepcje pogwałcenia neutralności politycznej Belgii i Luksemburga. Takie działanie militarne było niedopuszczalne w okresie Moltkego, gdy sztab generalny wspierał w planowaniu operacyjnym zamierzenia polityczne. Natomiast sztab, którego funkcje zmienił Waldersee, za

⁴⁸ Gustav Adolf Joachim Rüdiger Graf von der Goltz (8.12.1865-4.11.1946), generał pruski, uczestnik pierwszej wojny światowej, po 1918 roku uczestnik walk w Finlandii, Estonii, Łotwie i Litwie przeciw rewolucji bolszewickiej, teoretyk sztuki wojennej.

⁴⁹ Teoria wojny totalnej von Goltza odżyła w teorii Ericha von Ludendorffa opracowanej w 1935 na podstawie doświadczeń z pierwszej wojny światowej, a zmaterializowała się w znacznym stopniu w hitlerowskiej koncepcji drugiej wojny światowej. *Wojna totalna zwraca się nie tylko przeciw siłom zbrojnym, ale i bezpośrednio przeciw narodom. To jest nieubłagana i niedwuznaczna rzeczywistość i wszelkie możliwe środki wojenne stosuje się i należy je stosować z punktu widzenia tej właśnie rzeczywistości.* Zob., E. Ludendorff, *Wojna totalna*, MON, Warszawa 1959, s. 22.

⁵⁰ Alfred von Schlieffen (28.02. 1833- 4.01.1913), feldmarszałek niemiecki, twórca planu militarnego pierwszej wojny światowej – tzw. „Plan Schlieffena”.

czasów Schlieffena kreował politykę, a nie był jej wykonawcą. Pogwałcenie neutralności politycznej Belgii powodowało wciągnięcie w wojnę Wielkiej Brytanii. Takich decyzji militarnych bez zgody polityków nie podejmowałby Moltke zdając sobie sprawę z konsekwencji. Pomysł uderzenia na Francję przez Belgię rodził się już w latach dziewięćdziesiątych XIX wieku, ale wówczas dopuszczał takie działanie w przypadku przejęcia inicjatywy operacyjnej przez Francję. Wnioski z podróży operacyjnej 1902 roku wskazywały, iż jedyną podstawą sukcesu jest uderzenie wyprzedzające przez Belgię i Luksemburg, co postawi armię francuską w sytuacji prowadzenia operacji odwróconym frontem do zbudowanych linii umocnień. Takie podejście do praktycznego stosowania sztuki wojennej znajduje swoje źródła w wojnie siedmioletniej i działaniach *Fryderyka II Wielkiego*, który zawsze dążył, by przeciwnik musiał do bitwy przystąpić z odwróconym ugrupowaniem. Jest to również nauka wynikająca z właściwego rozumienia strategii manewrowej. Takie podejście powodowało, iż zbudowane linie obronne tracą swoją wartość. Natomiast na wschodzie należało nie dopuszczać armii rosyjskiej za linię Wisły. Ważną rolę w tym planie miało działanie armii austro-węgierskiej, która powinna absorbować działania Rosji w Galicji. Plan Schlieffena wymagał bezwzględnej i sztywnej realizacji. Każde odstępstwo od jego założeń stawiało pod znakiem zapytania jego powodzenie. W idei wojny zakładano rozgromienie Francji i skierowanie głównych sił na front wschodni. Nie uwzględniano reakcji Anglii, która przecież po pogwałceniu suwerenności Belgii stawała się automatycznie uczestnikiem wojny. Schlieffen nie doczekał realizacji swego planu. W wyniku podeszłego wieku i choroby w 1905 roku został zwolniony z funkcji szefa sztabu, a jego miejsce zajął *Moltke zwany „Młodszy”*⁵¹.

Moltke Młodszy funkcję szefa sztabu faktycznie sprawował już podczas choroby Schlieffena. Zakładał, iż uderzenie na Francję powinno być realizowane wg koncepcji planu Schlieffena z założeniem utrzymania siedmiokrotnej przewagi na odcinku natarcia. Schlieffen był zwolennikiem operowania środkiem ciężkości po liniach wewnętrznych, podobny pogląd prezentował Moltke Młodszy. Jednak w chwili, gdy przyszło do realizacji planu w obawie przed działaniami Francji w Alzacji i Lotaryngii zmniejszył stosunek sił na prawym skrzydle tylko do trzykrotnej przewagi na korzyść osłony odcinka południowego. Zabrakło mu takiej determinacji jak jego poprzednikowi w wojnie austriacko-pruskiej w 1866 roku. Moltke Starszy nie uległ presji rządu i nie pozwolił zniekształcić swego pla-

⁵¹ Helmuth Johannes Ludwik von Moltke „Młodszy” (25.05.1848-18.06.1916), niemiecki generał i polityk, od 1906 roku Szef Sztabu Generalnego. W wyniku niewłaściwego stosowania założeń Planu Schlieffena i rozproszenia wysiłku na froncie zachodnim doprowadził armię niemiecką do klęski.

nu. Moltke Młodszy nie rozumiał świadomie zawartego ryzyka w Planie Schlieffena. Po-
przez zmianę jego elementów zniekształcił ideę przebiegu wojny.

Strategia i taktyka początku XX wieku nadal jest skierowana na zniszczenie armii przeciwnika, przy świadomości, że są to armie liczące po kilka milionów żołnierzy. Takie pojęcie strategii dotyczy działania, a przecież istotą jej jest projektowanie przyszłości. Można postawić tezę, że strategia postrzegana była w kategorii państwa i dowódcy dowodzącego w bitwie. W kategorii państwa strategia dotyczyła przygotowań do wojny, natomiast w kategorii dowódcy polegała na chwytności sytuacji i podejmowaniu odpowiednich decyzji podczas działania. Problemy strategii dotyczyły zawsze wszelkich działań prowadzonych na teatrze wojny i wyrażane były w planie kampanii⁵². Strategia była postrzegana jako sztuka prowadzenia wojny na mapach, natomiast taktyką było prowadzenie działań w terenie. Jest to duże uproszczenie problemu, ale w okresie Jominiego takie pojmowanie strategii jako przygotowanie do wojny i jej projektowanie miało swoje uzasadnienie. Strategia, zawsze była związana z przygotowaniem i prowadzeniem kampanii, co wyrażało się w planach jej przeprowadzenia. Stąd strategia to projektowanie przyszłości w danej dziedzinie i wymiarze adekwatnie do zakładanych celów. Pomimo, że nie rozróżniano strategii według głównego podmiotu działania, to sposób ich definiowania ściśle związany był z przedmiotem zainteresowania. *Strategią nazywamy sposób postępowania w przygotowaniu i prowadzeniu danej konkretnej wojny, kampanii lub bitwy, obrony i zastosowany przez najwyższe organa władzy państwowej, naczelne dowództwo sił zbrojnych lub naczelne dowództwo danego konkretnego teatru działań wojennych. Strategia jest, więc najwyższym działem teorii i praktyki sztuki wojennej*⁵³. Strategia była postrzegana jako umiejętność rozdziału i użycia środków do osiągnięcia celu wojny⁵⁴. Takie pojmowanie strategii utrzymuje się do końca zimnej wojny, ale wskazuje, iż definiowanie jej tylko do potrzeb wojny jest jej zawężeniem pojęciowym.

*Strategia to teoria i praktyka działania, ukierunkowana na osiągnięcie założonych celów w danej dziedzinie ujmowanych w skali ogólnej i mających charakter długofalowy*⁵⁵. Stąd zasadnym jest przy rozważaniach o strategii posługiwać się jej ogólnym i szczegółowym znaczeniem. Strategia to szeroki program wytyczania i osiągania celów organizacji

⁵² H. Jomini, *Zarys sztuki wojennej*, MON, Warszawa 1966, s. 79.

⁵³ F. Skibiński, *Rozważania o sztuce wojennej*, WIH, Warszawa 1990, s. 109.

⁵⁴ Zob., B.H. Liddell Hart, *Strategia. Działania ...*, s. 388.

⁵⁵ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.

oraz jej reakcja w czasie na oddziaływanie otoczenia⁵⁶. Pojęcie strategii rozszerza swoje znaczenie na wszelkie sfery życia społecznego. Stąd na podstawie tak ogólnego postrzegania strategii ogólnej zasadnym jest budowanie jej znaczenia przedmiotowego. W sferze bezpieczeństwa militarnego zasadnym jest wyszczególnianie strategii wojskowej. Pojęcie strategii wojskowej pojawiające się na początku lat 90. XX wieku również ulega ewolucji ze względu na czynniki ją kształtujące. *Strategia wojskowa to teoria i praktyka określająca zasady i generalne sposoby działania zmierzające do przygotowania i wykorzystania potencjału wojskowego w walce zbrojnej prowadzonej w skali wojny, dla osiągnięcia założonych celów militarnych*⁵⁷. Współczesność wskazuje, że kształtowanie bezpieczeństwa wymaga stosowania nie tylko, ale przede wszystkim środków innych niż wojskowe. A jeżeli wystąpi konieczność stosowania środków wojskowych to walka zbrojna powinna być ostatecznością. *Strategia wojskowa – teoria i praktyka przygotowania oraz wykorzystania potencjału wojskowego w sposób zapewniający osiągnięcie celów nakreślonych przez politykę*⁵⁸. W takim ujęciu strategia postrzegana jest jako dyscyplina naukowa oraz sfera praktycznego działania. Strategia wojskowa jest dyscypliną naukową sztuki wojennej i zajmuje się sferą bezpieczeństwa państwa kształtowanej przy uczestnictwie sił zbrojnych. Jej przedmiotem badań są zdolności operacyjne sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa. Zadaniem strategii jest określenie podstaw teoretycznych zasad i warunków rozwoju i używania sił zbrojnych. Strategia podmiotu działania, którym są siły zbrojne, w swej naturze jest jednolita, ponieważ w danym przedziale czasu kieruje się określonymi jednolitymi wytycznymi.

W sferze praktycznej zadaniem strategii wojskowej jest określanie celów i wydzielanie środków do ich osiągnięcia. Poziom strategii wojskowej zajmuje się transformacją celów politycznych w cele militarne. Wyraża się w projektowaniu, określaniu kierunków rozwoju sił zbrojnych oraz stwarzaniu podstaw do ich funkcjonowania w okresie pokoju, kryzysu i wojny. Uogólniając można stwierdzić, że strategia wojskowa w sferze praktycznej zajmuje się przygotowaniem sił zbrojnych do przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom państwa. Stwarza warunki do osiągnięcia celu polityki państwa w zakresie kształtowania bezpieczeństwa przy wykorzystaniu sił zbrojnych. Na zmiany w strategii wojskowej największy wpływ wywierają stosunki międzynarodowe, które są podstawą do formułowania polityki bezpieczeństwa państwa oraz rozwoju społecznego człowieka.

⁵⁶ Por., James A.F. Stoner, R. Edward Freeman, Daniel R. Gilbert Jr, *Kierowanie*, PWN, Warszawa 2001, s. 626.

⁵⁷ W. Łepkowski, *Podstawy strategii wojskowej*, AON, Warszawa 1993, s. 98.

⁵⁸ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.

Taktyka ze względu na swą podstawową funkcję, którą zawsze było stoczenie zwycięskiej bitwy w tym aspekcie również uległa zmianie. Taktyka jest częścią składową sztuki wojennej i obejmuje teorię i praktykę prowadzenia walki przez pododdziały, oddziały, i związki taktyczne wszystkich rodzajów sił zbrojnych. Przedmiotem badań taktyki są formy i metody używania określonych zgrupowań zadaniowych. We współczesnej taktyce nie można zawęzić przedmiotu badań tylko do walki zbrojnej, ponieważ w operacjach reagowania kryzysowego i pokojowych stosowane są narzędzia walki zbrojnej, ale innymi metodami niż walka zbrojna. Coraz więcej zadań siły zbrojne realizują z obszaru poza walką zbrojną, stąd uległ zmianie przedmiot badań taktyki. Zasadnym jest by przedmiotem badań taktyki były działania taktyczne rozumiane, jako wszelkie działania wojsk w aspekcie ich środowiska działania wykonawców zadań oraz metod działania⁵⁹. Pojęcie taktyki, jako metody realizacji krótkodystansowych zadań w sztuce wojennej zasadnym jest odnieść nie tylko do wojsk lądowych, ale do wszystkich wykonawców zadań wpływających na osiągnięty cel cząstkowy operacji. Najogólniej taktyka w sztuce wojennej rozumiana jest, jako metoda realizacji określonych zadań.

Strategia wyznacza metodę postępowania podczas osiągania celu konfliktu poprzez sprecyzowanie jego celu politycznego. Nie zawsze wymagane jest rozbicie armii przeciwnika lub jej rozbrojenie, jeżeli cel konfliktu został osiągnięty lub, jeżeli nie było to warunkiem jego spełnienia. Takim przykładem współcześnie była wojna w Zatoce Perskiej, gdzie po wyzwoleniu Kuwejtu nie przystąpiono do zniszczenia armii irackiej, ponieważ cel został osiągnięty. *Wypadku gdy państwo dąży nie do podbojów, lecz do zapewnienia własnego bezpieczeństwa, cel zostaje osiągnięty z chwilą zażegnania niebezpieczeństwa – tj. wtedy, gdy nieprzyjaciół zostaje zmuszony do wyrzeczenia się swoich planów*⁶⁰. Przykładem na wyrzeczenie się swoich planów współcześnie był konflikt o Kosowo oraz działania Koalicji przeciw Irakowi w 1991 roku. Oznacza to, w przeszłości podobnie jak i współcześnie i w przyszłości sztuką jest osiągnięcie zwycięstwa bez stoczenia bitwy. I to powinno być jednym z głównych zadań strategii, czyli poszukiwanie jak najbardziej korzystnych rezultatów. Zwolennik i twórca nowoczesnych działań pośrednich L. Hart określał, że istotnym zadaniem strategii będzie nie dążenie do bitwy, a znalezienie dogodnej sytuacji

⁵⁹ Zob., J. Posobiec, *Taktyka we współczesnej sztuce wojennej* [w:] J. Posobiec (red. nauk.) *System pojęć sztuki operacyjnej i taktyki wojsk lądowych*, AON, Warszawa 2007, s. 59-67.

⁶⁰ Zob., B.H. Liddell Hart, *Strategia. Działania ...*, s. 392.

strategicznej, w której powinno nastąpić pozytywne rozstrzygnięcie lub powinno doprowadzić do rozstrzygnięcia militarnego w jak najbardziej korzystnych warunkach⁶¹.

W przypadku strategii wojskowej jej zadaniem bezpośrednim w rozumieniu metody działania jest dezorganizacja ugrupowania przeciwnika, podział jego sił, stworzenie zagrożenia do zasobów, zagrożenie liniom komunikacyjnym⁶². Istota takiego myślenia i działania sprowadza się do unikania starcia dwóch przeciwstawnych punktów ciężkości na korzyść działań pośrednich na siłę przeciwnika. Należy poprzez takie postrzeganie problemu udaremniać zamiary działania przeciwnika, przy możliwości osiągnięcia własnych celów. Rozwój strategii wojskowej zmierza w kierunku unikania starć bezpośrednich i poszukiwania optymalnych rozwiązań, które pozwolą osiągnąć cel przy minimalnych stratach nie tylko własnych, ale po obu stronach konfliktu. Wynika to z założeń strategii polityki państwa, która w rozumieniu L. Harta oraz współczesnym jest nadrzędna do strategii wojskowej. Stąd zasadnym jest, by jednoznacznie zdefiniować i określić zadania strategii wojskowej i kompetencyjnie oddzielić je od zadań strategii polityki bezpieczeństwa państwa. Taki rozdział jest zasadny od momentu rozdziału funkcji władcy i naczelnego wodza, a współcześnie instytucji demokratycznych i głowy państwa od naczelnego dowódcy i dowództwa operacyjnego. Stąd zasadnym jest wyszczególnianie strategii przedmiotowej jako metody i doktryny działania ze względu na główny podmiot, którego dotyczą. Brak takiego rozdziału powoduje pewien nieład pojęciowy i zadaniowy w sztuce wojennej, gdzie strategię nadal niektórzy postrzegają jako jedność, bez rozróżnienia według kryterium globalnego podmiotu działania.

Rozumienie strategii wojskowej w XX wieku sprowadzało się w głównym stopniu do doktryny, stąd mówiono o działaniach strategicznych nie określając, jaki związek posiadają one z osiąganym celem. Należy przypuszczać, że w głównym stopniu zadaniem doktryn strategicznych było doprowadzenie do osiągnięcia zwycięstwa, poprzez pozabawienie przeciwnika swobody działania wojskowego. *Czy takie zadanie strategii wojskowej jest zasadne współcześnie i w najbliższej przyszłości?* Jeżeli rozwiązywanie sporów politycznych przy zastosowaniu środków militarnych rzeczywiście będzie postrzegane jako ostateczność, to zasadnym jest w głównym stopniu postrzegać strategię jako metodę postrzegania przyszłości, a nie doktrynę rozwiązywania problemów militarnych. Doktryna działania może i powinna znajdować się na poziomach wykonawczych, które bezpośrednio

⁶¹ Por., *tamże*, s. 393.

⁶² Por., *tamże*, s. 394.

osiągają cele militarne poprzez wykonywanie zadań przy użyciu środków i metod walki zbrojnej.

W rozróżnieniu istoty używania sił zbrojnych oraz interpretacji osiąganych celów zasadnym jest rozróżniać cel wojny i cel działań zbrojnych, chociaż są one zależne. Takie postrzeganie celów proponuje C. Clausewitz⁶³, L. Hart⁶⁴ oraz wielu innych teoretyków. Cel wojny jest wynikiem założeń strategii polityki bezpieczeństwa państwa, natomiast cel militarny wynika z założeń celu strategii wojskowej, który jest pochodnym celu strategii polityki bezpieczeństwa państwa. W państwach demokratycznych zawsze występuje nadrzędność celu strategii polityki państwa w stosunku do celu strategii wojskowej. Niekiedy z punktu politycznego i militarnego cele te mogą posiadać współbrzmienie, co do treści. Dotyczy to głównie tradycyjnego przedmiotu wojny, którym mogą być obszar, zasoby naturalne lub bezpośrednia dominacja polityczna i militarna. Clausewitz określa to jako pokrywanie się bezpośrednio celu politycznego z celem działań wojennych⁶⁵.

W wielu przypadkach współcześnie celem strategii polityki bezpieczeństwa jest zbudowanie jakościowo innej sytuacji w sferze bezpieczeństwa poprzez konflikt zbrojny. Celem działania militarnego jest destrukcja administracji danego państwa, by zbudować po konflikcie zbrojnym nowy jakościowo system władzy. Wówczas cel działań militarnych zmierza do stworzenia warunków do osiągnięcia celu politycznego, którym jest zbudowanie jakościowo lepszego systemu bezpieczeństwa. **Cel militarny osiągnany jest poprzez okresowe pozbawienie suwerenności danego podmiotu, by stworzyć podstawy do realizacji celu politycznego.** Jest to cel strategii wojskowej, na który składają się cele operacyjne skierowane na ośrodki administracji państwowej przeciwnika i jego atrybuty suwerenności. Celem operacji wojennej w Iraku w marcu 2003 roku ogłoszonych przez sekretarza stanu USA Donalda Rumsfelda było znalezienie i neutralizacja broni masowego rażenia, zakończenie sankcji ekonomicznych i dostarczenie pomocy humanitarnej, likwidacja reżimu Husajna i pomoc w ustanowieniu demokracji w Iraku, zabezpieczenie pól naftowych i innych zasobów naturalnych, by nie były wykorzystywane do kreowania zagrożenia bezpieczeństwa na świecie. Cele te odpowiednio nazwano, jako: obronny, humanitarny, polityczny i ekonomiczny. Po kilku latach od zakończenia operacji wojennej w maju 2003 roku można dokonać właściwej analizy tego, co było rzeczywistym celem politycznym konfliktu. Być może najbardziej syntetyczne ujęcie celu wielkiej strategii zinterpretował B.

⁶³ Zob., C. Clausewitz, *op., cit.*, s. 3-43.

⁶⁴ Zob., B.H. Liddell Hart, *Strategia. Działania ...*, s. 409-427.

⁶⁵ Zob., C. Clausewitz, *op., cit.*, s. 13.

Balcerowicz, jako: wyeliminowanie ogniwa tzw. „osi zła” w zakłócaniu stabilności i ładu międzynarodowego oraz ustanowienie nowych warunków bezpieczeństwa w regionie⁶⁶. Za główny cel wielkiej strategii zasadnym jest przyjąć ustanowienie warunków bezpieczeństwa w regionie. Analiza sytuacji w Iraku wskazuje, iż po zakończeniu operacji wojennej w maju 2003 roku zostały stworzone warunki do osiągnięcia celu wielkiej strategii, którym jest ustanowienie warunków bezpieczeństwa wewnętrznego w Iraku i w regionie. W osiągnięciu tego celu nadal uczestniczą koalicyjne siły zbrojne, ale ich istotą jest już bezpośrednio wspieranie celu politycznego poprzez działania stabilizacyjne. Można postawić tezę, iż **po zakończeniu operacji wojennej permanentnie trwa operacja reagowania kryzysowego, której celem politycznym i militarnym jest zbudowanie jakościowo innej suwerenności i bezpieczeństwa w Iraku niż przed konfliktem.** W wyniku operacji wojennej nastąpiła destrukcja organów władzy Iraku i nastąpił kryzys, którego negatywne skutki są transformowane w nową jakościowo suwerenność i bezpieczeństwo Irakijczyków. Analiza współczesnych konfliktów wskazuje, że zasadnym jest jednoznaczne określenie celu wielkiej strategii i celu strategii wojskowej. Inaczej mówiąc należy określić, co jest celem, a co przedmiotem konfliktu. Cel konfliktu zdefiniowany jest celem wielkiej strategii, a przedmiot celem strategii wojskowej.

W literaturze przedmiotu można spotkać określenia, że celem wojny jest pokój, ale takie określenie wymaga sprecyzowania. Celem wojny może być pokój, ale w warunkach poszanowania podmiotowości prawnej na arenie międzynarodowej uczestników konfliktu. Z pozoru w stwierdzeniu tym można doszukiwać się braku spójności logicznej. Ale jeżeli okres wojny będzie traktowany jako stan stosunków politycznych na arenie międzynarodowej to obawy takie są bezzasadne. Natomiast, jeżeli wojna będzie postrzegana w tradycyjnym rozumieniu jako stan przemocy, poprzez który osiąga się jej cele to wówczas nie nastąpi poszanowanie podmiotowości prawnej, ponieważ strony z punktu politycznego będą dążyły do wzajemnego pozbawienia się suwerenności.

Pojęcie strategii znajduje swoje źródła w definiowaniu jej przez Clausewitza, stąd pomimo różnych zabiegów jej brzmienie w niewielkim stopniu różni się w definiowaniu przez różnych teoretyków. Uogólniając według L. Harta, Raymonda Arona strategia jest sztuką użycia sił zbrojnych do osiągnięcia celów określonych przez politykę⁶⁷. Jest to zasadna teza, jeżeli strategię określimy przymiotnikowo jako strategię wojskową. Takie jej ro-

⁶⁶ Por., B. Balcerowicz, *Aspekty strategiczne wojny z Irakiem*, www.ism.uw.edu.pl/strategia.doc/ z dnia 30.07.2007.

⁶⁷ Zob., A. Beaufre, *Wstęp do strategii. Odstraszanie i strategia*, MON, Warszawa 1968, s. 29.

zumienie nierozłącznie związane jest z siłami zbrojnymi i sposobem ich używania we wszelkiego rodzaju konfliktach. Wskazuje to na tradycyjne i zawężone postrzeganie strategii. Tymczasem strategia to nie tylko doktryna, ale przede wszystkim metoda rozumowania pozwalająca projektować przyszłość i ustalać kolejność osiągania celów częściowych, by osiągnąć cel globalny podmiotu działania. W teorii sztuki wojennej strategia dość długo postrzegana była jako doktryna działania, co powodowało jej zawężenie. *Jest to, więc sztuka dialektyki siły, albo jeszcze ściślej, sztuka dialektyki woli stosująca siłę do rozwiązywania konfliktu*⁶⁸. Strategia to nie tylko domena sztuki wojennej. Strategia to również metoda, pozwalająca rozwiązywać problemy.

Do czasu, gdy nie występował rozdział głowy państwa i dowódcy wojskowego różnicowanie strategii było bezprzedmiotowe. Ponieważ w woli jednej osoby skupiona była doktryna i metoda osiągania celów polityki państwa. Częścią składową sztuki wojennej według A. Beaufre była strategia, taktyka i logistyka⁶⁹. Strategia to sztuka wykorzystania siły dla osiągnięcia celów polityki. Jest to bardzo ogólne pojęcie, ponieważ w stosunku do innych autorów nie precyzuje, o jaką siłę chodzi. Stąd można wnioskować, że chodzi nie tylko o siły zbrojne, ale cały potencjał państwa. Zatem takie postrzeganie strategii nie rozdziela kompetencji polityki i organów cywilnych władzy od kompetencji sił zbrojnych i ich dowództw.

Taktyka jest nauką o użyciu siły uzbrojonej w walce. Natomiast logistyka jest nauką o ruchach wojsk i zaopatrywaniu. *Czy współcześnie zasadna jest definiowanie strategii w takim ujęciu, czy być może należałoby rozdzielić zakresem kompetencji i zadań według globalnego podmiotu, którego dotyczy?* Teza, że każdy podmiot działania posiada swoją strategię jest zasadna, ponieważ współcześnie nie można zawłaszczać tego pojęcia tylko do państwa lub najwyższego w hierarchii podmiotu działania. W takim ujęciu postrzeganie strategii sprowadza się w głównym stopniu do metody projektowania przyszłości i osiągania zdefiniowanych celów. W opracowaniu przedmiotem badań są relacje pomiędzy strategią polityki państwa w dziedzinie bezpieczeństwa jako głównym podmiotem działania i strategią wojskową, gdzie głównym podmiotem działania są siły zbrojne jako jeden z wielu instrumentów wspierających zamierzenia polityki bezpieczeństwa państwa. Stąd celem strategii bezpieczeństwa narodowego jest optymalne wykorzystanie posiadanego potencjału do zapewnienia suwerenności, rozwoju i bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa. Natomiast celem strategii wojskowej jest optymalne wykorzystanie potencjału

⁶⁸ A. Beaufre, *Wstęp do strategii. Odstraszanie ...*, s. 30.

⁶⁹ Zob., *tamże*, s. 29.

militarnego do wspierania zamierzeń polityki państwa w zakresie kształtowania bezpieczeństwa. Istotna różnica wynika z funkcji podmiotu w kształtowaniu bezpieczeństwa i jego możliwości oraz zdolności operacyjnych zagwarantowania osiągalności określonych celów. Inny zakres kompetencji posiada państwo w zakresie kształtowania bezpieczeństwa, a inny siły zbrojne. Siły zbrojne są jednym z instrumentów państwa w kształtowaniu bezpieczeństwa. Natomiast głównym kreatorem kształtującym bezpieczeństwo jest państwo, jako organizacja społeczno-polityczna na danym obszarze administracyjnym. Stąd współczesne rozumienie strategii wojskowej jako części składowej sztuki wojennej powinno jednoznacznie wskazywać podmiot działania i określać jego funkcje, zadania i perspektywy rozwoju w zakresie kształtowania bezpieczeństwa. Rozumienie strategii w ujęciu ogólnym zasadnym jest definiować jako *teorię i praktykę działania, ukierunkowanego na osiągnięcie założonych celów w danej dziedzinie, ujmowanych w skali ogólnej i mających charakter długofalowy*⁷⁰. Wskazuje to jednoznacznie, że zasadnym jest postrzegać strategię przedmiotową, a ich właściwe definiowanie rozpocząć od przymiotnikowego określenia przedmiotu, którego dotyczą. Stąd strategia bezpieczeństwa narodowego to *teoria i praktyka działania państwa, ukierunkowana na osiągnięcie celów założonych w dziedzinie bezpieczeństwa, ujmowanych w skali ogólnej i mających charakter długofalowy*⁷¹. Określenie przedmiotowo i podmiotowo strategii wskazuje jednoznacznie przedmiot i podmiot jej zainteresowania. W takim postrzeganiu pojęć zasadne jest również przedmiotowe i podmiotowe definiowanie strategii jako części składowej sztuki wojennej. Pojęcie strategii wojskowej definiowane jest w ujęciu ogólnym, jako dyscyplina naukowa oraz dział sztuki wojennej⁷².

⁷⁰ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 2002, s. 133.

⁷¹ Tamże, s. 133.

⁷² **Strategia wojskowa** – to teoria i praktyka określająca zasady i generalne sposoby działania zmierzające do przygotowania wykorzystania potencjału wojskowego w walce zbrojnej prowadzonej w skali wojny, dla osiągnięcia założonych celów militarnych. Zob., W. Łepkowski, *Podstawy strategii wojskowej*, AON, Warszawa 1993, s. 98. **Strategia wojskowa (NATO)** – składowa narodowej lub wielonarodowej strategii przedstawiająca sposób w jaki siły zbrojne powinny być rozwijane i stosowane do osiągnięcia celów narodowych lub celów grupy narodów (państw). Zob., *Dictionary of Military and Associated Terms*, Washington 1987, s. 232. **Strategia wojskowa** – teoria i praktyka działania ukierunkowanego na osiągnięcie założonych celów we wszystkich dziedzinach wykorzystania sił, środków i sposobów wojskowych. **Strategia wojskowa** – dziedzina strategii obejmująca tworzenie, rozwój, przygotowanie i wykorzystanie sił zbrojnych dla osiągnięcia celów we wszystkich dziedzinach i warunkach funkcjonowania państwa (podmiotu). W aspekcie bezpieczeństwa strategia wojskowa obejmuje tworzenie, przygotowanie, rozwój i wykorzystanie sił zbrojnych do przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom. **Strategia wojskowa** – teoria i praktyka przygotowania oraz wykorzystania potencjału wojskowego w sposób zapewniający osiągnięcie celów nakreślonych przez politykę. **Strategia wojskowa jako nauka** – dyscyplina (specjalność) nauk wojskowych zajmująca się wypracowaniem teoretycznych sposobów przygotowania i wykorzystania sił zbrojnych do przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom w sposób zapewniający osiągnięcie celów nakreślonych przez politykę. **Strategia wojskowa jako sztuka** – dział sztuki wojennej w którym uwzględniając podstawy teoretyczne, w praktyce przygotowuje się siły zbrojne i wykorzystuje je do przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom w sposób zapewniający osiągnięcie celów na-

Analiza wybranych definicji strategii wojskowej wskazuje nie tyle na różnice występujące pomiędzy nimi, a raczej na pewne akcenty podkreślające znaczenie wybranych zagadnień. Akcentowane jest używanie potencjału wojskowego w walce zbrojnej, do przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom bezpieczeństwa oraz planowanie rozwoju i wykorzystania sił zbrojnych. Współczesność wskazuje, że używanie potencjału wojskowego jest możliwe w tych sferach bezpieczeństwa, które są zgodne z prawem narodowym i międzynarodowym, stąd wyznacznikiem narodowej strategii wojskowej są ustawy i rozporządzenia określające ramy działania. Siły zbrojne posiadają poszerzoną funkcję w zakresie kształtowania bezpieczeństwa, a metody działania wykraczają poza walkę zbrojną. Można postawić tezę, że podstawą profesjonalnego działania sił zbrojnych jest przygotowanie do prowadzenia walki zbrojnej, ale ich współczesne działanie w różnych sytuacjach wykraczają poza te metody, co nie oznacza, że funkcja spełniana w walce zbrojnej staje się coraz mniej przydatna. Siły zbrojne mogą realizować wiele zadań na pograniczu walki zbrojnej i poza nią ze względu na profesjonalne wykształcenie bojowe. Umiejętność działania w ekstremalnych warunkach walki zbrojnej daje podstawę do szybkiej transformacji działań w warunkach innych niż walka zbrojna, w których występują bliżej niezidentyfikowane zagrożenia. Stąd potwierdza to również zasadność używania pojęcia sztuka wojenna, nawet wtedy, gdy zjawisko wojny nie występuje, ponieważ podstawą sprawnego działania sił zbrojnych w różnych sytuacjach jest przygotowanie do prowadzenia działań w ekstremalnych warunkach walki zbrojnej. Strategia wojskowa zawsze była nieodłącznym elementem sztuki wojennej, stąd pomimo zmian w jej funkcjach i zadaniach w drodze ewolucji nadal spełnia tradycyjne zadanie wspierania zamierzeń polityki państwa, ale w sferze zadań szerszej niż pierwotnie. Uogólniając dotychczasowe definiowanie strategii wojskowej zasadnym jest określić jej miejsce w systemie wiedzy oraz określić ogólne funkcje w systemie bezpieczeństwa państwa. **Strategia wojskowa jest specjalnością naukową sztuki wojennej, której przedmiotem zainteresowania jest projektowanie rozwoju sił zbrojnych i ich funkcjonowanie w okresie pokoju, kryzysu i wojny oraz planowanie ich użycia w sytuacjach wspierających zamierzenia polityki bezpieczeństwa państwa.** Celem strategii wojskowej jest dostarczanie wniosków z analizy środowiska bezpieczeństwa państwa i na tej podstawie projektowanie rozwoju sił zbrojnych i możliwych sposobów ich użycia w sytuacjach zagrażających bezpieczeństwu. Przedmiotem badań współczesnej strategii jest środowisko bezpieczeństwa oraz siły zbrojne jako instrument polityki bezpieczeństwa pań-

kreślonych przez politykę. Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 2002, s. 135-136.

stwa. Strategia wojskowa jako specjalność naukowa sztuki wojennej jest metodą projektowania rozwoju sił zbrojnych natomiast planując użycie sił zbrojnych spełnia funkcje doktrynalne określające ramy działania w określonych sytuacjach bezpieczeństwa.

Uogólniając na przestrzeni minionego wieku uległa dużej ewolucji strategia oraz taktyka. Było to wyrazem gwałtownych zmian społeczno politycznych i kształtowania się nowego oblicza strategii wojskowej. Za sprawą nowoczesnych środków walki zmieniała się dynamicznie taktyka. Jednak największy wpływ na zmiany posiadają złożenia kształtowania polityki bezpieczeństwa państwa oraz łatwy dostęp do nowoczesnych technologii. Bardzo ważne miejsce w procesie ewolucji strategii wojskowej i taktyki zajmują cele polityczne, społeczne oraz militarne, które kreują nowe metody rozwiązywania problemów i używania sił zbrojnych.

2.2. Rozwój teorii sztuki operacyjnej

Genezy sztuki operacyjnej jako teorii organizowania i prowadzenia operacji wielu współczesnych autorów doszukuje się w powstaniu masowych armii, rozwoju naukowo technicznym oraz rozrostu walki zbrojnej i wojny, które dały podstawy materialne, organizacyjne i teoretyczne operacji. *Czy taka teza jest zasadna i czy współcześnie nie oznaczałaby końca sztuki operacyjnej?* Niewątpliwie początków sztuki operacyjnej należy poszukiwać w praktycznym rozwoju operacji, ale również zasadnym jest postrzegać jej rozwój w permanentnie zmieniających się uwarunkowaniach osiągania celu militarnego konfliktu. Sztukę operacyjną należy w pierwszej kolejności postrzegać przez pryzmat nauki, wyznaczonej przez: podmiot, przedmiot, metody badań, adekwatny aparat pojęciowy, a przede wszystkim społeczną potrzebę rozwijania teorii i praktyki operacji. Pierwotny rozwój sztuki operacyjnej jako dział wiedzy sztuki wojennej i nauki był niezbyt jasno sprecyzowany. Nie definiowano w sposób zamierzony sztuki operacyjnej, ale współczesnej jej genezy i ewolucji zasadnym jest poszukiwać w definiowaniu pojęcia i założeń operacji.

2.2.1. Założenia operacji i podstaw sztuki operacyjnej do końca XIX wieku

Powszechnie przyjmuje się, że jako pierwszy *Lloyd*⁷³ zdefiniował pojęcia baza operacyjna i linie operacyjne oraz przedmiot operacji. Prowadził rozważania czy istnieje nauka wojenna, czy sztuka wojenna. Lloyd operację postrzega jako formy prowadzenia wojny oraz przedmiot badań naukowych. Stąd można postawić tezę, iż jest on twórcą podstaw sztuki operacyjnej.

Analiza ewolucji sztuki operacyjnej wskazuje, że do głównych przyczyn powstania operacji powszechnie zalicza się:

- kierunki rozwoju polityki światowej i jej wpływ na przeobrażenia społeczno-ekonomiczne i naukowo-techniczne;
- masowe armie i rozwój techniki wojskowej;
- podstawę materialną i osobową zasilania armii;
- rozmach rzeczowy, przestrzenny i czasowy działań zbrojnych;
- rozrost celu politycznego i militarnego konfliktu⁷⁴.

Wielu współczesnych autorów uważa, że to głównie rozwój naukowo-techniczny spowodował powstanie operacji odsuwając na kolejny plan czynnik polityczny. Należy podkreślić, że zbrojne osiąganie celów zawsze posiadało związek z polityką. Polityka kreowana przez władcę nie tylko dotyczyła jego ambicji personalnych, ale przede wszystkim państwa (organizacji, którą reprezentował), stąd nie można dostrzegać tych związków dopiero od Clausewitza, ponieważ one zawsze występowały. Stan stosunków międzynarodowych, a pierwotnie plemiennych i zagrożenia bytu powodowały zawsze podstawy do zmian sankcjonowanych przemocą zbrojną. Stąd charakter kreowanej polityki danej organizacji posiadającej siły zbrojne lub mogącej je wynająć powodował wybuch konfliktu, w którym spór rozwiązywano metodami walki zbrojnej. Pomimo to, że wiele urzędów w przeszłości powstało do potrzeb prowadzenia walki zbrojnej, to jednak nie upoważnia to do stwierdzenia, że rozwój naukowo techniczny był podstawą wywoływanych konfliktów. Takie postrzeganie przyczyn konfliktów i rozwoju operacji stawiałoby naukę i jej rozwój

⁷³ Henry Humphrey Evans Lloyd (1720-1783) służył w armii: duńskiej, francuskiej, austriackiej, rosyjskiej i pruskiej. Opracował *The historyk of the late war in Germany* w 1776, a w 1780 opracował dodatkowy wstęp do dzieła pt. *Military Memoirs*. Opracowanie zawiera pięć rozdziałów: *Taktyka i administracja; Rola czynnika moralnego i filozofia wojny; Różne formy rządów i ich związek z operacjami wojennymi; Strategia i prowadzenie operacji; Problemy geograficzno-wojskowe*. Por., H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki zbrojnej*, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2004, s. 67.

⁷⁴ Por., H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki ...*, s. 18.

bliżej założeń Ludendorffa z lat 20. XX wieku niż misji poprawy bytu ludzkości. **Rzeczywisty rozwój naukowo techniczny nie powoduje eskalacji zagrożeń. Eskalację zagrożeń i konflikty powstają w wyniku woli politycznej podmiotów je kreujących.** Natomiast nie ulega wątpliwości, że rozwój naukowo techniczny i powstawanie nowych środków walki powoduje przeobrażenia w sztuce wojennej. W wielu przypadkach odkrycia naukowe w pierwszej kolejności były zastosowane do potrzeb prowadzenia walki zbrojnej, ale ich powstanie nie było determinowane celem walki zbrojnej, a potrzebą rozwoju człowieka. Świadczy to również o tym, że wojskowi zawsze potrafili wykorzystać odkrycia naukowe do potrzeb walki zbrojnej. Stąd teza, że rozwój naukowo-techniczny wpłynął na ewolucję operacji jest częściowo zasadna, ponieważ jego skutki powodują zmiany w obszarze sztuki wojennej.

Operacja jest związana z działaniami militarnymi i powstała w wyniku przeobrażeń w obrębie sztuki wojennej. Stąd operacja nie jest wytworem polityki, rozwoju naukowo technicznego, przemian społecznych, a sztuki wojennej. Niemożność lub niecelowość pokonania przeciwnika w jednej bitwie powoduje, że bitwa generalna rozpada się na wiele starć prowadzonych w różnym miejscu i czasie, przez różne siły połączone wspólnym celem. Wśród czynników, które wpłynęły na powstanie operacji najczęściej wyszczególnia się; wzrost liczebny armii, możliwość ich ciągłego uzupełniania (pod względem osobowym, materiałowym i środków walki), wyposażanie armii w nowoczesną i udoskonalaną technikę wojskową⁷⁵. Niewątpliwie były to czynniki, które powodowały rozwój sztuki wojennej, ale trudno się zgodzić z tym, by powodowały powstanie operacji i sztuki operacyjnej. Jeżeli podstawą powstania operacji jest liczebność armii, to zasadnym jest by określić od rzędu, jakiej liczby mówimy o operacji. Jeżeli podstawą ciągłego uzupełniania armii w stan osobowy i środki walki jest utrzymywanie dużej armii, to od zarania dziejów taki system rekrutacji się rozwijał, aż znalazł swoje apogeum w systemach mobilizacyjnych XX wieku. *Jak w takim przypadku odnieść się do współczesności, kiedy większość państw na świecie dąży do obniżenia stanu liczebnego swych armii i przechodzenia na system zawodowy? Czy to oznacza zmierzch operacji?*

Zastosowanie obiektywnego kryterium, według którego można jednoznacznie wyłonić i sklasyfikować operację nie jest możliwe. Powstanie operacji nie było wynikiem biologicznego rozwoju człowieka związanego z *prawami natury*⁷⁶, a jego subiektyw-

⁷⁵ Zob., H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki ...*, s. 22.

⁷⁶ Hugo Grotius (1583-1645) dokonał podziału prawa na stanowe i natury. Prawo stanowe jest wynikiem rozwoju społecznego człowieka, a natury jest niezmienne i wynika z natury ludzkiej. Operacje nie są wynikiem prawa natury, a prawa stanowego dotyczącego rozwoju społecznego człowieka i jego wpływu na sztukę wojenną.

nej myśli determinowanej rozwojem społecznym. Stąd w każdym okresie rozwoju społecznego człowieka na operacje oraz jej charakter mają wpływ te czynniki, które są odpowiedzialne do jego okresu rozwoju.

W XVII wieku niewątpliwie podstawy do rozwoju operacji dały założenia sztuki wojennej. Rozróżniano kampanie i bitwy. Kampanią był okres, w którym na danym teatrze działań wojennych osiągnano określone cele. Bitwa była definiowana jednoznacznie jako starcie, w którym dochodzi do rozstrzygnięcia kampanii, a niekiedy wojny. Stąd pojawiło się pytanie, *czym było to wszystko, co zajmowało pozostałość czasu trwania kampanii?* Wielu teoretyków i praktyków ówczesnej sztuki wojennej w marszach i organizacji postojów upatruje ważny dział sztuki wojennej. Przemieszczenie 20-30. tys. żołnierzy wymaga dobrej organizacji, wymaga znajomości dróg w danym rejonie, ale przede wszystkim wymaga posiadania zaopatrzenia w środki materiałowe, niezbędne do prowadzenia działań zbrojnych. Problemem jest wyżywienie żołnierzy oraz koni, a także dostarczanie środków walki, amunicji do broni strzeleckiej i artylerii. Należy przypuszczać, że ten ogrom przedsięwzięć wymagał określenia dodatkowej kategorii sztuki wojennej, którą stała się operacja. Stąd w XVII wieku definiowane były operacje, jako sztuka organizowania i wykonywania marszów i obozów. Interesowano się inżynierią, by budować mosty do przeprawy wojsk oraz by sprawnie zbudować obozy obsypane wysokimi szańcami. Również w tak rozumianą operację wpisywało się organizowanie i urządzanie składów wojskowych oraz dostarczanie środków logistycznych według potrzeb armii. Współczesne rozumienie operacji jest inne i wynika z jej ewolucji na przestrzeni wieków wraz z rozwojem społecznym człowieka.

Zasadnym jest stwierdzenie Hermanna, że o rozwoju operacji decydowały strategie działania wojsk (manewrowa, zniszczenia, liniowa, pozycyjna) w ówczesnych czasach, wynikające z rozwoju społecznego człowieka⁷⁷. Dzisiaj należałoby określić to doktryną działania sił zbrojnych. **Strategie działania nie wynikały z opracowanej wcześniej doktryny sprawdzanej empirycznie w kampaniach, ale były wynikiem rozwoju myśli wojskowej w określonych uwarunkowaniach.** Stąd rozwiązania w danej sytuacji wynikają nie z doktryny działania, a właściwego postrzegania relacji pomiędzy czynnikami tworzącymi tą sytuację. W sztuce wojennej nie powstawałyby nowe rozwiązania, jeżeliby dowódcy trzymali się sztywno obowiązujących założeń ustalonych w poprzednich wojnach lub w okresie pokoju. **Dowódcy, którzy postrzegali zależność pomiędzy posiada-**

⁷⁷ Zob., H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki ...*, s. 61.

nymi własnymi siłami i przeciwnika oraz ich sytuowaniem w terenie, a także metodami działania potrafili odnosić spektakularne zwycięstwa. Zatem to nie rozwój naukowo techniczny i liczebność armii spowodowały narodzenie operacji, a myśl ludzka inspirowana przez rzeczywistość.

Termin operacji pojawił się w sztuce wojennej w XVII wieku w opracowaniach teoretycznych austriackiego gen. Raimondo de Montecuccoli. Zdefiniował on operacje w opracowaniu dotyczącym zasad nauki wojskowej z 1664 roku. Pod pojęciem operacji wówczas rozumiano wszelkie manewrowanie, których celem było postawienie przeciwnika w beznadziejnej sytuacji. *Była to strategia działania armii najemnych, które poprzez unikanie działania siły na siłę stwarzają ciągle zagrożenia, jednocześnie czynią spustoszenie w infrastrukturze gospodarczej i społecznej kraju na terenie, którego toczy się konflikt*⁷⁸. Unikano starcia bezpośredniego w bitwie generalnej, działając na infrastrukturę, na system zaopatrzenia przeciwnika, na morale władcy i jego poddanych. Jeżeli kraj był pustoszony, a władca nie posiadał odpowiednich sił zbrojnych do przeciwstawienia się w bitwie, to musiał przyjmować warunki silniejszego. Oznaczało to zwycięstwo bez stoczenia bitwy.

Wiek XVII często postrzegany jest w sztuce wojennej, jako jej upadek. Tymczasem w XVII wieku pojawia się wiele teorii i myśli, które będą w ogólnym ich brzemieniu obowiązywać przez następne wieki. Raimondo Montecuccoli opracował dzieło *Główne zasady nauki wojskowej* (1664), która składała się z trzech ksiąg: *Podstawowe zasady nauki wojskowej w ogóle; Zasady prowadzenia wojny z Turkami na Węgrzech; Rozważania nad wydarzeniami ostatniej wojny węgierskiej w latach 1661-1664*. Według Montecuccoli zwycięstwo w wojnie osiąga się, gdy posiada się: dobre przygotowanie do wojny, rozumny plan naczelnego dowódcy oraz męstwo żołnierzy⁷⁹. Za główne operacje wojenne uznaje marsze i postoje⁸⁰. Związane to było z organizacją marszów i urządzaniem obozów. Takie postrzeganie klasyfikacji pojęć w ówczesnej sztuce wojennej jest zasadne, ponieważ wyodrębniano w niej kampanie i bitwy. Natomiast nie były zdefiniowane działania pomiędzy bitwami, stąd określono je, jako operacje, co oznaczało wszelkie działanie, które było poza bitwą. Poprzez takie postrzeganie operacji mylnie definiowano jej cele przez następne lata sugerując, że celem operacji jest manewrowanie. Celem operacji pierwotnie i współcześnie jako formy organizacyjnej działań zbrojnych było doprowadzenie do rozstrzygnięcia, w

⁷⁸ A. Czupryński, *Myślenie operacyjne w sztuce ...*, s. 54.

⁷⁹ Por., E. Razin, *Historia sztuki wojennej. Tom III*, MON, Warszawa 1964, s. 499.

⁸⁰ Por., *tamże*, s. 510.

warunkach dających pewność zwycięstwa. Nie manewrowano, by wykazać się kunsztem sztuki wojennej, ale by zająć dogodne położenie wobec przeciwnika. Strategia manewrowania nie służyła do unikania bitwy, a do wydania jej w sprzyjających okolicznościach. *Bić się należy z własnej woli i zgody, a nie z woli i pod przymusem nieprzyjaciela*⁸¹.

Jednym z teoretyków sztuki wojennej przełomu XVII i XVIII wieku był francuski generał i teoretyk wojskowy *Feuquieres*⁸². W 1701 roku napisał *Wiadomości o wojnie*, które zostały wydane w 1721, ze względu na krytyczne podejście do wielu opisywanych dowódców⁸³. *Feuquieres* zwracał uwagę na potrzebę kształcenia oficerów oraz posiadanie dobrego sztabu generalnego, którego funkcją jest planowanie działań wojennych. Wyróżnia pięć rodzajów wojen: obronne, zaczepne, prowadzone równymi siłami, posiłkowe, domowe⁸⁴. Podobne podejście w późniejszym okresie prezentował również *Jomini*. *Ponieważ bitwy są główną formą działania armii i często decydują o wyniku całej wojny, a prawie zawsze o wyniku kampanii należy, więc wydawać je tylko w wypadku ostatecznej konieczności i gdy są do tego poważne przyczyny*⁸⁵. Zalecał, żeby do bitwy przystępować tylko wówczas, gdy posiada się przewagę liczebną i lepiej wyszkolonych żołnierzy. Bitwa była ostatecznością, a przystąpić do niej można, jeżeli jest szansa zwycięstwa. Według *Feuquieresa* należy opracować dwa plany: ogólny plan wojny i plan operacyjny. Plan operacyjny dotyczył prowadzenia poszczególnych kampanii i wypraw wojennych.

Rozwój naukowy na przełomie XVII i XVIII wieku powoduje, że organizacja i prowadzenie wojny zaczyna ulegać zmianie. Operacja nie jest wytworem rewolucji naukowo-technicznej, ale jest jej pochodną. Wiek XVIII jest okresem wojen sukcesyjnych w Europie, co powoduje, że prowadzący działania wojenne nie zmirzają do zniszczenia obszaru, ponieważ otrzymaliby w posiadanie zrujnowaną gospodarkę. Stąd rozwija się teoria strategii manewrowania i strategii kordonowej, której zadaniem jest przeciwstawienie się tej pierwszej.

⁸¹ *Tamże*, s. 507.

⁸² *Antonie de Feuquieres* (1648-1711), szczególnie wyróżnił się w bitwie pod Neerwinden 29.07.1693. Po stronie francuskiej w bitwie uczestniczyło ok. 77 tys. żołnierzy, a po angielskiej ok. 49 tys. Marszałek Luksemburski w wyniku strategii manewrowania podzielił siły przeciwnika i uderzył na Neerwiden blokując lewe skrzydło i centrum ugrupowania *Wilhelma Orańskiego*. W decydującym momencie bitwy *Wilhelm Orański* rozpoczął przegrupowanie sił z lewego skrzydła i centrum na kierunek Neerwinden. *Feuquieres* zauważył ten manewr i wykorzystując zamieszanie w ugrupowaniu przeciwnika brawurowym atakiem kawalerii na lewym skrzydle przechylił szalę zwycięstwa na stronę marszałka Luksemburskiego. Po bitwie został mianowany do stopnia generała. W bitwie francuzi stracili ok 9 tys. żołnierzy, a *Wilhelm Orański* ok 17 tys. Pomimo tak dużych strat *Wilhelm Orański* na czele tylnej straży uratował pozostałość armii przed całkowitym rozbiciem. *Zob., wikipedia.org/wiki/Bitwa_pod_Neerwinden/z_dnia_20.08.2007.*

⁸³ *Zob., E. Razin, op., cit., s. 513.*

⁸⁴ *Por., tamże, s. 514.*

⁸⁵ *Zob., E. Razin, op., cit., s. 515.*

Operacja jest pojęciem abstrakcyjnym, odnoszącym się do działania danych sił w czasie, w przestrzeni, oraz w określonych sytuacjach. Stanowi to pewien opis i wskazuje, że w istocie poprzez opis zjawiska można zdefiniować operację, ale wówczas będzie to wiele różnych obrazów nie posiadających wspólnych cech. Być może treścią operacji jest to, co dowódcy i pisarze XVII wieku opisywali pod pojęciem szczegółowego planu wojny lub planu operacyjnego. Montecuccoli wyszczególniał ogólny i szczegółowy plan wojny, a Feuquieres plan wojny i plan operacyjny. Należy podkreślić, że pomimo różnych nazw plan szczegółowy i plan wojny dotyczył ogólnych zagadnień jej prowadzenia, natomiast plan szczegółowy i plan operacyjny dotyczyły prowadzenia danej kampanii. Wskazuje to, że operacją były wszelkie działania wojsk przed bitwą, ponieważ bitwa tak, jak i kampania były odrębnymi kategoriami. W planach występowało pewne rozgraniczenie problemów polityczno-gospodarczych i militarnych wojny. W planach wojny zawierano jej cel, a w planach operacyjnych to, co było środkiem i przedmiotem wojny. Brak rozgraniczenia celu od środka wojny często doprowadzał do wyniszczających kampanii, a w niej bitew. W strategii manewrowania operacją był manewr armii, którego efektem było uniknięcie bitwy w niekorzystnych dla siebie warunkach, ale również poprzez manewr zmuszano przeciwnika do jej przyjmowania. Bitwę należało zawiązać, jeżeli istniała pewność zwycięstwa. Strategia manewrowania to unikanie bitwy w niekorzystnych warunkach. Stąd teza, że do bitwy dąży zawsze silniejszy (głównie) liczebnie, a słabszy unika jej wykazując się większym kunsztem sztuki wojennej.

Pojęcie operacji zaczyna nabierać innego kształtu w wyniku doświadczeń wojen napoleońskich. Założenia dotyczące bazy operacyjnej i operacji rozwijał Jomini. Naukę wojenną dzielił na cztery gałęzie czysto wojskowe. Wyszczególniał strategię, wielką taktykę, sztukę inżynierii i taktykę szczegółową nazywaną również taktyką niższą. Natomiast ponad wszystkim sytuowana była polityka wojny, która należała do umiejętności polityka (człowieka stanu) lub naczelnego dowódcy. Znajomością i zrozumieniem polityki wojny powinien wykazać się również naczelnny dowódca, lub generał na samodzielnym kierunku operacyjnym. Jomini postrzegał zasadność rozdzielenia polityki od sztuki wojennej, ale również uważał, że polityka jest potrzebna generałowi, ponieważ nie można rozdzielić wojny od polityki. Poprzez zrozumienie zależności pomiędzy polityką, a wojną głównodowodzący generał powinien dostrzegać wpływ polityki na wojnę i wpływ efektów działań wojennych na ostateczny wynik polityki. Stąd Jomini uznał za zasadne, by sztuka wojny składała się z pięciu części. Pierwszą była polityka wojny; drugą była strategia, czyli sztuka poruszania mas na teatrze wojny; trzecią była wielka taktyka bitew i potyczek; czwartą

była sztuka inżynierii, zdobywania i bronięcia twierdz; natomiast piątą była taktyka szczegółowa, czyli taktyka niższa⁸⁶. W tak określonej klasyfikacji teorii sztuka operacyjna była na przełomie sztuki poruszania mas na teatrze wojny oraz wielkiej taktyki wyrażanej w teorii prowadzenia wielkich bitew i zespołu potyczek.

W teorii Lloyd zwracał uwagę na obiekt operacji, którym mogła być twierdza lub bardzo ważny punkt terenowy. W strategii zniszczenia stosowanej przez Napoleona obiektem operacji były siły zbrojne przeciwnika. Współcześnie obiektem operacji mogą być również siły zbrojne przeciwnika, ale w szczególności ich systemy dowodzenia i kierowania środkami walki. Działania zgrupowań zadaniowych sił zbrojnych kierowane są na systemy kierowania obroną przeciwnika, ośrodki polityczno-ekonomiczne, a w ostatniej kolejności na zgrupowania lądowe. Takie podejście pozwala osiągnąć swobodę działania w powietrzu, systemach informacyjnych, polityczno-gospodarczych, a ostatecznością jest starcie w środowisku lądowym. Można zauważyć pewną analogię do XVII wieku traktującą bitwę jako ostateczność. Współcześnie bardziej zasadna jest teza Sun-Tsu lub arcyksięcia Karola, że można wygrać wojnę bez bitwy.

W rozwoju podstaw teorii sztuki operacyjnej ważne miejsce zajmowały linie operacyjne łączące bazę z przedmiotem operacji. Jomini rozszerza ten pogląd wskazując, że linią operacyjną jest obszar, na którym przebywa armia. Lloyd zaleca by armia działała na przedmiot operacji wzdłuż linii operacyjnych, co sugeruje by nie pozwolić odciąć sobie drogi zaopatrzenia, ale również i wycofania. Trzymanie się linii operacyjnych wskazuje na jeszcze jeden element operacji, polegający na utrzymaniu armii na zaplanowanym kierunku działania. Doświadczenia z wojny rosyjsko-japońskiej 1904-1905 oraz przebieg pierwszej wojny światowej wskazują, że największym problemem dowódcy operacyjnego było utrzymanie zamiaru rozegrania operacji. Stąd za początki sztuki operacyjnej jako wiedzy opisującej, wyjaśniającej i prognozującej przebieg operacji zasadnym jest przyjąć założenia dotyczące: przedmiotu operacji, bazy operacyjnej i linii operacyjnych.

Zapoczątkowana w XVII wieku strategia manewrowania w pierwszej połowie XVIII zostaje skierowana na przecinanie linii operacyjnych. W teorii Lloyd wskazywał za przedmiot operacji punkty terenowe, postrzegane jako zabranie swobody działania przeciwnikowi. Natomiast Jomini działanie na liniach operacyjnych postrzega jako element strategii zniszczenia, skierowany na prognozowany kierunek odwrotu przeciwnika.

⁸⁶Zob., H. Jomini, *Obraz rozbiorowy przedniejszych ...*, s. 1-2.

Ważnym przedmiotem operacji były składy sytuowane w twierdzach i tą myśl Lloyda rozwija Bülow⁸⁷, w opracowaniu *Duch nowego systemu wojskowego*, w której manewr posiadał decydujące znaczenie. Bülow zwracał uwagę na prowadzenie działań przez samodzielne zgrupowania. Niektórzy teoretycy stawiają tezę, że **operacja wykształciła się w sztuce wojennej na podstawie działania samodzielnych zgrupowań na teatrze działań wojennych**. Taka interpretacja w odniesieniu do teorii Bülowa wydaje się mało zasadna, ponieważ dowódcy ówczesnych korpusów nie posiadali swobody decydowania i działania, stąd można postawić tezę, że spełniali funkcje taktyczne. Swoboda decydowania i działania na teatrze działań wojennych była atrybutem naczelnego dowódcy, a nie podległych marszałków lub generałów. W bitwach XVII wieku można zaobserwować dużą aktywność dowódców na różnych poziomach dowodzenia, ale często wynikało to z tego, iż każdy z nich w krytycznych momentach zamiast analizować bieżącą sytuację i dowodzić szukał rozstrzygnięć w heroicznym czynach. Dowódcy przykładem osobistym wyzwalali aktywność podwładnych, ale nie można tego utożsamiać ze swobodą decydowania i działania, ponieważ wszystko było podporządkowane metodzie rozegrania bitwy.

Pod pojęciem operacji rozumiano każde działanie wojsk skierowanych na przeciwnika. Bülow podobnie jak Lloyd w operacji wyszczególnia bazę operacyjną, linie operacyjne i obiekt operacji. Podkreśla, że linie operacyjne nie powinny być dłuższe niż 100 kilometrów. Związane to było z założeniem strategii manewrowej, a głównie wynikało z możliwości aprowizacji i zaopatrzenia wojsk. Stąd zakładano, że armia nie powinna oddalać się od swych baz zaopatrzenia. Wskazuje to, że zalecany manewr realizowany był w obrębie ograniczonego obszaru. Zalecaną odległość wojsko pokonywało w ciągu pięciu dni. Nie jest to nowością w sztuce wojennej, ponieważ w starożytności również zakładano bazy z zaopatrzeniem i podstawą funkcjonowania armii było utrzymywanie z nimi łączności. System zamków budowanych przez Krzyżaków wskazuje, że ich rozmieszczenie wynikało z możliwości pokonania odległości w jednodniowym forsownym marszu. Przy takim założeniu przemieszczające się oddziały nie zabierały ze sobą opóźniających marsz taborów. Takie podejście jest zasadne głównie dla obrońców, ponieważ prowadzą działania na własnym terenie odpowiednio przygotowanym pod względem operacyjnym. Wynikało to również z celu wojny trzydziestoletniej, której celem nie było zniszczenie, a dominacja danej dynastii w Europie.

⁸⁷ Heinrich Dietrich von Bülow (1757-1807).

Treścią operacji nie był przeciwnik, a ważny obiekt terenowy, którego osiągnięcie oznaczało stan końca operacji. Na przestrzeni dziejów w sztuce wojennej zapominano o tym i zwykle za cel operacji określano dane zgrupowanie wojsk przeciwnika. Powodowało to, że wszelkie działania skierowane były na armię przeciwnika i to musiało doprowadzić do bitwy generalnej, w której poprzez zniszczenie można było osiągnąć zwycięstwo. W takim rozumieniu sztuka wojenna niczym nie różniła się od pierwotnego jej postrzegania. Podczas bitwy dziesięcioletnich, a później milionowych armii musiały powstawać ogromne straty, ponieważ były one efektem starcia się masy, a jednocześnie ich liczba w porównaniu ze stratami przeciwnika była wyznacznikiem zwycięstwa. W umiejętności selektywnego operowania na linii operacyjnej przeciwnika dochodziło do starć mniejszej liczby żołnierzy, a przede wszystkim główne siły przeciwnika musiały zmieniać swoje położenie, bo znajdowały się w niekorzystnym położeniu do stoczenia bitwy. Według założeń myśli wojskowej nie tylko XVII wieku do bitwy należy doprowadzać, jeżeli są przesłanki, że pobije się przeciwnika. Nigdy nie wolno przyjmować bitwy pod presją wyboru miejsca jej stoczenia przez przeciwnika, bo wówczas prawie jest pewne, że będzie to bitwa przegrana.

W ideę strategii manewrowania wpisana jest również teoria *Maurycego Saskiego*⁸⁸, który w traktacie pt. *Rozmyślenia* twierdzi, że bitwa jest ostatecznością i należy ją stoczyć, jeżeli nie można jej uniknąć. *Nie jestem za staczaniem bitwy i jestem przekonany, że zręczny generał, mógłby przez całe życie prowadzić wojnę, nie będąc zmuszonym do bitwy*⁸⁹. Takie podejście do operacji wynikało z doświadczeń wojennych oraz założeń wielu teoretyków i dowódców XVII i XVIII wieku. Dążenie do unikania bitwy wynikało głównie z jej nieprzewidywalnych konsekwencji. Utrzymywanie armii było bardzo kosztowne, straty w bitwach powodowały, że należało wyszkolić odpowiednią liczbę żołnierzy i ich wyposażać. Armie w dużym stopniu opierały się na skarbcu monarchy. Z pewnością znana była ówczesnym myśl Pyrrusa, że każda kolejna zwycięska bitwa zbliża zwycięzcę do klęski. Stąd unikano bitwy, by nie powstawały nadmierne straty. Należy podkreślić, że unikano bitwy przede wszystkim w warunkach dla siebie niekorzystnych. W wyniku strategii manewrowania stwarzano zagrożenie na kilku kierunkach, by przeciwnik samodzielnie lub pod przymusem utraty twierdzy lub ważnego rejonu rozpraszał swoje siły. Jeżeli przeciw-

⁸⁸ Maurycy Saski (fr. Maurice de Saxe – 28.10.1696-30.11.1750), marszałek Francji, syn Augusta II – króla Polski. Kariere wojskową rozpoczął w armii saskiej, walczył w Polsce z konfederatami tarnogrodzkimi, a następnie z Turkami pod dowództwem Eugeniusza Sabaudzkiego, w 1720 wstąpił do armii francuskiej w stopniu marszałka polnego. Zwyciężył pod Fontenoy (1745), a następnie pod Rancoux (1746) i Lauffeldt, a w roku 1748 zdobył Maastricht. Zob., *Mała Encyklopedia Wojskowa*, MON, Warszawa 1967.

⁸⁹ Por., A. Boufre, *Wstęp do strategii. Odstraszanie ...*, s. 62.

nik poddał się takiej presji, wówczas doprowadzano do stoczenia bitwy, ale na warunkach gwarantujących zwycięstwo. Zastanawiające jest to, że pierwotnie tak jak i we współczesnych konfliktach unikanie bitwy powodowało w wielu przypadkach skierowanie agresji przeciw ludności cywilnej, głównie by wyegzekwować kontrybucje. Współczesne konflikty zwłaszcza w Afryce wskazują, że strony unikają starć ze sobą, a agresję kierują na przeciwstawne społeczeństwa, co wynika w głównym stopniu z celu wojny.

Sztuka wojenna XVIII wieku rozwijana jest podobnie przez wielu teoretyków i praktyków. *Arcyksiążę Karol*⁹⁰ określa, że *każda operacja ma oparcie w bazie, prowadzi się ją po liniach operacyjnych, a jej celem jest osiągnięcie wyznaczonego obiektu*⁹¹. Obiektem mógł być przedmiot terenowy, ważna twierdza w systemie obrony przeciwnika, ale unikano, by była nim armia jako całość. Oznaczało to, że poprzez operację dążono do uniknięcia starcia w bitwie. Do niedawna twierdzono - w sztuce wojennej - że to Moltke Starszy wprowadził do operacji bitwę. Analiza pojęcia operacji i prowadzonych działań nie wyklucza bitwy z operacji, a arcyksiążę Karol po wojnach napoleońskich zmodyfikował swój pogląd wskazując, że na tych liniach, na których planowane jest rozstrzygnięcie wymagane jest skupienie siły, co sugeruje, że już wówczas bitwa była częścią składową operacji. Również w interpretacji Hermanna operacja napoleońska może posiadać dwie lub trzy fazy⁹². Faza pierwsza to manewr rozśrodkowania sił na linii operacyjnej i wykonanie przemieszczenia na przeciwnika. Wykonywanie marszów przez armię Napoleona w pasie szerokości 50-70 km powodowało, że były większe możliwości rekwirowania żywności, ale z punktu operacyjnego dawało to możliwość szybkiego ześrodkowania sił głównych na przeciwnika w dowolnym miejscu pasa marszu w ciągu 1-2 dni. Jednocześnie przemieszczanie sił w szerokim pasie ukrywało przed przeciwnikiem rzeczywisty przedmiot, na który miała być skierowana siła. Drugą fazą operacji była bitwa prowadzona według podobnych kanonów po liniach wewnętrznych lub zewnętrznych. Bitwa po liniach wewnętrznych polegała na rozcięciu zgrupowania przeciwnika lub poprzez wykorzystanie naturalnego rozdziału podtrzymywanie rozdziału i bicie przeciwnika częściami. Bitwa po liniach zewnętrznych polegała na angażowaniu przeciwnika małymi częściami w centrum i na

⁹⁰ Arcyksiążę Karol (1771-1847), piąty syn cesarza Leopolda II Habsburga. Już w wieku młodzieńczym krytykował zbyt duże przywiązanie się do linii zaopatrzenia, ponieważ uważał, że można osiągnąć lepsze efekty podczas działań zaczepnych w otwartym polu, rekwirując zaopatrzenie z obszaru działań. W 1796 roku został wyznaczony na głównodowodzącego armią cesarską i pokonał Francuzów pod Ambergiem 24.08 i pod Wurzburgiem 3.09. Zabronił stosowania kar cielesnych oraz ustalił rezerwy dla armii. Opracował *Fundamenty wyższej sztuki wojskowej*, których treści zalecał swym generałom i założenia zastosował w kampanii 1809 roku. Zob., A. Livesey, *Wielcy dowódcy i ich bitwy*, Warszawa 1998.

⁹¹ Por. H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki ...*, s. 68.

⁹² Zob., *tamże*, s. 74.

jednym skrzydle jego ugrupowania, by na drugim skrzydle uderzyć od czoła i ze skrzydła, jednocześnie wykonując częścią sił manewr obejścia by uderzyć na linie wycofania się przeciwnika. Trzeci etap operacji polegał na ściganiu wycofującego się przeciwnika, by zadać mu maksymalne straty. Stąd nie jest w pełni zasadna teza, że to dopiero Moltke Starszy wprowadził bitwę do operacji. Bitwa zawsze była integralną częścią operacji. Moltke bitwę rozgrywał na dużym obszarze poprzez łączenie wielu bojów i ich efektów w cel główny. Ideą działania Moltkego była gra sił w czasie i przestrzeni, stąd uznaje się, iż w swych planach potrafił łączyć czynniki operacyjne: siły, czas i przestrzeń. Związane to było z tzw. strategią wybiegów, w której należało do zwycięstwa operacyjnego wykorzystać najlepszą sytuację taktyczną. **Stąd w operację włączono nie tylko bitwę generalną, ale przede wszystkim, bitwy samodzielnych korpusów i armii na ich liniach operacyjnego działania.** Istotą operacji Napoleona było zaskakujące ześrodkowanie sił na armię przeciwnika. Moltke w operacji postrzegał wiele bitew stoczonych na kierunku głównego celu armii, który mógł zakończyć się bitwą generalną, ale również mógł być zakończony jej rozbięciem częściami na poszczególnych kierunkach.

Podstawą rozwoju myśli operacyjnej w niemieckiej sztuce wojennej było założone przez *Scharnhorsta*⁹³ w lipcu 1801 roku w Berlinie *Towarzystwo Wojskowe*, którego celem było zreformowanie armii. Do towarzystwa garnęli się zwłaszcza młodzi oficerowie, widząc potrzebę zmian w armii. Kierunki rozwoju dla sztabu generalnego opracowywał pułkownik Massenbach⁹⁴. W 1801 roku [...] *opracował instrukcje dla służby Głównej Kwatermistrzostwa, a w styczniu i listopadzie 1802 roku wydał dwa memoriały. Na podstawie tych prac można go pod względem organizacyjnym uważać za twórcę idei jednolitego sztabu generalnego w Prusach. Massenbach żądał opracowania już w czasie pokoju samodzielnych planów operacyjnych dla każdej możliwej sytuacji wojennej, przy czym pole działania miało być podzielone na trzy teatry wojenne: Austrię, Rosję i Francję*⁹⁵. Nowe pokolenie oficerów uważało, iż podstawą planowania i działania jest wiedza o środowisku prowadzenia działań wojennych oraz uwarunkowania polityczne, społeczne i wojskowe ich prowadzenia. Scharnhorst umiejętność użycia siły postrzegał w głoszonej maksymie – [...] *nie stać w koncentracji, lecz zawsze w skoncentrowaniu uderzać*⁹⁶. Pomimo to, że myśli tej nie nadaje się rewolucyjnego znaczenia w sztuce wojennej, to jednak w ówczesnym

⁹³ Gerhard Johann David von Scharnhorst (12.11.1755-28.06.1813), pruski generał, teoretyk sztuki wojennej, współtwórca założeń nowoczesnego sztabu generalnego.

⁹⁴ Christian von Massenbach (1758-1827).

⁹⁵ W. Görlitz, *Niemiecki sztab generalny. Historia i struktura 1657-1945*, Warszawa 1963, s. 34.

⁹⁶ *Tamże*, s. 36.

czasie taką była i dała podstawy do planowanych w późniejszym okresie nowoczesnej operacji Moltkego⁹⁷.

W zreformowanym sztabie rozumiano potrzebę rozwijania myśli operacyjnej. Organizowano podróże polowe, a w okresie kierowania sztabem przez Müfflinga⁹⁸ wprowadzono gry wojenne na mapach i na stole plastycznym⁹⁹. Prowadzenie ćwiczeń pozwoliło kształtować myślenie operacyjne i przygotowywało oficerów sztabu do planowania działań wojennych. Sztab generalny stał się źródłem rozwoju nowoczesnej myśli wojskowej. Do czasów Clausewitza walczyły ze sobą armie. Jednak po zmianach społecznych na świecie walkę tę przejęły na siebie narody, stąd mówi się o nowej filozofii wojny. Rozpoczynają się wojny na wyczerpanie. Już nie chodzi o zdobycie twierdzy lub panowanie na liniach operacyjnych, ponieważ walkę rozpoczynają ze sobą narody.

W 1857 roku stanowisko szefa sztabu generalnego powierzono Helmuthowi von Moltke. Niemcy przeżywały rozwój gospodarczy, sieć dróg wzrosła trzykrotnie, zbudowano wiele linii kolejowych, a w armii trwała modernizacja jej uzbrojenia na nowoczesne karabiny i działa odtylcowe. Moltke dzięki możliwościom transportowym wprowadził marsze rozdzielonych armii na liniach zewnętrznych. Uważał, iż dowódcy armii powinni posiadać samodzielność dowodzenia, bo tylko dzięki ich inwencji można pokonać przeciwnika. Nowe pokolenie oficerów zostało obdarzone zaufaniem i samodzielnością. Moltke wprowadza dowodzenie przez wytyczne. W jego przekonaniu dowódca nie może wkraczać ciągle w kompetencje podwładnych, ponieważ przejmuje w ten sposób odpowiedzialność za ich wszystkie czyny na wojnie. Kolejnym argumentem przemawiającym za samodzielnością dowódców armii w ramach otrzymanych wytycznych jest fakt, że naczelnym dowódcą nie podołałoby wszystkim obowiązkom. Systematyczny rozwój linii kolejowych powodował, że Moltke we wszelkich przemieszczeniach wojsk nakazywał wykorzystywać transport kolejowy. Jednocześnie w sztabie generalnym został utworzony oddział kolei. *Zdaniem Moltkego powodzenie każdej operacji będzie w przyszłej wojnie zależało przede wszystkim od szybkiego transportu kolejowego. W 1862 r. przeprowadzono (w obliczu spodziewanego konfliktu z Danią) ćwiczenia kolejowe w okolicy Hamburga i Lubeki¹⁰⁰.* Moltke doceniał znaczenie kolei w obronie Prus. Był przekonany, że należy przede wszystkim

⁹⁷ Nowe idee sprzeczne wówczas z napoleońskim pojmowaniem operacji nie trafiły na podatny grunt. W 1806 Scharnhorst opracował plan koncentracji dwóch armii, ale jego propozycje przegrały z tradycyjnym rozmieszczeniem sił w jednej głównej armii i dwóch pomocniczych. Proponował plan działania podczas uderzenia Napoleona w październiku 1806 roku, ale i tutaj przegrał z tradycyjnym myśleniem. Był twórcą planu kampanii wiosennej przeciw Napoleonowi w 1813 roku, która zakończył się porażką.

⁹⁸ Karl von Müffling (1775-1851).

⁹⁹ Por., W. Görlitz, *op., cit.*, s. 75.

¹⁰⁰ W. Görlitz, *op., cit.*, s. 96.

w położonym centralnie w Europie państwie stworzyć sprawny system transportu. Umożliwi to działanie po liniach wewnętrznych na różnych kierunkach. Idea ta została wykorzystana w okresie pierwszej wojny światowej.

Plan operacyjny przeciw Austrii przewidywał wtargnięcie oddzielnych armii na terytorium Czech, gdzie trwała koncentracja głównych siły przeciwnika¹⁰¹. W planie tym ogromne znaczenie odgrywał transport kolejowy. Moltke posiadał na kierunku działania pięć linii kolejowych, co ułatwiło mu koncentrację sił na przeciwnika¹⁰². Własne siły posiadał rozśrodkowane na odcinku ok. 300 km. Do bezpośredniej operacji przeciw Austrii przeznaczył 6/7 całości sił. Pozostałość pod dowództwem gen. Vogela von Falckenteina skierował do Hanoweru w celu osłony Niemiec środkowych. Plan Moltkego natrafił we własnej armii na wielu przeciwników. Arcyksiążę zmniejszył liczbę atakujących armii w Czechach do trzech, pozostawiając czwartą do obrony Śląska. Nie rozumiał, że właściwa obrona Śląska realizowana będzie na terenie Czech. Również rząd próbował ingerować w plan operacji wydając zarządzenie pozostawienia VIII korpusu w Koblencji do ochrony Nadrenii. W wyniku interwencji Moltkego, król wycofał zarządzenie rządu. W dniu 2 czerwca 1866 roku król wydał rozkaz, w którym szef sztabu generalnego jest uprawniony do samodzielnego wydawania rozkazów z obowiązkiem informowania o nich ministra wojny¹⁰³. Od tego czasu szef sztabu generalnego mógł spełniać swoje funkcje i zadania, stał się organem planującym i kierującym działaniami wojennymi. *Było to pierwsze zwycięstwo w historii wojen europejskich odniesione nie przez głównodowodzącego w polu, który był również naczelnym wodzem, lecz przez szefa najwyższego sztabu, kierownika naukowego i wojskowego urzędu planowania*¹⁰⁴. Sukces w wojnie z Austrią podniósł rangę sztabu generalnego. Celem działań nie było poszukiwanie przeciwnika i dążenie do pobicia, a dotarcie w rejon koncentracji. Na liniach operacyjnego działania armii pruskich znalazły się austriackie siły, które jako przeszkoda na drodze do celu zostały rozbite. Można zastanawiać się, jaki nastąpiłby rozwój sytuacji, gdyby armia austriacka uniknęła starcia pod Sadową wycofując się z linii operacyjnego działania armii pruskiej. Wówczas jak zakładał to Moltke musiałoby dojść do bitwy. Jednak najbardziej zasadnym wydawało się wycofanie i zajęcie takiego położenia względem armii pruskiej, by po przecięciu jej linii operacyjnych bić ją częściami zawsze samym pozostając w całości. Armia austriacka nie wykorzystała sytuacji czekając w koncentracji na rozegranie generalnej bitwy.

¹⁰¹ Zob., R. Dzieszyński, *Sadowa 1866*, Bellona, Warszawa 2007, s. 60-62.

¹⁰² Zob., W. Görnitz, *op., cit.*, s. 106.

¹⁰³ Zob., R. Dzieszyński, *op., cit.*, s. 63.

¹⁰⁴ W. Görnitz, *op., cit.*, s.109.

Poszukując początków operacji należy ją postrzegać w sferze organizacyjnej używania dużych armii w XVII i XVIII wieku. Nie należy natomiast postrzegać wielkości armii, jako kryterium wyłonienia operacji, ponieważ kilkadziesiąt tysięczne armie były zorganizowane również w starożytności. **Stąd nie wielkość armii zrodziła operacje, a sposób jej używania na teatrze działań wojennych.** Mało zasadna jest teza, że o powstaniu operacji decydował rozwój naukowo techniczny i wielkość armii¹⁰⁵. Podobnie teza o wielkości obszaru działań zbrojnych wyklucza powstanie operacji. Natomiast nie wyklucza operacji podejście do jej organizowania. Operacja pojawia się jako część militarna wojny. W kampanii spotykają się cele polityczne i militarne, natomiast operacja wskazuje na sferę celów tylko wojskowych. Bezpośrednio w operacji, tak jak pierwotnie w bitwie rozstrzygane są cele militarne wojny. W operacji działania zostają skierowane bezpośrednio na przedmiot, a nie cel wojny. Poprzez osiągnięcie przedmiotu wpływamy na cel wojny, ale nie zawsze jedna operacja, tak jak w starożytności jedna bitwa pozwalała bezpośrednio osiągać jej cel.

Czym zatem jest operacja i jak ją wyszczególnić, jeżeli kryterium liczby, obszaru i czasu nie są odpowiednie do jej klasyfikacji, a tylko do opisu? Zasadna jest teza Hermanna, że operacja wyłoniła się z poglądu strategicznego prowadzenia działań wojennych¹⁰⁶. Stąd początków operacji zasadnym jest poszukiwać w celu militarnym wojny i sposobach jego osiągnięcia. Natomiast pozostałe czynniki takie jak rozmach operacji (przestrzenny, rzeczowy i czasowy) stanowią jej charakterystykę.

Analiza wybranych kampanii od wojny trzydziestoletniej do wojny austriacko-pruskiej wskazuje, iż teza, że treścią operacji było wszystko to, co było przed bitwą jest mało przekonująca. W istocie tak definiowano operację w Austrii, Francji, Niemczech i Anglii, ale praktyka sztuki wojennej wskazywała, że jej treścią był nie tylko manewr przed bitwą, ale również bitwa. W strategii manewrowania nie manewrowano dla samego manewrowania, lecz by przeciwnik musiał rozproszyć swoje siły i wówczas zawiązywano bitwę mając w danym miejscu i czasie zawsze słabszego przeciwnika. Unikano bitwy na warunkach niekorzystnych poprzez manewr. Stąd teza, że w operacje włączył bitwę dopiero Moltke Starszy jest mało zasadna. Również treścią operacji napoleońskiej nie jest tylko manewr rozśrodkowania i ześrodkowania w obszarze bitwy. W

¹⁰⁵ Już w bitwie pod Megiddo w 1469 r. p. n. e. Totmes III posiadał 20 tys. wojowników. W bitwie nad jeziorem Trazymeńskim 217 r. p. n. e. starło się ok. 70 tys. żołnierzy. W bitwie na Polach Katalunijskich 451 roku pomiędzy Rzymem a wojownikami Attylli zginęło razem ok. 170 tys. żołnierzy. Stąd wyznacznik liczby lub obszaru nie powinien stanowić kryterium, a tylko czynnik opisowy, charakteryzujący daną operację.

¹⁰⁶ Zob., H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki ...*, s. 70.

interpretacji operacji z okresu XVII i XVIII wieku występuje wiele sprzeczności. W strategii manewrowania i strategii zniszczenia występują zbieżne założenia, ponieważ różnica tkwi tylko w sposobie dochodzenia do bitwy. Teza arcyksięcia Karola, że **można wygrać wojnę niczego nie ryzykując w bitwie wynika z celu wojny w ówczesnym świecie**. Rozumienie wojny na przestrzeni dziejów ludzkości różnie było interpretowane. Cynceron stwierdzi, że wojną jest rozstrzyganie sporów przy użyciu siły. Wojna zwykle postrzegana była tylko przez pryzmat działań zbrojnych. *Wojna jest to stan, w jakim znajdują się osoby toczące spór przy użyciu siły*¹⁰⁷. Współcześnie wojna to stan prawny pomiędzy podmiotami prawnymi na arenie międzynarodowej. Jest to kategoria przede wszystkim polityczna i prawna pomiędzy podmiotami, a nie tylko stan emocji. Od rewolucji francuskiej wojny stają się narodowe i to wyzwala w nich dążność do zniszczenia armii przeciwnika, postrzeganej mylnie jako cel wojny, a nie jej przedmiot. Stąd o strategii działania i operacji nie decydują nowoczesne środki walki, liczba zaangażowanych żołnierzy i wielkość obszaru działania. **O operacji decyduje charakter konfliktu i z niego wynika również dana strategia używania sił zbrojnych, jako narzędzia polityki państwa.**

Różnica pomiędzy operacją Napoleona i Moltkego polega na sposobie użycia posiadanej siły. Napoleon przed bitwą ześrodkowywał swoje siły, by skupionej sile nadać odpowiedni kierunek. Moltke nadawał poszczególnym armiom kierunek i ruch na liniach operacyjnego działania pozostawiając ich dowódcy swobodę decydowania, jak używać daną siłę. W armii napoleońskiej dowódcy takiej swobody nie posiadali, ponieważ spełniali tylko funkcje taktyczne skierowane na przedmiot wojny, którym była armia przeciwnika. W bitwie pod Sadową również przedmiotem była armia przeciwnika, ale nie jako cel sam w sobie, ale jako przeszkoda na liniach operacyjnych do celu głównego. *Nie powinno raczej budzić wątpliwości stwierdzenie, że w tej wojnie mamy do czynienia po raz pierwszy z pierwowzorem operacji armijnej. (...) W działaniach tych zgrupowań wyraźnie występują elementy operacji: manewr i walka samodzielnych zgrupowań*¹⁰⁸. W istocie porównanie operacji w wojnie siedmioletniej do operacji armijnej z końcowego okresu pierwszej wojny światowej i operacji armijnej z okresu drugiej wojny światowej jest zasadne. Ale zasadne jest również pytanie, *czy to porównanie świadczy o nowoczesności operacji?*

W sztuce wojennej zwykle za okres powstania nowej operacji podaje się wojnę austriacko-pruską. Przedmiotem sporu było Księstwo Holsztynu, a właściwie dążność Prus

¹⁰⁷ Zob., H. Grotius, *O prawie wojny i pokoju*, PWN, Warszawa 1957, s. 86.

¹⁰⁸ H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki ...*, s. 81.

do zjednoczenia Niemiec w jedno państwo pod ich przewodnictwem. Przed rozpoczęciem działań Prusy zapewniły sobie neutralność Rosji oraz aktywne poparcie Włoch.

Analiza wojny siedmioletniej wskazuje, że w istocie była to jak na ówczesne czasy nowoczesna operacja. Uruchomienie systemu mobilizacyjnego, transport wojsk kolejną, wydanie dowódcom armii dyrektyw oraz koordynowanie działań poszczególnych armii poprzez telegraf i planowanie działań na mapach świadczy o wprowadzaniu nowości na dużą skalę. Pod względem taktycznym masowe zastosowanie broni powodowało zmiany w sztuce wojennej i dawało przewagę armii pruskiej. Należy posiadać świadomość, że bitwa pod Sadową nie była planowana jako punkt centralny wojny, a była wynikiem rozwoju sytuacji operacyjnej. W późniejszym okresie niektórzy teoretycy zarzucają Moltkemu, że bitwa była dziełem przypadku, ponieważ wynikała z preferowanej tzw. *strategii wybiegów*. Zasadą było zaplanowanie początkowych działań by na podstawie oceny rozwoju sytuacji wykorzystać tę sytuację, która może doprowadzić do zwycięstwa. Ponieważ Moltke uważał, że na wojnie należy robić to, co jest najbardziej celowe w danej sytuacji¹⁰⁹. Nie ulega wątpliwości, że działania początkowo zaplanowane jako koncentracja trzech armii w rejonie Jicina nie wskazywały miejsca stoczenia bitwy. Można wnioskować, że gdyby były inne działania armii przeciwnej, być może nie doszłoby do bitwy pod Sadową. Należy jednak posiadać świadomość, że w sztuce wojennej jej najwyższym wymiarem jest umiejętność oceny sytuacji i odpowiednie podejmowanie decyzji. Przekazanie samodzielności dowódcom poszczególnych armii wynikało również z pozycji szefa sztabu, który większości generalicji nie był znany do wojny w 1864 roku. Stąd to, co w przyszłości miało stać się wyznacznikiem operacyjnego działania – swoboda decydowania i działania – w dużym stopniu było koniecznością. Jednak należy podkreślić, że nowoczesność planowania i organizowania działań zbrojnych w niemieckim sztabie generalnym stała w ówczesnym świecie na najwyższym poziomie. Analiza działania sił pruskich wskazuje, że w istocie była to inna operacja niż napoleońskie, ponieważ skupiono się na celu początkowym (koncentracja wojsk pod Jicinem), a nie na przeciwniku. Można wnioskować, że gdyby nie doszło do bitwy pod Sadową, całość armii pruskiej wykonałaby uderzenie na Pragę i Wiedeń, by osiągnąć cel wojny poprzez wywarcie presji i zagrożenia na ośrodek administracji państwowej. Wówczas wojna trwałaby znacznie dłużej i jej wynik byłby może inny. Do zwycięstwa sił pruskich w dużym stopniu przyczynili się sami Austriacy, nie wykazując zaczepnego charakteru działań i nie próbując bić przeciwnika częściami.

¹⁰⁹ Por., W. Gorlitz, *op., cit.*, s. 120.

Można się zastanawiać, czy całości nie traktować jak kampanii, a działania poszczególnych armii pruskich jak samodzielnych operacji. Wnioski z analizy takiego podejścia wskazują, że wówczas byłaby to kampania na wzór napoleoński zakończona generalną bitwą. Przy braku założenia stoczenia generalnej bitwy działania armii pruskiej znajdują się w innym świetle i zasadnym jest je postrzegać jak operacje w wojnie toczonej na włoskim, pruskim i morskim teatrze działań, stąd można używać pojęcia kampania w stosunku do wyszczególnionych teatrów działań.

Nie ulega wątpliwości, że wojna austriacko-pruska i osiągnięty efekt militarny pod Sadową jest wynikiem planowania operacyjnego. Moltke nie planuje bitwy tylko stwarza warunki do jej stoczenia w którymś z decydujących punktów, które zarysują się w trakcie działań. Koordynacja manewru ześrodkowania trzech armii stwarza warunki wzajemnego wspierania się przeciw położonym na liniach wewnętrznych przeciwnikowi. Nie potrafią tego wykorzystać Austriacy, by poprzez działania po liniach wewnętrznych przenieść swój środek ciężkości przeciw poszczególnym armiom pruskim i ponoszą klęskę. Do zwycięstwa armię pruską doprowadzają dobrze zaplanowane działania i nieugięta wola dowodzącego w trakcie bitwy¹¹⁰. Stąd w operacji jest tak istotne, by utrzymać działania wzdłuż zaplanowanych linii operacyjnych. Należy podkreślić, że była to przełomowa bitwa, która zakończyła wojnę, ale w niej pojawiły się zwiastuny nowych operacji w wojnie materiałowej, które uzewnętrzniły się w wojnie francusko-pruskiej 1870-1871.

Nie ulega wątpliwości, że pojęcie i rzeczywisty tok operacji uległy zmianie w drugiej połowie XIX wieku. Podstawą zmian nie są środki walki i liczebność armii jak powszechnie się uważa, a zmiany w założeniach sztuki wojennej dotyczące używania i działania sił zbrojnych. W zależności od strategii używania sił zbrojnych kształtowała się operacja i jej integralność z bitwą. Bitwa zawsze była spójna z operacją. Istotna różnica pomiędzy operacjami XVII i XVIII a operacjami drugiej połowy XIX wieku polega na odrębności przyjmowanego ugrupowania. Do bitwy przyjmowano odrębne ugrupowanie, a w operacji Moltkego ugrupowaniem do stoczenia bitwy było ugrupowanie poszczególnych armii na liniach operacyjnych podczas przegrupowania. To również wskazuje, że bitwa pod Sadową była dziełem rozwoju bieżącej sytuacji. Natomiast w operacjach Napoleona po zarysowaniu się możliwości starcia z przeciwnikiem bitwa była zaplanowana. **Należało**

¹¹⁰ Kryzys w bitwie pod Sadową nastąpił o godzinie 12.00, ponieważ 7 dywizja ponosiła duże straty i pomimo sugestii króla, że bitwa jest przegrana Moltke nie zezwolił na wysłanie odwodu. Wytrwałość Moltkego i żołnierzy 7 dywizji spowodowała, że Austriacy skupili na niej dwa korpusy (II i IV). W wyniku błędnych decyzji dowódców korpusów austriackich wytworzyła się luka w ugrupowaniu w rejonie od Chlum do Łaby, w którą weszły po 14.00 spóźnione siły 2 Armii pruskiej. Ta sytuacja w dużym stopniu przesądziła o zwycięstwie pruskich wojsk. Zob., R. Dzieszyński, *Sadowa 1866*, Bellona, Warszawa 2007, s. 186-202.

skoncentrować wojska do stoczenia bitwy w danym rejonie, przyjąć ugrupowanie odpowiednio do zamiaru jej rozegrania i stoczyć ją. Stąd powstawała pewna sztuczna rozdzielnosc operacji i bitwy. Należy uznać, że zasadna jest teza Hermmana, mówiąca o przesadzonej sprawie włączenia bitwy do operacji po raz pierwszy pod Sadową¹¹¹. Czy zatem zasadne jest poszukiwanie owego spektakularnego zdarzenia w sztuce wojennej, kiedy lub gdzie się to odbyło? Istotne jest zrozumienie mechanizmu powstania, kształtowania się i kierunku zmian zachodzących w operacji, a nie miejsce, gdzie to nastąpiło.

W dziele *Duch nowego systemu wojny* Bülow używał pojęcia operacja dla określenia sztuki manewrowania. Istotą operacji było działanie wojsk wzdłuż linii operacyjnej. Stwarzanie zagrożenia dla przeciwnika i zmuszanie go do wycofania się bez walki. Operacja wg Lloyda i Bülowa sprowadzała się do manewrowania wojskami poza polem widzenia przeciwnika. W rozważaniach Clausewitza operacja, to manewr po liniach wewnętrznych, szybkość działania, określony punkt ciężkości i strategia zniszczenia jego sił.

Identyfikacja operacji jako zjawiska walki zbrojnej jest niezwykle istotna. Forma ta powstała w wyniku rozwoju sztuki wojennej i rozwoju celów wojny i warunków ich osiągnięcia. Zasadniczą formą walki zbrojnej przez długi czas była bitwa. Kategoria ta utożsamiana była z walką zbrojną. Bitwa od zarania dziejów miała charakter strategiczny. Osiągnięcie zwycięstwa w bitwie powodowało dominację nad przeciwnikiem we wszelkich kategoriach. Ta strona, która wygrała bitwę wygrała wojnę. Stąd bitwie przypisano znaczenie strategiczne nazywając ją bitwą walną.

Idea operacji rozwinęła się w ówczesnej Europie w kręgu niemieckiej sztuki wojennej. Operację postrzegano jako działania na znacznym obszarze, pozostające ze sobą w ścisłym związku. Według Karla von Goltza (1886) każda grupa działań, pozostająca ze sobą w ścisłym związku, składająca się z szeregu przegrupowań, manewrów i bitew nazywa się operacją. Podobnie operacje postrzega Schlichting¹¹², jako działania bez przerwy przechodzące z jednych w drugie, wymagające ciągłych uzgodnień, zakończone bitwą. Bitwa wśród wielu teoretyków określa akt końcowy operacji. Do cechy operacyjności przypisuje się znaczny obszar i siły oraz jedność dowodzenia. Pomimo to, że początek i koniec operacji określa cel, to jednak pozostaje on w cieniu teoretycznych rozważań. Istotny jest obszar i to co na nim armia robi.

¹¹¹ Por., H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki zbrojnej*, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2004, s. 95.

¹¹² Sigimund Wilhelm Lorenz von Schlichting (1829-1909). W 1898 roku wydał dzieło *Taktische und strategische Grundsätze der Gegenwart*, w którym poruszał problemy operacji.

Według teoretyków rosyjskich (W. Basakow 1890) operacja polega na przygotowaniu starcia zbrojnego w decydującym punkcie i na skoncentrowaniu w tym punkcie przeważających sił¹¹³. Można postawić tezę, iż tym ogólnym poglądom odpowiadały w późniejszym okresie operacje rosyjskie z końcowego okresu drugiej wojny światowej. Sztuką była koncentracja przeważającej siły w decydującym punkcie. Operacja według *Leera*¹¹⁴ to ogólna idea pobicia przeciwnika składająca się z dwóch głównych elementów: celu i kierunku. Cel definiowany był jako pobicie przeciwnika i był niezmienny. Natomiast kierunek był postrzegany relatywnie do działań przeciwnika. Istota polega na tym by cel i kierunek były spójne. Każda operacja stanowi złożone zjawisko obejmujące szereg manewrów i walk rozłożonych na znacznej przestrzeni w czasie. **Wszystkie przedsięwzięcia składające się na operację pozostają ze sobą w wewnętrznej harmonii, co do zdarzeń, miejsca, czasu i dowodzącej osoby.** Powoduje to, że operacja stanowi pewną całość determinowaną osiąganym celem. Z tego też powodu, operacji można przypisać cechy dotychczasowej bitwy generalnej z wyjątkiem jej skutku. Skutkiem wygranej bitwy generalnej była wygrana wojna, natomiast zwycięskiej operacji było osiągnięcie jednego z celów militarnych wojny.

2.2.2. Rozwój sztuki operacyjnej w pierwszej połowie XX wieku

Rozwój sztuki operacyjnej w pierwszej połowie XX wieku zdeterminowany jest wojną japońsko-rosyjską oraz pierwszą i drugą wojną światową. Według poglądów A. Nieznamowa (1911) wojna wyraża się w postaci oddzielnych skoków nacierających do przodu, a broniących się do tyłu. *Cała wojna jawi się nam w postaci oddzielnych skoków nacierającego do przodu, a broniącego się do tyłu. Granicami tych skoków są zazwyczaj rubieże terenowe, do których słabszy przywiązuje swój opór. W czasie przerw w walkach strony prowadzą przygotowanie do nowej fazy działań. Takie okresy działań z przygotowaniem do nich noszą nazwę operacji. Logicznym zakończeniem operacji jest bitwa. Współczesna wojna nie może być rozstrzygnięta jedną bitwą generalną, lecz rozpada się na operacje, na cały szereg operacji, które związane są między sobą tzw. linią operacyjną, tj. ideą planu wojny według celu i kierunku*¹¹⁵. Granice skoków wyznaczają ważne obiekty lub rubieże terenowe. Przygotowanie się do skoku i wykonanie go nazywa się operacją, w której jest stoczona bitwa. Ówczesna wojna nie mogła być rozstrzygnięta jedną generalną

¹¹³ Por., J. Zieliński, *Teoretyczne podstawy walki zbrojnej*, AON, Warszawa 1995.

¹¹⁴ G.A. Leer (1829-1904), generał rosyjski, teoretyk sztuki wojennej, twórca nowoczesnej strategii.

¹¹⁵ Zob., H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki ...*, s. 103.

bitwą, stąd rozpadła się na szereg operacji. Operacje związane są pomiędzy sobą ideą celu wojny i kierunku działania.

Poglądy na operacje w Europie do pierwszej wojny światowej determinowane były obszarem, na którym są prowadzone działania, użytymi siłami oraz czasem. Wyznacznikiem operacji była bitwa, która tak jak pierwotnie kończyła wojnę, tak wówczas kończy operacje. Wskazuje to, że przedmiotem i celem operacji była armia przeciwnika, którą należało pobić w następujących po sobie lub równoległych bitwach. Zorganizowanie i przeprowadzenie każdej bitwy wymagało zorganizowania operacji. Natomiast zorganizowanie i przeprowadzenie wojny wymagało przeprowadzenia kampanii, w której na obszarze działań wojennych prowadzono szereg operacji, w których rozbijano armię przeciwnika. **Można postawić tezę, że operacja postrzegana była jako zjawisko dwuetapowe. Pierwszy etap to manewr skoncentrowany na przeciwniku. Drugi etap to bitwa kończąca operację.**

Pierwsza wojna światowa dostarcza wielu refleksji dotyczących operacji. Operacje z tego okresu cechują się dużym rozmachem przestrzennym, rzeczowym i czasowym. Skutkiem tych operacji są ogromne straty po obu stronach konfliktu, przy miernych celach militarnych i ich bezpośrednim wpływie na zakończenie wojny. Można odnieść wrażenie, że operacje te projektowano bez większej więzi z koncepcją prowadzenia wojny. Plan prowadzenia wojny zakładał koncentrację sił na przeciwstawną armię, która była celem i przedmiotem oddziaływania. Plan wojny według Schlieffena wyrażał myśl i istotę działań operacyjnych polegający na operowaniu środkiem ciężkości armii niemieckiej. Modyfikacja tego planu przez Moltke Młodsze doprowadziła do długotrwałej, wyczerpującej wojny materialowej. Przyczyn w długotrwałości pierwszej wojny światowej należy się również dopatrywać w jej założeniach politycznych. Była to wojna narodów, które nie bardzo wiedziały, w jakim celu walczą.

Według poglądów francuskich nowoczesna wojna na początku XX wieku powinna polegać na idei osłony terytorium i po zgromadzeniu wszystkich sił wykonać rozstrzygające uderzenie na przeciwnika. Taki pogląd w sztuce wojennej nie jest odosobniony i na początku XX wieku odgrywa duże znaczenie w postrzeganiu operacji. W sztuce operacyjnej powinna obowiązywać zasada działania na zamiary przeciwnika, co było podstawą powstania strategii manewrowania. Jest to przedsięwzięcie trudne, ale możliwe do realizacji, jeżeli armia potrafi przejąć inicjatywę i uprzedzać przeciwnika w jego zamiarach. Francja świadoma klęski w wojnie 1870 roku przystąpiła pod koniec XIX wieku do budowy umocnień na linii Verdun, Epinal, Toul, Belfort. Generał Henri Bonnal opublikował dzieło

o duchu nowoczesnej wojny, w której odwołuje się do napoleońskiej kampanii. Według jego założeń linia umocnień powinna sprowokować przeciwnika (Niemcy) do działania na nią, bo tak to wynikało ze strategii zniszczenia Napoleona. Zakładano, że linii umocnień powinna bronić jedna armia, by druga mogła wykonać uderzenie na odkrytego wroga przed przednim skrajem obrony. W myśleniu operacyjnym czynnikiem powstrzymującym przeciwnika są umocnienia (twierdze) połączone we wspólny system. Natomiast siłą rozstrzygającą jest masa ofensywna, która niszczy przeciwnika w bitwie.

W 1897 Bonnal otrzymał zadanie opracowania planu operacyjnego. Jego ideą były założenia strategicznej defensywy i manewr po liniach wewnętrznych. Plan Bonnala nie wytrzymał krytyki i zaczęły zwyciężać idee płk Grandmaison zbudowane na negacji idei działania straży przedniej. Istotą planu Bonnala było działanie w oparciu o linię twierdz straży przedniej, posiadając skoncentrowane do uderzenia siły główne na liniach wewnętrznych. Założenia doktryny Grandmaison zakładały prowadzenie na całej długości granicy działań zaczepnych¹¹⁶. Zadaniem straży przedniej nie było tak jak poprzednio rozpoznanie, spowolnienie i skierowanie przeciwnika w określony obszar, a bezwzględne atakowanie w każdym miejscu i czasie, by stworzyć warunki do zawiązania bitwy.

W 1911 roku gen. Michel opracował plan operacyjny przeciwstawienia się Niemcom w oparciu o założenia planu Bonnala. Jednak jego plan nie został wzięty pod uwagę. W planie tym, jak to potwierdził przebieg pierwszej wojny światowej gen. Michel przewidywał zamiar działania przeciwnika¹¹⁷. Proponował również reorganizację armii, co powinno spowodować przewagę nad przeciwnikiem. Jednak wyznaczenie na naczelnego dowódcę *Joffre*¹¹⁸ spowodowało, że w planie operacyjnym wzięty górę jego poglądy. Ostateczna idea jego planu po licznych modyfikacjach polegała na zaplanowaniu czołowego natarcia wszystkich armii. Można postawić tezę, że została zbudowana ogromna bezwładna falanga, której zadaniem było działanie masy na masę. Idea planu polegała na ugrupowaniu całości sił tak by po dobowym przemarszu można było stoczyć bitwę dwoma armiami uderzając masą w środek ciężkości przeciwnika. Okazuje się, że głównym środkiem do wygrania wojny na początku XX wieku nadal jest bitwa¹¹⁹. Bitwa była nie tylko środkiem, ale przede wszystkim celem samym w sobie. W sztuce wojennej do końca XX wieku panuje przekonanie, że powinno dojść do bitwy, w której przedmiotem oddziaływania jest armia

¹¹⁶ Zob., S. Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia na Zachodzie Europy*, wyd. Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1934, s. 292.

¹¹⁷ Zob., *tamże*, s. 295.

¹¹⁸ Joseph Jacques Césaire Joffre (1852-1931).

¹¹⁹ Por., F. Foch, *O prowadzeniu wojny*, Wojskowy Instytut Naukowo – Wydawniczy, Warszawa 1925. s. 27.

przeciwnika. Przed rozstrzygającą bitwą wszyscy panują nad sytuacją po swojej stronie i są w stanie realizować swoje plany przygotowawcze, ale po jej stoczeniu wynik wojny determinowany jest tylko jej skutkami¹²⁰. Taki pogląd posiada swoje korzenie w starożytności i w strategii zniszczenia Napoleona. Bitwa stała się sama w sobie celem, a nie środkiem jak określał to Clausewitz.

Foch stawia tezę, że nie sposób przewidzieć dalszego działania z wyjątkiem zawiązania pierwszej bitwy, a po jej stoczeniu plan wojny przestaje być planem operacyjnym¹²¹. Oznacza to, że osiągnięcie celu militarnego wojny z punktu prakseologicznego przestaje być działalnością planową, a reakcją na zaistniałe okoliczności. Takie podejście do sztuki wojennej jest mało zasadne. Według podejścia prakseologicznego zwycięża *ten, kto uniezależnia późniejszą realizację celu walki od dalszych działań przeciwnika przy zachowaniu zależności realizacji celu walki od dalszych działań własnych*¹²². Jeżeli dowódca operacyjny swoje plany będzie budował na podstawie jednostkowych zdarzeń w trakcie operacji, to tylko będzie reagował na zaistniałą sytuację, ale nigdy w sposób zamierzony nie osiągnie własnego celu działania. Stąd zasadnym jest konstruowanie swoich planów operacyjnych w oparciu o przewidywany rozwój wydarzeń, który powinien być kreowany w założeniach planów poprzez stworzenie sytuacji doprowadzających do zwycięstwa.

We francuskiej sztuce wojennej przed i po pierwszej wojnie światowej jednoznacznie nie wyróżniano operacji i jej cech. Można wnioskować na podstawie założeń planów operacyjnych, że funkcje dowodzenia operacyjnego spełniał naczelnny dowódca, natomiast dowódcy armii ze względu na dużą zależność i styczność taktyczną spełniali funkcje taktyczne. W trakcie pierwszej wojny światowej Francuzi pod jej koniec tworzyli do potrzeb działania zgrupowania zadaniowe w składzie kilku armii i ich działanie zasadnym jest określać operacją. Brak jednoznaczności w teorii powoduje, że niekiedy zamiennie stosowane są pojęcia operacja i bitwa.

Inne rozumienie operacji pojawia się na Wschodzie Europy, które determinowane jest przede wszystkim innym stosunkiem sił do obszaru. **Operacja pojawia się jako gra sił w czasie i przestrzeni.** Takie postrzeganie operacji jest możliwe ze względu na sytuacje operacyjno-strategiczne sytuowane na ogromnym obszarze. Początki operacji i jej założenia powstały na zachodzie Europy jako gra niewielkich sił w czasie na ważne obiekty terenowe lub linie operacyjne. Na wschodzie od początku XX wieku na ogromnych przestrze-

¹²⁰ Por., *tamże*, s. 27-28.

¹²¹ Zob., *tamże*.

¹²² Por., T. Kotarbiński, *Hasło dobrej roboty*, WP, Warszawa 1975, s. 128.

niach rozwija się operacja, w której dowódcy posiadają swobodę decydowania i działania. Działają na odrębnych kierunkach, pomiędzy którymi następuje współdziałanie, co do celu operacji. Przestrzeń wyzwala swobodę decydowania i działania. Nowa armia tworzona po pierwszej wojnie światowej posiadała charakter rewolucyjny¹²³. Sztuka operacyjna pojawia się jako teoria organizowania i prowadzenia operacji. W związku z tym, że największy rozwój operacji nastąpił na wschodzie, to tam też zaczęto tworzyć zręby nauki o operacjach. Teoria sztuki wojennej rozwija zwykle się pod wpływem klasycznych przykładów z historii i nowego ich zastosowania we współczesnych konfliktach. Przy takim podejściu sztuka wojenna zawsze stwierdzałaby stan praktyki i opisywałaby jak do tego doszło. Natomiast każda dziedzina wiedzy powinna również prognozować kierunki jej rozwoju i wskazywać czynniki kreujące jej rozwój. Stąd do powstania nauki nie wystarcza tylko podejście historyczne, istotne są kierunki jego rozwoju. Prognozy są o tyle trafne¹²⁴, o ile do ich formułowania przyjęto prawdziwe przesłanki.

Operacja była szczególnie postrzegana w rosyjskiej myśli wojskowej, a to wynika z innych doświadczeń w wojnach z Turcją, wojny rosyjsko-japońskiej 1904-1905, pierwszej wojny światowej, a przede wszystkim z działań w okresie kontrrewolucji.

Według niektórych teoretyków podstawą powstania operacji była masowa armia, rozwój środków transportu i łączności oraz masowa produkcja środków walki¹²⁵. Masowa armia, rozmach przestrzenny i czasowy działań militarnych oraz nowoczesne środki walki są narzędziami, a nie celem służącym do powstania operacji. To myśl ludzka potrafi wykorzystać narzędzia do rozwoju operacji, a nie odwrotnie. Podejście przedmiotowe do powstania i ewolucji operacji w sztuce wojennej utrzymuje się prawie do końca XX wieku. Przyczyna społeczna i polityczna, która zamknęła ostatni rozdział zimnej wojny zakończony rozpadem bipolarnych stosunków politycznych na świecie w tym rozumieniu powinna również spowodować powolny zanik operacji. Zmniejszane są stany osobowe wielu armii na świecie, z armii poborowej przechodzi się na zawodową. W tym aspekcie jeden z czynników powstania i rozwoju operacji masowość armii powinien powodować zanik operacji. Nastąpił gwałtowny rozwój środków transportu i łączności oraz powstała możliwość ma-

¹²³ W latach 1924-1925 przeprowadzono reformę strukturalną armii. Dywizja piechoty składała się z trzech pułków piechoty, pułku artylerii, samodzielnego szwadronu kawalerii oraz innych pododdziałów i oddziałów rodzajów wojsk. Utworzono wyższy związek taktyczny – korpus. W skład korpusu wchodziły 2-3 dywizje piechoty, dywizjon artylerii ciężkiej, batalion saperów, kompania łączności oraz inne pododdziały i oddziały niezbędne do funkcjonowania korpusu. Korpus posiadał charakter operacyjno-taktyczny.

¹²⁴ W warunkach powolnego rozwoju społeczno-gospodarczego wszelkie zmiany zachodzą powoli, stąd prognozy posiadają trwalsze podłoże, natomiast w erze dynamicznych zmian, przesłanki ulegają szybkim przeobrażeniom, stąd prognozy są mniej prawdopodobne w zbyt odległej perspektywie czasu.

¹²⁵ Por., W. Siemionow, *Radziecka sztuka operacyjna*, MON, Warszawa 1961, s. 6.

sowej produkcji środków walki. Te czynniki rozwijają się, ale nie oznacza to, że one powodują powstanie operacji. Operacja powstała jako niezależne zjawisko od poziomu rozwoju naukowo technicznego. **Operacja jest wytworem myśli szukającej form i metod osiągnięcia celu militarnego konfliktu.**

Największy rozwój operacji nastąpił w okresie pierwszej wojny światowej. Według ówczesnych kryteriów spełnione były warunki operacji. Wystąpiły masowe armie, które prowadziły samodzielne działania w swoich obszarach odpowiedzialności, zastosowano nowoczesne środki walki, które wpływały na taktykę działania, ważną rolę odgrywał czynnik wsparcia materiałowego, działania prowadzono na ogromnych obszarach, nastąpiła reorganizacja dowodzenia ze względu na rozwój struktur organizacyjnych wojsk. Rosjanie po doświadczeniach z wojny z Japonią utworzyli fronty, a w ich składzie armie. Niemcy w trakcie wojny zreorganizowali system dowodzenia i utworzyli grupy armii, Francuzi i Anglicy oraz Amerykanie pozostali przy strukturach i dowodzeniu samodzielnymi armiami. Celem militarnego działania była przeciwstawna armia przeciwnika. Niemcy na Zachodzie zakładali tak jak w 1870 opanowanie stolicy Francji i zawarcie korzystnego pokoju, by główne siły skierować przeciw Rosji, rozbić jej armię i zawrzeć korzystny pokój. Przy takim rozwoju zdarzeń Niemcy zdobyliby dominacją polityczną i ekonomiczną w Europie i na świecie. Francuzi w swych planach nie zakładali opanowania terytorium Niemiec, a tylko rozbić armii niemieckiej w bitwie granicznej i odzyskanie terytoriów straconych w wyniku wojny w 1871 roku. Austro-Węgry walczyły o przetrwanie polityczne, Anglia o dominację na morzu, a Stany Zjednoczone o prestiż światowy.

Początek wojny otwierają operacje na zachodzie nad Marną i na wschodzie w Prusach i w Galicji. Celem operacji niemieckiej i austriackiej na wschodnim teatrze działań wojennych było zatrzymanie sił rosyjskich i poprzez to stworzenie warunków do rozbicia sił francuskich na zachodnim teatrze działań wojennych. Rozstrzygnięcie miało zapaść w początkowym okresie wojny na zachodnim teatrze działań wojennych. Wszystkie strony konfliktu pragnęły osiągnąć stan końca w najkrótszym możliwie czasie. Jednak dowodzenie i działanie tak dużymi armiami na ogromnych obszarach nie było możliwe w krótkim czasie. Była to wojna skierowana na rozbić armii przeciwnika i wyczerpanie potencjału przeciwstawnego państwa. Na wschodzie obszary odpowiedzialności operacyjnej nie posiadały ze sobą łączności taktycznej, co sprzyjało wyzwoleniu manewru operacyjnego. Natomiast na zachodzie ogromna koncentracja sił po obu stronach konfliktu i ciągłość linii frontu spowodowała zastój. W 1915 roku ustabilizowały się linie frontów i stanowiły linie z jednej strony oparte o morze, a z drugiej o granice państw neutralnych. Od tego okresu

każda operacja armii, grupy armii czy frontu rozpoczyna się od metodycznego przygotowania artyleryjskiego i przełamania obrony przeciwnika.

W wyniku takiego działania wyłoniło się pojęcie operacji zaczepnej, chociaż tak tego w planach nie nazywano. Wyróżniano trzy metody prowadzenia działań zaczepnych polegające na: uderzeniu na wąskim froncie i przełamaniu obrony przeciwnika; uderzenie na szerokim froncie na kilku odrębnych kierunkach lub uderzenie na szerokim froncie w jednym kierunku¹²⁶. Przełamanie obrony było najważniejszym etapem każdej operacji zaczepnej. Takie podejście wyzwało zwykle po drugiej stronie odwrotną reakcję, której celem było załamanie operacji zaczepnej przeciwnika. Do istoty operacji obronnej należało załamanie przeciwnika, a w przypadku jego włamania się odtworzenie poprzedniego położenia. Na froncie zachodnim cechą operacji zaczepnych były działania na wąskim froncie połączone z przełamaniem obrony przeciwnika na wąskim odcinku. Natomiast na froncie wschodnim prowadzono operacje na szerokim froncie na kilku odrębnych kierunkach posiadających łączność operacyjną. Założenia prowadzenia wojny i doktryny działań zbrojnych determinowały rozwój operacji.

Operacja na polach walki pojawia się jako zjawisko nieuświadomione naukowo. Dowódcy zauważając zmiany w strategii osiągania celu i używanych środkach organizują pośrednie formy działania w kampaniach dotychczas zwykle kończącej bitwą generalną. **Jeżeli nie można osiągnąć celu militarnego wojny w kampanii zakończonej bitwą generalną i wymaga to organizowania wielu bitew, a każda z nich wymaga tak wielu przedsięwzięć organizacyjnych, to staje się to odrębnym zadaniem wymagającym zdefiniowania celu, środków i metod działania.** Rozmach przestrzenny konfliktów powoduje, że operacje prowadzone na samodzielnych kierunkach kończone bitwami nie posiadają zwykle pomiędzy sobą łączności taktycznej. Przy masowych armiach i dużej woli walki nawet zadanie znacznych strat przeciwnikowi, a nawet opanowanie jego stolicy nie musi powodować końca wojny. W koncepcjach strategicznych coraz częściej zwracana jest uwaga na zachowanie ośrodków gospodarczych państwa, które pozwolą skutecznie prowadzić działania wojenne w warunkach utraty znacznej części obszaru, a nawet stolicy państwa. Coraz ważniejsza staje się wola walki i potencjał ekonomiczny pozwalający podtrzymać siłę armii. Działania militarne w operacjach XIX i początków XX wieku skierowane są na armie przeciwnika. Nowoczesne środki walki, które pojawiły się na początku XX wieku na lądzie w powietrzu i na morzu poprzez masowość ich zastosowania zmienia-

¹²⁶ Por., W. Siemionow, *Radziecka sztuka ...*, s. 22.

ją oblicze taktyki i wpływają na ewolucję operacji. Należy podkreślić, że **masowość armii i nowoczesne środki walki nie stworzyły operacji, a cele polityczne i militarne konfliktów oraz metody ich osiągnięcia**. Konieczność organizowania innego sposobu osiągnięcia tradycyjnych celów wojny zrodziła potrzebę powstania i rozwoju operacji. Koniec pierwszej wojny światowej uzmysłowił dowódcom i teoretykom konieczność opracowania teorii operacji.

Ważnym etapem w rozwoju operacji był okres prowadzenia działań zbrojnych przez bolszewików z przeciwnikami rewolucji. Spowodowało to rozwój operacji w kierunku samodzielnego decydowania i działania na danym teatrze działań operacyjnych, który nie posiadał styczności operacyjnej i geograficznej z innymi teatrami działań zbrojnych. W operacjach tego okresu nie występują jednolite linie frontów, obie strony prowadzą działania manewrowe. Wzajemnie się poszukują, by doprowadzić do rozstrzygającego starcia. W operacjach okresu rewolucyjnego nie chodzi o teren, ważne ośrodki administracyjno-gospodarcze, a o rozbicie przeciwstawnej siły militarnej, ponieważ jej obecność wzmacnia wolę społeczeństwa przeciwstawiania się rewolucji. Stąd pokonanie armii interwencyjnej pozbawia społeczeństwo woli walki. Na drodze do osiągnięcia celu stoją tylko siły, których pokonanie sankcjonuje nowy porządek społeczny.

Ważną cechą operacji w tego typu konfliktach była manewrowość, którą zaznaczyła swoją obecność w wojnach burskich, a wcześniej w wojnie secesyjnej w Ameryce Północnej. Istotą operacji prowadzonych przez bolszewików było okrążenie sił kontrrewolucyjnych i ich zniszczenie. Takie działanie było zasadne, ponieważ siły kontrrewolucyjne po przegranej bitwie musiały przechodzić niewielkimi siłami do działań partyzanckich i nie posiadając zaplecza ekonomicznego skazane były na niepowodzenie.

Działanie na ogromnych obszarach przy dużej manewrowości przynosiły oczekiwane rezultaty. Dowódcy taktyczni posiadali swobodę decydowania i działania, ponieważ ich cele i zadania nie posiadały styczności taktycznej z innymi zgrupowaniami. Łączył ich wspólny cel, natomiast każde zgrupowanie realizowało swoje zadanie w innym miejscu i czasie w stosunku do innych części zgrupowania przeciwnika. W operacjach z okresu walki z kontrrewolucją Armia Czerwona stosowała manewr po liniach zewnętrznych, w warunkach otwartych skrzydeł i braku ciągłych frontów. Koordynowano uderzenia z różnych kierunków na zgrupowania wojsk przeciwnika, w celu ich okrążenia i rozbicia. Celem militarnego działania zawsze były siły przeciwne. **Pokonanie sił zbrojnych przeciwnika nie było środkiem do osiągnięcia celu, a celem samym w sobie.**

W okresie wojny domowej powstało pojęcie głębokiej operacji zaczepnej. Jej początek dała operacja Frontu Południowego przeciw armii Denikina. *Ogólny zamiar strategiczny nowej operacji Frontu Południowego polegał na wykonaniu głębokiego uderzenia na nieprzyjaciela na odcinku Orzeł – Woroneż w ogólnym kierunku na Kursk, Charków, Zagłębie Donieckie, Rostów nad Donem w celu rozgromienia głównego zgrupowania Denikina (armię ochotniczą i dońską) i rozdzielenie szybkim ruchem w kierunku na Rostów nad Donem sił nieprzyjaciela na dwie części, a następnie kolejnego ich zniszczenia. Głębokość operacji wynosiła 700 km¹²⁷. Do wykonania tego zadania stworzono dwie grupy uderzeniowe (z rejonu Krom i Woroneża), które działały w odległości od siebie ok. 300 km. Dowódca frontu i dowódcy jego zgrupowań posiadali swobodę decydowania i działania na swoich kierunkach operacyjnych. W działaniach wykonywali uderzenia w otwarte skrzydła i tyły przeciwnika. Operacja ta posiadała charakter strategiczny, w której teoretycy radzieccy wyróżniali kilka operacji armijnych i frontowych. Ze względu na jej cel główny i charakter zasadnie jest nazwać ją operacją bez wyszczególniania w niej kolejnych operacji, organizowanych wokół toczonych bitew, uznając, że jej celem było zniszczenie armii Denikina. A jeżeli w terminologii i klasyfikacji działań przyjmie się pojęcie *kampania przeciw armii Denikina*, to wówczas można w niej wyróżniać operacje zakończone poszczególnymi bitwami.*

W ówczesnej teorii zaczęła pojawiać się strategiczna operacja, frontowa i armijna, co oznaczało, że prowadzą ją siły w określonym składzie. W operacjach prowadzonych, przy otwartych skrzydłach, na ogromnym obszarze, przy niskiej gęstości dróg, zasadniczym środkiem mobilności był koń i kolej. W okresie tym powstały armie konne, które posiadały dużą mobilność. Piechotę i zaopatrzenie transportowano koleją, a nawet stworzono specjalne oddziały, które stacjonowały na transporcie kolejowym i były gotowe do przemieszczenia się w obszar zagrożenia¹²⁸. W operacjach w okresie wojny domowej stosowano lotnictwo głównie do rozpoznania i ataku na oddziały kawalerii przeciwnika z niskich pułapów.

Uogólniając założenia różnych operacji prowadzonych przez Armię Czerwoną do ich głównych cech zasadnym jest zaliczyć:

- działanie zgrupowań zadaniowych na oddzielnych i samodzielnych kierunkach;
- współdziałanie pomiędzy zgrupowaniami determinowane było wspólnym celem operacji;

¹²⁷ W. Siemionow, *Radziecka sztuka ...*, s. 72.

¹²⁸ Por., *tamże*, s. 48.

- osiągane cele militarne, miały charakter strategiczny i operacyjny;
- tworzenie zgrupowań uderzeniowych na najważniejszych kierunkach i na nich masowanie środków kosztem kierunków drugorzędnych;
- wykonywanie uderzeń na skrzydła i tyły przeciwnika;
- posiadanie swobody decydowania i działania taktycznego przez dowódców na samodzielnych kierunkach;
- działanie zawsze na siły przeciwnika jako cel a nie jako środek do osiągnięcia celu operacji¹²⁹.

W okresie rodzenia się nowej operacji prowadzono nie tylko manewrowe działania zaczepne, ale również operacje obronne i odwrotowe. Operacje obronne traktowano jako działania przejściowe, a odwrotowe jako wymuszone. Podstawą osiągnięcia celu operacji zawsze było natarcie, ponieważ jej celem było fizyczne zniszczenie armii przeciwnika. Stąd ukształtował się pogląd skierowany na zniszczenie sił, które były celem, a nie środkiem do osiągnięcia celu konfliktu.

Według Leera występuje pojęcie *operacji strategicznej*, w której znajdują się *operacje przygotowawcze, główne i uzupełniające*. Zadaniem operacji przygotowawczej była organizacja armii i bazy operacyjnej oraz rozwinięcie sił i środków na przygotowanym pod względem inżynieryjnym teatrze działań. Treścią operacji głównej było doprowadzenie na teatrze działań do bitwy i stoczenie jej. Natomiast operacje uzupełniające dotyczyły zabezpieczenia funkcjonowania sił głównych na teatrze działań pod względem logistycznym, komunikacyjnym i urządzania baz. Takie rozumienie operacji wskazuje w dużym stopniu na sferę organizacyjną. Operacje główne są odpowiednikami bitwy, poprzez którą osiąganym jest jej cel. W małym stopniu zwraca się uwagę na wykorzystanie efektów operacji głównej do osiągnięcia jej celu.

W rozumieniu sztuki wojennej początku XX wieku do operacji przywiązano strukturę armii działającej na danym froncie. Jest to zasadne, ponieważ dowódcy frontów posiadali swobodę decydowania i działania w ramach własnego obszaru odpowiedzialności. W okresie pierwszej wojny światowej wykształciły się operacje frontów, grup armii i armii. W literaturze w późniejszym okresie nazwano je operacjami zaczepnymi lub obronnymi ze względu na przewagę w nich charakteru działań zaczepnych lub obronnych.

Należy podkreślić, że w okresie pierwszej wojny światowej używano pojęcia operacja, ale nie posiadało ono jednoznacznego desygnatu. Dopiero po pierwszej wojnie w

¹²⁹ Zob., W. Siemionow, *Radziecka sztuka ...*, s. 81-85.

wyniku opisanego praktycznych zjawisk i sklasyfikowania ich zaczęła powstawać teoria sztuki operacyjnej, której przedmiotem badań była operacja. Rozmach przestrzenny, czasowy i rzeczowy pierwszej wojny światowej spowodował, że operacje zaczęto postrzegać przez pryzmat czasu, sił i przestrzeni. Takie podejście do klasyfikacji operacji utrzymało się prawie przez 100 lat, pomimo to, że zmieniły się warunki użycia sił zbrojnych. Wynikało to z ujednoliconych wniosków z pierwszej wojny światowej. Generalnie za podstawy wyodrębnienia się sztuki wojennej przyjmowano rozmach przestrzenny, czasowy i rzeczowy prowadzonych działań.

W wyniku działań na frontach pierwszej wojny światowej uprawomocnił się w sztuce wojennej pojęcie strategii liniowej, której początków zasadnym jest poszukiwać w strategii kordonowej. *Pojęcie strategii liniowej wywodzi się od linearnego ugrupowania strategicznego wojsk, które zapewniało maksymalne wykorzystanie posiadanych sił i środków oraz stwarzało możliwości wykonania okrążenia ze skrzydeł*¹³⁰. Rozwój takiego działania wynikał z możliwości użycia dużej liczby żołnierzy, a jednocześnie był metodą przeciwdziałania manewrowemu wdarciu się przez luki w ugrupowaniu w głąb obrony. Strategia liniowa osiągnęła swoje apogeum w okresie pierwszej wojny światowej, ale jej pojawianie się w sztuce wojennej można zaobserwować w drugiej wojnie światowej, a nawet w niektórych konfliktach po jej zakończeniu. Charakter strategii liniowej miały działania zbrojne w wojnie Iran-Irak w latach 1980-1988¹³¹.

Do końca pierwszej wojny światowej w teorii sztuki wojennej funkcjonowały pojęcia strategia i taktyka. Pojęcie strategii pomimo to, że dotyczyło sił zbrojnych posiadało nadal szersze znaczenie. Przedmiotem zainteresowania strategii była wojna, jako kategoria polityczna, prawna, ekonomiczna i militarna. Przedmiotem zainteresowania taktyki były działania doprowadzające do stoczenia bitwy, w których mieściła się również bitwa. Niektórzy teoretycy w formach użycia sił zbrojnych wyszczególniali kampanie, operacje i bitwy. Kampania była kategorią przypisaną do strategii, natomiast operacja i bitwa do taktyki. Niekiedy kategorię *operacja* przypisywano do strategii, ale tylko w aspekcie osiąganego celu. Jeżeli w wyniku operacji osiągnany był bezpośrednio cel wojny wówczas była to kategoria strategiczna. Jeżeli operacja była jedną z wielu części kampanii wówczas posiadała znaczenie taktyczne. Należy podkreślić, że znane w teorii pojęcie operacji od czasów Lloyda posiadało różne znaczenia. Oznaczało kategorię teorii i praktyki sztuki wojennej

¹³⁰ H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki ...*, s. 85.

¹³¹ Działania zbrojne rozpoczął Irak atakiem w rejon podzielonego w 1975 roku ujścia rzeki Tygrys i Eufrat. Wojska iraackie wdarły się w głąb Iranu, ale w wyniku przeciwnatarcia zostały wyparte i utworzyła się linia frontu długości ok. 480 km.

lub określane było jako synonim wszelkiego działania. Stąd treścią operacji były różne działania prowadzone przez związki taktyczne lub operacyjne¹³².

Ukształtowanie się w praktyce i teorii związku operacyjnego w okresie pierwszej wojny światowej spowodowało, że pojęcie operacji zaczęto instrumentalnie przywiązywać do działającej struktury organizacyjnej. Jeżeli działania prowadził związek operacyjny to była to operacja. Termin operacja dotyczył działania również broni połączonych. W dywizji występowały różne rodzaje broni, ale nie traktowano jej działań jako operacja. Pod pojęciem operacji rozumiano zespół działania różnych broni, które posiadały szerszy aspekt przestrzenny, czasowy i rzeczowy.

W teorii zachodniej sztuki wojennej sądzono, że w każdej wojnie występują kampanie. Przedmiotem kampanii był wydzielony odrębny teatr działań wojennych. Natomiast w kampanii postrzegano bitwy, których celem było zniszczenie przeciwnika. Takie podejście do teorii i praktyki sztuki wojennej nie wnosi nic nowego. Ponieważ pojęcie kampanii powstało wtedy, gdy w jednej bitwie nie można było osiągnąć celu wojny i oprócz stoczenia jednej lub kilku bitew należało prowadzić działania zmierzające do zajęcia stolicy państwa lub jego obszaru. W teorii sztuki wojennej pojawia się pojęcie mała strategia lub duża taktyka. Przedmiotem ich zainteresowania jest teoria prowadzenia bitwy. W teorii problemu mała strategia lub duża taktyka zajmowała się działaniem dużych zgrupowań sił zbrojnych. **Można postawić tezę, że w istocie operacja pojawiała się jako odpowiedź na problemy związane z organizacją działania dużych zgrupowań wojsk.**

W teorii brytyjskiej sztuki wojennej pojawia się wielka strategia, strategia i czysta strategia. W teorii amerykańskiej sztuki wojennej istnieje pojęcie operacji, ale bardziej jest zbliżone do jej teorii z przełomu XVIII i XIX wieku. Pojęcie operacji było używane w wielu armiach na początku XX wieku, ale w każdej z nich posiadało inne znaczenie. Od określenia każdego działania do działania dużych zgrupowań wojsk i broni połączonych.

Należy podkreślić, że z chwilą pojawienia się operacji zaczęto opisywać jej organizację i prowadzenie i dało podstawy tworzącej się wiedzy o operacjach. Sztuka operacyjna zaczęła się krystalizować w byłym ZSRR pod koniec lat dwudziestych XX wieku, ale jej właściwa teoria zaczęła się rozwijać w latach trzydziestych. Zaczęły ścierać się poglądy określane jako stara szkoła, których podstawą były doświadczenia z pierwszej wojny światowej, a nową szkołą reprezentowaną przez młodych dowódców z okresu rewolucji¹³³.

¹³² Por., H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki ...*, s. 117.

¹³³ Zob., Z. Matuszak, *Obrona operacyjna w europejskiej myśli wojskowej 1918-1939*, Piotrków Trybunalski 2001, s. 17-21.

Jedni i drudzy nie potrafili wyjść poza swoje kanony myślenia, jedni historycznego, a drudzy rewolucyjnego. Natomiast w rozwoju nowej teorii należało uwzględniać jedne i drugie doświadczenia w aspekcie przeobrażeń społeczno-politycznych i technicznych ówczesnych społeczeństw.

Podstawą rozwoju teorii i praktyki było sformułowanie jednolitej doktryny wojennej. Doktryna wojenna jest to przyjęta w danym państwie nauka, która określa charakter tworzonych sił zbrojnych i ich wykorzystanie w konflikcie¹³⁴. W wyniku jej założeń szkolone i wyposażane były siły zbrojne. Wskazuje to, że rozwój sztuki wojennej determinuje głównie myśl polityczna wykorzystania sił zbrojnych w konflikcie. Natomiast rozwój naukowo techniczny był czynnikiem umożliwiającym rozwój sił zbrojnych i ich użycie w konflikcie.

Często wielu teoretyków i praktyków sztuki operacyjnej sądzi, że jej powstanie i rozwój są wynikiem rozwoju naukowo technicznego i tworzenia masowych armii. Masowość armii, ich nowoczesność oraz rozwój struktur są pochodnym tego, do czego armia jest przeznaczona. Zadanie to określa doktryna, sformułowana i zapisana jako normatywny dokument polityki zewnętrznej i wewnętrznej państwa lub myśl powszechnie stosowana. Nie oznacza to, że doktryna normuje powstanie i rozwój nauki wojskowej, ale jest jej jednym z wielu wyznaczników i koordynatorem oczekiwań wobec sił zbrojnych. Zwłaszcza w dziedzinie bezpieczeństwa istnieje duża zależność dziedzin i dyscyplin nauki wobec doktryny, ponieważ w wyniku stosowania jej założeń wydzielane są środki na ich rozwój. Nauka powinna stworzyć podstawy do sformułowania doktryny, ale również w wyniku jej sformułowania staje się wykonawcą niektórych jej założeń.

W latach trzydziestych XX wieku została opracowana teoria głębokich operacji zaczepnych, która była podstawą opracowania regulaminów i instrukcji. Opracowano problemy przełamania operacyjnej obrony przeciwnika, której z punktu praktycznego nie potrafiono skutecznie wykonywać w okresie pierwszej wojny światowej. W nowej teorii sztuki operacyjnej postawiono na motoryzację armii, zapominając, że jest to tylko narzędzie sztuki operacyjnej, a nie jej istota. Podstawy do zdefiniowania sztuki operacyjnej powstały w wyniku zapoczątkowanej w latach 20. XX wieku dyskusji na temat strategii rozbitcia i obrony. Zapoczątkowane dyskusje naukowe, w których uczestniczyli dowódcy z okresu pierwszej wojny światowej, rewolucji i walki z kontrrewolucją zaowocowały opra-

¹³⁴ Zob., W. Siemionow, *Radziecka sztuka ...*, s. 121.

cowaniem regulaminów i instrukcji i dało to podstawy do formalnego definiowania sztuki operacyjnej.

Według poglądów M. Frunzego zakładano, że przyszłe operacje będą posiadały charakter manewrowy, ale nie zdejmowało to z dowódców obowiązku znajomości działań obronnych i odwrotowych form prowadzenia operacji. Frunze zanegował teorię francuską, że obrona prowadzona w sposób zaplanowany posiada przewagę nad natarciem¹³⁵. Jednocześnie Frunze podkreślał, że manewrowość operacji nie wyklucza pozycyjnych form walki. Zawarty w manewrowości zaczepny charakter działań odsuwał na plan dalszy zabezpieczenie inżynieryjne. Podkreślano, że poprzez zaczepny charakter operacji zyskuje się przewagę psychologiczną nad przeciwnikiem. Natomiast M. Tuchaczewski podkreślał, że obrona operacyjna może posiadać charakter przejściowy i powinna stwarzać warunki do wykonania manewru i wykonania zwrotu zaczepnego zza utrzymywanej rubieży operacyjnej¹³⁶. Rozwój w myśli wojskowej manewrowych działań spowodował powstanie teorii głębokich operacji. Spowodowało to w teorii i praktyce porzucenie założeń prowadzenia obrony, co w konfrontacji z nowoczesną i zmotoryzowaną armią niemiecką w 1941 roku w dużym stopniu przyczyniło się do klęski Armii Czerwonej w początkowym okresie wojny.

Termin sztuka operacyjna wprowadzono oficjalnie do teorii sztuki wojennej w 1922 roku w nowych regulaminach¹³⁷. W wyniku analizy prowadzonych działań zbrojnych stwierdzono, że ich treścią był szerszy zakres działań zbrojnych niż dotychczas. Treścią operacji były wzajemnie ze sobą powiązane w czasie i przestrzeni bitwy i walki na wielką skalę. Takie podstawy miały operacje prowadzone w okresie walk z kontrrewolucją. Za główne kryteria przyjęto wielkość użytych sił, czas ich działania i zasięg terytorialny. Przy takim kryterium zasadnym było określić, że zadanie operacyjne jest powyżej pewnych kryteriów wartości parametrycznych. Kryteriów takich nie określono, zakładając dowolność stosowanego pojęcia. Jeżeli w działaniach z jednej strony brało udział więcej niż jeden związek taktyczny i dowództwo korpusu, to klasyfikowano to do działań operacyjnych. Jednocześnie korpus postrzegany był jako wyższa jednostka taktyczna. Niewątpliwie masowość użycia sił zbrojnych w konfliktach pod koniec XIX i na początku XX wieku stał się podstawą do innej organizacji wojsk oraz tworzenia dowództw armii i frontów. Do-

¹³⁵ Według poglądów francuskich reprezentowanych w osobie marszałka P. Pétaina dobrze przygotowana i zaplanowana obrona posiada przewagę nad natarciem i ona stanowi podstawę do spowodowania klęski przeciwnika. Po obniżeniu potencjału przeciwnika na przygotowanej obronie zakładano wykonać manewr uderzenia przed przedni skraj obrony i ostatecznie pobić przeciwnika. Sądzone, że stabilizacja frontu jest nowoczesną formą walki. Zob., Z. Matuszak, *Obrona operacyjna w europejskiej myśli wojskowej 1918-1939*, Piotrków Trybunalski 2001, s. 22.

¹³⁶ Zob., *tamże*, s. 20.

¹³⁷ Zob., W. Siemionow, *Radziecka sztuka ...*, s. 124.

wództwa te spełniały funkcje operacyjne. Zadaniem dowództw frontów było osiągnięcie celów militarnych wojny na samodzielnych teatrach działań operacyjnych. W wyniku realizowanych zadań na ogromnej przestrzeni należało dokonać podziału zadań, by łatwiej można było operować siłami w czasie. Stąd pojęcie kampanii zaczęto zastępować strategiczną operacją, a w niej wyróżniano operacje. Strategiczne operacje prowadził front, operacje były częścią jego zadania strategicznego. Można postawić tezę, że pojęcie kampanii próbowano zastąpić pojęciem strategicznej operacji. Uważano, że **operacja jest wynikiem obiektywnego rozwoju sztuki wojennej**. A za główny czynnik powodujący jej powstanie i rozwój uznano masowość armii. W teorii ustalono, że każda operacja niezależnie od rodzaju i skali posiada jej tylko właściwe cechy wyróżniające je od kampanii, walki i wojny¹³⁸. Pojęcie sztuki operacyjnej jako dyscypliny naukowej i działu sztuki wojennej pojawiło się w Rosji Radzieckiej. Od 1929 roku zostaje uznana jako sztuka operacyjna po opublikowaniu w 1928 roku przez Triandafillowa monografii *Charakter operacji współczesnych armii*. Można postawić tezę, że przedmiot badań powstającej sztuki operacyjnej istniał od dawna, ale nie był opisany i sklasyfikowany według kryteriów przyjętych do ówczesnego pojęcia nauki. Pojawianie się w teorii opracowań dotyczących operacji wskazuje na rozwijanie się funkcji teoretycznej i dydaktycznej sztuki operacyjnej. Zawarta w monografii Triandafillowa teoria głębokiej operacji, stanowiła zasadniczo nowe zjawisko w sztuce wojennej. Zrywała ze statycznymi formami działań charakterystycznymi dla pierwszej wojny światowej, na rzecz zdecydowanego natarcia prowadzonego przez armie. Uważano wówczas, że operacje zaczepne mogą być prowadzone przez jeden lub kilka frontów, wspólnie z marynarką wojenną. Podstawowe zasady i założenia głębokiej operacji, zachowały swoją aktualność prawie do końca XX wieku.

Opracowanie teorii dało podstawy do formalnego postrzegania sztuki operacyjnej, jako dyscypliny naukowej. *Na sztukę operacyjną składa się teoria i praktyka, na podstawie których w oparciu o poznanie specyficznych, obiektywnie działających praw opracowuje się zasady przygotowania, planowania i prowadzenia operacji różnych rodzajów i o różnej skali oraz jak najbardziej celowego wykorzystania w nich związków taktycznych i operacyjnych*¹³⁹. Uznano, że obiektywnych warunków powstania i rozwoju operacji nie można uchylić w razie potrzeby, ponieważ związane są one z rozwojem politycznym, społecznym i ekonomicznym człowieka. **Metody prowadzenia operacji ulegną zmianie, jeżeli będą ewoluowały czynniki powodujące zmiany w rozwoju politycznym, społecznym i eko-**

¹³⁸ Por., W. Siemionow, *Radziecka sztuka ...*, s. 125.

¹³⁹ *Tamże*, s. 125.

nomicznym człowieka. W latach trzydziestych XX wieku radziecka sztuka operacyjna znalazła swój wyraz w opracowanych regulaminach i instrukcjach. W założeniach operacji zaczepnych w odróżnieniu od pierwszej wojny światowej zakładano uderzenie na całą głębokość operacyjną. Wynikało z tego, że należało przełamać obronę przeciwnika na głębokość ugrupowania jego związku operacyjnego. Taki charakter operacji rozwijał się praktycznie w okresie kontrofensywy strategicznej byłego ZSRR w okresie drugiej wojny światowej. Podstawą takiego myślenia i działania było stworzenie przewagi na wybranym kierunku i jej potęgowanie do czasu przełamania obrony operacyjnej i wyjścia na tyły przeciwnika. Operacja trwała do czasu dojścia do kolejnej pozycji przygotowanej obrony operacyjnej. Posiadało to związek z postrzeganiem operacji jako skoku do kolejnej rubieży terenowej przygotowanej przez przeciwnika (teoria Nieznamowa). Oznaczało to, że po pokonaniu przygotowanej obrony na głębokości operacyjnej wojska kontynuują natarcie lub pościg do jego kolejnej przygotowanej rubieży. Wówczas ponownie przystępowano do organizowania kolejnej operacji zaczepnej.

We współczesnych konfliktach takie postrzeganie i prowadzenie operacji zaczepnej jest mało prawdopodobne. Operacje klasyfikowano, według kryterium sposobu w niej działania głównych sił. W analizach pierwszej wojny światowej podkreślano, że charakter pozycyjny wojny wynikał nie tylko z równowagi materiałowej sił, ale przede wszystkim z niedoskonałości ówczesnej sztuki wojennej. Nie potrafiono znaleźć instrumentu, którym można było pokonać obronę przeciwnika. Stąd powstała teoria przełamania operacyjnego.

Rozwój polskiej myśli operacyjnej związany jest z odzyskaniem niepodległości w 1918 roku. *W polskiej sztuce wojennej praktyczny wymiar operacji pojawił się w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1921*¹⁴⁰. Interesującymi przykładami z tego okresu są *działania w kwietniowej (od 16.04.1919) operacji litewsko-białoruskiej*¹⁴¹. Operacją dowodził osobiście Piłsudski, a szefem sztabu był ppłk Julian Stachiewicz. W operacji brały udział siły podzielone na pięć samodzielnych grup taktycznych. Każda z grup prowadziła samodzielne boje, których efekt doprowadził do opanowania w połowie maja linii wsch. Baranowicze, Smorgonie, Hoduciszki, wsch. Wiłkomierz. Głównym celem operacji było opanowanie Wilna, co powiodło się. Natomiast nie powiódł się plan opanowania Mołodeczna i Wilejki, które stanowiły ważny węzeł komunikacyjny na teatrze działań operacyjnych. W

¹⁴⁰ Wojna ta, z punktu prawnego nigdy nie została wypowiedziana. Jedni upatrują jej początku w pierwszych dniach stycznia 1919 roku podczas starć wkraczającej Armii Czerwonej do Wilna z Samoobroną Krajową Litwy i Białorusi. Inni za datę rozpoczęcia wojny uważają 17 luty, kiedy doszło do starcia regularnych oddziałów Wojska Polskiego z Armią Czerwoną pod Maniewiczami.

¹⁴¹ Zob., G. Łukomski, B. Polak, M. Wrzosek, *Wojna polsko-bolszewicka 1919-1920. Tom 1*, Koszalin 1990, s. 11-14.

operacji tej interesująca z punktu teorii sztuki operacyjnej jest swoboda działania dowódców grup taktycznych. Działania prowadzone były na rozległym froncie, bez styczności z sąsiadami, co w dużym stopniu determinowało ich swobodę działania.

Innym przykładem operacyjnego działania jest operacja mozyrska gen. Władysława Sikorskiego. Celem jej było opanowanie na Polesiu miejscowości Mozyrz i niedopuszczenie do połączenia się zgrupowań ukraińskich i białoruskich. *W operacji brała udział 9DP szacowana na 6100 bagnatów i 400 szabel*¹⁴². Oddziały przeciwnika (47 Dywizja Strzelców) rozrzucone były na odcinku 120 km, co utrudniało im skupienie wysiłku przeciwko 9DP. Takie podejście wskazuje, iż **w polskiej sztuce wojennej istotny był cel operacji. Natomiast wyznacznikiem operacyjności była swoboda decydowania i działania dowódcy.**

Według ówczesnych poglądów każde działanie zakończone bitwą należy uznać za operację, bez względu na jej rozmiar i zaangażowane siły. Rozwój polskiej myśli operacyjnej nastąpił znacznie później i w dużym stopniu był wzorowany na doświadczeniach wojny polsko-bolszewickiej oraz pierwszej wojny światowej. Pojęcie operacji rozumiane było jako działanie z określonym celem w ramach kampanii wojennej. Operacja stanowiła pewien etap kampanii wyznaczany jednym z jej celów pośrednich. *Operacja (fr. Operation, niem. Operation, ros. Opieracja) w znaczeniu działania wojennego weszła do literatury wojskowej we Francji i Niemczech z końcem XVIII i początkiem XIX wieku. Pochodzi od łacińskiego słowa „operatio”, co znaczy praca. Obecnie operacja rozumiana jest jako działanie wojenne z określonym celem szczególnym, w ramach danej kampanii(...)*¹⁴³. Operacja realizuje kolejne dla niej przewidziane etapy w kampanii. Natomiast treścią zadań realizowanych w ramach operacji jest doprowadzenie wojsk do stoczenia bitwy. W operacji wyróżniano przedsięwzięcia przygotowawcze, właściwe i uzupełniające. Do przedsięwzięć przygotowawczych zaliczano ześrodkowanie i przegrupowanie do bitwy oraz nawiązanie styczności z przeciwnikiem. Zadaniem działań głównych było stoczenie szeregu walk, które stanowiły bitwę. Do działań uzupełniających zaliczano organizację tyłów oraz ciągłe zaopatrywanie wojsk. Operacja jest postrzegana podobnie jak według założeń Leera. Operacje mogła prowadzić samodzielna grupa operacyjna, a niekiedy nawet dywizja lub brygada.

¹⁴² Zob., tamże, Zob., G. Łukomski, B. Polak, M. Wrzosek, *Wojna polsko-bolszewicka 1919-1920. Tom 1*, Koszalin 1990, s. 20-21.

¹⁴³ O. Laskowski (red), *Encyklopedia wojskowa*, Warszawa 1937, tom VI, s. 129.

Stefan Mossor uważał, że operacją jest nawet działanie pułku, jeżeli dowódca posiada swobodę decydowania i działania, a jego obszar odpowiedzialności nie graniczy z innym. Oznaczałoby to, że **atrybutem operacyjności nie jest bitwa, a kompetencje dowódcy w zakresie osiąganego celu**. Natomiast *Feret operacje interpretuje jako toczenie bitwy siłami jednej armii i wówczas nazywa to operacją samodzielną. Natomiast działanie kilku związków operacyjnych pod ogólnym kierownictwem uważa za działanie w ramach operacji wyższego szczebla*¹⁴⁴. Operacja była postrzegana jako kombinacja wielokierunkowego działania kilku zgrupowań o różnej sile dla osiągnięcia jednego celu¹⁴⁵. Interpretacja pojęć wskazuje, że wyznacznikiem operacji nadal jest bitwa, w której dowódcy posiadają swobodę decydowania i działania. Operacje charakteryzowane i opisywane są czynnikami przestrzennymi, rzeczowymi, czasowymi oraz celem. Operacjom bardziej przypisuje się aspekt rzeczowy niż celowy, chociaż wszyscy cel postrzegają jako jeden z jej atrybutów.

W praktycznym działaniu w planach wojny obronnej 1939 roku nie pojawiają się operacje. Przedmiotowo do działania armii lub samodzielnej grupy operacyjnej przypisane są atrybuty działania operacyjnego. Zadaniem armii jest wykonanie zadań, co świadczy o tym, że dowódcy poszczególnych armii nie posiadali kompetencji operacyjnych. Ich zadaniem było wypełnianie dyrektyw. Brak swobody wymagał zgody Naczelnego Wodza na działania, których powodzenie było zapewnione podczas natychmiastowego podjęcia decyzji. W warunkach braku lub ograniczonej łączności było to bardzo utrudnione. Przykładem są prośby gen. T. Kutrzeby w sprawie wykonania przeciwuderzenia z „Przedmościa Koło” w kierunku na Sieradz oraz zatrzymania sił wycofującej się Armii Łódź w rejonie Skierniewic, co z pewnością spowodowałoby inny wynik bitwy nad Bzurą¹⁴⁶.

W polskiej sztuce wojennej do drugiej wojny światowej podobnie jak w wielu innych państwach nie definiowano pojęcia sztuka operacyjna. Nie definiowano również jednoznacznie operacji, określając, że *działania taktyczne nie przekraczają zwykle kilku godzin lub najwyżej jednej doby*¹⁴⁷. Można wnioskować, że wszelkie działania powyżej określonego czasu stanowią podstawę do używania pojęcia operacja. *Działania dwudywizyjne korpusu mają zwykle charakter taktyczny. Podczas gdy grupa operacyjna złożona z kilku dywizji wkracza już najczęściej w dziedzinę operacyjną, a dzieje się tak nawet w natarciu i obronie, jeśli nie są zwarte, jeno wykonane szerszym manewrem. Działanie armii obraca się z zasady w dziedzinie operacji, z wyjątkiem samego wykonania natarcia i obrony pozy-*

¹⁴⁴ Zob., S. Feret, *Polska sztuka wojenna 1918-1939*, MON, Warszawa 1975.

¹⁴⁵ Zob., S. Mossor, *Sztuka wojenna w warunkach nowoczesnej wojny*, MON, Warszaw 1986.

¹⁴⁶ Zob., T. Kutrzeba, *Wojna bez walnej bitwy*, Bellona, Warszawa 1998, s. 257-258.

¹⁴⁷ *Tamże*, s. 198.

cyjnej, trwale rozbudowanej i opartej z obu stron o sąsiadów¹⁴⁸. W takim rozumieniu działania operacyjne cechowały otwarte skrzydła brak styczności taktycznej z prowadzącymi działania na skrzydłach. Stąd wyznacznikiem operacji stała się swoboda działania i decydowania na samodzielnym teatrze działań. Istota operacji wyrażała się w umiejętności zgrania działania różnych podmiotów i wykorzystania osiągniętych efektów. Działania operacyjne to *zgranie kilku walk bądź kilkunastu serii walk, prowadzonych oddzielnie na kilku zbieżnych kierunkach, nieraz bardzo odległych od siebie. Ta kombinacja wielokierunkowego działania do jednego celu przy pomocy kilku zgrupowań o różnej sile stanowi zasadniczą cechę operacji*¹⁴⁹. Przed drugą wojną światową posługiwano się pojęciem działania operacyjne i w sztuce wojennej nadal wyszczególniano jako odrębną kategorię bitwę. Stąd w opisach i analizach działań z wojny bolszewicko-polskiej oraz drugiej wojny światowej brak jest definiowania operacji, pomimo to, że w praktyce występowały. Postrzegano działania operacyjne i dowodzenie operacyjne. W dowodzeniu operacyjnym zakładano, że całość działania polega od początku do końca na kilku tylko ogólnych prawach operacyjnych. Do głównych praw operacyjnych zaliczano: *stworzenie sobie przewagi względnej w decydującym punkcie nie rozdrabniając wysiłków; konieczność wybrania celu głównego i na nim skupienie głównego wysiłku; skrajną oszczędność sił do drugorzędnych zadań; podstawą podejmowanej decyzji operacyjnej są w większym stopniu hipotezy niż wiadomości; zapewnienie sobie swobody decydowania i działania*¹⁵⁰.

Jednym z czynników wyróżniających sztukę operacyjną od taktyki i strategii była swoboda decydowania i działania. Jeżeli dowódca operacyjny otrzymuje cel, to powinien w ramach kryterium jego osiągnięcia opracować sposób działania. Wolność w podejmowaniu decyzji w ramach określonego celu daje dowódcy swobodę. Wyraża się to nie tylko w podejmowaniu decyzji, ale również w działaniu. Jeżeli potrafimy przeciwnikowi narzucić swój sposób działania, a on tylko będzie potrafił reagować na dane sytuacje to również jest to swoboda działania. Swoboda działania wynika z możliwości czerpania z zasobów materialnych i wiedzy dla potrzeb osiągnięcia celu operacji. *Jeżeli cechą zwycięstwa jest wolność, czyli swoboda działania, zatem dążenie do zwycięstwa jest w gruncie rzeczy przede wszystkim dążeniem do uzyskania tej swobody działania*¹⁵¹. Swoboda wyraża się w dysponowaniu środkami i wiedzą oraz działaniem według własnego zamiaru ograniczonego jak najmniejszą liczbą czynników. *Swoboda działania umożliwia organizowanie obez-*

¹⁴⁸ Tamże, s. 198-199.

¹⁴⁹ S. Mossor, *Sztuka wojenna ...*, s. 199.

¹⁵⁰ Por., tamże, s. 604-605.

¹⁵¹ S. Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia ...*, s. 76.

władniania przeciwnika, a przeciwdziała obezwładnieniu przez niego¹⁵². Według Porwita istotnym w osiągnięciu swobody działania było uprzedzanie przeciwnika w jego zamiarach, a w przypadku gdy on przejmie inicjatywę posiadanie gotowych planów przeciwdziałania. Stąd w osiaganiu swobody działania ważne miejsce zajmują, analizy i wielowariantowe plany przyszłego działania. Podstawę utrzymywania swobody działania jest przeciwdziałanie zaskoczeniu przeciwnika. Poprzez utrzymywanie inicjatywy następuje krępowanie ruchów przeciwnika i narzucanie mu swojej woli działania. Swobodę działania ogranicza ingerencja przełożonego w plany działania podwładnych¹⁵³. Nie oznacza to, że przełożony nie może ingerować w plany podwładnych, a tylko to, by ingerencja była rozsądna i nie wprowadzała chaosu ponieważ poprzez takie działanie podwładni mogą utracić inicjatywę.

Mossor uważał, że wielokierunkowe działania do jednego celu przy pomocy kilku zgrupowań stanowią zasadniczą cechę operacji. Natomiast plan współdziałania wszystkich sił dla osiągnięcia jednego celu, zebranie wojsk na wybranych kierunkach, przygotowanie dla nich zapasów żywności i amunicji do kilku - czy kilkunastodniowej bitwy, zorganizowanie łączności na tak wielkich przestrzeniach, zawiązanie walk na wszystkich kierunkach w przewidzianym czasie i wreszcie zgranie tych wysiłków w ten sposób, żeby daleki, przewidywany zamiar miał być stopniowo, ale konsekwentnie realizowany nazywał działaniem operacyjnym. W Polsce w okresie międzywojennym operacje utożsamiano z pojęciem bitwy, toczonej siłami jednej armii. Przełomu dokonał Mossor, uważając operację, za kombinację wielokierunkowego działania kilku zgrupowań o różnej sile, dla osiągnięcia jednego celu.

Według Porwita można wyszczególnić trzy zakresy sztuki wojennej: strategię, sztukę operowania i taktykę¹⁵⁴. Strategia to sztuka przygotowania wojsk i doprowadzenia ich w korzystnych warunkach do stoczenia bitwy. Jest to postrzeganie strategii w ujęciu przymiotnikowym, strategii wojskowej. Jednak dalsze komentarze Porwita wskazują, że nie rozróżniał funkcji wielkiej strategii od strategii wojskowej¹⁵⁵. Natomiast taktyka była sztuką szykowania wojsk i kierowania nimi w czasie bitwy. Było to zasadne do czasu, gdy bitwa posiadała cechy jedności miejsca, czasu i osób działających. Sztuka dowodzenia była pierwotnie atrybutem jednego człowieka – wodza. *Sztuka operowania stała się dzie-*

¹⁵² M. Porwit, *Komentarze do historii polskich działań obronnych w 1939 roku*, wyd. Czytelnik, Warszawa 1969, s. 19.

¹⁵³ Zob., *tamże*, s. 20.

¹⁵⁴ Zob., *tamże*, s. 24.

¹⁵⁵ Zob., *tamże*, s. 31.

dziną przygotowania i przeprowadzenia działań wojennych określonych przez strategię zarówno na całym teatrze działań wojennych, jak i na jego wielkich kierunkach. To funkcja dowódcy całego teatru wojennego, dowódców frontów (grup armii) i armii. Sztuka operowania określa cele działania oraz zadania i środki wielkich zgrupowań taktycznych, którymi były od dawna korpusy, zwane w Polsce do 1939 r. nietrafnie grupami operacyjnymi, lub czasami bezpośrednio dywizje¹⁵⁶. Analiza powyższych treści wskazuje, iż sztuka operowania posiadała ogólne znaczenie współczesnej sztuki operacyjnej. Sednem różnic między zakresami sztuki wojennej jest rozmiar zagadnień, rozmiar przewidywań, rozmiar sił i środków, a w ich wyniku rozmiar działań. Od strategii zależy wynik wojny, od sztuki operowania wynik bitwy, od taktyki wynik bojów i walk¹⁵⁷. Strategia powinna stwarzać optymalne warunki działania wielkim jednostkom, to samo sztuka operowania powinna zapewniać taktyce, a taktyka powinna działać osiągając cele operacyjne poprzez realizację zadań. Wyszczególniona różnica rozmiaru działań w pewnym stopniu zdeterminowała podział i klasyfikację sztuki wojennej prawie do końca XX wieku. Po 1945 roku pojęcie operacja zostało uznane jako podstawowa kategoria operacyjna w polskiej sztuce wojennej, a wraz z tym nastąpił podział sztuki wojennej na strategię, sztukę operacyjną i taktykę.

Operację w okresie międzywojennym postrzegano jako działania wojenne z określonym celem w ramach danej kampanii¹⁵⁸. W polskiej sztuce wojennej okresu międzywojennego, pojęcia działań operacyjnych i operacji pojawiły się wyraźnie w literaturze wojskowej dopiero w drugiej połowie lat trzydziestych. Pojęcia te były używane, ale nie były powszechnie stosowane, ponieważ częściej w literaturze posługiwano się pojęciem bitwa niż operacja. Nie wyróżniano terminu sztuka operacyjna jak to miało miejsce w Rosji radzieckiej jako dyscypliny naukowej, a w sferze praktycznego działania wyszczególniano działania operacyjne według poglądów Mossora lub sztukę operowania według poglądów Porwita. Pojęcia te w istocie były zbieżne i można je było uznać za tożsame. Zjawisko operacji było dostrzegane, ale nie było jednoznacznie definiowane. Operacja była postrzegana na pograniczu strategii i taktyki bez bliższego określenia jej miejsca w teorii. Operację definiowano jako działanie wojenne z określonym celem szczególnym w ramach danej kampanii, której treścią były kolejne jej cele cząstkowe wyłaniające się doraźnie w wyniku rozwoju sytuacji¹⁵⁹. Można wnioskować, że w kampanii nie planowano operacji, jako jej kolejnych etapów, ponieważ wynikały one z rozwoju sytuacji. Celem działań w ramach

¹⁵⁶ Zob., *tamże*, s. 25.

¹⁵⁷ Zob., *tamże*, s. 25.

¹⁵⁸ *Encyklopedia Wojskowa*, Warszawa 1932, t. VI, s. 129.

¹⁵⁹ Por., S. Feret, *op. cit.*, s.141.

operacji było zapewnienie wojskom dogodnego położenia sprzyjającego przeprowadzeniu bitwy. Pomimo, że nie planowano operacji w kampanii na początku w sposób zamierzony, to sumę ich efektów końcowych definiowano jako wyznacznik powodzenia lub klęski. Szereg zależnych od siebie operacji, wpływał na wynik kampanii. Należy podkreślić, że w poglądach Mossora działania operacyjne nabierały szerszego znaczenia, ponieważ były sytuowane w sferze planowania i koordynowania działania różnych uczestników operacji. **Mossor zwracając uwagę na współdziałanie i trafnie sytuował funkcje dowódcy operacyjnego, postrzegane jako koordynatora, co do miejsca i czasu używania sił, a nie sposobu ich działania.** W operacji umieścił uzgodnione działania różnych, co do składu i siły zgrupowań, prowadzone na znacznym obszarze, według jednolitego planu, kierowane przez jednego dowódcę zmierzającego do osiągnięcia wyznaczonego celu. Pomimo rozwijania w teorii czynnika swobody decydowania i działania w praktyce, we wrześniu 1939 roku, dowódcy armii nie posiadali swobody operacyjnego działania. Nie znali zamiarów działania Naczelnego Wodza i sąsiadów, stąd ich decyzje jeżeli nie były spóźnione to na pewno opatrzone były dużym błędem i ryzykiem.

Po pierwszej wojnie światowej rozwijana jest teoria przełamania operacyjnego i operacji zaczepnej które swoje apogeum osiągają w praktyce drugiej wojny światowej. Podstawą przełamania operacyjnego było przełamanie taktyczne, które po rozwinięciu na skrzydła i w głąb nabierało cech przełamania operacyjnego. **Podstawą było tak jak w pierwszej wojnie światowej działanie na siły przeciwnika. Nadal utrzymuje się założenie, że celem w operacji jest przeciwnik. Pokonanie przeciwnika może być środkiem niezbędnym do osiągnięcia celu operacji, a nie jej celem samym w sobie.** Jeżeli przeciwnik jest nadal celem w operacji to nic w sztuce wojennej od czasów najdawniejszych nie zmieniło się z wyjątkiem unowocześnienia środków walki. Celem powinien być przeciwnik w bitwie lub boju, a nie w operacji. Założenia przeprowadzenia operacji powinny być skierowane na zamiary przeciwnika i osiągnięcie własnych celów. W założenia nowoczesnych operacji rozwijano według teorii Triandafillowa zakładając, że zgrupowania uderzeniowe powinny być tak silne, by mogły kontynuować natarcie na całą głębokość ugrupowania przeciwnika¹⁶⁰. Oznacza to, że operacyjność przejawiała się w umiejętności stworzenia przewagi na całą głębokość zadania.

Na podstawie doświadczeń z pierwszej wojny światowej w Niemczech (von Seect) i Anglii (Fuller) lansowali pogląd, że operacje powinny być prowadzone małymi

¹⁶⁰ Por., W. Siemionow, *Radziecka sztuka ...*, s. 131.

nowoczesnymi armiami. Operacje zamierzano prowadzić wykonując jednoczesne uderzenie powietrzne, lądowe i morskie. Niektórzy teoretycy twierdzili, że w wyniku motoryzacji armii ich stan liczebny żołnierzy będzie się systematycznie obniżał i spowoduje to powstanie kadrowych zawodowych armii. Taki pogląd głosił między innymi w latach trzydziestych XX wieku w byłym ZSRR A. Wierchowski¹⁶¹. Idea ta była zasadna, ale jej podstawą w większym stopniu stały się przeobrażenia społeczne i polityczne na świecie niż techniczne. Stąd na przełomie XX i XXI wieku ponownie w teorii i praktyce wraca się do koncepcji nowoczesnej, małej i mobilnej oraz profesjonalnej armii, która będzie podejmowała wyzwania przyszłości w zakresie kształtowania bezpieczeństwa personalnego, narodowego, regionalnego i światowego w oparciu o zdolności operacyjnego działania.

Poglądy teoretyków sztuki operacyjnej na początku XX wieku niewiele się różniły. Na Wschodzie zakładano w operacjach zaczepnych przełamanie, a Niemcy dodatkowo łączyli to z działaniem na skrzydła przeciwnika połączone z głębokim obejściem. Wskazywał to również, że celem nadal jest przeciwnik, a nie ważny obszar lub obiekt. *Operacje obronne rozpatrywano w tym czasie jako możliwy rodzaj działań bojowych w zasadzie na kierunkach drugorzędnych w celu zwolnienia sił do działań zaczepnych na kierunkach głównych*¹⁶². W teorii rozpatrywano trzy rodzaje operacji obronnych na szerokim lub normalnym froncie oraz ruchową. Pojęcie szerokości i normalnego frontu wynikało z przyjmowanych norm operacyjno-taktycznych i związane było z obroną stałą.

W radzieckiej teorii sztuki operacyjnej nie przewidywano prowadzenia operacji odwrotowych. Termin odwrót nie znajdował swego zdefiniowania w regulaminach i instrukcjach. Teoria zdominowana doświadczeniami wojny domowej nie przynosiła oczekiwanych efektów. Należało nauczyć się działać w zmieniający się warunkach, które narzucał przeciwnik w początkowym okresie agresji na były ZSRR. Operacje obronne w strefie nadgranicznej nie zdołały zatrzymać przeciwnika, operacje odwrotowe nie były opisane. Na podstawie doświadczeń z wojny domowej sądzono, że operacje mogą być prowadzone tylko na jednym kierunku. Tymczasem rzeczywistość początku drugiej wojny światowej dostarcza innych doświadczeń. Niemcy prowadzili trzy równoległe operacje. Radziecka sztuka operacyjna, pomimo lansowania nowoczesnych założeń nie była przygotowana w swych założeniach do takiego rozwoju zdarzeń. Zakładano, że na teatrze działań wojennych operacja może być prowadzona na jednym, najważniejszym kierunku. **Tymczasem Niemcy połączyli w całość grę sił w czasie i przestrzeni, wykorzystując do tego nowo-**

¹⁶¹ Por., *tamże*, s. 123.

¹⁶² *Tamże*, s. 136.

czesne teorie prowadzenia operacji i nowoczesne środki walki. Skutki niepowodzenia w granicznej operacji obronnej, odczuwalne były do końca listopada 1941 roku. W wyniku braku zorganizowanych sił oraz koordynacji operacyjnej pomiędzy wycofującymi się, błędów w dowodzeniu i niemożliwości przerwania skutecznego zaskoczenia Armia Czerwona wycofuje się z rubieży na rubież. Nie można takich działań nazwać zamierzoną strategią wyczerpania sił przeciwnika lub wciągania go w bezkresny obszar, by stracił swobodę manewru. To była strategia przymusu, wycofywania się, tak długo, aż uda się zatrzymać tracącego siły przeciwnika. **Każde zwycięstwo, nawet najmniejsze, powoduje straty i wymaga uzupełnienia stanów osobowych, środków materiałowych oraz naprawy sprzętu. Jeżeli system ten nie funkcjonuje poprawnie to wygrane boje i bitwy przybliżają zwycięzców do porażki.** W wojnach do końca XV wieku wygrana bitwa stanowiła podstawę do zawarcia pokoju na warunkach zwycięscy, dlatego że strona pokonana nie posiadała armii odwodowej, a zwycięscy ponieśli straty, które zwykle nakazywały im wprowadzić przerwę operacyjną, by odtworzyć stany osobowe w armii. Oznacza to, że należy utrzymywać ciągłe wsparcie materiałowe i osobowe prowadzonych działań. Niemcy byli przekonani mylnie tak jak Napoleon w 1812, a Rosjanie w 1940 w stosunku do Finlandii, że wojnę zakończą przed nastaniem zimy. Rzeczywistość okazała się inna i Niemcy przekonali się, że nie są przygotowani do prowadzenia długotrwałej wojny.

W początkowym okresie wojny Rosjanie nie potrafili zatrzymać ofensywy niemieckiej, ponieważ nie posiadali gotowych odwodów strategicznych na zawczasu przygotowanych rubieżach. Do użycia odwodów strategicznych doszło w operacji smoleńskiej od lipca do września na linii: Sibież, Dżisna, Dźwina, Bieszenkowiczi, Boguszewsk, Orsza, Dniepr, Rogaczew, Żłobin, południe Bobrujsk, Pietrikowa, Prypeć¹⁶³. Operacja ta wyhamowała tempo działania armii niemieckiej, ale nie potrafiła jej zatrzymać. Niemcy szybkimi grupami pancernymi przełamali obronę na południe i północ od Smoleńska. Jednak Rosjanie nie cofali się już całością sił, a potrafili ugiąć linię frontu utrzymując ich skrajne końce. Nadal jednak nie doceniano znaczenia obrony przeciwpancernej i konieczności utrzymywania odwodów operacyjnych. Bitwy Grupy Armii Centrum w rejonie Smoleńska pomimo odnoszonych zwycięstw powodowały straty osobowe, materialne i techniczne, które coraz trudniej było uzupełniać Niemcom. Każde zwycięstwo, przybliżało Niemców do wyczerpania ich sił i zatrzymania strategicznego.

¹⁶³ Por., W. Siemionow, *Radziecka sztuka ...*, s. 164.

Do ważnych operacji początkowego okresu wojny należy zaliczyć obronę dużych miast. Obrona Odessy jest przykładem połączonej operacji obronnej sił lądowych, powietrznych i morskich. Zdobycie miasta wymagało zaangażowania dużych sił od nacierających i umiejętności specyficznego działania w terenie zabudowanym. Wokół miast budowano wiele pierścieni obrony nasyczonej przeszkodami przeciwpancernymi. Jest to pewnego rodzaju nawiązanie do wojny fińskiej i linii obrony Mannerheima. Obronę nie tylko planowano i prowadzono na głębokich podejściach i przedmieściach, ale nawet w centrum. Świadczy to o dużej determinacji obrońców, ale również o braku wyobraźni nacierających. W późniejszym okresie wojny działania zaczepne Niemców zostały zatrzymane w oparciu o duże miasta (Moskwa, Leningrad, Stalingrad, Sewastopol), które stanowiły punkty łączące linie frontu. Obrona miast miała znaczenie operacyjne, ponieważ wiązała duże siły przeciwnika, ale również nie pozwalała rozwijać natarcia na skrzydła i tyły. Stąd po drugiej wojnie światowej przywiązywano wielką wagę do obrony miast, a jednocześnie w sztuce wojennej już od VI w p.n.e. (Sun – Tzu) podkreślano, by unikać ich zdobywania.

W kampanii letnio-jesiennej 1941 roku Rosjanie prowadzili operacje odwrotowe i obronne. Jednak kampania zimowa na przełomie 1941/1942 to obrona strategiczna z próbami przeciwnatarcia strategicznego, które nie przyniosło jednak oczekiwanego efektu. Natomiast pokazało to, że losy wojny mogą się odwrócić. Na potrzeby wojny zaczął działać przemysł zbrojeniowy stworzony na Syberii i Zakaukaziu. Na front zaczęły docierać nowe jednostki. W Rosji Radzieckiej wszystko zaczęło działać na potrzeby wojny. Operacje zaczepne nie przyniosły efektu strategicznego, a tylko operacyjny pozwalający na danym kierunku poprawić położenie. W praktyce drugiej wojny światowej nie została potwierdzona teoria małych kadrowych i zmotoryzowanych armii. Drugą wojnę światową podobnie jak pierwszą wygrali masowo mobilizowani rezerwiści, stąd w teorii i praktyce sztuki wojennej podkreślano znaczenie mobilizacyjnego i operacyjnego rozwinięcia wojsk. Po drugiej wojnie światowej do perfekcji doprowadzono system mobilizacji nie tylko zasobów osobowych, ale przede wszystkim rzeczowych niezbędnych do prowadzenia działań zbrojnych.

Masowe konflikty, a zwłaszcza ich apogeum osiągnięte w pierwszej połowie XX wieku, powodują rozrost zjawiska kampanii. W polskiej sztuce wojennej okresu międzywojennego kampanię definiowano jako szereg zależnych operacji składających się na operację strategiczną, której wynik wpływał na rezultaty całej kampanii wojennej. Można wnioskować, iż kampania posiadała nie tylko wymiar militarny. Jednak szerszej interpretacji trudno jest doszukać się. Kampanie dzielono na etapy w zależności od rozwoju sytuacji,

natomiast etap stanowił operację. Każdy etap kampanii miał na celu zapewnienie wojskom najbardziej dogodnego położenia, sprzyjającego przeprowadzeniu bitwy walnej. Szereg zależnych operacji składało się na operację strategiczną, a ich wyniki, wpływały na przebieg i rezultat kampanii wojennej. *Kampanią nazywamy zmierzający do osiągnięcia określonego celu strategicznego cykl działań wojennych, prowadzonych bądź w ograniczonym czasie bądź w określonym, na samodzielny teatrze działań wojennych. Termin kampania stosujemy do nazwania długotrwałych, masowych zmagania wojennych, toczonych na głównych, decydujących teatrach działań wojennych. Na kampanię składa się zwykle kilka operacji i – niekiedy – jedna lub więcej bitew*¹⁶⁴. Taka interpretacja kampanii nawiązuje do działań objętych wspólnym celem na jednym teatrze działań wojennych. Pierwotnie za teatr działań wojennych uznawano obszar, na którym działa armia bez osłoniętych skrzydeł. Stąd w I i II wojnie światowej obszar ten obejmował terytorium krajów na, których prowadzono działania wojenne. *Kampania to szereg różnorodnych operacji strategicznych prowadzonych na ważnym kierunku strategicznym lub teatrze działań wojennych wg wspólnego, jednego planu naczelnego dowództwa i kierowanych przez nie dla osiągnięcia ogólnego celu wojny*¹⁶⁵. Pomimo zdefiniowania przez Clausewitza celu wojny i bitwy (cel bitwy, zasadnie jest postrzegać jako cel walki zbrojnej, której wówczas nie definiowano), w wojnach masowych zapomniano o nich, a to głównie ze względu na połączenie w jednej osobie kierownictwa politycznego i militarnego. Stąd cel polityczny został odsunięty na dalszy plan, a cel militarny dominował wszelkie działania i stawał się osnową konfliktu. Za źródło siły przeciwnika postrzegano głównie jego armię, stąd nastąpił ogromny rozmach rzeczowy wojny, a w niej kampanii. Takie postrzeganie kampanii utrzymuje się prawie do końca XX wieku. Kampania składa się z operacji oraz przegrupowania operacyjnego i przedsięwzięć pogotowia operacyjnego. Może obejmować jedną lub kilka bitew strategicznych¹⁶⁶. Rozmach przestrzenny, rzeczowy i czasowy wskazuje, iż w kampanii następują po sobie cyklicznie działania operacyjne postrzegane jako operacje, przegrupowania operacyjne oraz pogotowie operacyjne.

Operacja, jako część składowa kampanii podlegała podobnym założeniom jej postrzegania. Podobnie jak w kampanii, w której mogło być prowadzonych wiele operacji, analogicznie w operacji prowadzono szereg walk. Kampania mogła być zakończona operacją, w której poprzez bitwę generalną niwelowano źródło siły przeciwnika, którym była

¹⁶⁴ F. Skibiński, *Rozważania o sztuce wojennej*, WIH, Warszawa 1990, s. 145.

¹⁶⁵ *Słownik podstawowych terminów wojskowych*, ASGWP, Warszawa 1985.

¹⁶⁶ Zob., S. Koziej, *Podstawy i zasady sztuki wojennej*, AON, Warszawa 1993, s. 22.

zwykle jego armia. Podobnie operacja była zakończona walką, w której pokonano przeciwnika. Organizacja bitwy w operacji wyrażała się w formie zorganizowania i przeprowadzenia walki taktycznej. Postrzeganie kampanii i operacji determinowane było ich rozmachem przestrzennym, rzeczowym i czasowym. Skala prowadzonych działań wskazywała na ich klasyfikację, a nie wywarty skutek na zamierzenia polityczne państwa. Stąd współcześnie w wyniku zmian w celach i uwarunkowaniach konfliktów ich dotychczasowe formy osiągania celów militarnych również podlegają ewolucji.

Podobnie postrzegana jest kampania w rosyjskiej sztuce wojennej. Od XIX wieku kampanię definiuje się jako jedną lub kilku operacji, stanowiących zamkniętą całość, od rozwinięcia strategicznego armii aż do ostatecznego rozstrzygnięcia w zwycięskiej bitwie. Kampanie definiowane są jako ciąg operacji prowadzonych w tym samym czasie, na tym samym obszarze oraz realizujących cel militarny wynikający z celu strategicznego.

W Stanach Zjednoczonych, podobnie tak jak w Wielkiej Brytanii przyjmowano, że podczas każdej wojny, bitwa jest czynnikiem rozstrzygającym, a w każdej kampanii działania będą składały się z trzech okresów: przemarszu, bitwy sił głównych i odwrotu lub pościgu. Stąd, jeszcze po pierwszej wojnie światowej dzielono przebieg wojny na kampanie, te z kolei na bitwy, których celem było zniszczenie siły żywej przeciwnika.

2.2.3. Sztuka operacyjna w okresie zimnej wojny

Sztuka operacyjna w drugiej połowie XX wieku zdeterminowana była założeniami końca drugiej wojny światowej i perspektywą kolejnego konfliktu globalnego pomiędzy Układem Warszawskim a NATO. Usankcjonowanie się na polach bitew zjawiska operacji doprowadziło do rozwoju teorii. Teoria operacji jest produktem naukowym sztuki operacyjnej. Praktyka powoduje zmiany, nauka je opisuje i postuluje kierunki ich ewolucji. Nowe myśli praktyka próbuje zastosować modyfikując teorie i praktykę i tak w nieskończoność powstaje spirala praktyki i teorii, teorii i praktyki. Przerwanie tej spirali rozwoju jest możliwe w stosunku do każdej dziedziny wiedzy i dyscypliny naukowej oraz umiejętności tylko w sytuacji zaniku społecznej potrzeby rozwoju danego zjawiska. Na podstawie doświadczeń z wojny rosyjsko-tureckiej, japońsko-rosyjskiej, pierwszej wojny światowej oraz wojny domowej i walk z kontrrewolucją w byłym Związku Radzieckim opracowano teorię sztuki operacyjnej, jako teorię przygotowania i prowadzenia operacji. W latach dwudziestych XX wieku oficjalnie wprowadzono trzeci dział sztuki wojennej sztukę operacyjną. Od tego czasu w skład sztuki wojennej zalicza się: strategię, sztukę operacyjną i

taktykę. W połowie lat trzydziestych XX wieku opracowano teorię głębokich operacji, które w początkowym okresie drugiej wojny światowej w konfrontacji z posiadającym inicjatywę przeciwnikiem nie wytrzymały próby czasu. Ale w okresie przejścia inicjatywy strategicznej zaczęły przynosić oczekiwane efekty. Wnioski i doświadczenia z drugiej wojny światowej oraz powstanie Układu Warszawskiego powodują dalszy rozwój sztuki operacyjnej. Rozwój sztuki operacyjnej determinują doświadczenia wojenne i prognozy oraz założenia przyszłego globalnego konfliktu.

Rozumienie sztuki operacyjnej i operacji prawie do końca XX wieku zdeterminowane było rozmachem przestrzennym, czasowym i rzeczowym. Operacja staje się sformalizowaną strukturą osiągania celów operacyjnych, która zaczyna nabierać stałego kształtu organizacyjnego i funkcjonalnego. Oznacza to, że jej początkowa idea zostaje zatracona lub zostaje wykorzystana do strategii zniszczenia. Jeżeli operacja jest ogniwem łączącym strategię wojskową z taktyką, to powinna w sobie posiadać elementy zrównoważone strategii i taktyki.

W pierwszej połowie XX wieku powstało pojęcie strategiczna operacja. *Jeżeli strategiczna operacja to, czy jest ona sytuowana w strategii?* Do końca XX wieku w teorii sytuowano strategiczną operację w strategii, jednak przeobrażenia w sztuce wojennej i polityce spowodowały, że obecnie inne funkcje przypisujemy strategii niż pierwotnie. Współczesna strategia wojskowa zajmuje się organizowaniem i przygotowaniem potencjału sił zbrojnych do wykorzystania ich przez politykę państwa. W takim rozumieniu zadań strategii nie ma w niej miejsca na strategiczną operację. W teorii zaczęto stosować pojęcie strategiczna operacja w zamian za pojęcie kampanii. Wynikało to z przypisania pojęcia strategiczna operacja do działania frontu. *Wychodząc z doświadczenia ostatnich wojen, można stwierdzić, że duże operacje grupy frontów są głównie treścią tej lub innej kampanii wojennej lub jakiegoś etapu wojny, w którym może być kilka takich operacji. Każda duża operacja może nie tylko w istotny sposób zmienić przebieg danej kampanii, ale również wpłynąć na ogólny przebieg wojny (operacja stalingradzka, kurska, berlińska i inne). Pod tym względem operacje frontów i duże operacje kombinowane (morskie, desantowa i przeciwdesantowe) są bardziej związane z teorią strategii*¹⁶⁷. Przygotowanie i prowadzenie operacji frontowej czy innej odbywało się według tych samych zasad, stąd nie jest zasadnym jedno z nich sytuować w strategii a inne w sztuce operacyjnej. Wszystkie operacje bez względu na rozmach powinny być sytuowane w teorii sztuki operacyjnej.

¹⁶⁷ W. Siemionow, *Radziecka sztuka operacyjna ...*, s. 302.

Jednym z wyznaczników operacyjnego działania w teorii radzieckiej sztuki wojennej była struktura dowodzenia. Armia jako związek organizacyjny sił zbrojnych zwykle prowadziła działania na samodzielnym kierunku, a niekiedy i teatrze działań wojennych. Nie oznacza to, że do jej struktury należy przypisać cechy operacyjnego działania. Jeżeli armia działa na samodzielnym kierunku lub teatrze i posiada swobodę decydowania i działania to spełnia funkcje operacyjne. Natomiast, jeżeli działa jako jedna z wielu na tym samym teatrze działań i posiada styczność taktyczną z sąsiadami to trudno poszukiwać w jej działaniu operacyjności, ponieważ spełnia ona funkcje taktyczne.

W radzieckiej sztuce wojennej front spełniał funkcje strategiczne, a armia operacyjne. Front nie posiadał stałej struktury, a jego skład determinowany był sposobem osiągnięcia zadania¹⁶⁸. W okresie drugiej wojny światowej prowadzone były operacje grupy frontów. W takim układzie samodzielność frontu znacznie się zmniejszyła a w nim jego armii. W takim postrzeganiu teorii i praktyki operacje to całokształt różnych działań bojowych objętych jednym zamiarem i prowadzony przez związek operacyjny jednego lub kilku rodzajów sił zbrojnych dla osiągnięcia celu operacyjnego lub strategicznego.

W teorii operacje wyznacza ilość zaangażowanych sił, cel i obiekt działania, rozmach w przestrzeni i czasie oraz osiągnięte wyniki¹⁶⁹. Cechy te traktowano jako kryteria wyróżniające operacje od walki i od kampanii. Rozstrzygającym aktem każdej operacji była bitwa, która stanowiła całokształt walk prowadzonych przez wojska odpowiedniego związku operacyjnego dla osiągnięcia ogólnego celu operacji lub oddzielnego jej etapu. Można postawić tezę, że wyznacznikiem operacji była bitwa. *We współczesnych warunkach można osiągnąć cel operacji wykonując jedno uderzenie, w jednej bitwie*¹⁷⁰. Stąd to przeświadczenie nakazywało cel operacji skierować zawsze na pobicie armii przeciwnika, ponieważ bitwa była jej centralnym punktem.

W sztuce wojennej do końca drugiej wojny światowej stosuje się zamiennie pojęcie operacja i bitwa. Stąd w interpretacji praktyki z pierwszej i drugiej wojny światowej powstają rozbieżności, co do postrzegania operacji i bitwy. Franciszek Skibiński postrzega operację jako składnik bitwy. *Operacja jest bezpośrednim (niekiedy pośrednim składnikiem bitwy (manewru strategicznego). Jest to kombinacja serii samodzielnych manewrów i walk przeprowadzonych przez wielkie zgrupowania SZ (zwykle armii lub grupy armii), mających na celu zajęcie i wykorzystanie sytuacji w stosunku do nieprzyjaciela, w ramach*

¹⁶⁸ Por., *tamże*, s. 306.

¹⁶⁹ Por., *tamże*, s. 307.

¹⁷⁰ *Tamże*, s. 307.

roli przypadającej danemu zgrupowaniu w bitwie (manewrze strategicznym)¹⁷¹. O ogólnym rozumieniu teorii problemu operacja postrzegana była według założeń pierwotnych, a jej istotą był manewr. Stąd w teorii sztuki wojennej pojawiały się pojęcia kampania, operacja i bitwa, odpowiadające strategii, sztuce operacyjnej i taktyce. Jednak takie rozumienie operacji i bitwy wprowadza pewne nieporozumienie pojęciowe. Oznaczało on, że pod koniec XX wieku nadal zakładano rozstrzygnięcie wojny w strategicznej bitwie. Pojęcie strategicznej bitwy determinowane było nowoczesnymi środkami walki, a zwłaszcza broni jądrowej.

*Cel operacji – jest to wynik, który powinien być osiągnięty z jej zakończeniem. (...) Cele operacji nie mogą być jednakowe ponieważ ich skala jest różna. (...) Celem operacji jest rozgromienie i zniszczenie dużego zgrupowania nieprzyjaciela, tzn. takiego zgrupowania, które jest zdolne do prowadzenia operacji*¹⁷². Pobicie sił przeciwnika powinno być środkiem do osiągnięcia celu, jeżeli nie występuje inna możliwość. Natomiast w radzieckiej sztuce wojennej i obecnie rosyjskiej siły przeciwnika nadal są celem samym w sobie, a nie środkiem. O operacji mówiono wówczas, jeżeli było to starcie ze zgrupowaniem zdolnym w ówczesnej teorii prowadzić operację. Absurdalne założenie zniszczenia przeciwnika, którego armia osiągała w swej masie globalnej liczbę rzędu miliona lub więcej żołnierzy spowodowało, że w teorii sztuki wojennej wyznacznikiem zwycięstwa do końca XX wieku był poziom zadanych strat przeciwnikowi, a nie osiągnięty efekt działania.

Strategia wojenna jest najwyższym działem sztuki wojennej. Według założeń teoretyków radzieckich strategia obejmowała działalność dowództw wyższego szczebla związaną z planowaniem i przygotowaniem wojny. Strategia kieruje się wytycznymi politycznymi. *Polityka określa strategii cel przyszłej walki zbrojnej, stawia jej ogólne i częściowe zadania, określa niezbędne środki do przygotowania i prowadzenia wojny, kieruje całym przebiegiem walki zbrojnej w celu osiągnięcia zwycięstwa nad wrogiem*¹⁷³.

Strategia jest jednolita w państwie ponieważ dotyczy używania sił zbrojnych, natomiast sztuka operacyjna i taktyka są zróżnicowane bo dotyczą rodzajów sił zbrojnych. W teorii przypisywano strategii, sztuce operacyjnej i taktyce znaczenie doktrynalne, twierdząc, że spełniają one pewne funkcje wykonawcze. Nauka nie może w stosunku do praktyki spełniać innej funkcji niż deskryptywną, diagnostyczną, eksplanacyjną czy prognozytyczną. Natomiast na wschodzie przypisano jej funkcje wykonawcze. Nauka może i po-

¹⁷¹ Zob., F. Skibiński, *Rozważania o sztuce wojennej*, wyd. 1990. s. 594.

¹⁷² W. Siemionow, *Radziecka sztuka operacyjna ...*, s. 308.

¹⁷³ *Tamże*, s. 309.

winna opracować propozycje, ale nie powinna zajmować się wcielaniem tych założeń w działalność praktyczną, która jest cechą umiejętności, a nie nauki. Sztuce operacyjnej przypisano funkcje:

- opracowania planów operacji i określenie sposobów działania w każdym rodzaju operacji;
- określenie charakteru i metod organizacji współdziałania dużych związków taktycznych i operacyjnych;
- określenia sposobów dowodzenia;
- określenie metod prowadzenia operacji w różnych warunkach;
- organizację tyłów¹⁷⁴.

W teorii sztuki operacyjnej głównym determinantem operacyjnego działania była skala zaangażowanych sił i środków.

W państwach byłego Układu Warszawskiego następował rozwój sztuki operacyjnej jako nauki zajmującej się badaniem operacji. Sztuka operacyjna rozwija się w aspekcie założeń globalnego konfliktu. Zakładano, że w wojnie będą prowadzone kampanie, a w kampaniach kilka operacji. W teorii przyjęto, że operacje prowadzone na froncie wschodnim w okresie II wojny światowej potwierdzają poglądy o jedności bitwy i manewru. Wy-mownym przykładem jest operacja okrążająca pod Stalingradem 6A. Natomiast na północno-zachodnim teatrze działań wojennych operacja desantowa „OVERLORD” do dzisiaj stanowi przykład znakomicie zorganizowanej, sojuszniczej wielonarodowej operacji połączonej. Należy stwierdzić, że operacja jest złożoną formą walki zbrojnej, w której będą występowały działania ściśle bojowe, związane ze starciem w postaci bitwy (boju), a także działania towarzyszące tj. manewry, przegrupowania, marsze, postoje itp. Na podstawie wniosków z drugiej wojny światowej można postawić tezę, że **treścią operacji było spowodowanie zniszczenia w wielowymiarowym obszarze jej prowadzenia, a idea jej organizowania polegała przede wszystkim na jedności koncepcji** (sposobu, czyli jedności intencji jej przeprowadzenia).

Zmiany po II wojnie światowej, a przede wszystkim rozwój broni jądrowej, rakietowej oraz środków walki elektronicznej doprowadził do pewnej regresji myślenia operacyjnego, rozumianego jako cel i kierunek dziania. Wraz z odrodzeniem się niemieckiej myśli operacyjnej pojawiło się pojęcie *swobodnej operacji*¹⁷⁵. W rzeczywistości chodziło o swobodne operowanie siłami w czasie, na całym obszarze operacji, w celu narzucenia ini-

¹⁷⁴ Por., *tamże*, s. 310.

¹⁷⁵ Por., A. Madejski, *Nauka wojenna*, Warszawa 1981.

cjatywy przeciwnikowi. Za najistotniejsze elementy operacji uznano kompleksowe wykorzystanie obszaru, wykonanie kolejnych uderzeń (w tym, walka w głębi, działania pośrednie) oraz działania w trzecim wymiarze. Analiza tak postrzeganej operacji pozwala na wyodrębnienie tradycyjnych, ciągle aktualnych cech niemieckiego dowodzenia operacyjnego, do jakich możemy zaliczyć: zaskoczenie przeciwnika, aktywne, elastyczne, a przede wszystkim zaczepne wykorzystanie obszaru operacji, walka w głębi, operowanie z wielu kierunków, oddziaływanie na skrzydła i tyły przeciwnika, oraz ciągłe operowanie środkiem ciężkości. Z operacją mamy do czynienia wówczas, gdy szeroko pojęte działania prowadzą do rozstrzygnięcia i uzyskania końcowego celu działań militarnych.

W rosyjskiej sztuce wojennej przyznano pełną samodzielność operacji według założeń Triandafilowa oraz wielu innych pracach teoretyków sztuki wojennej¹⁷⁶. W poszukiwaniu najbardziej skutecznych form prowadzenia przyszłej wojny dostrzeżono konieczność ścisłego powiązania starć prowadzonych w skali taktycznej i wszelkich bitew w ramach niepodzielnej koncepcji operacyjnej. Wnioski takie wypłynęły między innymi z działań wojennych prowadzonych w 1919. W działaniach tych uznano również, że powodzenie każdej operacji można osiągnąć jedynie w przypadku bezwzględnego współdziałania oraz centralizacji dowodzenia. Stąd wojskami za pośrednictwem sztabów armii i grup operacyjnych dowodził jeden dowódca frontu, decydując jednoosobowo o sposobie rozwiązania problemów strategicznych i operacyjnych. Armie, które wcześniej posiadały dużą samodzielność, działały w ramach operacji frontowych. Stawały się w tym przypadku związkami o charakterze operacyjno – taktycznym. Powyższe uwarunkowania doprowadziły do ostatecznego wyodrębnienia operacji jako samodzielnego zjawiska w walce zbrojnej, które z uwagi na swój stopień skomplikowania nie mieściło się już w taktyce, a jednocześnie wyraźnie odróżniało się od wojny jako całości. Ostatecznie uznano, że strategiczne cele każdej wojny można osiągnąć nie w wyniku prowadzenia jednej generalnej bitwy, lecz w rezultacie przeprowadzenia całego szeregu walk, bitew, manewrów i uderzeń – czyli operacji. Ówczesna rosyjska sztuka operacyjna została przypisana do określonego szczebla dowodzenia, którym była armia i front.

Myślenie operacyjne w rosyjskiej sztuce wojennej było jednoznacznie ofensywne, główny wysiłek skupiano na wypracowaniu podstaw działań zaczepnych. *Istota treści głębokiej operacji polega na realizacji zadań natarcia metodą druzgocących ciosów na całą głębokość obrony nieprzyjaciela, aż do całkowitego rozbicia jego wojsk*¹⁷⁷. W latach po-

¹⁷⁶ Por., W. Skawin, *Podstawowe zasady sztuki operacyjnej i taktyki*, MON, Warszawa 1972, Rozdział I.

¹⁷⁷ *Tamże*, s. 63.

wojennych znaczne nasycenie sił zbrojnych na teatrze działań wojennych doprowadziło do ograniczenia możliwości wykonania manewru na skalę operacyjną, w takim wydaniu, w jakim miało to miejsce podczas II wojny światowej.

Pojawienie się broni jądrowej, a także błyskawiczny rozwój techniki raketowej i środków walki radioelektronicznej spowodowały w pierwszej kolejności zmianę strategii, a następnie poprzez nią sztuki operacyjnej i taktyki. Uwarunkowania te na całym świecie doprowadziły do regresji myślenia operacyjnego. Wszystkie koncepcje działań operacyjnych zakładały użycie broni jądrowej jako środka decydującego o powodzeniu operacji, tak podczas działań zaczepnych, jak również w czasie prowadzenia obrony.

Podstawowym przedmiotem badań sztuki operacyjnej jest operacja postrzegana jako *całokształt działań wojsk (walk, bitew, przegrupowań i manewrów) oraz przedsięwzięć organizacyjnych i zabezpieczających, realizowanych w różnym czasie i na znacznej przestrzeni połączonych wspólnym celem i planem*¹⁷⁸. Z podobnym założeniem definiowane są operacje przez różnych teoretyków w polskiej sztuce wojennej. Sztuka operacyjna postrzegana jest przez pryzmat historii i terażniejszości oraz założeń doktrynalnych prowadzenia operacji w wojnie globalnej. *Operację należy rozumieć jako całokształt poczynań organizacyjno-wykonawczych, uderzeń ogniowych, walk i bitew oraz manewrów wykonywanych samodzielnie, a najczęściej wspólnym wysiłkiem związków operacyjnych różnych rodzajów wojsk i sił zbrojnych, rozdzielonych w czasie i przestrzeni, połączonych wspólną myślą przewodnią, mających doprowadzić do osiągnięcia konkretnego celu operacyjnego lub strategicznego*¹⁷⁹. Operacja staje się formą organizacyjną osiągania grupy celów militarnych w konflikcie. Takie definiowanie operacji wskazuje na możliwość postrzegania jej jako samodzielnej kategorii, ale przede wszystkim wskazuje na masowość konfliktu, w którym cele są osiągnięte poprzez synchronizowane i skoordynowane działanie wielu związków operacyjnych. Doprowadza to, do filozofii postrzegania operacji jako fragmentu bitwy strategicznej. W aspekcie przemian we współczesnym świecie trudno sobie wyobrazić strategiczną bitwę, w której operacja jest tylko jej fragmentem. Tak postrzegane operacje wynikały z założeń konfrontacji Wschód – Zachód. *Operacja, to zespół walk, bitew, uderzeń ogniowych i manewrów toczonych lub wykonywanych na lądzie, w powietrzu i na morzu przez związki operacyjne różnych rodzajów wojsk i sił zbrojnych, połączonych wspólną myślą przewodnią, prowadzonych pod jednym kierownictwem dla doprowadzenia do osiągnięcia celu operacji lub celu strategicznego, co wymaga uzgodnionego wysiłku i*

¹⁷⁸ Zob., *Mała Encyklopedia*, Warszawa 1970.

¹⁷⁹ Zob., K. Nożko, *Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej*, MON, Warszawa 1973, s. 242.

ściślego współdziałania sił zbrojnych i wojsk¹⁸⁰. Pojęcie operacji i operacyjnego działania coraz częściej zostaje przypisywane do struktury. Wskazuje się na operacje prowadzone w różnych środowiskach przez rodzaje sił zbrojnych. Klasyfikacja operacji wg struktury, zadań i środowiska staje się jej wyznacznikiem do końca XX wieku. *Operację traktujemy generalnie rzecz biorąc jako zespół walk, bitew (choć są zdania wręcz odmienne, że bitwa składa się z kilku operacji), manewrów i uderzeń ogniowych, połączonych wspólną myślą przewodnią i realizowanych pod jednym kierownictwem*¹⁸¹. W wielu opracowaniach wspólną cechą definiowanych operacji jest wspólna myśl przewodnia. Myśl ta powinna być głównym wyznacznikiem operacyjności, ale nie zawsze postrzegano jej rangę. Wynikało to z instrumentalnego traktowania operacji, jako jednej z wielu toczonych w tym samym czasie na tym samym teatrze działań wojennych.

Na Zachodzie pojęcie operacji zostało usankcjonowane dopiero w latach 80. XX wieku, wraz z przyjęciem koncepcji *Operacji powietrzno-łądowej 2000* przez armię amerykańską. Według poglądów amerykańskich z 1986 roku tzw. *wielka (główna) operacja* (ang. *major operational*) obejmuje skoordynowane działania dużych sił w pojedynczej fazie kampanii lub w decydującej bitwie. Wielkie operacje decydują o przebiegu kampanii. Wielkie (główne) operacje lądowe planują grupy armii, a korpusy i dywizje je realizują. Natomiast według poglądów niemieckich, operacją były czasowo skoordynowane działania wojenne dużych związków prowadzone z zamiarem osiągnięcia wspólnego celu. W ramach operacji toczy się bitwy i walki. Pojęcie operacja uznawane było po drugiej wojnie światowej przez wszystkie państwa, ale różnie je interpretowano. Wspólną płaszczyzną rozumienia operacji jest to, że składa się z kilku walk i bitew. Postrzeganie i uznanie w teorii operacji nie skutkowało z jej formalnym usankcjonowaniem dyscypliny naukowej - sztuka operacyjna. W państwach byłego bloku wschodniego z punktu formalnego istniała dyscyplina naukowa sztuka operacyjna jako składowa sztuki wojennej. Natomiast na Zachodzie teorię operacje klasyfikowano w tzw. dowodzeniu operacyjnym. Za odpowiednik sztuki operacyjnej w niemieckiej sztuce wojennej można przyjąć dowodzenie operacyjne, co zaprzeczają niektórzy teoretycy jako mało zasadne¹⁸². Trudno jest się zgodzić z tym zaprzeczeniem, ponieważ funkcją dowódcy operacyjnego jest planowanie operacji zgodnie z celem strategii wojskowej, a następnie poprzez decyzje wpływanie na działanie podwładnych, co do czasu i miejsca. Stąd wydaje się bardziej zasadne pojęcie dowodzenie

¹⁸⁰ *Leksykon wiedzy wojskowej*, MON, Warszawa 1979.

¹⁸¹ B. Chocha, *Rozważania o sztuce operacyjnej*, MON, Warszawa 1984, s. 134.

¹⁸² Zob., H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki ...*, s. 123.

operacyjne od pojęcia działania operacyjne, które w istocie są bliżej taktyki. Takie podejście do istoty problemu jest zdeterminowane klasyfikacją polskiej sztuki wojennej w drugiej połowie XX wieku. W działaniach operacyjnych, które były nadrzędną kategorią wyszczególniano operacje przegrupowania i pogotowie operacyjne oraz operacje pokojowe¹⁸³. Stąd należy sądzić, że pogląd w dużym stopniu był zdeterminowany ówczesną teorią problemu. Działania operacyjne wynikały z interpretacji operacji jako działań prowadzonych przez związek operacyjny. Związkiem operacyjnym określano armię, grupę armii, a niekiedy działający samodzielnie korpus poza wyższymi strukturami. **Należy podkreślić, że postrzeganie w działaniach operacyjnych operacji nie było zasadne. Operacja postrzegana była jako przedmiot badań sztuki operacyjnej. Natomiast w klasyfikacji nadrzędne do operacji były działania operacyjne. Związane to było z tradycyjnym postrzeganiem operacji jako wszelkie działania skierowane przeciw przeciwnikowi.**

Pojęcie operacji sytuowane było w kampanii, w której ze względu na masowość wojny przewidywano szereg operacji. W NATO kampania definiowana była jako działania operacyjne składające się z jednej lub kilku bitew ukierunkowanych na osiągnięcie celu strategicznego. Prowadzona jest przez jednolite dowództwo i obejmuje wspólne działania różnych rodzajów sił zbrojnych, z różnych państw członkowskich. Stanowi ona cykl działań wojennych realizowanych w określonym czasie na samodzielnym teatrze działań wojennych. Wojna może obejmować jedną lub kilka kampanii. W ramach kampanii może być realizowana jedna lub kilka operacji. Kampania składa się z reguły z wielu czasowo i przestrzennie skoordynowanych faz. *W sztuce wojennej NATO wyróżnia się pięć zasadniczych faz operacji (kampanii): planowanie i przygotowanie; przegrupowanie i rozwinięcie sił na teatrze działań operacyjnych; działanie; zakończenie konfliktu i przegrupowanie do rejonów pokojowego rozmieszczenia; odtworzenie zdolności bojowej i demobilizacja sił – przejście do stanu pokojowego funkcjonowania sił zbrojnych*¹⁸⁴. Planowanie i prowadzenie kampanii jest domeną operacyjną, jej ogólny zarys i cele powstają na szczeblu strategicznym i wynikają bezpośrednio z ustaleń politycznych. Dlatego też występują dwie zasadnicze fazy planowania określane jako plan kampanii i plan operacji. Planowanie kampanii ma miejsce w okresie pokoju, na wypadek wojny uwzględniając hipotetyczne sytuacje. Natomiast planowanie pierwszej operacji odbywa się w warunkach występującego realnego zagrożenia. **Działania wojsk mają wymiar operacyjny tylko wówczas, gdy w ich**

¹⁸³ Zob., J. Zieliński, *Sztuka operacyjna wojsk lądowych jako specjalność sztuki wojennej*. SZTUKA, AON, Warszawa 2002, s. 66.

¹⁸⁴ Zob., M. Wiatr, *Zasady i procedury przygotowania oraz prowadzenia kampanii (operacji) wielonarodowych połączonych sił sojuszu*, AON, Warszawa 2000.

wyniku osiąga się cel strategiczny, określony jako cel końcowy. Działania są określone jako strategiczne, operacyjne lub taktyczne na podstawie ich efektu i udziału w osiągnięciu określonych celów.

Kampanią pod koniec XX wieku były działania w Zatoce Perskiej w 1991r. Składała się ona z dwóch głównych operacji: Pustynna Tarcza i Pustynna Burza. Celem pierwszej była osłona Arabii Saudyjskiej przed ewentualną agresją poprzez koncentrację wojsk na teatrze działań. Celem drugiej wyzwolenie Kuwejtu, poprzez pokonanie i wyparcie z okupowanego terytorium wojsk irackich. Analiza tej kampanii jako formy walki zbrojnej wskazuje, że miejsce bitwy, jako jej podstawowego komponentu zajęła współcześnie operacja. Dlatego też charakter i istotę kampanii odzwierciedlał charakter i istota operacji, które ją tworzyły. Podobnie jak pierwotnie cel kampanii mógł być osiągnięty w jednej bitwie, to współcześnie może być osiągnięty poprzez przeprowadzenie jednej operacji.

Analiza zjawiska kampanii we współczesnej sztuce wojennej wskazuje na szereg wniosków.

- Kampania dotyczy geograficznie i politycznie wyodrębnionych obszarów, na których osiągany jest cel wojny.
- Kampania postrzegana jest w ujęciu złożonych etapów, w której suma celów poszczególnych operacji powinna doprowadzić do osiągnięcia jej celu strategicznego.
- Pomiedzy celem wojny, a celem kampanii nie jest postrzegana różnica. Koniec kampanii zwykle postrzegany był jako koniec wojny.
- Kampania postrzegana jest jako forma organizacyjna osiągania celu wojny.
- Takie pojęcie kampanii narusza zasadę „supremacji strategii nad taktyką”. Oznacza to postrzeganie celów militarnych do potrzeb kampanii, a nie do celów politycznych konfliktu.

W aspekcie powyższych wniosków tak postrzegana kampania była zjawiskiem głównie militarnym. Takie postrzeganie kampanii wskazuje na masowość konfliktu, który współcześnie jest mało prawdopodobny. Stąd pytanie, *czy we współczesnych konfliktach, w których dążymy do deeskalacji zjawiska wojny, a nie jego eskalacji takie postrzeganie kampanii jest zasadne?* Powyższe uwarunkowania i wnioski wskazują, iż **kampania to forma organizacyjna wspierania osiągania celu politycznego wojny lub konfliktu na teatrze działań wojennych, którego złożoność wymaga organizacji wielu etapów jej osiągania.** Każdemu etapowi kampanii odpowiada operacja. Analiza konfliktów i metod

ich rozwiązywania na przełomie XX i XXI wieku wskazuje, że zasadnym jest w kampanii, jeżeli jest planowana postrzegać etapy: tworzenia koalicji; określania celów militarnych i planowania operacyjnego użycia sił koalicyjnych lub sojuszniczych; tworzenie sił do użycia w kampanii; odstraszenia militarnego; operacji: pokojowej, reagowania kryzysowego, wojennej prowadzonych według celu i rozwoju sytuacji po etapie przeciwkoncentracji; wyjście sił z rejonu konfliktu. Powyższe etapy zakończone powodzeniem powinny być podstawą do osiągnięcia celu politycznego konfliktu. Należy podkreślić, że optymalnym modelem rozwiązywania konfliktu przy użyciu środków przymusu byłoby osiągnięcie celu w wyniku przeciwkoncentracji lub operacji pokojowej bądź reagowania kryzysowego. Proponowany model postrzegania kampanii w ujęciu polityczno-militarnym w aspekcie współczesnych konfliktów nakłania do postawienia wielu tez.

Teza I: We współczesnych i przyszłych konfliktach, których rzeczywistym celem politycznym będzie pokój, formy i metody używania sił zbrojnych powinny sprowadzać się do działania na przyczyny sytuacji konfliktowych, a nie na ich skutki. Pierwotną czynnością do użycia sił zbrojnych w rozwiązywaniu sytuacji spornych jest zdefiniowanie sytuacji wymagającej takich rozwiązań. W analizie stanu zagrożeń współuczestniczy organ wojskowy, ale nie decyduje on o podejmowaniu środków zaradczych. Stąd zjawisko kampanii powinno przybierać charakter polityczno-militarny ze względu na szeroką gamę współcześnie stosowanych niezbrojnych metod rozwiązywania konfliktów.

Teza II: Działania sił zbrojnych w rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych służą do wspierania zamierzeń politycznych kraju. Stąd przed myślą wojskową, wspierania zamierzeń politycznych musi być określony charakter zagrożeń i konieczność im przeciwdziałania w sposób militarny. Wtórny działaniem do decyzji politycznych jest zdefiniowanie dopuszczalnych celów, możliwych do osiągnięcia w sposób militarny w sytuacji konfliktowej.

Teza III: We współczesnych konfliktach organizatorem kampanii nie jest organ wojskowy, a polityczny. Organ wojskowy wypełnia tylko fragment wnętrza kampanii działaniami niezbędnymi do wspierania zamierzeń politycznych osiągnięcia celu konfliktu.

Teza IV: Organizatorem zbrojnych działań w kampanii jest organ wojskowy. Formy używania sił zbrojnych w rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych ze względu na cel polityczny określamy jako operacje: wojenne, reagowania kryzysowego oraz pokojowe. Decyzje o organizowaniu wyszczególnionych operacji podejmuje organ polityczny. Natomiast cel militarny oraz zadania i działanie w formie operacji określa organ wojskowy.

Jeżeli powyższe założenia są prawdziwe, to współcześnie i w przyszłości zjawisko kampanii powinno posiadać charakter polityczno-militarny. *Zatem jak definiować zjawisko kampanii? Czy nadal ją sytuować w zdefiniowanych przez wojskowych obszarach osiągnięcia celów militarnych, czy postrzegać jej cele militarne w aspekcie celu politycznego konfliktu?* Analiza współczesnego rozwiązywania sytuacji spornych wskazuje, iż coraz częściej zaczyna powracać właściwa kolejność ról i zadań różnych podmiotów państwa w rozwiązywaniu sytuacji spornych na forum międzynarodowym i wewnątrz kraju. Normalność w postrzeganiu ról i zadań wynika z rozdziału organów politycznych i wojskowych. *W konfliktach, w których dochodziło do prymatu celów militarnych w stosunku do celów politycznych następował rozrost tych pierwszych na skalę masowego używania sił zbrojnych*¹⁸⁵.

Jednocześnie niewłaściwa relacja celów powodowała zatracenie istoty sporu i sprowadzała się do powodowania masowych zniszczeń wynikających z „filozofii” zwycięstwa militarnego, a nie politycznego. Przed zdefiniowaniem zjawiska kampanii należy zastanowić się, czy taka forma rozwiązywania współczesnych konfliktów rzeczywiście istnieje. Jeżeli spór rozstrzygany jest przy pomocy innych środków niż militarne, to można postawić tezę, iż jest to normalna procedura ustalania własnych interesów i ich osiągnięcia. Jeżeli natomiast spór wymaga rozwiązań militarnych, to można sądzić, że w tym aspekcie dochodzi do wymuszeń oczekiwanych zachowań, których nie można wyegzekwować w procedurze pokojowego rozwiązywania sporu, ponieważ w sposób istotny następuje naruszenie żywotnych interesów jednej ze stron. W takich sytuacjach należy polityczne argumenty wspierać działaniami militarnymi. Przy takich założeniach, kampania to forma polityczno-militarnego rozwiązywania sytuacji konfliktowych przy aktywnym użyciu sił zbrojnych. W kampanii dochodzi do rozstrzygnięcia sporu narzędziami i metodami walki zbrojnej. Zakończenie kampanii nastąpi po osiągnięciu celu konfliktu. Kampania od zarania dziejów była formą organizacyjną osiągnięcia celu wojny. Współcześnie zmieniła się jakość celów w kampanii świadczących o osiągnięciu celu wojny lub konfliktu. Pierwotnie osiągnięcie celu militarnego postrzegane było jako osiągnięcie celu wojny. Współcześnie osiągnięcie celu militarnego nie świadczy o osiągnięciu celu wojny lub konfliktu, stanowi tylko podstawę do osiągnięcia jej celu politycznego.

¹⁸⁵ Dominacja celów wojskowych w I i II wojnie światowej, po stronie sprawców wybuchu konfliktu, spowodowała ich rozrost militarny do niespotykanych dotychczas rozmiarów. Osiągnięcie celów militarnych wymagało coraz większego zaangażowania potencjału państwa, co powodowało spełnianie przez nie głównie funkcji militarnych, a nie politycznych i społecznych.

Pojęcie i zjawisko operacji analizowane przez wielu teoretyków przeszło znaczną ewolucję i w tym procesie, wyróżnia się zgodnie następujące etapy :

- Etap I - od połowy XVII w. do drugiej połowy XVIII w., pojęcie operacji utożsamiano z jednopodmiotowymi działaniami wojennymi prowadzonymi na wojnie. Treścią operacji był przede wszystkim manewr.
- Etap II - od końca drugiej połowy XVIII w. do połowy XIX w. Istotą operacji staje się takie manewrowanie samodzielnymi zgrupowaniami na teatrze działań wojennych, by doprowadzić do bitwy generalnej.
- Etap III - od połowy XIX w. do końca I wojny światowej. Treść operacji stanowi samodzielne prowadzenie działań wojennych przez zgrupowania armijne i frontowe w różnych miejscach i czasie, połączone wspólnym zamiarem zawiązania i stoczenia bitwy.
- Etap IV - od końca I wojny światowej do czasu zakończenia „zimnej wojny”. Współczesne operacje są to starcia zbrojne z przeciwnikiem w skali operacyjnej. Stanowią zespół bitew różnego rodzaju sił zbrojnych pod wspólnym dowództwem, charakteryzujące się wielowymiarowością, precyzją rażenia oraz potrzebą ogromnej ilości informacji na każdym szczeblu¹⁸⁶.

Powyższe wnioski znajdują swoje uzasadnienie w praktyce i teorii, ale okres przełomu XX i XXI wieku implikuje inny rodzaj operacji. Operacje wojenne w Afganistanie (2002) i Iraku (2003) nie odpowiadają wyobrażeniom działań wojennych kreowanych w teorii do końca zimnej wojny. Stąd w ewolucji operacji zasadnym jest odnieść się do dynamicznych zmian w praktyce jej organizowania i prowadzenia na przełomie wieków. Pod koniec XX wieku sztuka operacyjna dostrzegła możliwość osiągnięcia celów wojny wyłącznie przy pomocy zmasowanego użycia elektronicznych środków walki oraz rakiet samosterujących. Nowe koncepcje operacyjne pełne są dynamiki, intensywności poczynań i siły zniszczenia. Przewiduje się, że operacje rozciągają się będą na dużych obszarach. Koncepcja operacji prowadzonej w celu utrzymania lub przełamania linii frontu zastępowana jest koncepcją działań na „nieliniowym polu walki”.

Pojęcie operacji powraca do jej początków wyrażanych w jedności bitwy, co do celu, miejsc, czasu i osoby dowódcy operacyjnego. *Operacja – uzgodnione co do celu, miejsca i czasu bitwy, walki, uderzenia ogniowe i manewry poszczególnych rodzajów sił zbrojnych i wojsk, prowadzone pod jednym dowództwem dla osiągnięcia celu strategicznego*

¹⁸⁶ Por., H. Herman, *Geneza sztuki operacyjnej*, Warszawa 1992.

przy minimalnych stratach własnych¹⁸⁷. W odróżnieniu od operacji pierwszej i drugiej wojny światowej, w których zapomniano o minimalizacji strat współczesne operacje coraz częściej wskazują na konieczność postrzegania tej cechy. Operacja była zjawiskiem jedno-podmiotowym, by za sprawą bitwy stać się dwupodmiotowym zjawiskiem pola walki. Współczesność wskazuje, że w praktyce możemy wyróżnić zjawisko operacji, w którym nie występuje bitwa. Stąd pojęcie operacji wymaga innego jej definiowania ze względu na pragmatykę jej prowadzenia i prognozowane kierunki rozwoju.

Pomimo dostrzegalnych zmian w filozofii rozwiązywania konfliktów nadal operacji przypisuje się cechy tylko działań zbrojnych metodami walki zbrojnej. *Operacja, czasowo skoordynowane działania wojenne dużych związków prowadzone z zamiarem osiągnięcia wspólnego celu. W ramach operacji toczy się bitwy i walki, prowadzi działania szczególne i realizuje zadania o charakterze ogólnym*¹⁸⁸. Operacja jako zjawisko związane z walką zbrojną zawsze postrzegana była tylko w okresie wojny. Przełomu pod tym względem w polskiej sztuce operacyjnej dokonuje J. Zieliński wskazując, że operacja nie dotyczy tylko działań wojennych, ale może i jest prowadzona w różnych okresach funkcjonowania państwa z bardzo zróżnicowanym celem. *Operacja - zespół różnorodnych działań (obronnych, zaczepnych, opóźniających) związków operacyjnych lub specjalnie wydzielonych zgrupowań ukierunkowanych na osiągnięcie celu strategicznego (operacyjnego). Obejmuje skoordynowane czasowo i przestrzennie działania realizowane przed starciem zbrojnym, w trakcie (bitwy, walki) oraz działania po starciu w czasie pokoju, kryzysu i wojny*¹⁸⁹. Cechą charakterystyczną tak postrzeganej operacji jest jej prowadzenie we wszystkich okresach funkcjonowania państwa. Pozwala to wnioskować, że staje się bezpośrednio formą wspierającą zamierzenia polityki państwa. Operacja postrzegana jest w okresie pokoju, kryzysu i wojny. Operacji przypisano jednocześnie pewną przedmiotowość to, co w wyniku jej prowadzenia powinno być osiągnięte. W wyniku przedmiotowego i strukturalnego postrzegania operacji dokonano jej klasyfikacji wg kryterium: **celu prowadzonej w niej walki** (opóźniająca, obronne zaczepne); **środowiska** (lądowe, powietrzne, morskie, mieszane); **rodzaju uczestniczących sił zbrojnych** (wojsk: lądowych, powietrznych, marynarki wojennej, specjalnych, połączone); **okresów funkcjonowania państwa** (wojenne, kryzysowe, pokojowe); **uczestnictwa różnych podmiotów prawnych** (narodowe, wielonarodowe, koalicyjne, sojusznicze) . Takie definiowanie i postrzeganie operacji przypisuje im pewne

¹⁸⁷ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 2002.

¹⁸⁸ Słownik podstawowych terminów wojskowych obowiązujący w wybranych państwach NATO.

¹⁸⁹ J. Zieliński, Podstawowe założenia dydaktyki sztuki operacyjnej, AON, Warszawa 2002, s. 50.

zadania, a nie cele. Dowódca, który otrzyma dyrektywę może tylko starać się jak najlepiej wykonać jej zadania w formie określonej operacji. W zdefiniowanym zadaniu, co do celu, środowiska osiągnięcia głównego celu, czy głównego wykonawcy zadania brakuje miejsca na myśl operacyjną dowódcy. Takie postrzeganie operacji stawia dowódcę operacyjnego na poziomie taktycznego wykonawcy zadania bojowego, dysponującego tylko większymi siłami. Ideą operacji było wyzwolenie inwencji samodzielnych dowódców na odrębnych kierunkach. W istocie, jednym z czynników przyczyniających się do powstania operacji był rozmach rzeczowy wojny, a w niej walki zbrojnej. Jednak dzisiaj czynnik rzeczowy zaczyna odgrywać coraz mniejszą rolę. **W głównym stopniu chodzi o to, by wyzwolić takie myślenie i działanie, które przyniesie niewspółmierne wysokie wyniki do poniesionych nakładów.**

Analiza zjawiska operacji i jego definiowanie po drugiej wojnie światowej oraz rozwój teorii pozwala dokonać pewnych uogólnień. Wnioski wskazują, iż dotychczasowe operacje posiadały wiele wspólnych cech: wspólny cel, myśl przewodnią, jednego dowódcę; występowały duże zgrupowania wojsk; bitwy były planowane w różnym czasie; działania były prowadzone na dużej przestrzeni; dążono do integracji możliwości i wysiłków działających zgrupowań wojsk do osiągnięcia celu strategicznego lub operacyjnego. Wyszczególnione cechy nie stanowią kryteriów porównania operacji i służą tylko do jej opisu. Bardzo często, wyszczególnionym cechom próbowano przypisać kryteria klasyfikacji zapominając, że one tylko opisują zjawisko.

Współczesna operacja bardziej niż to miało miejsce na początku jej powstania zakłada bezpośrednio wspieranie zamierzeń politycznych państwa. Operacja, jej cel, forma i metoda prowadzenia coraz bardziej zależna jest od wspieranego celu politycznego, a nie możliwości militarnego działania. Stąd współczesne operacje celowo jest klasyfikować wg wspieranego celu polityki państwa, a nie tego, co wojska powinny wykonać. Takie postrzeganie operacji pozwoli przywrócić jej pewne cechy, o których mówi się, że są wyznacznikami operacyjnego działania. Zmiany w operacji i przewidywanych kierunkach jej rozwoju powodują, że dotychczasowe teoretyczne założenia sztuki operacyjnej wymagają przeobrażeń.

3. FUNKCJE SZTUKI OPERACYJNEJ

3.1. Sztuka wojenna a sztuka operacyjna

Początkowo sztuka wojenna dzieliła się na strategię i taktykę. Istotę różnicy między nimi można wyrazić stwierdzeniem, iż strategią była sztuka przygotowania państwa do wojny, natomiast taktyka była umiejętnością stoczenia bitwy. Podział ten okazał się niewystarczający po usankcjonowaniu się operacji jako zjawiska w praktyce walki zbrojnej. W teorii problemu w różnych okresach historycznych według różnych teoretyków wyszczególniano różne działy sztuki wojennej. Sztuka wojenna składała się ze strategii, wyższej taktyki, taktyki elementarnej i sztuki inżynieryjnej. Wyszczególniano również małą strategię i dużą taktykę, ale nie skutkowało to usankcjonowaniem ich jako dyscypliny naukowej. Niewątpliwie założenia małej strategii, wyższej taktyki dały początki teorii sztuki operacyjnej, ale przede wszystkim wskazywały na skale problemów rozwiązywanych na ówczesnych teatrach działań zbrojnych.

Należy podkreślić, że początki nauki wojennej zostały sformułowane przez Lloyda i Bülowa. Natomiast właściwych początków sztuki operacyjnej zasadnym jest doszukiwać się na początku XX wieku, gdzie doświadczenia z wojny rosyjsko-japońskiej, pierwszej wojny światowej i walk o utrzymanie władzy przez bolszewików w Rosji dostarczyły nowych doświadczeń, które wymagały ich teoretycznego opracowania. Obecny podział sztuki wojennej na strategię, sztukę operacyjną i taktykę posiada źródła w rosyjskiej sztuce wojennej.

Termin sztuka wojenna współcześnie jest w swej nazwie raczej pojęciem tradycyjnym, niż rzeczywiście oddającym jego istotę. Pierwotnie sztuka wojenna dotyczyła używania sił zbrojnych na wojnie. Obecnie skala zaangażowania sił zbrojnych w konflikty poniżej progu wojny oraz w działania pokojowe wskazuje na coraz szerszy zakres zadań realizowanych metodami odmiennymi od walki zbrojnej. Jednak ze względu na zaangażowanie sił zbrojnych do rozwiązywania sytuacji na różnych poziomach konfliktów lub sytuacji niebezpiecznych powoduje, że zasadnym jest posługiwanie się tradycyjną nazwą sztuka wojenna pomimo to, że współcześnie dotyczy szerokiej sfery bezpieczeństwa państwa.

Od sformułowania wątpliwości przez Clausewitza czy sztuka wojenna czy nauka wojenna nadal prowadzone są dyskusje poszukujące miejsca dla teorii i praktyki używania

sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa¹. Rozróżnienie nauki i sztuki według kryterium celu znajduje swoje uzasadnienie, ale nie znajduje pełnego uzasadnienia na sytuowanie sztuki wojennej tylko w kategoriach umiejętności². Sztuka wojenna jako dział wiedzy i dyscyplina naukowa jest interdyscyplinarna. Nie można problemów używania sił zbrojnych rozdzielić ponieważ pełna wiedza i praktyka sztuki wojennej wymaga znajomości wybranych nauk empirycznych i teoretycznych. Zatem sztuka wojenna nie tylko powinna zachować swoją tradycyjną nazwę, ale powinna nadal rozwijać się. Podstawą sztuki wojennej jest wiedza i umiejętność jej zastosowania w niestandardowych sytuacjach. Jeżeli będziemy stosowali wiedzę o danym przedmiocie tylko w określony ściśle sposób w precyzyjnie określonych warunkach to będziemy uprawiali rzemiosło. Natomiast pojęcie sztuka pozwala nam stosować tą samą wiedzę na użytek różnych sytuacji i w różnych uwarunkowaniach. Podstawowa trudność wynika z niemożliwości podzielenia podmiotu posługującego się wiedzą i umiejętnościami. Nie można oddzielić wiedzy od umiejętności oraz poznania od oceny, ponieważ są to procesy odbywające się jednocześnie.

Termin sztuka wojenna z jednej strony oznacza naukę (dyscyplinę naukową), której przedmiotem badań są zagadnienia przygotowania i używania sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa środkami i metodami adekwatnymi do osiąganego celu. Z drugiej strony oznacza praktyczne postępowanie podczas przygotowania i prowadzenia działań militarnych. Pojęcie działania militarne w tym kontekście nie oznacza nic ponad to, że cel osiągniany jest przez siły zbrojne jako organizację powołaną do wspierania polityki państwa.

Według *Roli-Arciszewskiego*³ sama znajomość teorii sztuki wojennej jako wiedzy lub posiadanie tylko umiejętności prowadzenia walki nie wystarczają do wytworzenia genialnych żołnierzy i dowódców. *Między poznaniem naukowym a prawdziwą sztuką leży bowiem przepaść tak samo w sztuce wojennej, jak i w sztukach pokojowych*⁴. Tą przepaść można pokonać wzajemnie uzupełniając praktykę teorią, a teorię praktyką poszukując nowych rozwiązań w sztuce wojennej. Sztuka wojenna z rzemiosła stała się nauką tracąc swoją prostotę i zastępując stosowanie brutalnej siły innymi rozwiązaniami⁵. Współczesna sztuka wojenna bogatsza o nowe doświadczenia jeszcze bardziej ewoluuje w kierunku odrzucania brutalnej siły na rzecz osiągania celów, którymi nie są siły zbrojne przeciwnika.

¹ Zob., M. Krauze, B. Szulc (red. nauk.), *Sztuka wojenna. Kontekst teoretyczny i praktyczny*, Adam Marszałek, Toruń 2000, s. 60-68; 87-104.

² Por., C. Clausewitz, *op., cit.*, s. 113.

³ Stanisław Rola-Arciszewski (1888-1953), pułkownik, teoretyk polskiej sztuki wojennej.

⁴ S. Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia ...*, s. 6.

⁵ Por., *tamże*, s. 5-10.

Stąd nie jest zasadne odrzucanie teorii sztuki wojennej lub zamiana jej inną teorią bądź nazwą ze względu na zmiany we współczesnym świecie. Podstawą zrozumienia rozwoju sztuki wojennej i jej istoty jest znajomość zasad i praw prowadzenia walki zbrojnej i czynników powodujących ich zmiany, by zbudować prognozy przyszłego rozwiązywania sytuacji konfliktowych lub kryzysowych narzędziami walki zbrojnej.

Nie ulega wątpliwości, że sztuka wojenna ulega ewolucji. Jej podstawowe założenia, których istotą było wykorzystanie wiedzy i umiejętności do osiągnięcia zwycięstwa ulegają zmianie. Na początku XX wieku sądzono, że przyczyną powstawania dużych strat było zastosowanie nowoczesnych środków walki. *Gdyby w roku 1870 armie niemiecka i francuska uzbrojone były w karabiny nowych modeli, to z punktu technicznego straty podczas tej wojny byłyby prawie pięciokrotnie większe niż w rzeczywistości*⁶. Była to błędna teza, ponieważ o poziomie strat nie może decydować urządzenie, a człowiek poprzez odpowiednie metody jego zastosowania. W rozumieniu ówczesnej sztuki wojennej zwycięstwo było osiągane w wyniku zadania maksymalnych strat przeciwnikowi. Prawie do końca XX wieku taki paradygmat w sztuce wojennej był kanonem zwycięstwa. Jednak przełom XX i XXI wieku wskazują, że człowiek ponownie odniósł się do właściwych założeń sztuki wojennej, w której bitwa i jej skutek jest środkiem do osiągnięcia celu, a nie jest jej celem. Należy podkreślić, że zastosowanie nowoczesnych środków walki w istocie może spowodować większe straty niż w minionych konfliktach, wszakże pod jednym warunkiem, że do ich spowodowania będziemy świadomie i z determinacją dążyć.

Rozważania o sztuce wojennej jako dyscyplinie naukowej i sztuce operacyjnej zasadnym jest rozpocząć od ustosunkowania się do coraz częściej kontrowersyjnego odnośnika się do ich nazw. Poglądy, że sztuka wojenna, a w niej sztuka operacyjna nie powinny być postrzegane jako dyscypliny naukowe jest mało zasadny. Największe kontrowersje budzi słowo „sztuka”, które niektórzy teoretycy pragną przywłaszczyć do umiejętności związanej z tworzeniem piękna. Tymczasem pojęcie i termin sztuka posiada również znaczenie dotyczące wysokich umiejętności, organizowania i prowadzenia wojny oraz dowodzenia wojskami. Wszyscy mogą posiadać wiedzę z danej dziedziny na porównywalnym poziomie, ale nie wszyscy potrafią ją wykorzystać w praktycznym działaniu. Stąd sztuką jest podejmowanie decyzji w różnych sytuacjach na podstawie niepełnych danych. Z teorii dowodzenia wynika, że zasady podejmowania decyzji i kierowania organizacją są analogiczne jak w innych sferach życia społecznego, ale zmienne wpływające na kształt meryto-

⁶ Zob., J. Bloch, *Przyszła wojna*, wyd. Gebethner i Wolff, Kraków 1899, s. 2.

ryczny decyzji zawsze są niepełne. **Wskazuje to na konieczność podejmowania świadomego ryzyka, którego granice nie są określone naukowo, a intuicyjnie na podstawie wyobraźni i twórczego myślenia operacyjnego.** Stąd sztuką jest racjonalne podejmowanie decyzji często w irracjonalnych warunkach. Termin sztuka związany jest z uznaniem przedmiotu lub pewnego aktu działania, który opatrzony jest sukcesem. Wynika to z kontekstu epoki lub warunków osiągnięcia sukcesu. W sztuce wojennej warunkiem jest osiągnięcie zwycięstwa, ale współcześnie w niektórych sytuacjach, gdzie nie dochodzi do walki zbrojnej miarą sukcesu jest osiągnięcie celu na określonych warunkach. Osiągnięcie celu możemy nazwać pewnego rodzaju sztuką, jeżeli osiągniemy go poprzez minimalne (konieczne) nakłady.

Umiejętności w bitwie postrzegane były jako umiejętność, której nie mogli osiąść wszyscy. Stąd było sztuką organizowanie i prowadzenie bitwy. Należy również odnieść się do teorii sztuki wojennej, w której pomimo funkcjonowania pojęciowo praw wojny, walki zbrojnej oraz zasad sztuki wojennej, o powodzeniu działania decydował często przypadek. Z pozoru był to tylko przypadek, ponieważ jego treścią było podjęcie odpowiedniego działania odpowiednimi siłami we właściwym czasie i miejscu. **Sztuką było w danej sytuacji postrzeganie relacji pomiędzy czasem, metodą, miejscem i siłami działającymi.** Sztuką było rozpoznać daną sytuację na podstawie niepełnych danych i na podstawie hipotez organizować przyszłe działanie.

Współczesna sztuka wojenna to sztuka używania narzędzi wojny do wywalczenia pokoju na warunkach prawa międzynarodowego. Paradygmatem współczesnej sztuki wojennej przestaje być powodowanie maksymalnych strat po stronie przeciwnika, a osiągnięcie celu przy minimalnych (koniecznych) stratach po obu stronach konfliktu. Jest to wynikiem zmian mentalnościowych demokratycznych społeczeństw i kreowania polityki pokojowej przez ich rządy. Inne cele wojny wymagają innych środków i metod działania. Nowoczesność środków walki, które w XX wieku były uważane za sprawcę ogromnych zniszczeń na początku XXI wieku są zwiastunem precyzji działania, powodując minimalne straty. Podstawą powodowania minimalnych strat i profesjonalizmu w stosowaniu środków walki do wspierania zamierzeń państwa w szeroko rozumianym kształtowaniu bezpieczeństwa jest zawodowa armia. Po pierwszej wojnie światowej w prognozach niektórzy teoretycy sztuki wojennej wskazywali, że konieczna jest zawodowa mobilna armia, która potrafi sprawnie osiągać cele militarne wojny⁷. Stąd pojawił się pogląd, że *za jedną z podstaw*

⁷ Do najbardziej znanych zwolenników nowoczesnej, kadrowej i mobilnej armii zaliczali się: Fuller, Liddell Hart, Seekt, Wierchowski.

*militaryzmu uważać można istnienie oddzielnej klasy wojskowych z zawodu*⁸. Przypisywanie wojskowym dążności do wywołania wojny wynikało z niewłaściwych relacji armii wobec państwa. Należy jednak podkreślić, że w ówczesnej myśli politycznej i wojskowej dopuszczano i kreowano niewłaściwe funkcje armii w państwie, stąd rosło jej znaczenie w kierunku wywierania presji na politykę państwa⁹. W istocie na przełomie XIX i XX wieku armia w każdym państwie odgrywała decydującą rolę, ale jej znaczenie wynikało z przyzwolenia społecznego wyrażanego dążności społeczeństw do wielkości własnego państwa na drodze podbojów. W myśli ówczesnych założeń państwo powinno prowadzić politykę obronną, ale siły zbroje powinny być przygotowane do działań ofensywnych, bo tylko takie działania mogą zapewnić obronę suwerenności. *Współczesne demokracje żywią na ogół prawdziwy kult dla defensywy, a chciałyby uniknąć za wszelką cenę ofensywy, na wypadek narzucenia im zbrojnego konfliktu. Pogląd to bezpodstawny i fałszywy, gdyż w każdej walce atak prewencyjny jest najskuteczniejszym środkiem obrony*¹⁰. Podobne dylematy są aktualne w polityce i zasadach użycia sił zbrojnych na początku XXI wieku. Ponieważ w myśl prawa międzynarodowego i opinii publicznej świata uderzenia prewencyjne mogą być odczytane jako agresja, a nie obrona¹¹. Pomimo wielu podobieństw, to jednak myśl W. Sikorskiego rozwijana w okresie międzywojennym posiada inne uwarunkowania zagrożeń i konieczności obrony suwerenności, niż zagrożenia na początku XXI wieku.

Wiek XX zapoczątkowany wojną rosyjsko-japońską i wojnami bałkańskimi poprzez dwie wojny światowe, rewolucję bolszewicką, wojny lokalne i postkolonialne po drugiej wojnie światowej doprowadził Europę i ludzkość do dużej ewolucji stanowisk zakończonych rozpadem bloku wschodniego i zakończeniem zimnej wojny oraz innego postrzegania sztuki wojennej. Zaczęto rozwijać dążność do pokoju i bezpieczeństwa na świecie w poszanowaniu prawa międzynarodowego. Zmiany w mentalności i kreowaniu stosunków politycznych na świecie spowodowały inne kształtowanie sztuki wojennej, a w niej sztuki operacyjnej.

Do XXI wieku sztuka wojenna oparta była na wykorzystaniu wiedzy i umiejętności do efektywnego organizowania i prowadzenia kampanii, operacji i walk oraz toczenia zwycięskich bitew. Efektywność sztuki wojennej była postrzegana poziomem zadawanych strat przeciwnikowi. Jeżeli sztuka wojenna nadal miałaby rozwijać się tylko w kierunku

⁸ J. Bloch, *op. cit.*, s. 193.

⁹ Por., E. Ludendorff, *Wojna totalna*, MON, Warszawa 1954.

¹⁰ W. Sikorki, *Przyszła wojna*, MON, Warszawa 1984, s. 273.

¹¹ Por., S. Dronicz, *Polityka obronna III Rzeczypospolitej w oczach żołnierza* [w:] A. Targowski (red.), *Obrona Polski dziś i jutro*, Bellona, Warszawa 1993, s. 62.

zadawania maksymalnych strat przeciwnikowi, to w istocie należałoby zastanowić się, w jakim kierunku zmierza ewolucja takiej wiedzy. **Istotą współczesnej sztuki wojennej powoli staje się paradygmat osiągnięcia celu działania (zwycięstwa) powodując minimalne (konieczne) straty po obu stronach konfliktu.**

Nieuświadomiony rozwój wiedzy sztuki operacyjnej można postrzegać od momentu zdefiniowania zjawiska operacji, które w swym kształcie podlega takim samym społecznym prawom ewolucji i rozwoju jak ludzkość. Za formalny rozwój sztuki operacyjnej jako działu wiedzy o operacjach i specjalności naukowej przyjmuje się opublikowanie w regulaminach i w doktrynie w byłym ZSRR w 1922 roku pojęcia operacji. Dało to podstawy do formalnego budowania wiedzy oraz kształcenia oficerów z problematyki organizowania i prowadzenia operacji.

Sztuka operacyjna jako dział nauki i część składowa sztuki wojennej nie była i nie jest postrzegana we wszystkich państwach. Pewna jednolitość poglądów, co do jej funkcji i znaczenia w sztuce wojennej występowała w państwach należących do byłego Układu Warszawskiego, ponieważ sankcjonowane było to doktrynalnie. Należy podkreślić, że w myśli wojskowej teoria sztuki operacyjnej była w państwach byłego Układu Warszawskiego rozwijana na wysokim poziomie. W uczelniach wojskowych znajdowały się katedry i zakłady sztuki operacyjnej lub zakłady działań armijnych i frontowych, które w istocie z punktu naukowego i dydaktycznego rozwijały sztukę operacyjną. Z punktu rozwoju naukowego podmiotów zajmujących się problemami operacji występuje specjalność naukowa sztuka operacyjna. Sztuka operacyjna na przestrzeni wielu lat podlegała prawom rozwoju i jej współczesny kształt uległ zmianie, co do jej charakteru, przedmiotu badań oraz zakresu rozpatrywanych problemów dotyczących wspierania państwa w kształtowaniu bezpieczeństwa. Charakter współczesnej sztuki operacyjnej wyraża się w jej funkcjach praktycznych, teoretycznych i dydaktycznych. Podstawowy przedmiot badań, którym zawsze była operacja uległ zmianie co do formy i treści zadań.

Termin sztuka wojenna, być może jest już anachroniczny, ale funkcjonuje w świadomości społecznej, jako działanie sił zbrojnych w różnych okresach funkcjonowania państwa w specyficznych uwarunkowaniach. Owa specyfika wymaga od dowódcy nie tylko rozumienia rzeczywistości, ale prognozowania przyszłości przed i w trakcie działania. Nazwa jest mniej istotna, ponieważ wynika bardziej z tradycji niż z obecnego obszaru zainteresowania, jednak w systemie pojęć istotne jest by pod tradycyjnym pojęciem rozumieć współczesne treści. Rozwój sztuki wojennej i sztuki operacji jako teorii adekwatnej do rzeczywistych zmian w obszarze używania sił zbrojnych wskazuje, że zasadnym jest pozostawienie

stanie przy tradycyjnych nazwach, ponieważ one w swych treściach oddają przeszłość, teraźniejszość i prognozowaną przyszłość kształtowania bezpieczeństwa. W nazwie i rozważanych problemach występuje ciągłość systemu wiedzy zakonotowanego w świadomości społecznej.

Sztuka wojenna coraz bardziej zmierza w kierunku naukowego uzasadnienia potrzeb wspierania zamierzeń państwa w kierunku kreowania bezpieczeństwa. Nie oznacza to, że powinna ulec zmianie tradycyjna nazwa sztuka wojenna, a tylko to, że w jej wnętrzu zachodzą istotne zmiany. Nadal zasadnie jest używać pojęcia sztuka wojenna, ponieważ dotyczy ona pierwotnych narzędzi i metod zachowania własnej suwerenności. Instrumentem bezpośrednio używanym w aspekcie umiejętności sztuki wojennej są siły zbrojne, których misją jest zapewnienie nienaruszalności terytorialnej państwa, a współcześnie zadania te zostały poszerzone o szeroko rozumiane bezpieczeństwo. Stąd nadal powinna pozostać tradycyjna nazwa, z ewoluującymi treściami w kierunku wspierania organów państwa w kształtowaniu bezpieczeństwa. Sztuka wojenna jako dział wiedzy wykształciła się wraz z rozwojem społecznym człowieka i dotyczyła osiągania istotnych celów państwa (danej organizacji) za pomocą przemocy. Współcześnie celem zastosowania przemocy zbrojnej nie jest pozbawienie innych przedmiotów podmiotowości. Celem stosowanej współcześnie przemocy powinna być obrona podmiotowości i bezpieczeństwa (personalnego, narodowego, regionalnego lub globalnego) przed ich utratą. W takich uwarunkowaniach zasadnym jest rozstrzygać czy sztuka wojenna, a w niej sztuka operacyjna jest nauką i czy nią powinna być.

By poziom rozważań zakończyć jakimś rozstrzygnięciem należy odnieść się do cech i kryteriów wyróżniających naukę i porównać z nimi cechy i spełniane funkcje w teorii i praktyce przez sztukę wojenną, a w niej sztukę operacyjną. Pytanie, czym jest nauka i jaka jest jej klasyfikacja z punktu naukowego nie jest rozstrzygnięte. Stąd istotne jest określenie sytuowania sztuki wojennej i sztuki operacyjnej w nauce. Wymaga wyjaśnienia słowo „nauka”, a przede wszystkim zidentyfikowanie jej cech charakterystycznych, które decydują o tym, że pewne zachowania postrzegamy jako naukę dotyczącą budowania wiedzy natomiast inne nie. *Nauka jest to określona i specjalna działalność ludzi w celu poznania obiektywnej prawdy o rzeczywistości, zaspokojenia ludzkich potrzeb poznawczych i polepszenia działań praktycznych ludzi; działalność ujawniająca się w określonych wytworach i wynikach tej działalności*¹². W tak rozumianym pojęciu nauki celem działalności

¹² J. Ratajewski, *Elementy naukoznawstwa i główne kierunki rozwoju nauki europejskiej*, wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 13.

badawczej w sztuce operacyjnej jest poznanie współczesnych operacji, by lepiej je przygotowywać i prowadzić w aspekcie wspieranego celu politycznego państwa w przyszłości. Wytworem pracy naukowej jest system wiedzy adekwatnej do rzeczywistości i kierunków rozwoju operacji. Powinna powstać nowa lub zaktualizowana wiedza z zakresu sztuki operacyjnej rozpatrywana w aspekcie podstawowych cech nauki. Wieloznaczność pojęcia nauki nie pozwala jednoznacznie zdefiniować jej na użytek praktyczny. Stąd mówiąc o nauce celowo jest postrzegać raczej jej aspekt: historyczno-geograficzny, statyczny, dynamiczny, treściowy, metodologiczny, strukturalny, językowy, aksjologiczny, systemowy, psychologiczny, socjologiczny, organizacyjny, prawny, ideologiczny, polityczny, ekonomiczny¹³.

Aspekt historyczno-geograficzny nauki wskazuje na jej źródła i związki cywilizacyjne w jej rozwoju. W europejskiej tradycji źródeł nauki dopatrujemy się w starożytnej Grecji i Rzymie, gdzie podstawą jej była filozofia i sztuka. Daje to również początek sztuki wojennej postrzeganej jako dziedziny kształcenia i przygotowania do życia. Rozwój nauki w określonych obszarach geograficznych był specyficzny w stosunku do kultury ludności zamieszkującej te obszary. Również sztuka wojenna charakteryzuje się pewnymi cechami wynikającymi z aspektu historyczno-geograficznego i kulturowego. Pomimo braku styczności kulturowej rozwój sztuki wojennej we wszystkich obszarach geograficznych rozwijał się w podobny sposób i był w głównym stopniu uzależniony od rozwoju społecznego danej populacji. Stąd rozwój sztuki wojennej związany jest jednoznacznie z rozwojem społecznym człowieka. Rozwój społeczny człowieka i sposobów osiągania celów przy użyciu narzędzi walki zbrojnej spowodował powstanie operacji i jej teorii – sztuki operacyjnej.

Aspekt statyczny nauki to gromadzenie wiedzy na różnych nośnikach informacji. Od tablic kamiennych i glinianych poprzez papirus, pergamin, papier, taśmy celuloidowe po współczesne zapisy magnetyczne. Aspekt statyczny wyraża się również w instytucjach służących do gromadzenia i przechowywania wiedzy (biblioteki, archiwa, muzea itp.) Przechowywanie wiedzy dotyczącej sztuki wojennej od zarania jej dziejów przejawiało się w przechowywaniu opisów bitew, jako źródła wiedzy dla potomnych. Wraz z rozwojem piśmiennictwa wojskowego i instytucji kształcących kadry dowódcze następowało wytwarzanie i przechowywanie wiedzy. Spełniana była znana w nauce funkcja deskryptywna i eksplanacyjna.

Aspekt dynamiczny nauki polega na działalności wyspecjalizowanych organizacji naukowych dysponujących odpowiednimi narzędziami i instrumentami prawnymi do po-

¹³ Por., T. Pszczołowski, Nauka [w:] *Encyklopedia*, wyd. PWN S.A., Copyright @ 1997-2006.

większania zasobów wiedzy i jej wymiany. Powoduje to między innymi przyspieszony rozwój nauki. Jeżeli zostaną zamykane lub zmniejszana będzie funkcja i znaczenie ośrodków naukowo-badawczych i dydaktycznych zajmujących się problemami operacji, to można wnioskować, że teorią zaczną zajmować nieliczni pasjonaci, bez przygotowania merytorycznego i metodologicznego budowania wiedzy operacyjnej. Brak instytucji zajmujących się rozwojem teorii operacji może spowodować zanikanie specjalności naukowej sztuka operacyjna, co ostatecznie może doprowadzić do degradacji teorii operacji. Współczesność wskazuje, że występuje społeczna potrzeba rozwijania teorii sztuki wojennej i sztuki operacyjnej, ponieważ nadal wiele problemów bezpieczeństwa rozwiązywanych jest przy użyciu sił zbrojnych. W rozwijaniu teorii sztuki wojennej i teorii operacji już nie chodzi o wykształcenie dla potrzeb społecznych genialnego dowódcy operacyjnego, bo zapotrzebowanie na takich w każdym państwie jest nieliczne. W teorii sztuki wojennej i sztuki operacyjnej chodzi o rozwijanie i kształcenie wiedzy, by w umysłach ludzi zajmujących się zarządzaniem i wykonywaniem zadań związanych z kształtowaniem bezpieczeństwa stworzyć system wiedzy pozwalający na podstawie ewolucji wiedzy rozwiązywać zadania w przyszłości.

Aspekty treściowe nauki wyrażane są w jej założeniach dążących do poznania naukowej rzeczywistości lub wykorzystania wiedzy dla potrzeb utylitarnych. Formułowane są twierdzenia w różnych działach nauki, dające podstawy do porządkowania praw i hipotez oraz weryfikowania ich. Sformułowane prawa stają się podwalinami danej dziedziny wiedzy, jeżeli ich prawdziwość jest potwierdzona naukowo. Dynamicznie zachodzące zmiany w otoczeniu społecznym człowieka wymagają, by w prognozach na podstawie badań naukowych określić kierunki zmian w bliższej i dalszej przyszłości. Jednoznacznie wskazuje to na rozwój danych części wiedzy w kierunku określonych zmian. Nie oznacza to przepowiadania przyszłości, a określanie uwarunkowań zmian i kierunków ich rozwoju. Być może w treściach założeń współczesnej sztuki wojennej dostrzegana jest pewnego rodzaju utopia wyrażana dążeniem do osiągnięcia celu powodując minimalne straty po obu stronach konfliktu. Sformułowana teza nie wskazuje sposobu rozwiązania danego zadania, a tylko wskazuje, że niedopuszczalne z punktu prawnego, społecznego i etycznego jest powodowanie niekoniecznych zniszczeń. Pierwotnie zwycięscy, by podkreślić wagę sukcesu podpalali miasta lub niszczyli wszystko to, co związane było z kulturą i cywilizacją przeciwnika. **Współcześnie nie walczą ze sobą kultury i cywilizacje, a tylko wytwory ich nieodpowiedzialnej wyobraźni.** Jeżeli paradygmatem we współczesnym świecie jest dążenie do współistnienia i rozwoju na zasadach partnerstwa i poszanowania podmiotowo-

ści innych to z wielokulturowości i różnych poziomów cywilizacji powinna być budowana przyszłość. Jeżeli we współczesnych operacjach nie dąży się do stoczenia spektakularnych bitew, w których spotkają się w określonym miejscu i czasie tysiące lub setki tysięcy żołnierzy, to wskazuje to dowódcy operacyjnemu i jego organowi planistycznemu dopuszczalne warunki rozwiązania sytuacji przy użyciu narzędzi walki zbrojnej. Jeżeli pomimo dążenia do deeskalacji konfliktu i minimalizowania strat planiści i dowódcy będą dążyć do odwrotnej sytuacji, to nigdy nie uzyskają akceptacji społecznej nawet, jeżeli osiągną cel. Stąd tak ważne w nauce jest rozwijanie i wytyczanie kierunków rozwoju, by zainspirować ich praktycznych wykonawców do szukania nowatorskich i racjonalnych rozwiązań. We współczesnych operacjach już nie wystarcza umiejętność użycia posiadanego potencjału, ale przede wszystkim chodzi o umiejętność wykorzystania efektów działania różnych uczestników operacji przez dowódcę operacyjnego do osiągnięcia jej celu.

Aspekt metodologiczny nauki wskazuje na warunki naukowości obowiązującej w danej dziedzinie. Każda dziedzina posiada swój uznany zakres narzędzi i metod badawczych, co wyróżnia ją od innych lub wskazuje na związki i pokrewieństwa. W aspekcie metodologii nauki wyróżniane są podziały na nauki dedukcyjne i indukcyjne; teoretyczne i praktyczne. Podstawą klasyfikacji są metody badawcze. **Wyznacznikiem naukowości w aspekcie metodologicznym staje się: cel, treść, metoda i język pojęć.** Aspekt metodologiczny związany jest nierozdzielnie z analizowanymi cechami nauki. Poprzez metodologiczne podejście nie tylko badamy dany przedmiot, ale dokonujemy jego klasyfikacji, opisu i archiwizacji, a przede wszystkim określamy kierunki jego rozwoju. Według Karla Popera wiedza, która nie jest wynikiem doświadczenia nie jest nauką. Oznaczałoby to, że prawdziwą wiedzę tworzy tylko doświadczenie. Jest to zawężenie w stosunku niektórych dziedzin nauki i nie można tych uogólnień przenosić na sztukę wojenną. W sztuce wojennej do badania jej przeszłości, teraźniejszości i przyszłości używane są metody z pogranicza nauk teoretycznych i praktycznych. Sztuka wojenna jest interdyscyplinarnym wycinkiem wiedzy, stąd nie można jednoznacznie stwierdzić lub tylko i wyłącznie zalecić dane metody jako odpowiednie. Każdy przedmiot i kontekst prowadzonych badań wymaga stosowania odpowiednich metod i narzędzi. Pomimo to, że istnieje podział nauk ze względu na metody badań na teoretyczne i empiryczne, to jednak poszukując drogi do adekwatnej prawdy zasadnym jest stosować te metody, które w przekonaniu badacza pozwalają zweryfikować hipotezy robocze. Powszechnie w sztuce wojennej stosowane są teoretyczne metody badań naukowych, ale niektóre przedmioty wymagają stosowania metod empirycznych.

Aspekt strukturalny nauki wskazuje, iż naukę postrzegamy jako całość, w której wyróżniamy jej podsystemy wyrażane w kierunkach, obszarach, dziedzinach, dyscyplinach, gałęziach i teoriach. Pojawiają się nauki monodyscyplinarne, interdyscyplinarne, multidyscyplinarne. Dotychczasowe próby zbudowania klasyfikacji nauk wykazały, iż ich podział jest zasadny w danym aspekcie np.: dla potrzeb bibliotecznych, badań naukowych lub PAN. Aspekt językowy wskazuje, że nauka jest nie tylko poprawnie ukształtowanym językiem w danej dziedzinie. Nauka w tym aspekcie tworzy swój własny język, niekiedy dla niewtajemniczonego obserwatora jest to język sztuczny, formalny. Tworzona jest terminologia w danej dziedzinie rozumianej jako system pojęć. Aspekt aksjologiczny to nie tylko wartościowanie, ale współcześnie to przede wszystkim kryteria, pozwalające racjonalnie wyjaśnić dane zjawisko lub dokonać jego klasyfikacji. Z punktu aksjologicznego zadaniem nauki było przeprowadzenie dowodu na prawdę lub fałsz danych twierdzeń. Aspekt systemowy wskazuje, że dana dziedzina nauki jest częścią systemu wiedzy. W systemie wiedzy może być podsystemem, a jednocześnie systemem dla własnych podsystemów. Nauka zajmuje się badaniem realnego świata, który jest systemem. Stąd stanowi również system, adekwatny do przedmiotu badań. W swych systemach lub podsystemach może odkrywać i badać nieskończenie wiele dziedzin świata realnego, które ze względu na cel, metodę, treści i przedmiot badań stają się nauką.

Nauka posiada również swój aspekt psychologiczny, ponieważ jest produktem szczególnego działania podmiotu. Bez podmiotu nie istnieje nauka, pomimo to, że może istnieć obiektywnie jej przedmiot badań. Psychologia nauki nie zajmuje się jej obiektywnością, a jej intersubiektywnością ze względu na podmiot poznania. Stąd zajmuje się motywacjami naukowca i jego typologią ze względu na treść jego działalności. W aspekcie motywacji wyróżniamy typy naukowców: teoretyka, empiryka, organizatora, systematyka, przyczynkarza, pomocnika, katalizatora, nauczyciela, popularyzatora oraz twórcę nauki¹⁴. Taka klasyfikacja pozwala ustalić sposób uczestnictwa podmiotu w nauce.

Aspekt socjologiczny nauki wskazuje na jej znaczenie społeczne. Nauka jest zjawiskiem społecznym. Naukę w głównym stopniu tworzy grupa społeczna zawodowych naukowców. Badają oni i opisują przedmiot badań jego wyniki i metody osiągania danych wyników. Naukę uprawiają również pasjonaci stowarzyszeni w organizacjach społecznych lub indywidualnie. Socjologia nauki zajmuje się recepcją nauki w społeczeństwie. Ważne zadanie w socjologii nauki spełnia jej popularyzacja poprzez środowisko profesjonalistów

¹⁴ Por., T. Pszczołowski, *Nauka [w:] Encyklopedia*, wyd. PWN S.A., Copyright @ 1997-2006.

na łamach czasopism, publikacjach popularno-naukowych, czy innych. Aspekt organizacyjny nauki wynika ze stopnia jej sformalizowania w naukowych instytucjach rządowych i pozarządowych. Nauką w tym rozumieniu zajmują się placówki naukowo-badawcze, naukowe, towarzystwa naukowe itp. Jeżeli dana dziedzina nauki, jej dyscypliny nie są formalnie reprezentowane przez odpowiednie instytucje dydaktyczne, naukowe, to można postawić tezę, że rozpoczyna się ich stopniowa degradacja. Stąd ważnym jest, by rozwijana dziedzina, dyscyplina nauki posiadała swoje formalne instytucje naukowo-badawcze i dydaktyczne oraz instytucje pragmatyczne mogące korzystać z ich usług. Nauki wojskowe posiadają swoje częściowe odzwierciedlenie w strukturach wyższego szkolnictwa wojskowego, reprezentowane są w ośrodkach badawczych. Rozwijana nauka wojskowa jest z punktu pragmatycznego reprezentowana w SZ RP.

Aspekt prawny nauki oznacza, że nauka objęta jest pewnymi rygorami prawnymi o różnym charakterze w różnych krajach. Oznacza to, że obowiązują procedury zdobywania i nadawania tytułów zawodowych oraz stopni i tytułów naukowych. Związane jest to również z oceną dorobku naukowego kwalifikującego danego człowieka nauki do stopnia lub tytułu naukowego. Jeżeli w jednej dziedzinie jest możliwe ustalenie kryteriów oceny, to nie jest możliwe zastosowanie tego samego kryterium do pozostałych dziedzin, ze względu na przedmiot i metodę badań. Oznacza to również, że nauki wojskowe posiadają swoją metodologię badań. Nauka pomimo swej obiektywności w zakresie stwierdzania prawdy lub fałszu podlega rygorom ideologicznym. Oznacza to, że adekwatna prawda naukowa może być przemilczana ze względu na jej negatywny wpływ na ideologię. Wskazuje to na negatywny wpływ ideologii na naukę. Ale również ze względów ideologicznych może nastąpić szybszy rozwój danej dziedziny lub dyscypliny, ze względu na zapotrzebowanie społeczne wynikające z ideologii. Aspekt polityczny wskazuje na rozliczne powiązania nauki ze światem polityki. Nauka uprawiana jest w powiązaniu z instytucjami rządowymi, organizacjami politycznymi. Stąd wpływ polityki nie tylko w sferze budżetu państwa na badania naukowe, ale również w aspekcie potrzeb podmiotu finansującego. Aspekt polityczny wywiera wpływ na sytuowanie poszczególnych dziedzin nauki. Wskazuje to, że nauka nie jest samodzielną kategorią życia społecznego i podlega jego wszelkim uwarunkowaniom. Aspekt ekonomiczny wskazuje, że nauki stosowane znajdują wielu mecenasów w nadziei, że wyniki badań przyniosą rzeczywiste utylitarne rozwiązania. Znacznie mniej jest zwolenników nauk teoretycznych, ponieważ ich materialny wydźwięk jest inny. Stąd zainteresowanie nauką jej mecenasów nie zawsze jest związane z rozwojem nauki, a głównie z korzyściami. Taka postawa nie jest naganna, ponieważ sformułowanym przez F. Ba-

cona celem nauki jest prawda i wynalazki. Współcześnie coraz częściej wskazuje się, że wystarczające jest zbadanie i wyjaśnienie adekwatnej rzeczywistości empirycznej¹⁵. Jeżeli nauka pod wpływem czynników społecznych będzie spełniała swoje podstawowe funkcje (deskryptywną, eksplanacyjną, diagnostyczną, prognostyczną, metodologiczną i systematyzującą) w aspekcie prawdy i racjonalności empirycznej to oddziaływanie tych czynników jest pozytywne. Natomiast, jeżeli nauka nie jest samodzielna w aspekcie prawdy i racjonalności empirycznej ze względu na wpływ czynników społecznych to ich wpływ nie jest pozytywny.

Jeżeli pojęcie nauki z punktu semantycznego posiada różne desygnaty, to zdefiniowanie danej dziedziny w dyscyplinach i specjalnościach naukowych powoduje pewną trudność metodologiczną, ze względu na kryterium je wyróżniające. Według różnych podejść wiedzę klasyfikowano na: dziedziny wiedzy, dyscypliny naukowe, a w nich specjalności naukowe, co związane jest bezpośrednio z nadawanymi stopniami i tytułami naukowymi. Takie podejście do klasyfikacji wiedzy na: dziedziny, dyscypliny i specjalności naukowe wydaje się zasadne, ponieważ każda z nich posiada swoich reprezentantów nauki i szczegółowy przedmiot zainteresowania oraz zmierza do jednolitej klasyfikacji nauki¹⁶. Podział nauk można sklasyfikować według: stosowanych metod, przedmiotu badań, pod względem właściwości badanego przedmiotu, jego logicznego charakteru oraz wymaganej sprawności umysłowej niezbędnej w danej nauce¹⁷. Kryteria podziału nauk mogą jednocześnie spełniać funkcje kryteriów jej wyłonienia ze społecznej sfery funkcjonowania człowieka. W ujęciu J. Ratajewskiego klasyfikacja nauki i demarkacja jej nowych dziedzin, dyscyplin i specjalności powinna wynikać z cech i funkcji nauki. Do cech nauki powszechnie zalicza się:

- **umiejętność uogólniania wyników** działalności naukowej, czyli umiejętność widzenia problemów, stawiania pytań i budowania teorii naukowych;
- **obiektywność** wypowiedzianych sądów i twierdzeń;
- **ścisłość i jednoznaczność** w formułowaniu przedstawianych sądów i twierdzeń;
- **zgodność wszelkich działań** (procedur) w nauce z uznanymi przez społeczność uczonych metod naukowych;

¹⁵ Por., A. Grobler, *Prawda i racjonalność naukowa*, wyd. Inter Esse, Kraków 1993, s. 8.

¹⁶ Od czerwca 1999 roku w wyniku przyjęcia Deklaracji Bolońskiej w Europie dąży się do stworzenia spójnego systemu kształcenia opartego na porównywalnych: standardach kształcenia, stopniach i tytułach zawodowych i naukowych. Wymaga to między innymi ujednoczenia dziedzin wiedzy ich dyscyplin i specjalności.

¹⁷ T. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Wyd. De Agostini, Warszawa 2003, s. 573-580.

- **wysoka informacyjność języka** używanego w nauce, umożliwiająca porozumiewanie się uczonych i sprawdzanie przekazanych sądów i twierdzeń;
- **zasadność**, logiczne powiązanie oraz pewność sądów i twierdzeń przekazywanych w komunikacji naukowej;
- **stały krytycyzm** wobec wszelkich wypowiedzianych sądów (twierdzeń) oraz postawa ciągłego sprawdzania istniejących już i przekazywanych sądów (twierdzeń);
- **twórczy charakter** wyników działalności umożliwiający wzbogacanie dotychczasowego dorobku nauki¹⁸.

Zastanawiając się nad miejscem sztuki wojennej w nauce zasadnym jest dokonać porównania, czy *sztuka wojenna odpowiada powszechnie uznanym kryteriom nauki?* Współczesny charakter sztuki wojennej w aspekcie nauki rozumianej *funkcjonalnie i statycznie*¹⁹ spełnia wyszczególnione kryteria nauki. Współczesna sztuka wojenna a w niej sztuka operacyjna spełniają wymagania *umiejętności uogólniania, a przede wszystkim dostrzegania problemów i ich naukowego opracowania*. Bardzo ważna jest *obiektywność sądów i twierdzeń*, ponieważ tylko w ich wyniku może powstać system wiedzy zbudowany o kryteria, a nie doktryny. Obiektywność sądów dość powszechnie określa się na podstawie zastosowanych metod rozwiązywania problemu. Należy jednak podkreślić, że o obiektywności sądów nie decydują metody, a badacz je stosujący i jego poczucie odpowiedzialności za wynik poznania naukowego²⁰. Na obiektywność sądów i twierdzeń wpływa poprawność rozumowania naukowego. Oznacza to, że w rozumowaniu niezawodnym z prawdziwych przesłanek powinny wynikać prawdziwe wnioski, natomiast w rozumowaniu uprawdopodobniającym prawdziwość przesłanek nie gwarantuje prawdziwych wniosków, a tylko czyni je bardziej prawdopodobne i bardziej uzasadnione²¹. Dotychczasowa teoria operacji dotyczyła działań wojennych. Współcześnie coraz więcej zadań dla sił zbrojnych będzie sytuowane poniżej progu wojny. Dotychczasowe uwarunkowania operacji dotyczyły głównie zorganizowanego użycia usankcjonowanej przemocy. Cele operacji sytuowane były w celach kampanii. Stanowiły jeden z jej elementów i wywierały wpływ w sposób pośredni na osiągnięcie celu polityki państwa. Prognoza zagrożeń na najbliższe lata wskazuje, że wszelkie rozwiązywanie sporów przy użyciu sił zbrojnych będzie sytuowane poniżej

¹⁸ J. Ratajewski, *Elementy...*, op. cit., s. 13-20.

¹⁹ Pod pojęciem funkcjonalnym nauki rozumiany jest kompleks czynności badawczych i pomocniczych w danej dyscyplinie natomiast aspekt statyczny wyraża kompleks prawd poznanych.

²⁰ Por., K. Szaniawski, *O nauce, rozumowaniu i wartościach*, PWN, Warszawa 1994, s. 8-17.

²¹ Por., M. Omyła, *Zarys logiki*, WSiP, Warszawa 1995, s. 6.

progu wojny. Stąd ze względu na przewidywaną różnorodność operacji nastąpi utrudnienie w uogólnianiu jej cech.

W poszukiwaniu prawdy naukowej istotna jest **obiektywność sądów i twierdzeń**, ponieważ tylko w ich wyniku może powstać system wiedzy zbudowanej o kryteria, a nie doktryny²². Zwłaszcza w sztuce wojennej trudno jest uniknąć wpływów doktryn, które są odzwierciedleniem adekwatnej sytuacji prawnej, ideologicznej, politycznej, ekonomicznej oraz historyczno-geograficznej. Stąd wynika, że sztuka wojenna jest w pewnym stopniu zdeterminowana doktrynami, ponieważ jej przedmiotem zainteresowania jest przygotowanie i użycie sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa. *Czy w związku z taką interpretacją, możemy postawić tezę, że nie występują nauki wojskowe, a w nich sztuka wojenna i sztuka operacyjna, ponieważ skazane są na niski poziom prawdy i racjonalności empirycznej?* Poziom prawdy i racjonalności empirycznej w sztuce operacyjnej wyraża się w proponowaniu rozwiązań, które w każdej dziedzinie mogą być odrzucone ze względu na różne uwarunkowania. Stąd wpływ doktryn nie powinien być postrzegany jako wyznacznik braku naukowości. Doktryny są częścią życia społecznego w danej dziedzinie i ich treści podlegają ocenie w procedurach naukowych w aspekcie wpływu na rzeczywistość. Użyteczność założeń organizowania i prowadzenia operacji jest uwzględniana, natomiast sposób rozwiązania danego problemu jest determinowany doktrynami. Wynika to z zależności sił zbrojnych i sposobu ich użycia od warunków politycznego działania. Siły zbrojne są jednym w wielu instrumentów politycznego oddziaływania, stąd nie mogą być wolne od wpływów doktrynalnych. Nie zaprzecza to jednak naukowemu poszukiwaniu podstaw rozwiązania problemu. Plany użycia sił zbrojnych determinowane są doktryną, ale podstawy ich teoretycznego opracowania posiadają cechy naukowego zbliżania się do prawdy empirycznej. Doktryny powinny być odwzorowaniem sytuacji społecznej, w której nauka powinna wypowiadać swoje empirycznie obiektywne sądy.

W przypadku sztuki wojennej trudno jest zachować cechę **jednoznaczności sądów i twierdzeń**, ponieważ to samo zjawisko postrzegane w różnym czasie, miejscu lub w innym ujęciu może powodować inne skutki. Takie niebezpieczeństwo pojawia się w proponowanym kryterium celu i jego wpływu na wspierany cel polityki państwa. W sztuce wojennej jednoznaczność sądów i twierdzeń może przejawiać się w doktrynach opracowanych na podstawie wniosków z procesu bada, ale należy podkreślić, że jednoznaczność sądów i twierdzeń wyraża się w jasności i poprawności naukowej ich interpretacji. Za podstawę

²² Zob., J. Ratajewski, *Elementy...*, op. cit., s. 15.

powstania sztuki operacyjnej uznano opracowanie jednolitej doktryny w byłym ZSRR, która była wynikiem dyskusji o problemie, jak skutecznie prowadzić zbrojne działania wojenne na początku XX wieku. Poprawność stosowanych procedur naukowych podczas rozwiązywania problemu przybliżyła nas do obiektywnej prawdy, ale jednoznacznie jej nie gwarantuje. Celem nauki jest dostarczenie wiedzy o otaczającej nas adekwatności empirycznej i poznanie praw rządzących badaną dziedziną wiedzy. W sztuce wojennej na przestrzeni dziejów zostały sprecyzowane *prawa wojny i walki zbrojnej*²³, których obiektywność warunkowana jest relatywizmem wobec przyjętych założeń. Oznacza to, że w nauce powinniśmy zadowalać się poznaniem adekwatnej prawdy, a nie obiektywnej, która jest nieosiągalna²⁴. Jeżeli w nauce byłaby możliwa do poznania obiektywna prawda i jej rozpoznawalność, to oznaczałoby to zmierzch poznania.

Nauka wymaga by jej język pojęć był zrozumiały, stąd konieczność wysokiej *informacyjności języka* by podobnie rozumieć problem. Współcześnie tłumaczenia dosłowne wielu pojęć z języków obcych wprowadzają pewien nieład merytoryczny. Jedni mówiąc o *operacji* mają na myśli wszelkie działanie, a inni wskazują, iż jest to poziom działania i myślenia skierowany na oczekiwany efekt w oparciu o bieżącą sytuację. Istotne jest, by w systemie wiedzy i pojęć istniała spójność, wskazująca na dedukcyjne i indukcyjne wyniki nie definiowanych zjawisk. Rozpatrywany system wiedzy wymaga krytycznego podejścia, bo ono warunkuje, iż wiedza i system pojęć ewoluują wraz ze zmianami zachodzącymi we współczesnym świecie. Natomiast cecha mówiąca o twórczym podejściu do rozpatrywanych problemów wskazuje, iż należy poszukiwać innowacyjnych rozwiązań w sztuce wojennej.

Każda dziedzina nauki posiada swój specyficzny system pojęć, który sytuowany jest w układzie nadrzędnym i oddziałuje na aparat pojęciowy w danych specjalnościach naukowych²⁵. W nauce ważne znaczenie posiada język pojęć. Jest on wyznacznikiem danej dziedziny i dyscypliny naukowej lub jest ich kwantyfikatorem. Nauka uściśla język potoczny w formalny, odpowiedni do danej dziedziny i dyscypliny naukowej. Stąd również w sztuce wojennej jako dyscyplinie naukowej i sztuce operacyjnej jej specjalności występuje i jest tworzony język pojęć, zrozumiały w jej sferze zainteresowania. System

²³ Prawa wojny i walki zbrojnej zostały opracowane między innymi w: M. Popow, *Istota praw walki zbrojnej*, Moskwa 1964.; W. Sawkin, *Podstawowe zasady sztuki operacyjnej i taktyki*, MON, Warszawa 1972; L. Mucha, *Prawa wojny i walki zbrojnej*, ASG WP, Warszawa 1978, J. Zieliński, *Teoria walki zbrojnej*, AON, Warszawa 1993; B. Szulc, J. Zieliński, S. Sadowski, *Prawa i reguły walki zbrojnej*, AON, Warszawa 1997.

²⁴ Por. A. Grobler, *Prawda...*, op. cit., s. 85-93.

²⁵ *Nauka jest całością złożoną z wielu niejednorodnych systemów, które są rozmaicie kształtowane i dowolnie nazywane: kierunkami, obszarami, dziedzinami, dyscyplinami, gałęziami, teoriami*. Por., T. Pszczołowski, *Nauka [w:] Encyklopedia*, wyd. PWN S.A., Copyright @ 1997-2006.

pojęć w danej dyscyplinie naukowej posiada swoje uzasadnienie tradycyjne, wskazujące na aspekt historyczny i powiązania z teraźniejszością. Posiada spójność pojęciową dyscypliny naukowej z dziedziną naukową. System pojęć podobnie jak otaczająca nas rzeczywistość ulega ewolucji odpowiednio do przedmiotu, który jest definiowany. Stąd zasadnym jest postrzeganie ewolucji pojęć odpowiednio do zmieniającej się rzeczywistości. Owa adekwatność wskazuje szerszy zakres zainteresowania współczesnej sztuki wojennej, a w niej sztuki operacyjnej.

Sztuka wojenna jak wskazuje jej nazwa dotyczyła wojny, przygotowania państwa, jego sił zbrojnych do niej i jej prowadzenie. Nazwa i przedmiot zainteresowania były spójne do czasu rozdzielenia funkcji wojskowych od politycznych w państwie. Do czasu, gdy w osobie władcy skupione były funkcje polityczne, gospodarcze i wojskowe termin sztuka wojenna dotyczył wojny. Wnioski z analizy pojęcia i jego znaczenia w historii ludzkości wskazują, że od zarania dziejów jego głównym przedmiotem zainteresowania było przygotowanie, szkolenie i używanie sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa. Wynikało to również z definiowania i przypisanych funkcji strategii jako części sztuki wojennej. Współcześnie rozróżnia się strategię bezpieczeństwa państwa oraz wyróżnia się strategię innych globalnych podmiotów działania. Stąd sprecyzowanie pojęcia strategii wojskowej powoduje, że sztuka wojenna dotyczy sfery przygotowania i używania sił zbrojnych oraz bada warunki ich funkcjonowania i prognozuje kierunki ich rozwoju. Współcześnie zakres pojęciowy sztuki wojennej został zawężony do przygotowania i działania sił zbrojnych. Takie zawężenie pojęciowe sztuki wojennej jest zasadne, ponieważ siły zbrojne są jednym z wielu instrumentów polityki państwa przeznaczone do zapewnienia bezpieczeństwa i suwerenności. Stąd ich działalność nie może obejmować całej sfery organizacyjnej państwa, a tylko sił zbrojnych i ich metod działania. Pomimo zmian w treściach pojęć i zawężeniu funkcji sztuki wojennej należy podkreślić, że zawsze jej przedmiotem zainteresowania były siły zbrojne, ich rozwój i metody ich używania. Stąd wydaje się zasadnym, by sztuka wojenna nadal była częścią nauk wojskowych, ponieważ jej przedmiot działania (siły zbrojne) w swej naturze nie uległ zmianie, natomiast ewolucji ulegają metody ich używania, stosowane środki i środowisko działania. Pomimo różnych propozycji dotyczących klasyfikacji i postrzegania sztuki wojennej zasadnym jest postrzegać ją jako dziedzinę wiedzy i umiejętności posiadającej i spełniającej kryteria nauki. **Sztuka wojenna jest dziedziną wiedzy i umiejętności praktycznego użycia sił zbrojnych stosowaną do wspierania funkcji państwa w zakresie kształtowania bezpieczeństwa środkami militarnymi oraz metodami odpowiednimi do osiąganego celu. Doty-**

czy twórczego zastosowania potencjału sił zbrojnych. Jej integralną częścią jest: strategia wojskowa, sztuka operacyjna i taktyka. Przedmiotem zainteresowania jest prognozowanie i planowanie rozwoju sił zbrojnych oraz ich użycie w okresie pokoju, kryzysu i wojny. Pojęcie sztuki wojennej zawiera w sobie naukę jako zadanie dotyczące wypracowania teorii używania sił zbrojnych natomiast sfera umiejętności sprowadza się do praktycznego wykorzystania założeń teoretycznych. Stąd będą zawsze występowały w tej materii kontrowersje. Ponieważ nauka nie zajmuje się zastosowaniem praktycznym teorii, a ich tworzeniem. Natomiast sztuka jest sferą praktycznego stosowania danych założeń.

Sztuka wojenna, a w niej sztuka operacyjna odpowiadają wszystkim uwarunkowaniom wyszczególnionych aspektów rozwoju nauki. Posiadają aspekt: historyczno-geograficzny, statyczny, dynamiczny, treściowy, metodologiczny, strukturalny, językowy, aksjologiczny, systemowy, psychologiczny, socjologiczny, organizacyjny, prawny, ideologiczny, polityczny, ekonomiczny. Sztuka wojenna i sztuka operacyjna podobnie jak wszystkie inne dyscypliny naukowe i specjalności są: obiektywne, deterministyczne, generalizujące, intersubiektywne, logiczne, otwarte i dopuszczające zmiany oraz są sprawdzalne²⁶. Nie należy sprawdzalności traktować jak doświadczenia prowadzonego do potwierdzenia teorii, ale jako rzeczywiste działanie w zakresie kształtowania bezpieczeństwa oparte na naukowej teorii rozwiązania problemu. Obiektywność nauk wojskowych wyraża się w poznawaniu przedmiotu badań jako bytu istniejącego niezależnie od poznającego podmiotu. Obiektywność wyraża się również w tym, że badania powinny być organizowane i prowadzone w sposób wolny od uprzedzeń.

Zasadnym jest zastanowić się, czy tak postrzegany obiektywizm w nauce jest możliwy i co jest jego gwarantem? Na straży obiektywizmu stoją procedury i metody badawcze, ale przede wszystkim jest to obiektywizm badacza, który poprzez swą świadomość naukową powinien dążyć do obiektywizmu. Stąd od naukowca wymagana jest rzetelność w prezentowanych wynikach badań i owa rzetelność jest świadectwem jego wiarygodności naukowej. Determinizm wyraża się w przekonaniu, że wszelkie zjawiska jakie badają nauki wojskowe są wyznaczane przez ogół warunków, które je kształtują. Stąd pomimo badania szczegółowego tylko pewnego kontekstu przedmiotu, to jednak wnioski powinny być odnoszone do układu w którym szczegółowy przedmiot badań się znajduje. Wymaga to między innymi stosowania abstrahowania i analizy systemowej w procesie badań. Również sztuka wojenna jako specjalność nauk wojskowych znajduje swoje odzwiercie-

²⁶ Por., J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, wyd. „Śląsk”, Katowice 2005, s. 12-14.

dlenie w powyższych założeniach, a w niej jedna z jej specjalności - sztuka operacyjna (rys. 3.1.1).

Rys.3.1.1. Sztuka wojenna i jej specjalności w naukach wojskowych

Badany jest przedmiot sztuki operacyjnej, ale wnioski dotyczą nie tylko sztuki operacyjnej, a w szerszym kontekście sztuki wojennej. **Ponieważ przedmiot badań sztuki operacyjnej jest jednym z elementów przedmiotu badań sztuki wojennej, stąd również wymagana jest współzależność wniosków.** *Nauki wojskowe – zbiór dyscyplin (specjalności) naukowych badających istotę walki zbrojnej i jej rolę w rozstrzyganiu sporów między państwami (koalicjami państw), procesy tworzenia potencjału wojskowego i jego wykorzystania w okresie pokoju, kryzysu i wojny*²⁷. Zawężenie nauk wojskowych tylko do dyscyplin badających użycie sił zbrojnych wskazuje na obszar badań sztuki wojennej, a przecież użycie i rozwój sił zbrojnych nie warunkuje tylko sztuka wojenna, ale również inne dyscypliny naukowe znajdujące się funkcjonalnie w innych obszarach wiedzy. Stąd sztuka wojenna jest interdyscyplinarna ponieważ do rozwiązywania swych problemów korzysta z innych obszarów wiedzy.

Nauki wojskowe podobnie jak i inne generalizują zjawiska, fakty na podstawie uogólnienia przesłanek i wniosków. W sztuce wojennej jeden konflikt nie może być traktowany jako przyczynek do rewolucyjnych zmian w teorii prowadzenia walki zbrojnej. Ale uogólnienia z kilku powtarzających się przedmiotów badań i powtarzające się wnioski

²⁷ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 2002.

mogą i powinny stanowić podstawę do zmian w sztuce wojennej. Na podstawie operacji w Iraku i Afganistanie nie można uogólniać kształtu operacji, ale można wnioskować, że w podobnych operacjach może nastąpić zbliżone działanie lub, że na podstawie podobnych metod działania nastąpi ich rozwój. W rozwoju sztuki wojennej nie można przyjąć wartości czynników wpływających na jej rozwój jako stałe, ponieważ występuje zbyt wiele zmiennych, które wpływają na jej ewolucje. Stąd następuje generalizacja praw wojny, walki zbrojnej i zasad sztuki wojennej, co do ich ogólnej nazwy, ale ich treść wewnętrzna ulega zmianie, adekwatnie do warunków do których się odnoszą. Generalizacja praw rządzących danymi zjawiskami, czy procesami wymagana jest do określenia kierunku rozwoju, a nie rzeczywistego rozwiązania lub praktycznego działania. Stąd nie należy żądać w naukach teoretycznych praktycznych rozwiązań, ponieważ są one niekiedy niemożliwe, lub mogą być zastosowane tylko w jednostkowych sytuacjach. Intersubiektywizm nauki wyraża się tym, że każdy postrzegający podmiot widzi podobne wnioski. Oznacza to, że wnioski zostały skonstruowane przez badacza na podstawie określonych procedur i metod ich osiągania, a nie w odniesieniu do doznań osobistych. Logiczność nauki wojskowej, a w tym sztuki wojennej a w niej sztuki operacyjnej wyraża się w konstrukcji i wewnętrznej spójności przedmiotu badań. Występują związki i zależności pomiędzy działami sztuki wojennej, wzajemnie się warunkują, a rozwój jednej z nich wpływa na inną. Nie jest możliwy rozwój taktyki bez rozwoju strategii wojskowej i sztuki operacyjnej lub strategii bez rozwoju sztuki operacyjnej lub taktyki. Poszczególne działy wiedzy uzupełniają się i warunkują wzajemny rozwój. Logiczność nauki powinna być wolna od irracjonalnych rozwiązań. Sztuka wojenna i sztuka operacyjna nie stanowią zbioru dogmatów i podlegają permanentnej ewolucji. **Sztuka wojenna stanowi pewien zbiór tez, które są prawdziwe w określonych warunkach, ale zmiana warunków powoduje, że treści tez muszą ulec zmianie.** Stąd sztuka wojenna i jej najmłodszy dział sztuka operacyjna są otwarte na ewolucje i wszelkie zmiany. Sztuka operacyjna ulega ciągłej modyfikacji ze względu na zmiany w przedmiocie badań i warunkach ich prowadzenia oraz funkcjonowania przedmiotu. Sprawdzalność założeń sztuki wojennej i sztuki operacyjnej nie polega na wywołaniu konfliktu, by sprawdzić zasadność danej koncepcji, a na sprawdzalności jednostronnego działania narzędzi oraz warunków zastosowania danych rozwiązań w praktycznym działaniu. Nie jest intencją naukowca wojskowego opracowanie koncepcji wojny lub innego konfliktu i dążenie do wprowadzenia jego założeń w sferę praktyczną. W warunkach laboratoryjnych mogą być sprawdzane pewne właściwości środków walki lub innych przedmiotów. Natomiast należy jednoznacznie podkreślić, że nikt nie wszczyna konfliktu do sprawdzenia

efektów danej koncepcji. Konflikt jest zjawiskiem społecznym i powstaje w określonych sytuacjach rozwoju społecznego. Natomiast nauka wojskowa rozwija się do wspierania zamierzeń politycznych państwa. W przypadku zaistnienia sytuacji konfliktogennej wyniki nauki mogą być zastosowane do osiągnięcia pozytywnych rozwiązań na danym poziomie.

W sztuce wojennej sytuowana jest sztuka operacyjna, która jest głównym przedmiotem rozważań. Jako dyscyplina naukowa została zdefiniowana w latach 20. XX wieku przez teoretyków radzieckiej sztuki wojennej. Sztuka operacyjna to teoria i praktyka używania zgrupowań zadaniowych sił zbrojnych na cel operacji. Podstawowym przedmiotem badań jest operacja, jako forma organizacyjna używania zgrupowań zadaniowych do wspierania zamierzeń polityki państwa. Przedmiotem szczegółowym badań jest użycie zgrupowań zadaniowych na cele pośrednie w operacji w różnym środowisku ich osiągania. Wskazuje to na związek sztuki wojennej, a w niej sztuki operacyjnej z bezpieczeństwem państwa w tych obszarach zainteresowania, w których używane są siły zbrojne. Poszukiwanie relacji w teorii sztuki operacyjnej pomiędzy przeszłością, teraźniejszością i przyszłością wymaga poczynienia założeń diagnostycznych i prognostycznych w formie hipotez, że współczesna sztuka operacyjna jest kategorią dotyczącą teorii używania zgrupowań zadaniowych w operacji. Jest dziedziną wiedzy i umiejętnością, badającą praktykę prowadzenia operacji i prognozowania kierunków jej rozwoju, przy założeniu, że współcześnie i w najbliższej przyszłości cechą wszystkich operacji będzie połączość działań. Sztuka operacyjna jest najmłodszym działem sztuki wojennej, ale właśnie w jej wnętrzu zachodzą największe zmiany. Zmiany w sztuce operacyjnej są pochodną cech współczesnej sztuki wojennej, którą determinują cechy współczesnych konfliktów.

Zakwalifikowanie danej dziedziny wiedzy i praktycznego działania do nauki powszechnie uznaje się za zasadne, jeżeli istnieje podmiot i przedmiot badań, metody prowadzenia badań oraz dana dziedzina posiada swój specyficzny język pojęć²⁸. Podmiotem we wszystkich badaniach naukowych jest człowiek. Bez podmiotu nie może zaistnieć proces badań, pomimo fizycznego istnienia przedmiotu badań naukowych. Kadra naukowa jest wyznacznikiem naukowości danej dziedziny i dyscypliny naukowej. Jeżeli zasoby danej wiedzy są rozbudowywane przez kadre naukowe dla potrzeb społecznych, a nie tylko badawczych, to można postawić tezę, że następuje rozwój danej dyscypliny naukowej. W zakresie sztuki operacyjnej wyznacznikiem naukowości jest kadra naukowa i naukowo-dydaktyczna oraz praktycy i pasjonaci dążący do poszerzenia zasobów wiedzy w tym

²⁸ Por., R. Kulczycki, *Bezpieczeństwo dziedzina nauki i dydaktyki*, <http://www.cs.strazgraniczna.pl/biul/biul127/> z dnia 15.05.2007.

przedmiocie. Istnienie instytucji naukowych skupiających potencjał naukowy pozwala rozwijać daną dziedzinę i dyscyplinę naukową. Stąd człowiek jako podmiot sprawczy wszelkiej działalności jest niezbędny do jej rozwoju. Specjalność naukowa w sztuce operacyjnej pozwala naukowo postrzegać założenia używania sił zbrojnych w operacjach do wspierania zamierzeń politycznych państwa.

Biorąc pod uwagę uwarunkowania rozważanych problemów należy odnieść się do przedmiotu badań sztuki wojennej, którego integralną częścią jest przedmiot badań sztuki operacyjnej. Przedmiot badań sztuki wojennej możemy zaobserwować zmysłami i umysłem. Zmysłowe postrzeganie sztuki wojennej zobrazowane jest w siłach zbrojnych przeciwnych stron, których skład, przeznaczenie i możliwości bojowe możemy zdefiniować na podstawie obserwacji lub założeń politycznych, gospodarczych lub militarnych danego państwa. Materialnym przedmiotem badań sztuki wojennej jest środowisko prowadzenia działań przez siły zbrojne oraz środki walki zbrojnej. Materialny przedmiot sztuki wojennej jest opisywany od najdawniejszych czasów. Współcześnie analiza materialnego przedmiotu badań sztuki wojennej dostarcza wniosków dotyczących kierunków zmian w sztuce wojennej oraz jest podstawą do prowadzenia badań abstrakcyjnego przedmiotu badań sztuki wojennej. Abstrakcyjny przedmiot postrzegany jest umysłem i do jego właściwej interpretacji niezbędny jest system pojęć. Niematerialny przedmiot badań wyraża się w relacjach wewnętrznych, zewnętrznych i ogólnych występujących pomiędzy podmiotem i przedmiotem działania, środowiskiem oraz dysponowanymi środkami. Współczesny przedmiot badań sztuki wojennej wykracza poza walkę zbrojną, obejmuje sferę bezpieczeństwa, we wszelkich jej przejawach, gdzie używane są siły zbrojne do wspierania zamierzeń polityki bezpieczeństwa państwa. Stąd przedmiotu badań sztuki wojennej nie jest celowe sprowadzanie tylko do walki zbrojnej, ale również do działania sił zbrojnych w sytuacjach i warunkach wspierania celu polityki bezpieczeństwa państwa. Współczesność dostarcza dowodów, iż coraz większa sfera zadań dla sił zbrojnych nie wymaga działania metodami walki zbrojnej. Stąd celowo jest używać pojęć związanych z działaniem, w którego zakresie mogą znajdować się zadania pokojowe, reagowania kryzysowego oraz wojenne wymagające walki zbrojnej. W grupie zadań pokojowych i kryzysowych występują metody działania narzędziami walki zbrojnej, ale nie muszą być używane jej metody. Wnioski z analizy przedmiotu badań sztuki wojennej są podstawą do budowania jej teorii. Stąd wymagane jest by przedmiot badań odzwierciedlał rzeczywistość i uwzględniał hipotetyczną przyszłość.

W naukach wojskowych prowadzone są badania metodami nauk formalnych i empirycznych. W naukach formalnych podstawowym podejściem do rozwiązania problemu jest dedukcja, która w przypadku operacji militarnych również posiada swoje zastosowanie. Natomiast w naukach empirycznych podstawowym podejściem do rozwiązania problemu jest indukcja. Oba podejścia naukowe znajdują zastosowanie w przypadku operacji ze względu na złożony przedmiot badań. W teorii operacji ze względu na specyfikę przedmiotu badań istotnym jest posługiwanie się zrozumiałym aparatem pojęciowym. Operacja postrzegana jest jako forma organizacyjna, w której osiągane są cele militarne w konflikcie, poprzez co stała się samodzielną kategorią wspierającą zamierzenia polityczne państwa. Stąd **operacja to skoordynowane czasowo i przestrzennie działania wydzielonych zgrupowań sił zbrojnych, prowadzone z zamiarem osiągnięcia celu strategicznego**. Współczesne operacje prowadzone są środkami walki zbrojnej, ale cele w nich nie zawsze są osiągane jej metodami. Stąd pomimo postrzegania operacji jako całości i samodzielnej kategorii zasadnie jest dostrzeganie jej celów szczegółowych wynikających z sytuacji strategiczno-operacyjnej. Współcześnie wymagane jest rozwijanie teorii operacji w aspekcie jej ogólnych założeń wspierających zamierzenia polityczne państwa. Znaczenie operacji jako samodzielnej kategorii nabrało szczególnego znaczenia na początku XXI wieku. Zwłaszcza w aspekcie operacji reagowania kryzysowego i pokojowych, których zadaniem jest wspieranie funkcji państwa w kształtowaniu: światowego, regionalnego i narodowego bezpieczeństwa. Ogólność założeń współczesnych operacji, a jednocześnie ich szeroki zakres zadań od wojennych do pokojowych powoduje, że żadna z nich nie może posiadać w swych założeniach tylko doktrynalnych ustaleń. Wymaga to krytycznego podejścia do każdego zaproponowanego i sprawdzonego rozwiązania.

Od zarania dziejów sztuce wojennej można przypisać trzy podstawowe funkcje przedmiotowe: **praktyczną, teoretyczną i dydaktyczną** (rys. 3.1.2)²⁹. W sztuce wojennej podobnie jak w innych stosowanych dyscyplinach nauki zasadnym jest wyszczególnianie ogólnych ich funkcji przedmiotowych. Wynika to z zakresu zainteresowania i rozwoju danej dyscypliny. Odrzucając wszelkie dywagacje, co było pierwsze praktyka czy teoria, należy podkreślić, że są to funkcje wzajemnie się uzupełniające i stanowiące dla siebie wzajemnie siłę rozwojową. Praktyka wymaga jej opisanie i stworzenia teorii, która w aspekcie następnego działania rozwija zakres praktycznego działania. Natomiast rozwój teorii i zapotrzebowanie społeczne na jej praktykę powoduje, że wymagana jest funkcja

²⁹ Por., J. Zieliński, *Zarys teorii sztuki operacyjnej Wojsk Lądowych RP*, Adam Marszałek, Toruń 1998.

dydaktyczna przygotowująca podmiot według założeń teoretycznych do sprawnego działania.

Rys. 3.1.2. Funkcje przedmiotowe sztuki wojennej

W aspekcie sztuki wojennej zasadnym jest uznać jako pierwotną funkcję praktyczną, która jest bodźcem do rozwoju funkcji teoretycznej. Jeżeli istnieje praktyka i teoria, to należy wnioskować, że istnieje społeczna potrzeba rozwoju danej specjalności. Stąd zasadnym jest wyszczególnienie funkcji dydaktycznej pozwalającej rozwijać zainteresowania, wiedzę i umiejętności w danej dziedzinie. Wyznacznikiem rozwoju danej dziedziny nauki jest jej aspekt dydaktyczny. Jeżeli rozwijana jest teoria i praktyka działania w danej sferze zainteresowania, to o jej rozwoju nie świadczy poziom wiedzy, a społeczne zainteresowanie. **Recepcja wiedzy w społeczeństwie świadczy o ewolucji w kierunku rozwoju danej dziedziny, a nie jej zaniku.** Sztuka wojenna jako dziedzina wiedzy o organizowaniu i używaniu sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa wyraża się w treściach teorii strategii wojskowej, sztuki operacyjnej oraz taktyki. Natomiast jako dziedzina umiejętności i praktycznego działania ze względu na kryterium celu w aspekcie wspierania zamierzeń państwa wyraża się w poziomach działania strategicznego, operacyjnego i taktycznego. Na każdym z wyszczególnionych poziomów spełniane są inne funkcje i zadania. Zadaniem poziomu strategicznego jest transformacja celów politycznych w cele militarne oraz stwarzanie warunków do rozwoju i funkcjonowania sił zbrojnych. Zadaniem poziomu operacyjnego jest opracowanie celu militarne w plan operacji oraz koordynowanie używania sił i środków na osiągnięcie jej celu. Natomiast zadaniem poziomu taktycznego jest opracowanie celów częściowych operacji w zadania dla bezpośrednich wykonawców i ich realizacja. Na poziomie taktycznym występuje duża rozpiętość skali działania, gdzie współcześnie trudno jest jednoznacznie rozdzielić funkcje taktyczne dowództwa danego komponentu od zadań taktycznych pododdziałów, oddziałów i związków taktycznych.

Wyszczególnione funkcje przedmiotowe dotyczące sztuki wojennej poprzez analogie w takim samym układzie metodycznym odnoszą się do strategii wojskowej, sztuki operacyjnej i taktyki jako specjalności naukowych sztuki wojennej. W każdej z wyszczególnionych funkcji przedmiotowych sytuowane są funkcje szczegółowe pozwalające poprzez ich cechy szczegółowe sklasyfikować poszczególne działy sztuki wojennej.

3.2. Funkcja praktyczna sztuki operacyjnej

Funkcja praktyczna sztuki operacyjnej powstała w wyniku zdobywania doświadczenia przez dowódców w organizowaniu i prowadzeniu operacji. W systemie wiedzy o danym przedmiocie lub zjawisku doświadczenie wynikające z praktycznego działania posiada duże znaczenie, jednak należy posiadać świadomość, że doświadczenie rozwijane bez krytycznego oglądu rzeczy nie prowadzi do jego rozwoju, a do degradacji. Stąd wymagane jest krytyczne podejście do wiedzy uzyskanej w drodze osobistych doświadczeń wynikających z działania. Początków funkcji praktycznej sztuki operacyjnej należy poszukiwać w okresie powstawania operacji pomimo to, że wówczas w systemie wiedzy nie postrzegano teorii operacji. Funkcja praktyczna sztuki operacyjnej o organizowaniu i prowadzeniu operacji posiadała charakter typowo utylitarny. Bez znajomości podstaw prakseologii jako nauki funkcja praktyczna powstawała w wyniku zapotrzebowania społecznego z pola walki. Funkcja praktyczna wyrażała się w umiejętności zaplanowania i wykonania manewru w czasie i przestrzeni, tak by określona siła znalazła się w określonym miejscu i czasie. Pierwotnie funkcję praktyczną realizował dowódca wszystkich sił znajdujących się na danym teatrze działań wojennych. Istota polegała na zaplanowaniu manewru i postawieniu zadań jego wykonawcom. Podstawą planowania działania wojsk na danym teatrze były wiadomości z rozpoznania przeciwnika, znajomość terenu i cel, który zamierzano osiągnąć, a przede wszystkim był to tzw. geniusz wodza wynikający z intuicji i jego wcześniejszego doświadczenia. Funkcja praktyczna sztuki operacyjnej przejawiała się w zastosowaniu teorii do opracowania planu operacji i jej przeprowadzenia. Stąd funkcja praktyczna nie tylko była pewnego rodzaju odzwierciedleniem ówczesnej sztuki wojennej, ale w swych innowacyjnych rozwiązaniach dostarczała teorii przedmiotu jej szczegółowych badań. Zaplanowanie operacji i jej prowadzenie posiada swoją genezę w funkcjonowaniu sztabów wojskowych i spełnianych przez nie funkcji planowania i dowodzenia operacyjnego.

Rozwój struktur organizacyjnych i zwiększający się obszar działania wymagał zorganizowania organu, który byłby w stanie wspomagać podejmowanie decyzji przez dowódcę. W istocie trudno jest określić lub jest to prawie niemożliwe, kiedy i gdzie powstał sztab, który spełniałby funkcje operacyjne w imieniu dowódcy. Nie ulega wątpliwości, że sferą która zawsze wymagała dużej organizacji była logistyka, stąd pierwsze organy sztabowe nie zajmowały się operacją, a aprowizacją wojsk. Już w starożytności rozpoczęto organizowanie sztabów, ale nie spełniały one funkcji operacyjnego dowodzenia, ponieważ to było domeną władcy i on nie dzielił się z nikim swymi uprawnieniami. W składzie organu doradczego władcy i wodza znajdowali się specjaliści od administracji, logistyki, inżynierii wojskowej oraz rozpoznania. Aleksandr Wielki do kierowania ogromną armią posiadał oficerów, do których były przypisane kompetencje administracyjno-organizacyjne, zaopatrzenia, inżynierii, artylerii, żandarmerii, łączności, rozpoznania oraz duża liczba łączników³⁰. Rozwój instytucji i procedur opracowania decyzji dowódcy w różnych okresach historycznych i różnych armiach posiadał różne znaczenie. W zależności od wielkości armii, obszaru działania i skali trudności występowała różna liczba oficerów, która wspierała decyzje dowódcy. Należy podkreślić, że dowódcy wiele uprawnień i kompetencji przekazywali podwładnym z wyjątkiem kompetencji operacyjnych planowania i dowodzenia.

Rozwój instytucji wspierających organizowanie i prowadzenie walki zbrojnej związany był z powstawaniem zawodowych formacji wojskowych. Wojska najemne zajmowały się zawodowo prowadzeniem wojny i dążyły do efektywnego osiągnięcia celu. Wymagało to stworzenia namiastki sztabu, który wspierałby dowódcę w planowaniu, organizowaniu i prowadzeniu działań. W strukturach sztabu lancknechtów znajdowali się: sierżant-major odpowiadający za administrację, szkolenie wojsk oraz sporządzanie rozkazów; oraz kwatermistrz do którego zadań należało zakwaterowanie, wyżywienie i rozpoznanie³¹. Największe podwaliny pod budowę sztabu wojskowego położył Gustaw Adolf. W skład sztabu pułku szwedzkiego wchodził pułkownik, podpułkownik, major, główny kwatermistrz, dwóch kapelanów, dwóch sędziów wojskowych, czterech lekarzy, czterech szefów żandarmerii i ich pomocnicy oraz pisarz³². Z punktu operacyjnego znaczenie posiada organizacja sztabu naczelnego dowódcy. Skład sztabu głównego Gustawa Adolfa był podobny co do zasadniczych funkcji jak w pułku poszerzony o dowódców rodzajów wojsk

³⁰ Por., J. D. Hittle, *Sztab wojskowy. Zarys historii*, MON, Warszawa 1961, s. 35.

³¹ Por., *tamże*, s. 42.

³² Por., *tamże*, s. 48.

i szefa wywiadu. W ówczesnych sztabach nie wyodrębniano funkcji operacyjnych, które nadal przypisane były bezpośrednio do dowódcy. W armii francuskiej wyszczególniano funkcje operacyjne, które sprawował szef sztabu i jego zastępca do spraw operacyjnych, ale organizacją marszów, postojów, transportu i zaopatrzenia należała do odpowiednika kwatermistrza w innych armiach europejskich. Można wnioskować, że organizacją wykonania manewru, który wówczas był istotą operacji zajmował się kwatermistrz, ale wykonaniem rozkazów zastępca szefa sztabu do spraw operacyjnych. Praktyczny wymiar sztuki operacyjnej sprowadzał się do zaplanowania i wykonania manewru, tak by przeciwnika postawić w niekorzystnym położeniu. Wymagało to znajomości sztuki wojennej, doświadczenia, znajomości geografii teatru działań oraz dużych umiejętności organizacyjnych, by zaplanować i wykonać manewr.

Rozwój liczebny armii w państwach europejskich i przejście na system armii narodowych spowodował, że zaczęto powoływać do kierowania ich działalnością w okresie pokoju i wojny różne instytucje. W pruskiej armii za czasów Fryderyka Wielkiego zostało powołane do życia „Najwyższe Kolegium Wojenne”, które kierowało „Generalną Adiutanturą” oraz „Kwatermistrzowskim Sztabem Generalnym”. Zmiany w pruskiej armii zaczęły rozwijać się pod wpływem wojny amerykańskiej, rewolucji francuskiej oraz przeobrażeń społecznych w Europie. Kwatermistrzowski Sztab Generalny stał się ośrodkiem planowania operacyjnego i kształtowaniem myślenia operacyjnego³³. Jego rozwój dał podstawy do rozwoju europejskiej myśli wojskowej XIX wieku. Podstawy merytoryczne co do funkcji i zadań nowoczesnego sztabu wojskowego opracował *Scharnhorsti Massenbach*. Sztab generalny stał się organem planującym i doradzającym, a za sprawą *Moltkego* decydującym o miejscu i czasie użycia wojsk. Realizowana była idea planowania operacyjnego oparta na studiach terenowych, gospodarczych i rozpoznaniu możliwości potencjalnego przeciwnika. Istotą planowania operacyjnego było sporządzenie planu, którego treścią nie były bitwy, a przygotowanie państwa i armii do wojny. Massenbach domagał się opracowania planów operacyjnych, by na podstawie ocen i hipotez przygotowywać państwo i armię do przyszłej wojny. Pod wpływem memoriału Massenbacha, Fryderyk III w 1803 roku zalecił reorganizację Głównego Kwatermistrzostwa. Pierwszym szefem sztabu został *Geusau*³⁴, a sztab wówczas liczył 21 oficerów w tym trzech generałów. Planowanie operacyjne oparte było na ocenie czynników geopolitycznych, gospodarczych, geograficznych i

³³ Zob., A. Czupryński, *Myślenie operacyjne ...*, s. 59-89.

³⁴ Anton Ferdinand Reichsritter von Geusau (1746-1811).

militarnych potencjalnego przeciwnika oraz sił własnych. Pomimo propagowania idei funkcji sztabów dowódcy armii nie potrafili wykorzystywać wiedzy i umiejętności oficerów sztabu do planowania operacyjnego użycia wojsk. Podczas kampanii Napoleona w 1806 roku Scharnhorst został przydzielony do armii księcia *Braunschweiga* na stanowisko szefa sztabu, która w bitwie pod Jeną i Auerstedt została pokonana. Książę Braunschweig nie wiedział, jak wykorzystać zdolności szefa sztabu i wysłał go na rozpoznanie³⁵. Podobnie postępowali z oficerami sztabu dowódcy pozostałych armii pruskich. W ich przekonaniu myśl operacyjna wynikała z geniuszu dowódcy.

Następnym szefem sztabu był *Müffling*³⁶ i w tym okresie sztab stał się źródłem rozwoju nowoczesnej myśli wojskowej. W wydanej instrukcji w 1828 roku Müffling określił ogólne struktury i funkcje wszystkich sztabów i każdy niemiecki związek operacyjny posiadał taką samą organizację sztabu z określonymi kompetencjami³⁷. W 1857 roku stanowisko szefa Sztabu Generalnego objął Moltke, a sztab wówczas liczył 64 oficerów i podlegał ministrowi wojny. Moltke domagał się utworzenia w sztabie generalnym specjalnego oddziału, w którym znajdowałiby się naukowcy, historycy, statyści, topografowie. Jego pomysł został wcielony w życie w 1862 roku.

W 1864 roku wybuchła wojna duńsko-pruska i według planu sztabu generalnego należało obejść lewe skrzydło armii duńskiej w Denwerk w Szlezwiku, by odciąć jej drogę odwrotu, przyprzeć ją do morza, otoczyć i zniszczyć³⁸. Jednak wszelkie decyzje związane z prowadzeniem wojny, zapadały faktycznie poza sztabem generalnym. Wynikało to z obowiązującego systemu, oraz przekonania starszych dowódców, że sztab jest zbędny. Na dowódcę armii pruskiej został wyznaczony feldmarszałek *Wrangel*³⁹, a jego szefem sztabu został Falckenstein⁴⁰. Wszelkie decyzje od króla przechodziły do naczelnego dowódcy poprzez ministerstwo wojny z pominięciem sztabu generalnego. Moltke próbował doradzać dowódcy armii, ale bez większego skutku. Po usunięciu ze stanowiska szefa sztabu armii Falckensteina, tymczasowo objął je Moltke. Natomiast, gdy dowództwo nad armią objął książę Fryderyk Karol, całkowite planowanie działań znalazło się w kompetencjach Moltkego. Moltke planuje i przemieszcza oddziały pruskie na wyspę Alson i zajmuje zwycięsko całą Jutlandię. Zwycięstwo w Danii zwróciło uwagę króla na szefa sztabu general-

³⁵ Zob., W. Görlitz, *Niemiecki sztab generalny. Historia...*, op., cit., s.39.

³⁶ Friedrich Carl Ferdinand Freiherr von Müffling (1775 - 1851)

³⁷ Por., J.D. Hittle, *Sztab wojskowy. Zarys historii*, MON, Warszawa 1961, s. 73.

³⁸ W. Görlitz, *Niemiecki sztab generalny. Historia ...*, op., cit., s.104.

³⁹ Friedricha von Wrangla (1784-1877).

⁴⁰ Eduard Vogel von Falckenstein (1793-1885).

nego, co spowodowało, iż zaczęto go zapraszać na posiedzenia rady ministrów w sprawach wojennych. Właściwa rola sztabu jako organu planującego i kierującego działaniami wojennymi uwidoczniła się w wojnie austriacko-pruskiej 1866 roku. Działania wojenne zostały rozpoczęte według planu operacyjnego opracowanego przez sztab Moltkego. Należy podkreślić, że sztaby poszczególnych armii wówczas nie prowadziły planowania operacyjnego, a taktyczne wyrażane w opracowaniu planu działania. Funkcja praktyczna ówczesnej sztuki wojennej znajdowała zastosowanie w planie operacji.

Potrzeba reorganizacji sztabów wojskowych została zapoczątkowana w wyniku wniosków z wojny japońsko-rosyjskiej 1904-1905. W trakcie wojny utworzono armię, która ze względu na teatr działań była związkiem operacyjnym. *Kuropatkin*⁴¹ posiadał mylne przeświadczenie o funkcji dowodzenia operacyjnego, które sprowadzało się do zaplanowania koncentracji i postawienia im rozkazów do działania na liniach operacyjnych⁴². Plany bitwy pod Laojan oraz rozkaz do jej stoczenia Kuropatkin opracował sam przy pomocy jednego pułkownika pomimo, że posiadał sztab armii⁴³. Świadczy to o mylnym rozumieniu funkcji sztabu w procesie planowania i dowodzenia operacyjnego. Po klęsce pod Laojan Kuropatkin na zwoływanych naradach żądał od oficerów propozycji do planowania kolejnych działań, ale nadmiar tych propozycji powoduje, że trudno jest dokonać wyboru idei działania. Przeświadczenie o nadaniu tylko kierunku działania podległym korpusom nie wyklucza jednoznacznie dowodzenia, które występowało w trakcie bitwy pod Mukden, ale jego skutki przyczyniły się do zaprzepaszczenia idei dobrego planu i wykazały brak woli i przekonania Kuropatkina do własnej myśli operacyjnej. Podobny styl dowodzenia w armii rosyjskiej można zaobserwować na początku pierwszej wojny światowej.

W zakresie planowania i dowodzenia operacyjnego nie wszyscy dowódcy do końca XIX wieku rozumieją funkcje operacyjne sztabu. Dopiero rozmach rzeczowy, przestrzenny i czasowy operacji w okresie pierwszej wojny światowej uzmysłowił dowódcom armii zakres zadań i w sposób właściwy zaczęła wykształcać się funkcja operacyjna sztabu, jako organu planującego, koordynującego i dowodzącego w operacji.

Dynamiczny rozwój sztabów frontów, armii i korpusów następuje w okresie drugiej wojny światowej i po jej zakończeniu. Zakres planowania działań oraz zakres używanych środków powoduje, że proces planowania nie może znajdować się w kompetencjach jed-

⁴¹ Aleksy Mikołajewicz Kuropatkin (1848-1925).

⁴² Por., S Feret, *Zarys wojen i sztuki wojennej* ..., s. 105.

⁴³ Por., J.D. Hittle, *op. cit.*, s. 226.

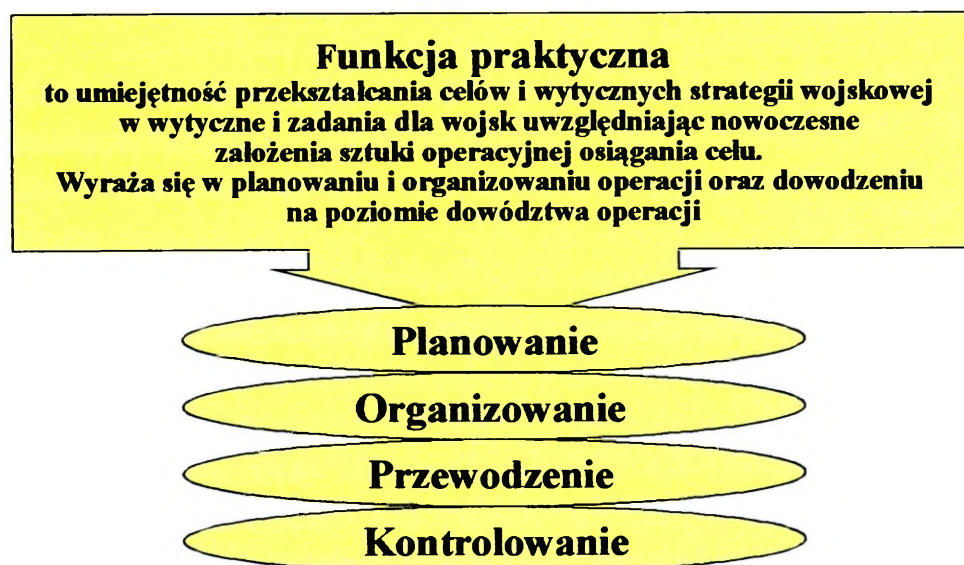
nego człowieka. Po zdefiniowaniu sztuki operacyjnej wykształciła się w sposób świadomy jej funkcja praktyczna. Wypracowana teoria planowania i dowodzenia operacyjnego znajdowała zastosowanie z różnym powodzeniem w planowaniu i dowodzeniu w operacji. Istota funkcji praktycznej sztuki operacyjnej wyraża się w zastosowaniu założeń teoretycznych w rzeczywistych planach działania. W funkcji praktycznej sztuki operacyjnej następuje egzemplifikacja wiedzy w planach i działaniach zgrupowań zadaniowych w operacji. Nie zawsze nowoczesne teorie znajdują zastosowanie w praktyce, ale nie oznacza to, że możemy pozbawić ich cech nauki. Zastosowanie wiedzy o użyciu siły w ramach operacji może posiadać znamiona nowoczesności, ale również może być przejawem powrotu do tradycyjnych rozwiązań. Przykładem jest operacja Izraela przeciw Hezbollahowi w 2006 roku, w której zastosowano precyzję i nowoczesne środki walki do zniszczenia przeciwnika oraz infrastruktury. Nie wykorzystano precyzji do zniszczenia ośrodków władzy wrogiej organizacji, a do zniszczenia miasta w którym znajdowała się jej siedziba. W aspekcie celu polityki Izraela została poszerzona strefa bezpieczeństwa wokół państwa, ale metodami z początku XX wieku. W aspekcie skuteczności działania wydzielonego zgrupowania sił zbrojnych Izraela cel został osiągnięty, *ale czy środki walki XXI wieku i cele kształtowania bezpieczeństwa powinny być połączone z metodami działania z początku XX wieku?*

Stąd zasadna jest teza, że funkcja praktyczna wyraża się umiejętnością dowodzenia i planowania operacyjnego, stąd jej przedmiotem szczegółowego zainteresowania są współczesne funkcje kierowania w operacji (rys. 3.2.1). Nastąpiła egzemplifikacja nowoczesnego kierowania organizacją dla potrzeb planowania i organizowania oraz dowodzenia zgrupowaniem operacyjnym. Dowództwo operacyjne na podstawie wytycznych kierownictwa strategicznego przekształca cele strategii wojskowej w cele operacyjne, wypracowuje koncepcje operacji, wydaje dyrektywy dla dowództw taktycznych i kieruje połączonymi działaniami rodzajów sił zbrojnych⁴⁴.

W istocie na poziomie planowania operacyjnego następuje transformacja celów wojskowych w zadania dla wojsk uczestniczących w operacji. W planach operacji znajdują odzwierciedlenie teoria organizowania i prowadzenia operacji. Planowanie operacyjne postrzegane jest jako proces ukierunkowany na przygotowanie i zorganizowanie określonych zamierzeń przez siły zbrojne w przypadku powstania sytuacji kryzysowej, groźby wybuchu konfliktu zbrojnego lub nagłej agresji poprzez użycie standardowych procedur

⁴⁴ Por., M. Wiatr, *Operacje połączone*, Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 35.

działania⁴⁵. W planowaniu operacyjnym następuje inny dystans czasu podmiotu planującego w relacji do osiągnięcia celu lub wykonania danego zadania.

Rys. 3.2.1. Funkcja praktyczna sztuki operacyjnej
Źródło: opracowanie własne.

Dystans czasu powoduje, że stałość danych jako wyjściowych do planowania jest zmienna. W przypadku planów operacyjnego użycia wojsk następuje w większym dystansie czasu niż w planowaniu taktycznym, którego podstawą jest rzeczywista sytuacja i krótki dystans czasu pomiędzy danymi do planowania a realizacją zadania powoduje, że występuje większa pewność zaistnienia warunków wykonywania danego zadania, które uwzględniono w planie. **Planowanie i dowodzenie operacyjne ma miejsce wtedy, gdy następuje transformacja celu strategii wojskowej w opracowanej koncepcji operacyjnego użycia sił i nie przystępujemy bezpośrednio do jej realizacji, a stwarzamy warunki do wykonania zadania przez bezpośrednich wykonawców.** Planowanie operacyjne nie polega na bezpośrednim zaplanowaniu działania na dany obiekt, a na stworzeniu warunków do wykonania takiego ataku w danym środowisku operacyjnego działania przez siły taktyczne. Stąd planowanie i prowadzenie operacji wymaga gruntownej znajomości problemów taktycznych, ponieważ poziom operacyjny planuje operacje i koordynuje w nich działania różnych komponentów. W procesie planowania w praktyce następuje transformacja celu w zadania dla wojsk w aspekcie założeń teorii prowadzenia operacji.

W słownictwie wojskowym państw NATO używane jest pojęcie *dowodzenie operacyjne*, mylnie interpretowane jako odpowiednik polskiego pojęcia sztuka operacyjna. Sztuka operacyjna to sfera teorii, jej badania i rozwoju, natomiast dowodzenie operacyjne to umiejętność, a właściwie procedura działania wynikająca z opracowanego i osiąganego

⁴⁵ Zob., *Zasady planowania operacyjnego w Siłach Zbrojnych RP. DD/3.5*, ASG WP, Warszawa 2003.

celu. Zadaniem dowodzenia operacyjnego jest koordynowanie działania wojsk według koncepcji osiągnięcia celu według założeń planu operacyjnego. Dowódca operacyjny poprzez koordynowanie działania podległych wojsk nie działa bezpośrednio na cel, a na wykonawców zadań, których efekt powinien doprowadzić do oczekiwanego stanu końca operacji. **Istotą funkcji koordynacyjnej na poziomie dowodzenia operacyjnego nie jest reakcja na zaistniałe sytuacje w obszarze odpowiedzialności, a działanie na przewidywane skutki danej sytuacji.** Poprzez takie podejście dowódca operacyjny stwarza przesłanki do osiągnięcia stanu końca operacji, a jednocześnie stwarza warunki do wykonania zadań taktycznych przez uczestników operacji.

Poziom dowodzenia operacyjnego w sensie funkcjonalnym, a nie strukturalnym odpowiada za opracowanie planu operacji, tworzenie punktów ciężkości i kierowanie przebiegiem działań. Dowodzenie operacyjne nie jest przywiązane do określonego szczebla dowodzenia, ponieważ wynika ono z celu, który jest osiąganym i jego relacji do celu globalnego strategii wojskowej. W niektórych armiach, a w tym również w Wojsku Polskim dowodzenie operacyjne przypisane było do szczebla dowodzenia. Pomimo funkcjonowania w strukturach dowództwa operacyjnego, to jednak nie należy tylko i wyłącznie do jego struktury organizacyjnej przypisywać dowodzenia i planowania operacyjnego. Funkcje te nie wynikają ze struktury organu planującego i dowodzącego, a z osiąganego celu i jego wpływu na cel strategii wojskowej. Nie wszystkie zadania realizowane w strukturalnym sztabie generalnym i dowództwie operacyjnym posiadają charakter strategiczny i operacyjny. W zakresie planowania operacyjnego pewne funkcje spełnia sztab generalny w zakresie opracowania scenariuszy działania na różne zagrożenia i sytuacje. Opracowywany stały plan obrony i wariantowe plany operacji oraz plany użycia sił zbrojnych w sytuacjach innych niż wojna spełniają kryteria planowania operacyjnego, do których można zaliczyć hipotetyczne założenia sytuacji, w której będą użyte siły zbrojne, cel działania sił zbrojnych, przewidywana metoda działania oraz środki niezbędne do osiągnięcia celu według założonej metody działania. Opracowanie planów operacyjnego użycia rodzajów sił zbrojnych w ramach przewidywanych scenariuszy początkowego etapu operacji wojennej. Natomiast w wyniku zaakceptowania danego scenariusza działania planowanie w zakresie używania wojsk powinno przejść dowództwo operacyjne w stosunku do wydzielonych sił w operacji. Często w literaturze przedmiotu mylnie przypisywane jest planowanie i dowodzenie operacyjne do struktur dowodzenia, ponieważ nawet dowództwo operacyjne w każdej sytuacji nie realizuje dowodzenia operacyjnego, a w wielu przypadkach spełnia funkcje taktyczne. Wynika to z osiągniętych celów militarnych, zwłaszcza w stosunku do wydzielono-

nych sił w operacjach poza terytorium państwa. Często mylnie interpretowane jest osiągnięcie celów wojskowych w operacjach poza terytorium państwa, a wynika to ze zmiany układu odniesienia. Cel militarny dotyczący działania w danej operacji powinien być odnoszony do jej celu globalnego i wpływu danego uczestnika na jego osiągnięcie. Tymczasem militarny cel cząstkowy odnosi się do celu politycznego innego podmiotu niż globalny podmiot polityczny inicjujący daną operację i odpowiedzialny za jej przebieg. Stąd pojawia się niepotrzebna dwoistość i mylne podkreślanie, że jest to cel strategii bezpieczeństwa państwa. Z pewnością jest to jakiś cel w rozumieniu politycznym i militarnym, ale jego efekt nie decyduje bezpośrednio o bezpieczeństwie i rozwoju państwa. Stąd nie należałoby określać ich celami strategicznymi w operacji. Owe nieporozumienia wynikają z zasadniczej przyczyny, a mianowicie definiujemy operacje poprzez osiągnięty cel i jego wpływ na cel globalny, a działania i ich efekty próbujemy odnosić do liczby zaangażowanych sił. Zmiana punktu odniesienia osiąganego celu do polityki państwa wystawiającego kontyngent wojskowy oraz do celu globalnego operacji i do celu podmiotu kreującego cel polityczny w konflikcie powoduje niewłaściwe sytuowanie działania narodowych komponentów w operacji.

W niektórych opracowaniach autorzy zwracają uwagę, że w szczególnych sytuacjach działania prowadzone przez szczebel taktyczny mogą osiągać wymiar operacyjny. Jest to mylne stwierdzenie, jeżeli prawdziwa jest teza, że o operacji nie decyduje liczba zaangażowanych sił a osiągnięty cel i jego wpływ na wspierany cel polityki bezpieczeństwa państwa. Stąd relacja pomiędzy celem militarnym osiąganym w operacji, a wspieranym celem polityki bezpieczeństwa państwa lub podmiotu kreującego takie działanie jest wyznacznikiem operacji. Działanie, w którym biorą udział nawet dwa korpusy jednej strony, ma wymiar taktyczny, jeżeli w jej wyniku nie osiąga się celu strategicznego⁴⁶. Stąd nie zasadnym jest definiowanie poziomu działania jako operacyjny poprzez skalę zaangażowanych sił, a wywarty skutek na politykę bezpieczeństwa państwa.

Pomimo, że w instrukcjach lub doktrynach poziom działania wojsk definiowany jest w aspekcie celu i wywieranego skutku na politykę, to jednak egemplifikacja tych pojęć w praktyce różnie jest postrzegana. W teorii określa się, że poziom działania nie wiąże się z żadnym konkretnym szczeblem dowodzenia, wielkością jednostki wojskowej, częścią wyposażenia, czy rodzajem wojsk lub ich składnikiem. *Działania definiowane są jako strategiczne, operacyjne i taktyczne w oparciu o ich skutek lub udział w osiąganiu celów*

⁴⁶ Por., M. Wiatr, *Sztuka operacyjna państw NATO*, AON, Warszawa 1998, s. 8.

*strategicznych, operacyjnych czy taktycznych. Koncepcja ta stosowana jest nie tylko w odniesieniu do konfliktu zbrojnego, ale także w odniesieniu do działań innych niż konflikt zbrojny*⁴⁷.

Poziom strategiczny, to taki na którym zamierzonym efektem jest zagwarantowanie, że cele polityki państwa lub podmiotu kreującego daną politykę jest zawarty w celach wojskowego zaangażowania się w rozwiązywanie konfliktu. *Poziom operacyjny* występuje wtedy, gdy zamierzonym efektem jest zagwarantowanie, że taktyczne użycie wojsk jest zsynchronizowane i skoordynowane na osiągnięcie celu strategii wojskowej. Na poziomie operacyjnym odbywa się proces planowania i dowodzenia operacyjnego i następuje wypełnianie funkcji praktycznej sztuki operacyjnej poprzez zastosowanie jej teorii. *Poziom taktyczny*, to zamierzone działanie wojsk narzędziami i metodami walki zbrojnej lub innymi metodami niż walka zbrojna, w których poprzez wykonywanie określonych zadań osiągane są bezpośrednio cele taktyczne i operacyjne. Suma osiągniętych efektów działania na poziomie taktycznym przez poszczególne komponenty świadczy o osiągniętym celu na poziomie operacyjnym.

Działania na poziomie operacyjnym łączą ze sobą taktykę ze strategią wojskową poprzez właściwe zaplanowanie i koordynowanie działania zgrupowań zadaniowych sił zbrojnych warunkujące możliwość wykorzystania ich efektów działania do osiągnięcia celu strategicznego. Na poziomie operacyjnym umiejętne wykorzystanie efektów działań taktycznych decyduje o osiągnięciu celu operacji.

Najważniejszym zadaniem dowodzenia operacyjnego jest zespolenie czynników operacyjnych (siły, czas, przestrzeń, informacja) z osiąganym celem. Dowódca operacyjny powinien posiadać swobodę decydowania o użyciu i wykorzystaniu czynników operacyjnych w takiej konfiguracji, która przyniesie największe efekty. Ograniczenia, które nakładane są na dowódcę operacyjnego powodują, że jego decyzje co do metody osiągania celu ulegają ich presji. Pozbawia to dowódcę operacyjnego swobody decydowania i działania, a w konsekwencji cel zostaje osiągnięty nie poprzez optymalne wykorzystanie czynników operacyjnych, a tylko dostępnych w danej sytuacji. Zadaniem dowódcy w takiej sytuacji staje się znalezienie takiego stosunku między siłami, czasem i obszarem, który w danych warunkach stworzyć może największe szanse powodzenia. Praktyczny wymiar sztuki operacyjnej sprowadza się do użycia możliwych sił i środków w odpowiednim miejscu i czasie. We współczesnej sztuce operacyjnej użycie sił w odpowiednim miejscu i czasie jest

⁴⁷ *Regulamin działań taktycznych (Doktryna taktyczna)*, ATP-35, Warszawa 1997, s. 16.

mało przekonujące. Jest to w takim samym stopniu zależność operacyjna jak i taktyczna. **Współczesna sztuka operacyjna wymaga od dowódcy operacyjnego nie tylko umiejętnej gry sił w czasie i przestrzeni, ale przede wszystkim umiejętnego wykorzystania efektów powstałych w wyniku ich zastosowania. Istotne jest dostrzeganie relacji pomiędzy użytymi czynnikami operacyjnymi, by na ich podstawie określić optymalne działanie na cel operacji.**

Istota praktyki sztuki operacyjnej wyraża się w uzyskaniu rozstrzygnięcia bez zderzenia pomiędzy przeciwstawnymi punktami ciężkości. Stąd należy działać precyzyjnie na te punkty przeciwnika, których neutralizacja lub zniszczenie spowoduje takie obniżenie sprawności lub woli działania przeciwnika, że pozwoli to osiągać cele własne. Nadal jeszcze wielu wojskowych powodzenie własnego działania dostrzega w zastosowaniu strategii zniszczenia. Na początku XXI wieku nawet w walce z terroryzmem stosowanie strategii zniszczenia przynosi efekt taktyczny, poprawiający stan bezpieczeństwa w danej chwili, ale nie powoduje to głębszych zmian.

Praktyczny wymiar sztuki operacyjnej postrzegano w aspekcie skutecznego zastosowania czynników: siły, obszaru, czasu działania i informacji. Współcześnie gra sił w czasie i przestrzeni nadal decyduje o powodzeniu operacji, ale teoria na podstawie konfliktów przełomu XX i XXI wieku wskazuje, że coraz większe znaczenie posiada informacja w relacji do sił i czasu ich działania w danym czasie. Wymiar praktyczny sztuki operacyjnej materializuje się w planowaniu i dowodzeniu operacyjnym.

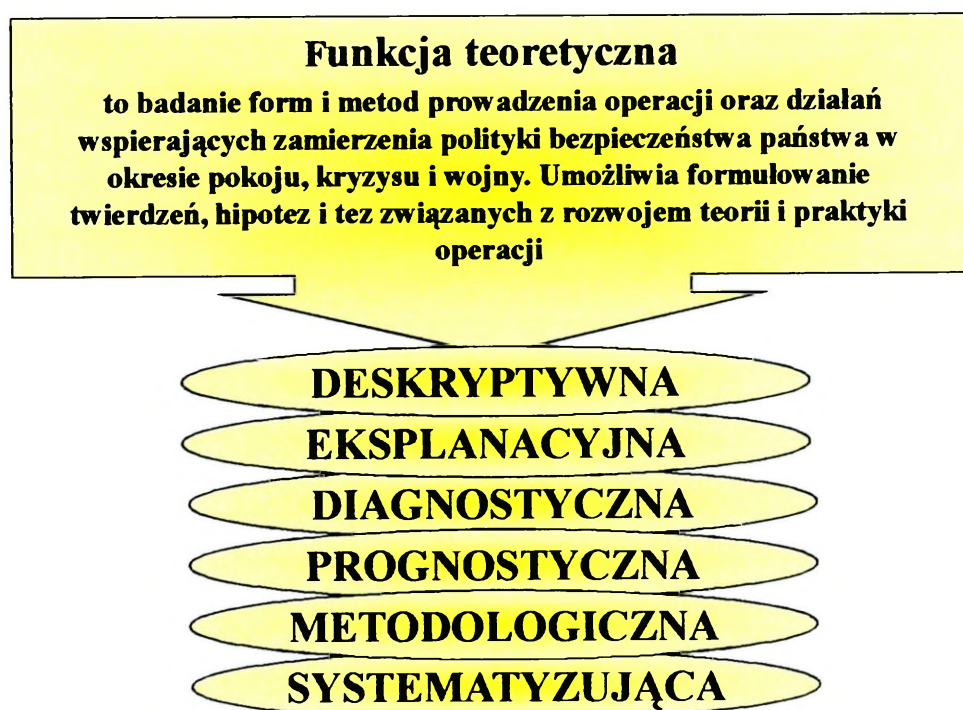
3.3. Funkcja teoretyczna sztuki operacyjnej

Jako dziedzina nauki sztuka operacyjna została zdefiniowana w latach dwudziestych XX wieku przez teoretyków radzieckiej sztuki wojennej⁴⁸. **Współcześnie sztuka operacyjna to dziedzina wiedzy i umiejętność praktycznego działania, której przedmiotem zainteresowania jest teoria i praktyka planowania i używania zgrupowań zadaniowych w operacji. Głównym przedmiotem badań jest operacja.** Struktura sztuki operacyjnej jest pochodną jej przedmiotu badań i spełnianych funkcji w nauce. Celem działalności badawczej w sztuce operacyjnej jest poznanie obiektywnej prawdy o współczesnych operacjach. Natomiast produktem pracy naukowej powinien być system wiedzy

⁴⁸ Za początek sztuki operacyjnej jako dyscypliny naukowej zasadnym jest uznanie utworzenie odrębnych katedr w akademiach: wojsk lądowych, marynarki wojennej i wojsk lotniczych byłego ZSRR w 1924 roku. Natomiast podstaw teoretycznych dyscypliny naukowej należy doszukiwać się w opracowaniach: A. Nieznajmowa, A. Swieczyna, W. Triandafiłowa. Por., H. Hermann, *Operacyjny wymiar walki ...*, s. 116-144.

adekwatnej do rzeczywistości i kierunków rozwoju operacji. Powinna powstać nowa lub zaktualizowana wiedza z zakresu sztuki operacyjnej rozpatrywana w aspekcie podstawowych cech nauki.

Na podstawie badania rzeczywistych operacji oraz analiz i prognoz powstaje teoria wiedzy operacyjnej. Rozwój wiedzy o metodach organizowania działań zbrojnych spowodował, że stało się to podstawą do powodowania zmian w sferze praktycznego działania. Umiejętności i wiedza stają się podstawą wzajemnego rozwoju. Funkcja teoretyczna sztuki operacyjnej wynika z praktycznego rozwoju operacji oraz jej teorii i wyraża się w spełnianiu podstawowych funkcji nauki (rys. 3.3.1).

Rys. 3.3.1. Funkcja teoretyczna sztuki operacyjnej
Źródło: Opracowanie własne.

Nauce powszechnie przypisuje się funkcję: *deskryptywną, eksplanacyjną, diagnostyczną, prognostyczną, metodologiczną i systematyzującą*. Rozważane problemy teorii sztuki operacyjnej wymagają postrzegania ich w aspekcie podstawowych funkcji nauki, jako kryterium ich naukowego postrzegania w świecie wiedzy.

Zadaniem funkcji deskryptywnej jest opisanie danego przedmiotu lub zjawiska. Daje to rzeczywisty obraz bez wyjaśnienia jego istoty. Początki sztuki operacyjnej charakteryzowały się opisem zdarzenia, bez podejmowania próby uzasadnienia ich przyczyn powstania lub przebiegu. Najogólniej można porównać to do fotografii, gdzie dostrzegamy tylko obraz nie wnikając w skutki przyczynowe jego barw. Zadaniem funkcji deskryptywnej jest udzielenie odpowiedzi na podstawowe pytanie badawcze, *jak jest?* Pierwsze opisy

zjawiska operacji skupiały się na opisanu wykonania manewru, którego efekt doprowadził do uniknięcia lub stoczenia bitwy. Funkcję deskryptywną w nauce poszerza funkcja eksplanacyjna, której zadaniem jest wyjaśnienie danego zjawiska. Zadaniem funkcji eksplanacyjnej jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, *dlaczego tak jest?* W procedurach naukowego poszukiwania prawdy należy uzasadnić powstanie zjawiska lub zdarzenia. Należy określić przyczyny i opisać ich skutki. Jeżeli funkcja deskryptywna pozwala dostrzegać zjawisko operacji, to funkcja eksplanacyjna wyjaśnia nam jej istotę. W systemie wiedzy o operacjach wiele trudności sprawia uzasadnienie przyczyn powstania operacji. Uzasadnia się powstanie operacji: rozwojem środków walki; skutkami rewolucji we Francji, która unarodowiła i uspołeczniła zjawisko wojny, a w nim walki zbrojnej; rozmachem rzeczowym, przestrzennym i czasowym stoczonych bitew; zmianami w celach politycznych wojny; rozwojem sztuki wojennej. Wielość przyczyn powstania operacji w formach i metodach rozwiązywania sporów przy użyciu przemocy zbrojnej świadczy o złożoności zjawiska operacji. Stąd w funkcji eksplanacyjnej sztuki operacyjnej nie traci nigdy na ważności pytanie, *dlaczego powstało zjawisko operacji w sztuce wojennej?* Aktualność i potrzeba stawiania tego pytania wyjaśnia przyczyny rozwoju operacji i jednocześnie poszerza obszar wiedzy dotyczącej jej rozwoju. Współcześnie poszukiwanie odpowiedzi na pytanie *dlaczego powstała operacja* wskazuje, że te czynniki, które pierwotnie powodowały powstawanie operacji obecnie nie posiadają w jej rozwoju takiego znaczenia jak pierwotnie. Rozwój środków walki wymuszał rozwój liczebny wojsk, pomimo to, że w świecie przyrody ilość zwykle zastępuje jakość. Wymagały tego cele walki zbrojnej i wojny, którym było zniszczenie przeciwnika. Jeżeli za sprawą rozwoju naukowo-technicznego zwiększała się szybkostrzelność podstawowych środków walk, to w relacji obrońca i nacierający wymuszało to zwiększanie liczby nacierających posiadających takie same lub podobne środki walki⁴⁹. Taki efekt powodowała zależność pomiędzy nowoczesnymi środkami walki, sposobem osiągania celu walki oraz treścią celu wojny. Jeżeli celem wojny było panowanie na danym obszarze, to wymagało to zniszczenia armii przeciwnika, która była celem i przedmiotem wojny. Stąd w wyniku zwiększanych liczebnie armii wprost proporcjonalnie do ich wielkości zwiększał się obszar działania. Wzrastająca liczba żołnierzy oraz zwiększający się obszar działania wpływały na wydłużanie się czasu prowadzonych działań. W początkach rozwoju operacji nowoczesność nie posiadała takiego wpływu na obszar i czas działania. Obszar zwiększał czas działania, współcześnie zależność liczby żołnierzy do

⁴⁹ Por., G. Douhet, *Panowanie w powietrzu*, BWW, Warszawa 1965, s. 24-29.

obszaru i czasu działania za sprawą nowoczesnych środków walki powoduje inny efekt. Poprzez stosowanie nowoczesnych środków walki i transportu, zwiększa się obszar działania przy malejącej liczbie zaangażowanych żołnierzy i zmniejszającym się czasie działania. Stąd wynika, że czynniki, które w opinii wielu teoretyków przyczyniły się do powstania operacji współcześnie powinny powodować jej zanikanie. Oznacza to, że to nie obszar, wielkość sił i czas działania, a rozwój teorii sztuki wojennej spowodował powstanie i ukształtowanie się operacji. Rozwój sztuki wojennej, w której poszukiwano rozwiązania na uniknięcie unicestwienia kilkudziesięciu tysięcznych armii. Po zdefiniowaniu i opisanu przyczyn powstania operacji w systemie nauki nie powstaje stan *constans wiedzy*. Funkcja deskryptywna opisuje coraz nowsze operacje, a funkcja eksplanacyjna wyjaśnia przyczyny ich rozwoju. Natomiast obie stanowią podstawę do rozwoju funkcji diagnostycznej, której zadaniem jest ustalenie stanu wiedzy o operacji w danym okresie. W nauce funkcji diagnostycznej przypisuje się charakter funkcjonalny, teleologiczny i genetyczny⁵⁰. Charakter funkcjonalny oznacza wyjaśnienie rzeczywistego mechanizmu kierującego rozwojem operacji. Charakter teleologiczny dotyczy sytuowania celów danego działania, w tym przypadku celu operacji i jego korespondencji z celem politycznym konfliktu. Charakter genetyczny funkcji diagnostycznej wyraża się określeniu podstaw rozwoju operacji i wyszczególnieniu czynników będących przedmiotem badań naukowych. Funkcja diagnostyczna oddaje rzeczywisty stan wiedzy i uwarunkowania jego powstania oraz działań praktycznych. Nie oznacza to, że operacja zaobserwowana, opisana i wyjaśniona, co do przyczyn i skutków nie ulega zmianie. W istocie tak nie jest. Stąd występuje funkcja prognostyczna, pozwalająca przewidywać i określać kierunki rozwoju danej dziedziny lub zjawiska. Zadaniem funkcji prognostycznej jest określenie kierunku zmian operacji w przyszłości. Polega to na udzieleniu odpowiedzi na ogólne pytanie, *jak może być?* Operacja tak jak i otaczający ją świat realny podlega prawom przyrody. Prawem przyrody jest stała relacja pomiędzy cechami, rzeczami lub pomiędzy zdarzeniami⁵¹. Owa stała relacja pozwala nam wnioskować o ewolucji operacji w przypadku zmiany jednej z cech lub czynnika zdarzeń. Stąd liczba przypadków, które pomiędzy cechami i przedmiotami powstają jest nieskończona. Operacja tak jak cechy i rzeczy świata realnego podlega prawom współistnienia i następstwa. Oznacza to, że w przypadku zmian jakiegokolwiek cechy lub rzeczy następują zmiany w operacji. Podobnie jest z prawami następstwa, gdzie jedna zmiana powoduje kolejną. Stąd w aspekcie następstwa mamy do czynienia z prawami przyczynowymi i rozwojowy-

⁵⁰ Por., J. Ratajewski, *op. cit.*, s. 20.

⁵¹ Por., W. Krajeński, *Prawa nauki*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1982, s. 12.

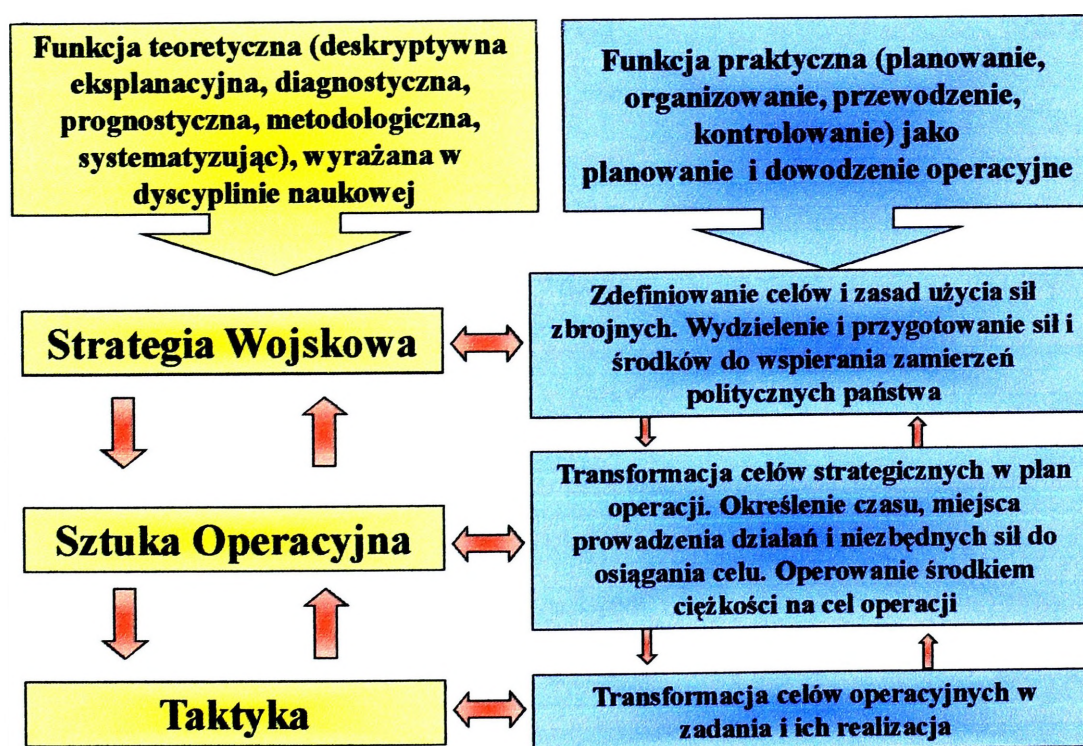
mi również w operacji. Podstawą tych zmian są stałe relacje, występujące pomiędzy cechami i rzeczami. Stąd w sztuce operacyjnej tak istotna jest umiejętność odkrywania relacji i badanie ich wpływu na przebieg zdarzeń. Nie powoduje większych trudności zdefiniowanie cech i rzeczy, ale dużą trudność rodzi zdefiniowanie treści relacji, które powodują istotne zmiany w operacji. Stąd na podstawie cech i rzeczy wnioskujemy zmiany w operacji. Udzielamy odpowiedzi na pytanie, *jak może być w przyszłości?* Przewidywanie, co do rozwoju operacji w przyszłości może być opatrzone niskim stopniem prawdopodobieństwa, ale nawet przy takim założeniu jest zasadne prognozowanie, ponieważ przybliża ono nas w jakimś stopniu do *prawdy*⁵². Prognozowanie jest jedną z najważniejszych funkcji nauki posiadającej również swój wymiar utylitarny. W aspekcie funkcji prognostycznej proces poznawczy traktowany jest jako zbliżanie się do *prawdy*⁵³. Nawet jeżeli z punktu naukowego jest ona nierozpoznawalna, to jednak pozwala w jakimś stopniu zbliżyć się do ciągle oddalającej się rzeczywistości. Określenie poprawności w zbliżaniu się do rzeczywistości wymaga stosowania odpowiednich metod jej rozpoznawania, stąd funkcja metodologiczna nauki. Funkcja metodologiczna wskazuje nam, jak badać operacje, jej otoczenie i wewnątrz. Wskazuje multidyscyplinarny zakres metod i narzędzi badawczych. W sztuce operacyjnej podobnie jak w wielu multidyscyplinarnych specjalnościach naukowych wymagane jest wieloaspektowe podejście do rozwiązywanego problemu. W sztuce operacyjnej stosowane są metody badań teoretycznych, empirycznych i heurystycznych. W zależności od treści badanego przedmiotu szczegółowego różny jest zakres wykorzystania metod naukowych. W każdym procesie badań wstępują metody teoretyczne, ponieważ ich narzędzia umożliwiają syntetyczne opracowanie wyników badań oraz są przydatne w fazie badań wstępnych i podstawowych. Opracowanie wyników badań uaktywnia funkcję systematyzującą. Funkcja systematyzująca wskazuje na potrzebę porządkowania wiedzy, a w niej głównie aparatu pojęciowego. Niezależność różnych ośrodków naukowych, a przede wszystkim myśli powoduje, że wytworzona naukowo wiedza wymaga jej porównania i usystematyzowania. Zadaniem systematyzacji nauki jest porządkowanie wiedzy i jej klasyfikacja pojęciowa wg kryteriów. Jednym z podstawowych wyznaczników klasyfikacji wiedzy i pojęć jest czytelność przyjętego kryterium. Umiejętność doboru kryteriów powinno wytworzoną wiedzę klasyfikować. W sztuce operacyjnej stosowano dotychczas wiele kryteriów klasyfikacji jej wiedzy i systematyzacji pojęć. Jeżeli przedmiotem badań sztuki ope-

⁵² Najogólniej w ujęciu naukowym prawdą jest zgodność myśli z przewidywaną rzeczywistością. Taki pogląd reprezentowany jest przez: Arystotelesa, Tomasza z Akwinu, K. Ajdukiewicza i wielu innych.

⁵³ Por., R. Wójcik, *Popperowska koncepcja zbliżania się do prawdy. Wybrane problemy logicznej teorii wiedzy* [w:] M. Heller, J. Urbaniec (red.), *Otwarta nauka i jej zwolennicy*, wyd. Biblos, Tarnów 1996, s. 119.

racyjnej jest operacja postrzegana jako forma organizacyjna osiągania grupy celów militarnych strategii wojskowej, to zasadnym z punktu prakseologicznego jest kryterium celu. Dotychczas w klasyfikacji pojęć stosowano wieloaspektowość kryterium. Powodowało to różne postrzeganie tych samych pojęć i nie służyło to dobrze systematyzacji wiedzy. Zasadne jest stosowanie multidyscyplinarnych metod i narzędzi badawczych w stosunku do tego samego przedmiotu badań, ale nie kryterium klasyfikacji. Systematyzacja wiedzy wymaga zastosowania jednego uniwersalnego kryterium, które pozwala z tego samego punktu odnosić się do różnych treści poznawczych. Współcześnie trudno jest mówić o odkryciach w obszarze sztuki wojennej, ponieważ wiedza dotycząca jej ewolucji i rozwoju kształtuje się wraz z rozwojem cywilizacyjnym człowieka. Postrzeganie sztuki wojennej instrumentalnie w aspekcie polityki państwa pozwala odnieść się do klasyfikacji jej wiedzy w aspekcie celu polityki bezpieczeństwa państwa i wpływu sztuki wojennej na jej kształtowanie.

Wyszczególnione funkcje przedmiotowe teoretyczna i praktyczna wzajemnie przenikają się (rys. 3.3.2).

Rys. 3.3.2. Zależności pomiędzy funkcją teoretyczną i praktyczną sztuki wojennej i ich wpływ na sztukę operacyjną
Źródło: Opracowanie własne.

Występujące zależności są motorem rozwoju sztuki operacyjnej w aspekcie teoretycznym i praktycznym. Wskazane zależności są kreatorami rozwoju sztuki wojennej, a w niej sztuki operacyjnej.

3.4. Funkcja dydaktyczna sztuki operacyjnej

Postrzeganie rozwoju społecznego człowieka na poziomie *agrarnym, industrialnym oraz informatycznym*⁵⁴ powoduje, że w każdym z wyszczególnionych okresów nabiera pierwszoplanowego znaczenia jakiś czynnik. W okresie rozwoju agrarnego, który w nie-licznych społecznościach nadal trwa podstawowym bogactwem były plony ziemi. Umiejętność uprawy ziemi stała się podstawowym źródłem egzystencji. Jednocześnie powodowało to dynamiczny rozwój tych sfer życia społecznego, które zapewniały rozwój społeczeństwa agrarnego. Powodowało to określone konsekwencje w celach polityki państwa oraz w sposobach ich osiągnięcia przy użyciu sił zbrojnych. Wykształciła się jej funkcja dydaktyczna polegająca na zdobywaniu umiejętności na podstawie praktykowania u mistrza w danej dziedzinie. Pierwotnie związane to było głównie ze zmaganiem się z siłami natury i prowadzenia walki pomiędzy wspólnotami pierwotnymi, plemionami i państwami. Poprzez obserwację i indywidualne ćwiczenia zdobywano umiejętność wojowania. Kanonem postępowania było naśladowanie. W okresie tym, zaczyna wykształcać się funkcja dydaktyczna sztuki wojennej. Już nie wystarcza obserwacja, wymagane jest metodyczne podejście do przygotowania człowieka do prowadzenia walki.

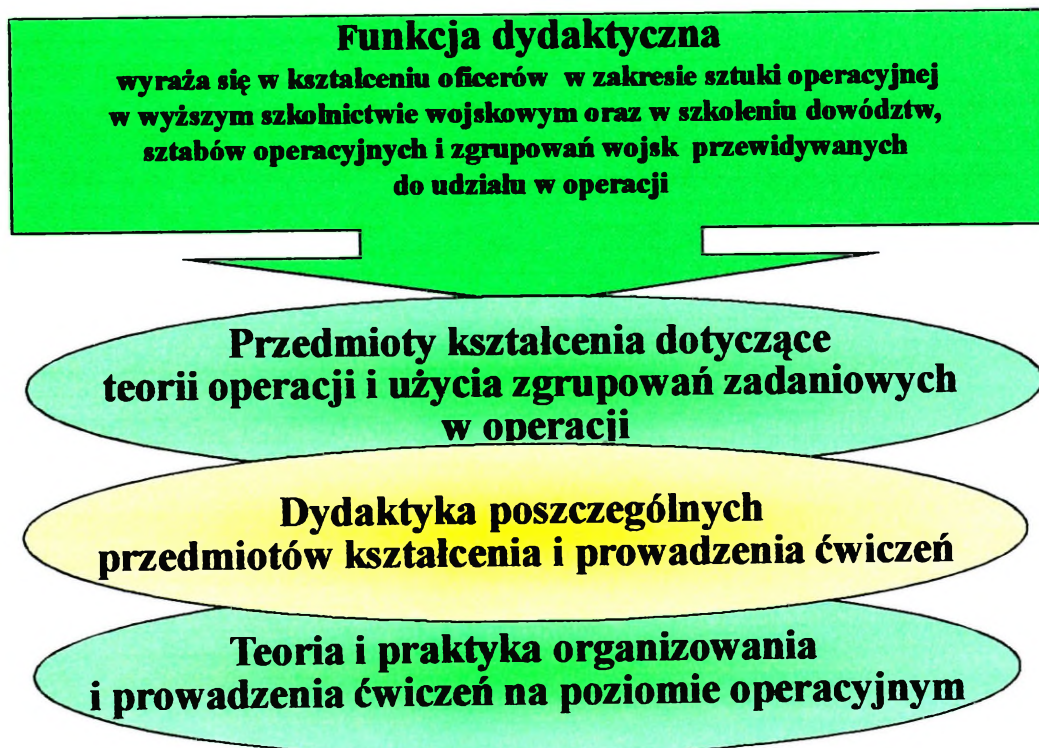
Potrzeba działania i rozwój wiedzy powoduje powstanie społecznych, a następnie zinstytucjonalizowanych form kształcenia. Stąd możemy mówić o funkcji dydaktycznej sztuki wojennej i sztuki operacyjnej. Pierwotna funkcja dydaktyczna sztuki wojennej polegała na obserwacji towarzyszącej, ale wraz z rozwojem teorii i praktyki prowadzenia działań zbrojnych stała się niewystarczająca i zaczęły powstawać instytucje dydaktyczne kształcące specjalistów do potrzeb wojny.

Funkcja dydaktyczna sztuki operacyjnej wynika z potrzeby jej społecznego rozwoju (rys. 3.4.1). Zadaniem funkcji dydaktycznej jest nie tylko popularyzacja pod względem teoretycznym utylitarnych rozwiązań, ale również opracowanie metod nauczania danej specjalności. Współcześnie funkcja dydaktyczna wyraża się w zinstytucjonalizowanym kształceniu. Odnosi się do celów, treści, form, metod i środków organizacji kształcenia. Funkcja dydaktyczna posiada swój aspekt ogólny odnoszący się do procesu kształcenia i szczegółowy determinowany szczegółowymi zadaniami poszczególnych przedmiotów kształcenia. Stąd wyszczególniamy dydaktykę sztuki operacyjnej⁵⁵. Funkcja dydaktyczna sztuki wojennej i sztuki operacyjnej odnosi się do przedmiotów kształcenia, gdzie popula-

⁵⁴ Por., A. i H. Toffler, *Wojna i antywojna*, wyd. MUZA SA, Warszawa 1997, 33-35.

⁵⁵ Zob., J. Zieliński (red.), *Podstawowe założenia dydaktyki sztuki operacyjnej*, AON, Warszawa 2002.

ryzowana jest wiedza operacyjna. Dydaktykę sztuki operacyjnej można określić jako edukację oficerów w zakresie sztuki operacyjnej⁵⁶. Przedmiotem kształcenia były podstawy sztuki operacyjnej oraz sztuka operacyjna wojsk lądowych, sił powietrznych i marynarki wojennej⁵⁷. Przedmiot kształcenia był pochodną przedmiotu badań i teorii operacji rodzajów sił zbrojnych w adekwatnych środowiskach działania. Współcześnie przedmiotem badań jest operacja, postrzegana jako forma organizacyjna używania zgrupowań zadaniowych do osiągnięcia celu strategicznego.

Rys. 3.4.1. Funkcja dydaktyczna sztuki operacyjnej
Źródło: Opracowanie własne.

Zmiany w praktyce i teorii operacji spowodowały, że uległ unifikacji przedmiot badań sztuki operacyjnej oraz jej struktura wiedzy. Stąd w strukturze teorii sztuki operacyjnej postrzegane są podstawy sztuki operacyjnej oraz teoria operacji. Taki podział podstaw teorii powoduje swoje konsekwencje w dydaktyce sztuki operacyjnej, stąd przedmiot kształcenia o nazwie sztuka operacyjna, podstawy sztuki operacyjnej, oraz teoria działań operacyjnych. Pomimo unifikacji przedmiotu badań, którym jest operacja oraz jej cechy połączone nadal w wielu ośrodkach rozwijana jest teorie sztuki operacyjnej rodzajów sił zbrojnych. Takie podejście w aspekcie przedmiotu badań wydaje się mało zasadne. Każdy przedmiot z zakresu sztuki operacyjnej wymaga swej dydaktyki jego prowadzenia. Nie oznacza to, że tylko jedna metoda jest odpowiednia do danego przedmiotu. W przedmiocie

⁵⁶ Tamże, s. 15.

⁵⁷ Zob., J. Zieliński, *Zarys teorii sztuki operacyjnej Wojsk Lądowych Rzeczypospolitej Polskiej*, Toruń 1998.

podstawy sztuki operacyjnej lub sztuka operacyjna większy nacisk położony jest na wiedzę niż na umiejętności, stąd metody kształcenia powinny odpowiadać zakładanym celom dydaktycznym. Natomiast w przedmiocie działania operacyjne lub w praktyce ćwiczebnej wojsk wymagane jest kształcenie umiejętności, których w istocie nie można rozdzielić od wiedzy, ale cel dydaktyczny osiągany jest głównie poprzez naukę i doskonalenie umiejętności rozwiązywania problemów taktyczno-operacyjnych w ramach ćwiczeń grupowych, epizodycznych i dowódczo sztabowych. Również w podobnym kierunku zmierza dydaktyka dotycząca przygotowania i opracowania ćwiczeń taktyczno-operacyjnych. Poprzez zastosowanie i wykorzystanie wiedzy o nowoczesnych operacjach i ich teoriach opracowywane są problemy do rozwiązywania w ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych. Nauka umiejętności formułowania celów dydaktycznych i metod ich osiągnięcia oraz głęboka wiedza o operacjach pozwala opracować ćwiczenie, w którym są rozwijane umiejętności operacyjnego myślenia. Należy podkreślić, że w każdej dydaktyce przedmiotowej metody osiągnięcia celu uzupełniają się i cel dydaktyczny zakładany do osiągnięcia w głównym stopniu determinuje ich wybór.

Uogólniając, należy podkreślić, że żadna z wyszczególnionych funkcji sztuki operacyjnej nie rozwija się samodzielnie, a w połączeniu z pozostałymi, ponieważ każda z nich stanowi inspirację do wzajemnego rozwoju.

4. ZAŁOŻENIA TEORII WSPÓŁCZESNEJ SZTUKI OPERACYJNEJ

4.1. Założenia współczesnych operacji

Dynamiczne zmiany we współczesnym świecie i preferowane sposoby rozwiązywania wszelkiego rodzaju konfliktów, sporów i sytuacji kryzysowych wymagają **nowego modelu operacji oraz metod użycia w niej sił zbrojnych, adekwatnie do zagrożeń oraz wymagań politycznej aktywności kraju na arenie międzynarodowej**. Konieczność zmian w sposobach i formach używania sił zbrojnych wynika z działalności politycznej kraju na arenie międzynarodowej oraz z innego charakteru zagrożeń bezpieczeństwa *suwerenności*¹. W założeniach modelu przyszłych operacji celowo jest uwzględnić:

- wymagania politycznej aktywności kraju na arenie międzynarodowej;
- możliwość użycia sił zbrojnych w aspekcie różnych celów politycznych i metod ich osiągnięcia, adekwatnie do zagrożeń i możliwości nowoczesnych środków walki oraz zróżnicowanego środowiska prowadzenia walki zbrojnej;
- legalność konfliktu oraz minimalizację strat po obu stronach konfliktu, z przeważaniem *celu walki zbrojnej*² na *cel precyzyjnie określonego działania*.

Analiza konfliktów na początku XXI wieku pozwala postawić tezę, iż **zmienia się w nich cel militarny**. W działaniach militarnych wspierających aktywność polityczną kraju na arenie międzynarodowej nie jest wymagane działanie w formie operacji: opóźniającej, obronnej lub zaczepnej. Tego typu operacje adekwatne były do zagrożeń suwerenności terytorialnej, w której wyniku konieczna była obrona lub zaanektowanie terytorium przeciwnika. Współcześnie zadaniem działań militarnych nie jest wspieranie zachowań ekspansjonistycznych. Nowa rola sił zbrojnych w państwach demokratycznych polega na wspieraniu takich zachowań, które zmierzają do obniżania skali napięć. Ideą używania sił zbrojnych poza terytorium kraju nie jest zdobywanie obszarów, surowców lub rynków zbytu, a aktywne uczestnictwo w kreowaniu pokoju. Stąd wynika konieczność postrzegania wszelkich operacji wojskowych poza terytorium kraju w aspekcie ich legalności w

¹ *Cecha państwa pojmowana jako rzeczywista niezależność władzy publicznej na określonym terytorium. W odniesieniu do władzy suwerenność oznacza władzę najwyższą, niezawisłą, samodzielną. Cecha ta przysługuje państwu od momentu jego powstania. W świetle prawa międzynarodowego każde państwo ma przyznaną suwerenność. Może być ono jednakże ograniczone w korzystaniu z tego prawa. Zob., Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 2002.*

² *Celem walki zbrojnej od zarania dziejów było osiągnięcie zwycięstwa poprzez pobicie strony przeciwnej. Osiągnięte zwycięstwo było efektem powodowania maksymalnych strat po stronie przeciwnika.*

świetle założeń *Rozdziału I, VI i VII Karty Narodów Zjednoczonych*. Wskazuje to jednoznacznie polityczny cel konfliktu, którym powinno być **wymuszenie oczekiwanych zachowań pokojowych na arenie międzynarodowej** i odpowiednio do określonego ogólnego celu powinny być planowane i prowadzone operacje wojskowe.

W tak zdefiniowanym celu politycznym konfliktu nie mieszczą się operacje według założeń z końca lat 80. XX wieku. W konfliktach XXI wieku, w których cel polityczny ulega ewolucji znajdują zastosowanie metody walki zbrojnej, ale w innym rozumieniu niż to miało miejsce w minionym wieku. Coraz większego znaczenia nabierają działania militarne, ale metodami innymi niż walka zbrojna. W operacjach, w których rzeczywistym celem jest pokój, znajdują zastosowanie formy i metody walki zbrojnej adekwatne do bezpośrednich zagrożeń bezpieczeństwa, personalnego, narodowego, regionalnego lub globalnego. Stąd przy takich założeniach przygotowania i prowadzenia operacji zasadnym jest postrzegać je według kryterium wspieranego celu polityki bezpieczeństwa państwa. Zasadnym jest zaprzestać rozwijania teorii jednorodnych operacji w funkcjonalnych środowiskach rodzajów sił zbrojnych oraz postrzeganie ich przez pryzmat czynności.

Po drugiej wojnie światowej w teorii sztuki operacyjnej rozwijane były założenia operacji zaczepnych i obronnych, a od lat 80. XX wieku operacji opóźniającej. Odnosiło się to głównie do środowiska lądowego, ale podobna klasyfikacja występowała w operacjach prowadzonych przez siły powietrzne oraz morskie. W przyszłych operacjach celem politycznym i militarnym nie jest zdobycie i utrzymywanie na trwałe terytorium z zamiarem czerpania korzyści ekonomicznych. Stąd, w przyszłych konfliktach operacje należy postrzegać przez pryzmat innych celów militarnych i warunków ich osiągnięcia. Clausewitowski założenia zwycięstwa w wojnie określały konieczność rozbicia armii przeciwnika, pozbawienia jej woli walki oraz zajęcie terytorium, które wówczas postrzegane było jako przedmiot sporu³. Spełnienie wszystkich warunków zwycięstwa uzależnione było od celu politycznego konfliktu. W walce zbrojnej, której Clausewitz nie definiował, koniecznością było rozbicie armii przeciwnika lub zabranie jej woli walki. We współczesnych konfliktach, w których rzeczywistym celem jest pokój, terytorium nie jest przedmiotem sporu, stąd nie jest wymagany warunek jego zdobycia. Terytorium jest niezbędne w następnym etapie kształtowania bezpieczeństwa, w którym prowadzone są działania reagowania kryzysowego lub pokojowe. Podstawowym kryterium współczesnych operacji powinno być założenie odnoszące się do osiągnięcia celu operacji, bez *krwawego wymiaru walki zbroj-*

³ Por., C. Clausewitz, *op.cit.*, s. 27-43.

nej. Współcześnie powinniśmy szerzej postrzegać zalecenia Sun Tzu, wskazujące na konieczność osiągnięcia celu operacji bez stoczenia bitwy⁴. Taka konieczność wynika z celu politycznego konfliktu, gdzie celem nie jest **aneksja terytorium, a siły przeciwstawnej strony nie są celem, a przedmiotem konfliktu**. Armia przeciwstawnej strony sporu nie jest postrzegana jako kreator zagrożenia, a jako narzędzie w procedurach niedemokratycznego funkcjonowania państwa na arenie międzynarodowej. Armia nie jest przedmiotem głównego zainteresowania, a siły sprawcze kierujące jej użyciem. Dlatego też, przedmiotem precyzyjnego oddziaływania w przyszłych operacjach w pierwszej kolejności powinni być *przywódcy i istotne elementy ich organizacji*⁵, którą kierują, a w następnej kolejności ich narzędzia (siły zbrojne) militarnego oddziaływania. Takie postrzeganie przyszłych operacji powoduje konieczność przewartościowania ich dotychczasowych klasycznych celów militarnych. *Przyszła wojna będzie prowadzona w kontekście wielu zmian, jakie zajdą w polityce, kulturze, w życiu społeczeństw, jak też w technologii*⁶. Zwłaszcza zmiany w polityce i kulturze osób i narodów ją kreujących powodują, iż mało prawdopodobne są konflikty z okresu pierwszej połowy XX wieku. W przyszłych operacjach użycie nowoczesnych środków w połączeniu z informacją powinno szybko i sprawnie pozwolić osiągnąć jej cel militarny. Oznacza to, iż informacja i nowoczesne środki zapewniają precyzję działania.

Innym aspektem współczesnych zagrożeń jest zanik dwubiegunowości w stosunkach międzynarodowych⁷. Rozpad dwubiegunowości w stosunkach politycznych na *wielobiegunowość*⁸, powoduje wielokierunkowe i wieloaspektowe pojawianie się celów politycznych konfliktów. Wraz z zanikiem dwubiegunowości przestał zagrażać światu konflikt globalny, ale w miejsce, tradycyjnego globalnego zagrożenia pojawiły się zagrożenia asymetryczne.

⁴ (...) *najwyższą sztuką jest zwyciężyć armię wroga bez wydania bitwy. Zająć miasta wroga bez ich oblegania i zająć terytorium jego państwa bez inwazji*. Zob., Sun Tzu, *Sztuka wojny*, op.,cit., s. 37.

⁵ Wg modelu Wardena opłaczalnymi celami militarnymi, których zniszczenie lub neutralizacja przybliży do osiągnięcia celu politycznego konfliktu w wyszczególnionej kolejności są: przywódcy wrogich organizacji; zasadnicze elementy ich organizacji; infrastruktura terytorium, które stanowi ich bazę operacyjną; społeczeństwo, udzielające im wsparcia moralnego oraz ich siły zbrojne, jako narzędzie w kreowaniu polityki antypokojowej.

⁶ *Historia wojen*, Bellona, Warszawa 2004, s. 252.

⁷ W stosunkach międzynarodowych dwubiegunowość postrzegana była do czasu zakończenia „zimnej wojny”, tj. do czasu rozwiązania Układu Warszawskiego i ZSRR w 1991 roku. Zob., *Popularna Encyklopedia Powszechna*, wyd. FOGRA, Kraków 1998, tom 20, s. 150-151.

⁸ Zob., A. D. Rotfeld, *Przyszłość kontroli zbrojeń* [w:] A. D. Rotfeld (red.), *Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, wyd. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2002.

Zagrożenia klasyczne były łatwe do zdefiniowania, ze względu na ich cechy. Do głównych czynników klasycznych zagrożeń możemy zaliczyć: **charakter polityki państwa, organizację i sposób mobilizacji armii przeciwnika, możliwości środków walki oraz możliwości gospodarcze kraju w zakresie prowadzenia wojny**. Wyszczególnione czynniki są możliwe do zdefiniowania w stosunku do każdego kraju. W przypadku zagrożeń asymetrycznych nie zawsze kreatorem zagrożeń jest podmiot prawny na arenie międzynarodowej. **Źródłem zagrożenia może być przestępcza lub nieakceptowana organizacja polityczna lub gospodarcza, której cele, metody, a głównie motywy działania są nieprzewidywalne.**

W przyszłych konfliktach nadal podstawą osiągnięcia zwycięstwa będzie posiadanie przewagi. Istota współczesnego postrzegania przewagi determinowana jest innymi warunkami zwycięstwa, które wynikają z innych założeń politycznych konfliktu. **Przewaga to górowanie nad przeciwnikiem w odpowiednim miejscu i czasie w takiej kategorii, która w istotny sposób wpływa na osiągnięcie celu.** Problem w postrzeganiu przewagi nie polega na jej zbudowaniu, a na identyfikacji jej czynników, które są istotne do osiągnięcia zwycięstwa. Stąd w konfliktach asymetrycznych, tak trudno jest zdefiniować kategorie, które decydują o zwycięstwie. Trudność polega na zdefiniowaniu przeciwnika, jego celu militarnego działania i pobudek, które nim kierują. W nowoczesnych operacjach problem polega na zidentyfikowaniu czynników decydujących o powodzeniu przeciwnika i działaniu precyzyjnie na te jego elementy, które są istotne w jego bliżej niezdefiniowanym systemie.

Poszukiwanie nowego modelu operacji wymaga udzielenia odpowiedzi na szereg pytań oraz wskazanie zależności pomiędzy przyczynami konfliktów i sposobami ich rozwiązywania. Udzielenie odpowiedzi na poniższe pytania powinno przybliżyć istotę współczesnych operacji. *Czy w kształtowaniu zbiorowego bezpieczeństwa i działania na przyczyny sytuacji kryzysowych można stosować założenia operacji militarnych minionego wieku? Czy do operacji, w których kształtowany jest pokój przystaje idea operacji zaczepnej lub obronnej? Czy ich klasyczne warunki zwycięstwa (rozbicie armii przeciwnika, zabranie jej woli walki i zajęcie lub utrzymanie terytorium) mogą być traktowane jako kryteria osiągnięcia celu współczesnych operacji? Jakie czynniki kształtują charakter współczesnych operacji?*

Na podstawie analizy charakteru współczesnych konfliktów militarnych można postawić tezę, iż ich **celem militarnym nie jest zniszczenie armii przeciwnika. Zniszczenie**

armii przeciwnika mogłoby doprowadzić do wielostronnych lub jednostronnych wielotyśięcznych strat⁹. Przy wykorzystaniu współczesnych środków walki powodowanie wysokich strat jest bardzo łatwe i możliwe, *ale czy o takie zakończenie konfliktu chodzi?*

We współczesnych konfliktach celem nie jest zajęcie i utrzymanie terytorium. Jeżeli zajmowane jest terytorium, to w celu wprowadzenia na nim stabilizacji i normalizacji wszelkich stosunków społecznych. **Zajęcie terytorium może i powinno być postrzegane jako akt przejściowy operacji niezbędny do przejścia do kolejnej fazy kształtowania bezpieczeństwa, w której nastąpi otworzenie instytucji państwa zdolnych przejmować odpowiedzialność za własny kraj według założeń demokratycznego współlistnienia we współczesnym świecie.** Zajmowanie i utrzymywanie terytorium powoduje duże straty. Stąd, nie celowo jest dążyć do sytuacji, która jest przesłanką do powstawania strat. Oznacza to, że we współczesnych i przyszłych konfliktach należy unikać zdobywania lub zajmowania i utrzymywania terytorium strony przeciwnej. Zajęcie terytorium i jego utrzymywanie wymagane jest jako warunek konieczny w konfliktach, w których jest przedmiotem sporu. We współczesnych operacjach, gdzie rzeczywistym celem był pokój nie było wymagane zajmowanie terytorium¹⁰. Natomiast, jeśli terytorium było zajmowane to tylko w tych konfliktach, w których chodziło między innymi o zmianę administracji, która będzie gwarantem demokratycznego współlistnienia. Zajęcie terytorium we współczesnych konfliktach nie powodowało włączenia go do granic administracyjnych innego kraju¹¹. Wyjątek stanowią wszystkie konflikty, gdzie przedmiotem sporu było terytorium postrzegane jako czynnik państwowotwórczy.

Z pierwotnych warunków zwycięstwa wymagane jest zabranie woli walki przeciwnikowi. Warunek ten nie musi być osiągnięty metodą zadania przeciwnikowi masowych strat. *Sily zbrojne należy zniszczyć, to znaczy doprowadzić je do stanu, w którym nie będą zdolne do dalszej walki*¹². Zabranie przeciwnikowi woli walki polega na obniżeniu jego efektywności działania, a nie na powodowaniu totalnych zniszczeń. Zabranie woli walki

⁹ Poziom strat bezpowrotnych w wybranych wojnach i konfliktach: I wojna światowa ok. 10 milionów ludzi; II wojna światowa ok. 55 milionów ludzi; wojna w Korei 1950-1953 ok. 33700 żołnierzy USA; wojna w Wietnamie 1964-1973 ok. 58200 żołnierzy USA; wojna w Zatoce Perskiej 1991r. ok. 300 żołnierzy USA; konflikt w Jugosławii w 1999r. ok. 90 żołnierzy NATO; konflikt w Iraku 2003-2004 ok. 1000 żołnierzy koalicji antysaddamowskiej.

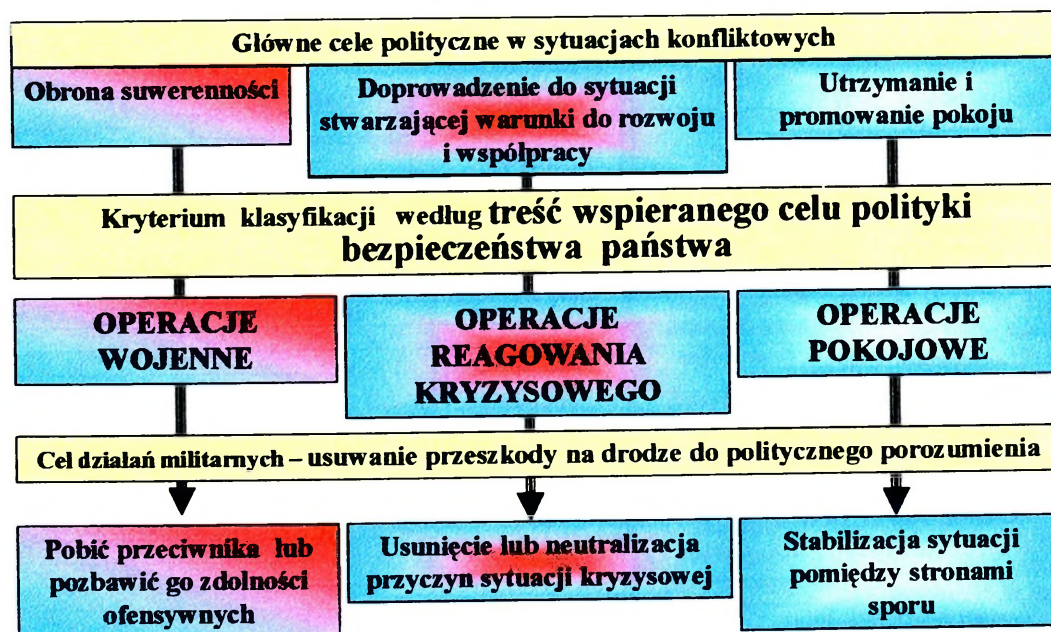
¹⁰ Przykładem jest konflikt o Kosowo w 1999 roku, gdzie po 78 dniach bombardowania obiektów w Jugosławii rząd Miloszewicza przyjął demokratyczne metody rozwiązywania sytuacji kryzysowych wewnątrz kraju.

¹¹ Przykładem jest np. interwencja: w 1983 roku na Grenadzie, w Panamie w 1989 roku, w Zatoce Perskiej w 1991 i 2003 roku, w Afganistanie w 2002.

¹² C. Clausewitz, *op., cit.*, s. 27.

polega na uświadomieniu stronie przeciwnej bezcelowości dalszego oporu, co może spowodować utratę wsparcia moralnego własnego narodu.

W dotychczasowych klasyfikacjach dokonano podziału operacji na militarne i operacje wsparcia pokoju. Klasyfikacja ta nie wynika z określonego kryterium, a z opisu zjawiska. Do operacji militarnych zaliczono operacje: zaczepne, obronne i opóźniające. Natomiast do operacji wsparcia pokoju zaliczono operacje: utrzymania pokoju, wymuszania pokoju, zapobiegania konfliktom, tworzenia pokoju, budowania pokoju oraz humanitarne. Z przyjętej klasyfikacji wynikało, iż operacje *militarne*¹³ dotyczą *wojny*¹⁴. W operacjach wsparcia pokoju zakładano działanie narzędziami i metodami walki zbrojnej na sytuacje kryzysowe. Natomiast w operacjach pokojowych używano narzędzia walki, ale cel osiągnięty był metodami innymi niż walka zbrojna. Obecnie za podstawowe kryterium klasyfikacji operacji celowo jest przyjąć wspierany cel polityki bezpieczeństwa państwa, ponieważ siły zbrojne i efekty ich działania zawsze były instrumentem polityki państwa. Przy założeniu, że powinno się dążyć do osiągnięcia celu militarnego konfliktu w jednej operacji zasadnym jest sklasyfikowanie operacji jako wojenne, reagowania kryzysowego i pokojowe (rys. 4.1.1).

Rys. 4.1.1. Klasyfikacja operacji wg kryterium wspieranego celu polityki państwa

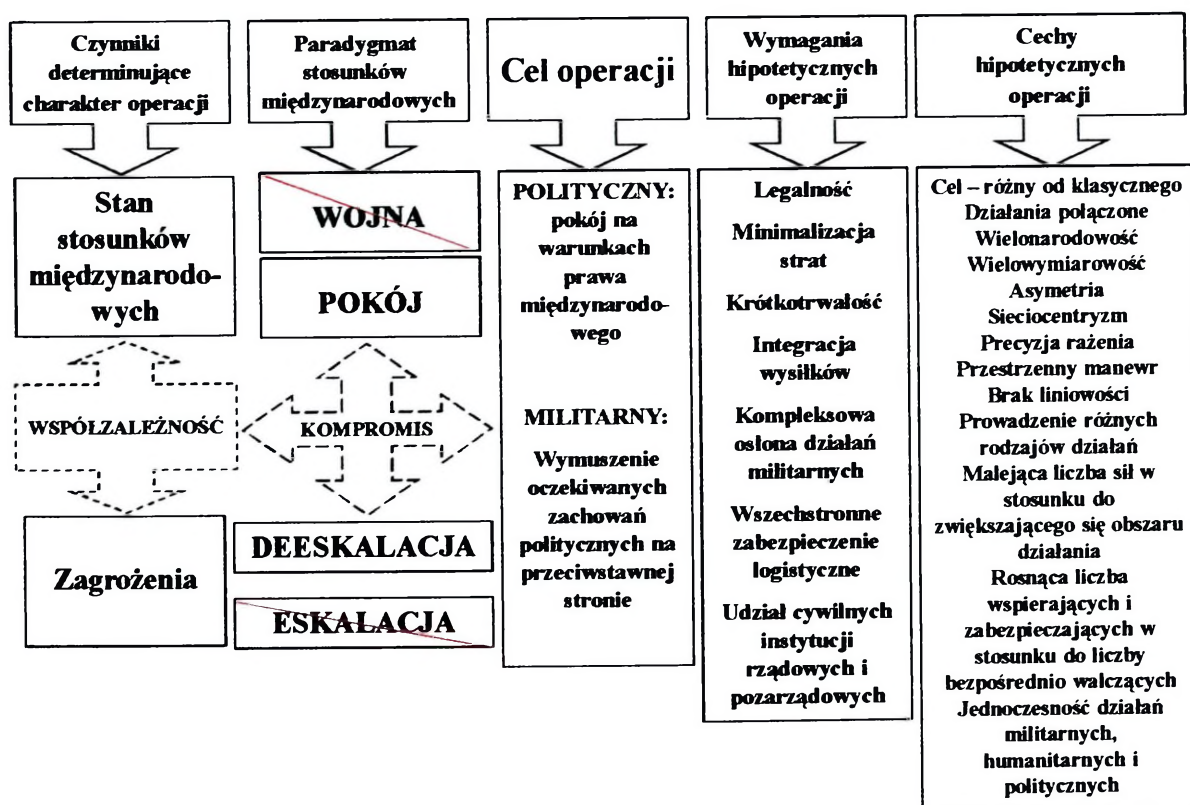
¹³ *Militarny* – mający związek z wojskiem lub wojskowością; wojskowy. Zob., *Słownik współczesnego języka polskiego*, wyd. Reader's Digest, Warszawa 1998. W przymiotnikowym rozumieniu pojęcia operacji, każda z nich jest militarna, bowiem uczestniczy w każdej wojsko. Stąd celowo jest zmienić desygnat zjawiska operacji.

¹⁴ *Wojna stan funkcjonowania państwa charakteryzujący się istnieniem ostrego konfliktu zewnętrznego lub wewnętrznego rozwiązywanego środkami przemocy, angażujący gros potencjału państwa.* Zob., *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.

Podstawą określenia celu militarnego operacji jest cel polityczny osiągnięty w konflikcie. Wskazuje to jednoznacznie na poszanowanie clausewitzowskiej zasady supremacji polityki nad sztuką wojenną. Na podstawie analizy obecnych stosunków międzynarodowych pomiędzy różnymi podmiotami prawnymi można postawić tezę, że **w przyszłości operacje powinny posiadać charakter inny niż wojenne**. Oznacza to, iż będą to głównie operacje reagowania kryzysowego oraz pokojowe. Taki stan rzeczy może zaistnieć, jeżeli będą przestrzegane podstawowe kryteria oceny stosunków międzynarodowych. Stąd wyznacznikiem przyszłych operacji powinny być (rys 4.1.2):

- kryteria oceny stosunków międzynarodowych i ich rzeczywisty cel;
- cel militarny operacji adekwatny do stanu stosunków międzynarodowych;
- wymagania wobec przyszłych operacji.

Ocena określonych kryteriów pozwala wnioskować o ich nowoczesnych cechach. Przyszłe operacje determinowane są stanem stosunków międzynarodowych, ich rzeczywistym celem.

Rys. 4.1.2. Determinanty hipotetycznych operacji

Jeżeli rzeczywistym celem stosunków międzynarodowych jest utrzymanie zbiorowego bezpieczeństwa, to ich paradygmatem jest poszukiwanie kompromisu. Stąd w rozwiązywaniu sytuacji spornych należy poszukiwać rozwiązań poza sferą militarną. Jeśli jednak takie działania zawiodą wówczas **jedynym powodem, dla którego uzasadnione**

jest użycie sił zbrojnych do rozwiązania sytuacji spornej jest pokój, osiągnany na warunkach prawa międzynarodowego. Cel polityczny wspierany militarnie musi posiadać legitymizację usankcjonowaną przez społeczność międzynarodową. Oznacza to, iż poprzez działania militarne nie jest realizowany subiektywny cel grupy krajów, a cel społeczności międzynarodowej, której zagrażają nieodpowiedzialne zachowania innych podmiotów prawnych lub przestępczych organizacji.

Operacje powinny być planowane z uwzględnieniem współczesnych wymagań. Pod pojęciem współczesnych wymagań, rozumiane są warunki, które powinny spełniać pod względem prawnym, społecznym i organizacyjnym. Jeśli paradygmatem stosunków międzynarodowych jest kompromis dążący do utrzymania pokoju i deeskalacji napięć, to w przyszłych operacjach konieczne jest przestrzeganie ich wymagań. Do głównych warunków organizowania operacji należy zaliczyć: legalność, minimalizację strat, krótkotrwałość, integrację wysiłków, kompleksową osłonę działań militarnych, wszechstronne zabezpieczenie logistyczne, udział cywilnych instytucji rządowych i pozarządowych. Legalność operacji powinna być postrzegana przez pryzmat mandatu ONZ. W innych uzasadnionych przypadkach gwarantem legitymizacji mogą być wielonarodowe operacje. Wielość uczestników operacji z różnych krajów może wskazywać na słuszność stosowanych rozwiązań oraz przestrzeganie prawa międzynarodowego.

Jednym z wymagań nowoczesnych operacji jest minimalizacja strat postrzegana nie tylko przez pryzmat własnego potencjału. Współcześnie za sprawą możliwości nowoczesnych środków walki zbrojnej można dokonać masowych zniszczeń wśród strony przeciwnej. Należy jednak posiadać świadomość, że takie działanie nie będzie akceptowane przez społeczność międzynarodową. Stąd wymaganie dotyczące minimalizacji strat. Jest to konsekwencją ewoluowania podstawowego paradygmatu sztuki wojennej, którym było osiągnięcie zwycięstwa w wyniku zadawania maksymalnych strat przeciwnikowi. Współczesne założenia używania sił zbrojnych wskazują, że **dąży się do osiania celu powodując minimalne (konieczne) straty po obu stronach konfliktu.** Powoduje to pewnego rodzaju rewolucję w sztuce wojennej, ponieważ wymaga to stosowania nowoczesnych środków walki, precyzyjnie na konieczne do zniszczenia lub neutralizację obiekty. Analiza konfliktów w drugiej połowie XX wieku pozwala postawić tezę, iż straty bezpowrotne po obu stronach konfliktu znacznie się obniżają. We współczesnych i przyszłych konfliktach nie jest dopuszczalne totalne niszczenie: infrastruktury, społeczeństwa oraz sił zbrojnych przeciwnego kraju. We współczesnych konfliktach rozwiązywanych narzędziami walki

zbrojnej jest możliwa jednostronna eskalacja strat, ale nie to jest ich celem. Należy pamiętać, że **operacja jest aktem wspierającym działania polityczne, których celem powinno być osiągnięcie pokoju na warunkach prawa międzynarodowego**. Stąd niecelowo jest dokonywać masowych zniszczeń, które nie posiadają związku ze stanem końca politycznego konfliktu. Należy wykonywać zniszczenia tylko w tych sferach życia społecznego przeciwnej strony konfliktu, które są konieczne, ponieważ decydują o osiągnięciu celu militarnego operacji i politycznego konfliktu.

Następnym wyznacznikiem nowoczesności jest krótkotrwałość konfliktu. Wymaganie to wynika z dwóch przyczyn:

- po pierwsze podczas długotrwałych konfliktów zwiększają się koszty;
- po drugie długotrwałość powoduje proporcjonalny wzrost strat w stosunku do czasu trwania konfliktu.

Czas zawsze odgrywał ważną rolę w działaniach militarnych. Współcześnie jego znaczenie wzrasta ze względu na możliwość działania w czasie rzeczywistego rozpoznania. Ewolucja czynnika czasu w operacjach wynika z możliwości nowoczesnych środków walki (tabela 4.1.1). Zasadniczo uległ skróceniu czas reakcji i nadal jest skracany w stosunku do czasu zidentyfikowania obiektu.

Tabela 4.1.1

EWOLUCJA CZYNNIKA CZASU W ASPEKTCIE REALNEGO DZIAŁANIA					
Okres / Kryteria	I wojna światowa	II wojna światowa	Wojna w Zatoce Perskiej 1991	„Iracka Wolność” 2003	Przyszłe wojny
System rozpoznania	Dni	Godziny	Minuty	Czas przekazanie obrazu w czasie rzeczywistej obserwacji	
Decyzja o użyciu środka walki	Tygodnie	Dni	Godziny	Do dwóch godzin (głównie lotnictwo)	W czasie rzeczywistego rozpoznania
Akcja bojowa	Miesiące	Tygodnie	Dni	Godziny	Godzina lub mniej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: B. Balcerowicz, Pokój i „niepokój”, Warszawa 2000; M. Krauze (red.), Operacja „Iracka Wolność”. Materiały z konferencji, AON, Warszawa 2003.

Krótkotrwałość przyszłych operacji wynika z celu politycznego konfliktu. W przyszłych konfliktach rozwiązywanych metodami walki zbrojnej rzeczywistym celem jest wspieranie działań politycznych, które zmierzają do utrwalenia pokoju. Stąd należy oczekiwać, że po zakończonej operacji militarnej również część strony przeciwnej dotychczas nastawionej wrogo zrozumie jej cel. W przyszłych operacjach organizowanych według prawa międzynarodowego, w których zmniejsza się czas rozwiązywania sytuacji kryzysowej metodami walki zbrojnej powstaną straty na poziomie minimalnym. Taki stan może

zaistnieć pod warunkiem, że nastąpi integracja wysiłków uczestników operacji na rzecz celu głównego. Integracja wysiłków nie może być postrzegana tylko w sferze militarnej, ale również w innych sferach, które wpływają na prowadzenie operacji i budowanie jej medialnego wizerunku. Integracja wysiłków to również budowanie wsparcia moralnego dla uczestników operacji militarnej.

Kompleksowa osłona działań militarnych wyraża się w konieczności wszechstronnego wsparcia walczących wojsk oraz ich ochrony przed, w trakcie i po działaniu. Charakter asymetrycznych zagrożeń powoduje, iż problem kompleksowej osłony jest o wiele szerszy niż ogólnie się sądzi. Problem osłony w pierwszej kolejności dotyczy informacji, a dopiero później potencjału i działania.

Udział w operacjach poza terytorium kraju powoduje, iż jeszcze większego znaczenia nabiera problem wszechstronnego zabezpieczenia logistycznego. W sytuacji, pobytu i działania w odległości tysięcy kilometrów od kraju implikuje to większy poziom trudności w dostarczeniu odpowiedniego asortymentu zaopatrzenia.

We współczesnych konfliktach coraz częściej wymagane jest zaangażowanie się cywilnych instytucji rządowych i pozarządowych. Ich udział powoduje wsparcie działań militarnych, a jednocześnie stanowi płaszczyznę współpracy z miejscową ludnością i różnymi organizacjami społecznymi. Udział instytucji cywilnych obniża poziom napięć pomiędzy miejscową społecznością, a siłami zbrojnymi realizującymi cel konfliktu. Ponadto w rozwiązaniu sytuacji kryzysowej samoczynnie będą włączały się organizacje pozarządowe, by doprowadzić do szybkiego zakończenia konfliktu.

Wymagania przyszłych operacji wynikają głównie z hipotetycznych założeń rozwiązywania sytuacji kryzysowej. Analiza wymagań pozwala wyróżnić cechy przyszłych operacji, których źródła wynikają z ich współczesnego charakteru. Do cech współczesnych i przyszłych operacji można zaliczyć: cel - różny od klasycznego; działania połączone; wielonarodowość; wielowymiarowość; asymetrię; sieciocentryzm; precyzję rażenia; przestrzenny manewr; brak liniowości; prowadzenie różnych rodzajów działań; malejącą liczbę sił w stosunku do wzrastającego obszaru działania; rosnącą liczbę wspierających i zabezpieczających w stosunku do liczby żołnierzy bezpośrednio walczących; jednoczesność działań militarnych, humanitarnych i politycznych.

Charakter współczesnych operacji podlega tym samym zmianom, które kreuje rozwój sztuki wojennej (rys. 4.1.3). Sztuka wojenna determinowana jest stanem stosunków międzynarodowych, które współcześnie wywierają większe znaczenie niż pierwotnie. Po-

zostałe czynniki takie jak zagrożenia, nowoczesne środki walki, organizacja wojsk oraz sztuka wojenna przeciwstawnych stron są czynnikami wtórnymi. Również współczesne operacje determinowane są celem politycznym konfliktu. Cel polityczny wynikający z założeń budowania bezpieczeństwa narodowego opartego na bezpieczeństwie światowym określa charakter operacji. Stąd, *sily zbrojne*¹⁵ uczestniczą w trzech typach operacji, adekwatnie do stanu stosunków międzynarodowych i kreowanych celów: *wojennych, reagowania kryzysowego i pokojowych*.

Rys. 4.1.3. Czynniki kreujące charakter współczesnych operacji

Współczesne operacje wojenne wynikają z założeń zachowania suwerenności i nie-naruszalności terytorialnej kraju i zagrożeń bezpośrednich, warunkowane są przestrzeganiem prawa międzynarodowego (rys. 4.1.4). Operacje reagowania kryzysowego wynikają z zagrożeń pośrednich i założeń kreowania światowego bezpieczeństwa.

Skala zagrożeń bezpośrednich zmniejsza się w tradycyjnym ich rozumieniu, ale ich współczesna jakość stawia nowe wyzwania. Odwrotnie do skali zagrożeń dynamicznie wzrasta skala zagrożeń pośrednich, które trudne są do zdefiniowania, a przede wszystkim do prognozowania ich skutków na bezpieczeństwo. Operacje pokojowe dotyczą stabilizacji sytuacji pomiędzy stronami sporu i przestrzegania tych ustaleń, które doprowadzają do

¹⁵ Misją Sił Zbrojnych RP jest: obrona i zapewnienie bezpieczeństwa w czasie pokoju; dialog obronny i współpraca; wsparcie porządku międzynarodowego; obrona w ramach konfliktów lokalnych; udział w odparciu agresji na dużą skalę przeciwko państwom NATO lub Unii Europejskiej; obrona przed atakiem terrorystycznym na państwa NATO, UE lub w ramach doraźnych koalicji. Zob., *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP*, Warszawa 2007, s. 14-15.

rozstrzygnięć pokojowych. Stąd cel polityczny implikuje inne cele militarne, które nie wspierają agresywnych zachowań państwa na arenie międzynarodowej.

Rys. 4.1.4. Klasyfikacja zagrożeń i ich wpływ na typ operacji
Źródło: opracowanie własne.

Uogólniając można postawić tezę, iż w niedalekiej przyszłości głównym zadaniem sił zbrojnych państw demokratycznych będzie uczestnictwo w operacjach przeciw zagrożeniom pośrednim. Rzeczywistym celem takich operacji będzie kreowanie zbiorowego bezpieczeństwa. Nie oznacza to rezygnacji z założeń obrony terytorium kraju przed zagrożeniami bezpośrednimi. Oznacza to tylko konieczność przesunięcia środka ciężkości na neutralizację i likwidację zagrożeń pośrednich.

W połowie lat pięćdziesiątych minionego wieku w sztuce wojennej została zdefiniowana nowa operacja, którą nazwano połączoną. Niewątpliwie była to jakościowo inna operacja, która jednoznacznie wskazywała jej kierunek przeobrażeń. Operacje do końca lat osiemdziesiątych XX wieku zdeterminowane były założeniami konfliktu globalnego, w którym rodzaje sił zbrojnych prowadziły samodzielne działania w swoich geograficznych środowiskach. Zmiany w postrzeganiu bezpieczeństwa i założeń jego kształtowania oraz konieczność osiągnięcia celu przy minimalnych nakładach spowodowały potrzebę integracji wysiłków wszystkich uczestników działań zbrojnych w *obszarze działań połączonych*¹⁶. Było to jedną z głównych przyczyn zmian w organizowaniu i prowadzeniu ope-

¹⁶ Obszar operacji połączonych (ang. Joint Operations Area - JOA) obejmuje ląd, morze i przestrzeń powietrzną, w której dowódca połączonych sił prowadzi działania operacyjne w celu wykonania określonego zadania. Zob., J. Knetki, *Operacje połączone*, AON, Warszawa 1996, s. 16.

racji i spowodowało konieczność wyodrębnienia się operacji połączonej. Nazwa operacja połączona miała swoje uzasadnienie w okresie jej kształtowania się. Obecnie zasady organizowania i prowadzenia operacji według integracji jej wszystkich uczestników na osiągnięty cel spowodowały, że połączoność stała się jej immamentną cechą. Początków operacji połączonej można doszukać się w praktycznych działaniach sił zbrojnych w różnych okresach historycznych, ale najbardziej spektakularnym przykładem była operacja Overlord alianatów w Normandii w 1944 roku. Według kryteriów: bezpośredniego wspierania zamierzeń politycznych głównego podmiotu działania (alianci zachodni), jednolitego dowództwa, integracji uczestników operacji na wspólny cel, wielonarodowości oraz uczestnictwa rodzajów sił zbrojnych - była to operacja połączona. Pomimo to, że nikt wówczas nie definiował operacji Overlord jako połączonej to jej cechy wskazują, że możemy uważać ją za zwiastuna operacji połączonych. Wskazuje na to osiągnięty cel militarny i jego wpływ na cel polityczny wojny. Podstawą wyodrębnienia się operacji połączonej była prakseologiczna konieczność ograniczenia współdziałania na korzyść synchronizacji i koordynacji. W tej i jej podobnych operacjach chodziło głównie o zespolenie siły w określonej sytuacji operacyjno-strategicznej. Stąd początki operacji połączonej wynikają z konieczności wykorzystania możliwości bojowych uczestniczących rodzajów sił zbrojnych. W okresie drugiej wojny światowej cechy operacji połączonej możemy zaobserwować w tzw. operacjach frontowych i armijnych na wschodnim froncie. Jednak ich sytuowanie na wspólnym teatrze działań wojennych nie oddawało w pełni swobody planowania i działania dowódcy frontu czy armii. Posiadali oni operacyjną swobodę planowania i działania tylko w swoich obszarach odpowiedzialności w relacji do głównego przedmiotu wojny.

Od początku drugiej wojny światowej idea operacji połączonej rozwijana była intuicyjnie, jako potrzeba sprawnego osiągnięcia celu. Nie definiowano operacji połączonej, ale jej ewolucja zmierzała w kierunku obecnego rozumienia założeń działań połączonych. Wskazuje to, na pewną prawidłowość w naukach wojskowych, gdzie nieświadomione działania wynikające z potrzeby osiąganego celu stają się podstawą nowej teorii. Właściwy rozwój teorii operacji połączonych należy sytuować w założeniach działań NATO po zakończeniu zimnej wojny. W teorii problemu zostały zdefiniowane operacje połączone według kryterium rodzajów sił zbrojnych, przynależności do Sojuszu, a w późniejszym okresie wynikające z innych układów politycznych. *Operacją połączoną jest takie działanie (ang. Joint Operations), w którym biorą udział elementy, co najmniej dwóch rodzajów sił zbrojnych. Jeżeli nie wszystkie rodzaje sił zbrojnych są zaangażowane w operacji, to mó-*

wimy o operacji powietrzno-łądowej, powietrzno-morskiej, lądowo-morskiej¹⁷). Pomimo to, że kryterium dotyczyło działania rodzajów sił zbrojnych to jednak przedmiotowe definiowanie operacji spowodowało, że została opisana poprzez cechy środowiska, z którego i w którym dany rodzaj sił zbrojnych prowadzi działania. W operacjach wielonarodowych połączono ich aspekt przynależności narodowej oraz uczestnictwa rodzajów sił zbrojnych. *Wielonarodowe operacje połączone (ang. Combined Joint Operations)- prowadzone przez siły dwóch lub więcej państw, w których biorą udział elementy, co najmniej dwóch rodzajów sił zbrojnych*¹⁸. W istocie połączone postrzegana była na wyższych poziomach dowodzenia i zwykle podkreślano, że o połączonych działaniach rodzajów sił zbrojnych można mówić od szczebla dywizji. Na początku tworzenia się praktyki i teorii operacji połączonej takie podejście było zasadne, ale współcześnie traci racje bytu. Połączone wyraża się nie tylko w strukturach, integracji wysiłków, czy w mentalnym zespoleniu różnych uczestników operacji na osiągnięty cel. Połączone stała się immamentną cechą współczesnych operacji i wyraża się nie tylko w zintegrowaniu struktur i wysiłków, ale dąży do koherentności działań.

Wielość stosowanego kryterium podziału operacji powodowała, że powstawały ich rodzaje zdominowane przez cechy ich opisu. Wyróżniano rodzaje operacji jako: połączone rodzajów sił zbrojnych, sojusznicze, wielonarodowe, kombinowane, a nawet do nazw operacja zaczepna lub obronna dodawano przymiotnik połączona, by podkreślić rangę nowej teorii. Według kryterium środowiska działania rodzajów sił zbrojnych uczestniczących w operacji definiowano je, jako: lądowo-powietrzne, powietrzno-łądowe, powietrzno-morskie, morsko-powietrzne, lądowo-morskie, morsko-łądowe, gdzie pierwszy człon nazwy wskazywał na dominację i rangę danego określonego rodzaju sił zbrojnych¹⁹. Według proporcjonalnego udziału rodzajów sił zbrojnych postrzegano operację połączoną jako dominację jednego z rodzajów sił zbrojnych, stąd wyróżniano operacje komponentu: powietrznego, lądowego, morskiego oraz specjalnego²⁰. *Na szczeblu operacyjnym, działania lądowe obejmują harmonizację możliwości wsparcia ze strony całości sił. Wsparcie powietrzne, lądowe, desantu morskiego oraz marynarki wojennej nie są przedstawiane jako odrębne operacje, ale jako jedna wspólna kompleksowa operacja (...)*²¹. Pomimo takich założeń w literaturze przedmiotu nadal próbuje się definiować operacje rodzajów sił

¹⁷ Zob., *NATO Glossary of Terms and Definitions - AAP-6(U)*, May 1996.

¹⁸ *NATO Glossary of Terms and Definitions - AAP-6(U)*, May 1996.

¹⁹ Zob., J. Zieliński (red.), *Podstawowe założenia operacji połączonych*, AON, Warszawa 2000.

²⁰ Zob., W. Michalak, *Siły powietrzne w operacji połączonej*, AON, Warszawa 2002.

²¹ Por., *Doktryna operacyjna wielonarodowych połączonych sił Sojuszu*. AJP – 1, s. 77.

zbrojnych. Świadczy to o pewnym niezrozumieniu idei połączonych działań, która wynika z mylnie interpretowanej funkcji rodzajów sił zbrojnych w poszczególnych etapach i fazach operacji. Oznacza to, że w każdej operacji w poszczególnych jej etapach jeden z komponentów może być wspierany efektami i możliwościami działania innych uczestników operacji. Nie powoduje to konieczności postrzegania szczególnego rodzaju operacji ze względu na spełnianą funkcję zadaniową w operacji danego komponentu. Działania połączone wszystkich uczestników operacji zorientowane są na jej cel główny bez względu na to, który rodzaj sił zbrojnych posiada w jego osiaganiu większy udział.

W ujęciu narodowym nadal wyszczególnia się operacje prowadzone przez rodzaje sił zbrojnych, do których zalicza się operacje lądowe, powietrzne, morskie²². W klasyfikacji wyszczególnia się rodzaje operacji połączonych jako: sojusznicze, wielonarodowe oraz narodowe²³. Sojusznicze operacje połączone definiowane są jako operacje wojenne wynikające z Artykułu 5 Traktatu Waszyngtońskiego. Takie podejście ogranicza zakres używania sojuszniczych sił połączonych i wskazuje na niepełne spektrum zadań. Podstawą wyszczególnienia operacji wojennej nie może być udział sił Sojuszu, ponieważ wojna jest wynikiem działań politycznych, w której sięgnięto po ostateczne rozwiązania zbrojne. Wojna i operacja wojenna nie może być definiowana i zawłaszczana tylko przez jeden układ polityczno-obronny. Wojna jest między innymi zjawiskiem społecznym, a jednym z jej ostatecznych instrumentów jest operacja wojenna bez względu na przynależność do układu politycznego. W podobnym ujęciu zdefiniowano wielonarodowe operacje połączone jako operacje reagowania kryzysowego realizowane przez połączone siły Sojuszu lub spoza niego. Identyfikację operacji, w której uczestniczą siły wielonarodowe sprowadzono tylko do działania w sytuacjach poza art. 5. Traktatu Waszyngtońskiego. Natomiast narodowym operacjom połączonym przypisano funkcje reakcji na konflikty o niskiej skali intensywności²⁴. W istocie działania sojusznicze, wielonarodowe i narodowe mogą być prowadzone w wyszczególnionych uwarunkowaniach, ale nie powinno to stanowić podstawy ich klasyfikacji. Rozróżnianie rodzajów operacji według uczestników zatracą ideę wspierania zamierzeń politycznych podmiotu organizującego i sprowadza się do przedmiotu konfliktu, a nie jego celu. W każdym konflikcie należy zdefiniować jego cel i przedmiot. Celem konfliktu jest zawsze to, co pragniemy osiągnąć w jego wyniku, natomiast przedmiotem jest to, co stoi na drodze do jego osiągnięcia. Funkcją sił zbrojnych we współcz-

²² Zob., *Doktryna prowadzenia operacji połączonych*. DD/3. SG WP, Warszawa 2004, s. 15-17.

²³ *Tamże*, s. 8.

²⁴ Zob., *tamże*, s. 8.

snych konfliktach czy to narodowych, wielonarodowych czy sojuszniczych jest wspieranie zamierzeń politycznych podmiotu organizującego dane działania. Nie jest zasadnym ograniczanie możliwości prowadzenia operacji wojennych, reagowania kryzysowego i pokojowych tylko do skali zaangażowanych sił i ich składu według kryterium narodowości lub przynależności do danego systemu bezpieczeństwa. Wielonarodowość lub jej brak oraz przynależność do Sojuszu jest cechą danej operacji. Pod pojęciem cechy operacji zasadnym jest rozumieć coś, co wyróżnia i charakteryzuje operację ze względu na dany czynnik jednostkowy lub typowy w danej sytuacji. Stąd poprzez cechy opisujemy dane zjawisko, by oddać jego istotę, ale nie stanowi to podstawy klasyfikacji, ponieważ cechy są zmienne i ujawniają się w danych sytuacjach. Natomiast podstawą klasyfikacji jest podział różnych elementów rzeczywistości według przyjętego kryterium. Stąd kryterium jest względnie stałym czynnikiem, który nie ulega zmianie pod wpływem okoliczności. Kryterium może być czynnik, który jest podstawą klasyfikacji danego zjawiska lub przedmiotów ze względu na jego ocenę. W tym przypadku ocenę wiarygodną może stanowić ogólny cel polityczny konfliktu, którego osiągnięcie jest wspierane przez siły zbrojne. Cechą sił zbrojnych jest ich różnorodność wynikająca z danej specjalizacji działania w określonym środowisku geograficznym, ich możliwości działania ze względu na posiadany sprzęt i taktykę działania. Cechą zgrupowań sił zadaniowych realizujących dane zadania jest ich skład personalny, narodowościowy oraz specjalistyczny. Cechą może być coś, co wyróżnia podmiot lub przedmiot w danych okolicznościach. Cechą współczesnych operacji jest połączoność, która ujawniła się w określonych uwarunkowaniach wynikających z konieczności sprawnego dowodzenia wojskami i realizacji zadań. Połączoność jest również cechą wynikającą z ograniczeń podmiotu działania, co do możliwości realizacji zadań lub osiągnięcia danego celu, ale nie stanowi klasyfikacji na grupy, klasy lub rodzaje danych działań. Poprzez cechy opisujemy zjawisko lub przedmiot, natomiast poprzez kryteria dokonujemy ich klasyfikacji. Problemy związane z klasyfikacją operacji wynikają często z mylnej interpretacji celu konfliktu i jego przedmiotu. Współcześnie nie można postawić znaku równości pomiędzy celem konfliktu i jego przedmiotem.

Działania połączone zaczynają właściwie kształtować się po rozpadzie dwubiegowości w polityce. Wielobiegowość wynikająca z wielopodmiotowości uczestników stosunków prawnych na arenie międzynarodowej powoduje zapotrzebowanie na inne rozwiązywanie sporów i zagrożeń współczesnego świata. Jednym z wyzwań współczesności jest umiejętne przeciwstawienie się globalnym zagrożeniom oraz ich eskalacji. Osiągnąć to

można we wspólnym wielonarodowym *zintegrowanym i połączonym*²⁵ działaniu. Stąd wyznacznikiem obecnych operacji nie jest możliwość działania określonych rodzajów sił zbrojnych lub państw, a zdolności operacyjnego działania wynikające z konieczności kształtowania bezpieczeństwa.

Zmiany w postrzeganiu kształtowania bezpieczeństwa na świecie wskazują, że podstawowym kryterium wyróżniającym rodzaje operacji powinien być wspierany cel polityczny w konflikcie. W każdym konflikcie istnieje cel polityczny i przedmiot konfliktu, ten ostatni często definiowany jest celem działań wojennych²⁶. Jeżeli siły zbrojne są instrumentem polityki państwa, to wyznacznikiem ich działania jest wspierany poprzez ich działanie cel polityczny. Stąd nie jest zasadnym definiowanie operacji poprzez przedmiot konfliktu, ponieważ jest on wtórny do jego celu. Przedmiot wojny, a współcześnie działań zbrojnych nie powinien być podstawą klasyfikacji rodzajów operacji, ponieważ zależny jest od celu konfliktu. Stąd zasadnym jest definiowanie operacji jako kategorii ogólnej, w której wspierane jest osiąganie celu polityki podmiotu prawnego na arenie międzynarodowej. Podmiotem prawnym może być państwo, uznana organizacja polityczna lub doraźna koalicja, która kreuje określony cel polityczny i posiada możliwości prawnego wymuszenia jego osiągnięcia poprzez zastosowanie siły militarnej. **Operacja to skoordynowane czasowo i przestrzennie działania wydzielonych zgrupowań sił zbrojnych, prowadzone z zamiarem osiągnięcia celu strategicznego**²⁷.

Analiza wspieranych celów politycznych i metod działania sił zbrojnych w wyszczególnionych operacjach pozwala postawić tezę, że we wszystkich rodzajach operacji występuje pewnego rodzaju połączoność. Stąd pytanie, czy zasadnym jest definiowanie operacji poprzez jej immanentną cechę – połączoność. Współcześnie wszystkie operacje są połączone ze względu na konieczność osiągania celu przy jak najmniejszych nakładach, a przede wszystkim ze względu na własne ograniczenia, co do możliwości efektywnego działania rodzajów sił zbrojnych lub państw. Współczesne operacje już ze swej natury obejmują działania różnych rodzajów sił zbrojnych stąd właściwym jest mówić tylko o operacji, ponieważ ona w swej istocie nie jest nowym rodzajem, czy dodatkową formą – połączoność jest wymogiem współczesnych działań. *To dookreślenie pojawiło się w pew-*

²⁵ Według Stanisława Kozieja działania zintegrowane posiadają szerszy kontekst niż połączone, ponieważ integrują wysiłki międzynarodowe na poziomie wyższym niż tylko wojskowy. Zob., S. Koziej, *Między piekłem a rajem: szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 23.

²⁶ Zob., C. Clausewitz, *op., cit.*, s. 3-43.

²⁷ Zob., A., Czupryński (red. nauk.), *Przedmiot badań i system pojęć współczesnej sztuki wojennej. Materiały z konferencji naukowej*, AON, Warszawa 2006.

nym okresie rozwoju operacji, aby podkreślić różnice między tym, co nazywano operacją jednego rodzaju sił zbrojnych, a działaniami, w których wspólny cel osiągały różne rodzaje sił zbrojnych. Operacja połączona to nienowy, dodatkowy rodzaj czy forma operacji, to wymóg współczesnych działań²⁸. Pomimo podkreślania, że łączoność jest immanentną cechą operacji oraz, że jednym rodzajem sił zbrojnych nie osiągnie się złożonego celu operacji, to jednak w doktrynach i potocznym rozumieniu nadal wyszczególnia się operacje połączone jako odrębny jej rodzaj. Kurczowe trzymanie się terminologii z poprzednich lat powoduje, że nadal nie posiadamy rozstrzygnięć w zakresie rodzajów operacji i podziału kompetencji dowodzenia w nich. Połączoność nie można dostrzegać tylko w aspekcie strukturalnym, personalnym czy mentalnym. Ewolucja działań połączonych rozwija się od koordynacji zróżnicowanych możliwości rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk poprzez ich synergii do spójności koherentnej²⁹. Koherentność w działaniach połączonych oznacza spójność i pełną integrację wszystkich uczestników operacji na jej cel. Oznacza również, że poprzez spójność celów wszystkich uczestników operacji następuje asymilacja działań w różnych środowiskach przestrzeni, a nie tylko ich efektów. *Rozwój operacji (...) doprowadził do powstania koncepcji operacji rozstrzygających, w których dąży się nie tyle do fizycznego unicestwienia przeciwnika, co raczej do wyłączenia jego elementów decydujących o możliwości prowadzenia działań*³⁰. **Nowoczesność we współczesnych operacjach przejawia się w myśleniu, planowaniu i takim działaniu, w którym cel osiągniany jest przy minimalnych stratach po obu stronach konfliktu.** Wskazuje to na inną filozofię używania sił zbrojnych i inną jakość wspieranych celów politycznych. Współcześnie zakres zadań dla sił zbrojnych został zwielokrotniony i bardzo zróżnicowany, od działań służących kształtowaniu partnerstwa i kooperacji po pomoc humanitarną z jednej strony oraz od zadań przywracania i budowania pokoju po obronę własnego kraju i sojuszników z drugiej strony³¹. Stan polityczny końca konfliktu definiowany jako powrót do normalnych stosunków prawnych i politycznych oznacza, że po działaniach militarnych narzędziami i metodami walki zbrojnej należy stworzyć społeczności w obszarze konfliktu warunki do poprawnego i zgodnego ze standardami międzynarodowymi rozwoju i współpracy. Stąd nie jest celowe niszczenie tych obiektów, które nie doprowadzają bezpośrednio do zakończenia konfliktu. Nowoczesność środków walki, a głównie rażenia pozwala dokonywać

²⁸ M. Wiatr, *Operacje połączone*, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 25-26.

²⁹ Zob., *tamże*, s. 20-21.

³⁰ *Tamże*, s. 18-19.

³¹ Zob., J. Pawłowski, *Strategiczne problemy i dylematy we współczesnym świecie*, Adam Marszałek, Toruń 2004, s. 143.

selekcji w tych obiektach i ich cechach, które są istotne. Stąd minimalizacja strat stała się wyznacznikiem nowoczesności i ucywilizowania sposobów rozwiązywania sporów przy użyciu przemocy zbrojnej. Ważną funkcję w tym zakresie spełnia wyznaczanie i planowanie obiektów do zniszczenia, ale tylko tych, które posiadają istotne znaczenie do osiągnięcia celu militarnego i politycznego. Działania kontyngentów SZ RP w Iraku i Afganistanie nie posiada celu politycznego podboju tych państw i pozbawienie ich suwerenności. Celem politycznego i militarnego działania jest destrukcja podstaw poprzedniego porządku prawnego i politycznego, by zbudować nową jakość prawną i polityczną tych państw oraz inną jakościowo w stosunku do poprzedniej ich suwerenność opartą na poszanowaniu podmiotowości wszystkich uczestników stosunków politycznych. Stąd każde niepotrzebne destrukcyjne oddziaływanie na nieistotne elementy do osiągnięcia celu w przyszłości poszerzy zakres zadań w zakresie powrotu do normalności. Konieczność powodowania minimalnych strat po obu stronach konfliktu wynika nie tylko z wymogów demokratycznego świata, ale również z rachunku ekonomicznego i społecznego.

Analiza obecnych konfliktów na świecie pozwala postawić tezę, że połączone działanie zaczyna schodzić z poziomu operacyjnego na poziom taktyczny. Nie wynika to z tworzonych struktur komponentów w operacji, a z konieczności efektywnego działania. Stąd coraz bardziej staje się zasadne definiowanie działań połączonych, a nie operacji połączonej, ponieważ ona w swej naturze jest połączona. Co oznaczają współczesne działania połączone? Jeżeli operacja jest formą organizacyjną osiągania celu strategicznego to działania połączone są pewnego rodzaju metodą efektywnego działania na jej cele cząstkowe, doprowadzające główny podmiot działania do osiągnięcia celu globalnego.

Dotychczasowa klasyfikacja operacji według kryterium celu osiąganego przez dany rodzaj sił zbrojnych i rodzaj prowadzonej walki, środowisko, uczestniczące siły czy okresy funkcjonowania państwa budzi wątpliwości. Jest ona zasadna w masowych konfliktach, w których uczestniczy wiele niezależnych od siebie podmiotów działania. We współczesnych konfliktach, ze względu na wspólne oddziaływanie na cel operacji z różnych środowisk i w różnych środowiskach działania we wszystkich operacjach występują działania połączone. Cecha, która zaczęła wyznaczać kolejny rodzaj operacji stała się nieodłącznym jej atrybutem. Współcześnie wszystkie operacje są połączone ze względu na konieczność osiągnięcia ich celu z różnych środowisk działania, przez różne rodzaje sił zbrojnych i wojsk z różnych państw oraz ze względu na efektywność wykorzystania posiadanego potencjału. Stąd między innymi podział na operacje połączone lub jednorodne traci

rację bytu. Podstawą klasyfikacji operacji powinien być wspierany cel polityczny. *Z operacją mamy do czynienia tam, gdzie osiąga się cele strategiczne, a więc wówczas, gdy w wyniku podejmowanych działań dochodzi do uzyskania rozstrzygnięcia*³². W tym rozumieniu rozstrzygnięciem jest osiągnięcie takiego stanu, który pozwala bezpośrednio osiągać cele polityczne. Rozstrzygnięcie nie oznacza zniszczenia przeciwnika, a stworzenie warunków do zakończenia konfliktu w sferze politycznej.

*Komponenty sił połączonych nie prowadzą samodzielnych operacji, jak przyjmowano to w początkowym okresie rozwoju operacji połączonej, lecz realizują zadania mające doprowadzić do osiągnięcia wspólnego celu*³³. Stąd mało zasadne jest, by nadal definiować operacje połączone, jako jeden z jej rodzajów. Zasadnym jest poruszać problematykę działań połączonych w operacji. Jeżeli mówimy o działaniach w rozumieniu wojskowym to mamy na myśli sposób osiągania celu. Udzielamy odpowiedzi na pytanie, jak osiągać cel. Nie może ono być postrzegane tylko przez możliwości jednego rodzaju sił zbrojnych czy wojsk, ale przez pryzmat efektywnego działania. Efektywność w tym rozumieniu zasadnym jest postrzegać w aspekcie postulatu sprawnego, skutecznego i ekonomicznego działania.

Stąd efektywność to kategoria interdyscyplinarna, która nie może być ograniczana możliwościami lub zdolnościami jednego: państwa, rodzaju sił zbrojnych czy rodzaju wojsk. Ideą działań połączonych jest efektywne osiągnięcie celu i wyraża się w optymalnym wykorzystaniu posiadanego potencjału oraz zdolności operacyjnych uczestników operacji.

Analiza działań połączonych wskazuje, że do uwarunkowań ich powstania zasadnym jest zaliczyć:

- konieczność pokonania własnych ograniczeń w osiąganiu celu;
- możliwość działania na cel z różnych środowisk jednocześnie;
- pełne wykorzystanie możliwości i efektów działania różnych uczestników operacji;
- konieczność osiągnięcia celu z jak najmniejszymi stratami po obu stronach konfliktu;
- uzyskanie efektu synergii;
- konieczność jednolitego kierownictwa.

³² M. Wiatr, *Operacje ...*, op. cit., s. 27.

³³ *Tamże*, s. 164.

Niezależne podmioty podejmują wspólne działanie tylko wtedy, gdy poprzez jego skutki mogą pokonać własne ograniczenia w efektywnym osiągnięciu celu. Podstawą podjęcia wspólnego działania jest konieczność i szansa pokonania własnych ograniczeń. Działania połączone organizujemy wtedy, jeżeli poprzez zintegrowane działanie jest możliwe osiągnięcie celu. Konieczność pokonania ograniczeń własnych wynika ze stałych struktur organizacyjnych stworzonych pododdziałów, oddziałów i związków taktycznych rodzajów sił zbrojnych oraz wojsk. Struktury wojskowe tworzone były do wykonywania standardowych zadań. Ich potencjał mierzony możliwościami działania determinował ich zadania. Występowała pewna odwrotność, cele i zadania przydzielano wykonawcom według ich możliwości. Stąd podział celu głównego na cele cząstkowe i zadania determinowany był możliwościami potencjalnych wykonawców, a nie efektywnością jego osiągnięcia. Stałe struktury zdefiniowane były do założeń działania metodami z pierwszej połowy XX wieku. Jeżeli mało prawdopodobny jest konflikt globalny, to również współcześnie brygady ogólnowojskowe, jako oddział przeznaczone do samodzielnego prowadzenia działań zaczynają tracić swoje znaczenie. Realizacja zadań narzędziami walki zbrojnej we współczesnych konfliktach wskazuje, że w wielu przypadkach potencjał brygady ogólnowojskowej jest zbyt duży lub nieodpowiedni do danego działania. Stąd zasadnym jest, by urzeczywistnić połączone działanie w modułowych strukturach. Oznacza to, że ze standardowych pododdziałów danego rodzaju sił zbrojnych i wojsk tworzymy strukturę do danego zadania. Moduły pozwalają się łączyć w dowolnej liczbie według potrzeb sprawnego osiągnięcia celu.

Współcześnie należy myśleć o takich zgrupowaniach zadaniowych, które potrafią z różnych środowisk działać skutecznie na cel. Operacje w swej istocie, ze względu na prowadzenie ich w społecznym środowisku działania człowieka oraz ze względu na konieczność osiągnięcia celu powodując minimalne straty po obu stronach konfliktu, z natury są połączone. Niekiedy sądzimy, że jest to operacja jednego rodzaju sił zbrojnych, ale często nie dostrzegamy, że na jego korzyść działają inne rodzaje sił zbrojnych lub rodzaje wojsk. Osiągnięcie celu w danej sytuacji nie byłoby możliwe, gdyby mniej widoczni inni uczestnicy operacji nie działali na korzyść głównego wykonawcy. Stąd w idei działań połączonych tak ważna jest umiejętność wykorzystania możliwości i efektów działania innych uczestników operacji. Połączone działanie uzyskujemy nie tylko poprzez stworzenie dołącznej struktury, ale przede wszystkim poprzez koherentne zespolenie wszystkich uczestników operacji na jej cel. Koherentność uzyskamy poprzez osiągnięcie spójności w ocenie i planowaniu działania oraz realizacji określonych zadań. Umiejętne wykorzystanie efek-

tów działania innych uczestników operacji na cel wymaga wzajemnego informowania się o planowaniu osiągnięciu oraz wspólnym planowaniu ich osiągnięcia. Zaletą jednorodnych oddziałów w danej specjalności jest to, że przygotowane są do działania w danym środowisku geograficznym. Pozwala to rozwijać je profesjonalnie w zakresie przewidywanego działania oraz nowoczesnego wyposażenia. Z drugiej strony powoduje to ograniczenie, ponieważ dany oddział nie może lub nie powinien działać w innym środowisku geograficznym, do którego nie był predysponowany. Możliwość działania na dany cel z różnych środowisk geograficznych pozwala wybrać optymalne rozwiązanie. W sytuacjach szczególnych pozwala to również na jednoczesne lub kolejne działanie na dany cel z różnych środowisk geograficznych przez rodzaje sił zbrojnych. Takie podejście wymaga w działaniach połączonych stworzenia odpowiednich sił zadaniowych do danego zadania lub w ramach danej operacji wykorzystanie efektów działania innych jej uczestników.

Ideą działań połączonych jest pełne wykorzystanie efektów działania i możliwości wszystkich uczestników operacji na jej cel główny i cele cząstkowe. Jest to możliwe tylko wtedy, gdy całością działań dowodzi jeden dowódca i potrafi zintegrować wysiłki wszystkich uczestników na cel główny. W działaniach jednorodnych rodzajów sił zbrojnych czy wojsk ze względu na brak lub niewłaściwy obieg informacji nie zawsze potrafiono w pełni wykorzystać efekty działania innych uczestników. Powodowało to zwiększanie nakładów. Stąd niekiedy działania różnych uczestników na dany cel powtarzały się. Nie następowało pełne wykorzystanie nie tylko możliwości, ale przede wszystkim efektów działania innych uczestników operacji. Powodowało to zwiększanie nakładów i zaangażowania większej liczby żołnierzy i środków.

W działaniach połączonych poprzez synchronizację celów zadań i używanych sił i środków możemy osiągać dany cel zmniejszając nakłady jednostkowe danego rodzaju sił zbrojnych lub wojsk, wykorzystując we właściwym czasie efekty działania innych uczestników operacji. W sytuacjach, w których mało efektywne jest użycie bezpośrednio wojsk lądowych należy używać inne rodzaje sił zbrojnych, by osiągnąć cel przy obniżonych nakładach. Wymaga to wiedzy o możliwościach działania wszystkich uczestników operacji, by można było optymalnie wykorzystać posiadany potencjał. O pełnym połączeniu działań będzie można mówić, gdy inni uczestnicy poprzez świadomość posiadanych możliwości będą inspirowali własne działanie na korzyść innych. Podstawowym gwarantem wykorzystania efektów działania innych uczestników operacji jest właściwy obieg informacji i odpowiednia koordynacja działań przez dowódcę operacyjnego.

Współcześnie największym zagrożeniem są środki i metody działań asymetrycznych. By skutecznie przeciwstawić się współczesnym zagrożeniom należy je zdefiniować i na podstawie wyróżnionych cech opracować model przeciwdziałania. Ostatnie lata wskazują, iż zagrożenia asymetryczne jednostronnie zaczynamy upatrywać tylko w działaniach terrorystycznych. *Czy działania asymetryczne powinniśmy łączyć tylko z zamachami terrorystycznymi? Czy w operacjach w byłej: Jugosławii (1999); Afganistanie (2002); Iraku (2003) lub Haiti (2004) można zaobserwować metody i narzędzia działań asymetrycznych?*

*Asymetria*³⁴ w szerokim rozumieniu zawsze była obecna w sztuce wojennej, bo w istocie poprzez niestandardowe działanie lub stosowanie środków można było przeciwnikowi narzucić swoją wolę walki. Za podstawę porównania działań asymetrycznych do klasycznych i współczesnych zasadnym jest przyjąć kryteria: podmiotu organizującego i realizującego działania, wspieranego lub osiąganego celu politycznego i militarnego oraz stosowanych metod działania (*tabela 4.1.2*).

W konfliktach, w których dochodziło do obustronnego stosowania tych samych metod i podobnych narzędzi o zwycięstwie decydowała ilość. We współczesnych konfliktach o powodzeniu nie decyduje ilość, a jakość użytych narzędzi, a przede wszystkim metody ich użycia. Ilości przeciwstawiana jest jakość środków walki oraz nowoczesne metody działania.

W nowoczesnych metodach prowadzenia operacji sieciocentryzm, jako wyznacznik jej nowoczesności służy głównie do zespolenia możliwości i efektów działania wszystkich uczestników na cel główny. Idea sieciocentryzmu postrzegana jest na poziomie formułowania koncepcji działania, wynikającej z politycznego celu konfliktu.

Pojęcie sieciocentryzmu odnosi się nie tylko do technicznego postrzegania problemu, ale do wykorzystania przewagi informacyjnej w celu zwiększenia wydajności potencjału bojowego i skutecznego użycia go oraz wykorzystania efektów jego działania. Uwzględnienie idei sieciocentryzmu w przyszłych operacjach pozwala minimalizować

³⁴ *Asymetria to brak lub naruszenie symetrii. Zob., Słownik języka polskiego, PWN, Warszawa 1993. Asymetria to cecha geometrii, logiki i organizmów biologicznych. Wyraża się w niemożliwości odwzorowania pierwowzoru w stosunku do jednej płaszczyzny i osi symetrii. W procesie zorganizowanego działania wyraża się w takim postępowaniu, które nie jest adekwatne do standardowego lub proceduralnego postępowania. W takim rozumieniu asymetrią są wszelkie działania, które są inne od oczekiwanych przez przeciwny podmiot. Problem definiowania zagrożeń i działań asymetrycznych postrzegany jest szeroko i wąsko. W szerokim rozumieniu jako działanie przejawia się w umiejętności niestandardowego rozwiązywania problemów. Oznacza to, że każde działanie jest inne. W wąskim postrzeganiu asymetria to stosowanie nieprzewidywalnych metod działania, przez nieprzewidywalne organizacje.*

straty po obu stronach konfliktu oraz poprzez integrację i precyzję użycia środków walki doprowadzić do jej szybkiego rozstrzygnięcia.

Przewartościowanie celów operacji wynika z charakteru zagrożeń. Współczesne siły zbrojne muszą postrzegać inne zagrożenia niż klasyczne i nauczyć się ich likwidacji lub neutralizacji. Klasyczne zagrożenia militarne wynikają z porównywalnych metod działania i angażowanych sił w stosunku do strony przeciwnej. Klasyka działań militarnych polega na stosowaniu przez strony walki zbrojnej porównywalnych środków i metod działania.

Tabela 4.1.2

Porównanie cech różnych działań			
Porównanie działań	Działania klasyczne	Działania współczesne	Działania asymetryczne
Kryteria			
Podmiot organizujący działania militarne	Państwo, koalicja, podmioty prawne na arenie międzynarodowej	Doraźne koalicje różnych krajów połączone wspólnym celem	Nieakceptowana organizacja ponadnarodowa
Podmiot realizujący działania militarne	Armia narodowa	Wielonarodowe siły zadaniowe	Organizacje paramilitarne, grupy przestępcze, bojówki, partyzanci
Cel polityczny	Aneksja lub obrona narodowa suwerennego terytorium	Wymuszenie zachowań pokojowych, zgodnych z prawem międzynarodowym	Zastraszenie, wywołanie rozgłosu, zniechęcenie do aktywnego przeciwdziałania, niekiedy dążenie do wyzwolenia narodowego lub społecznego
Cel militarny	Rozbicie armii przeciwnika, pozbawienie jej woli walki, opanowanie spornego terytorium	Pozbawienie woli walki strony przeciwnej, stworzenie warunków do osiągnięcia celu politycznego konfliktu	Powodowanie maksymalnych strat we wszelkich sferach życia społecznego przeciwstawnej strony, bez bezpośredniego związku z celem politycznym
Metoda działania	Walka zbrojna, której celem jest pobicie strony przeciwnej	Walka zbrojna oraz metody inne niż zbrojne, których celem jest stworzenie płaszczyzny do pokojowego zakończenia konfliktu	Inna niż oczekiwana przez stronę przeciwną, często metody działań partyzantkich i terrorystycznych

Źródło: opracowanie własne.

Charakter i zakres treściowy celu determinuje sposób działania i wymaga doboru odpowiednich środków. Stąd, do końca XX wieku w tradycyjnych konfliktach działania militarne sprowadzały się do rozbicia przeciwnika oraz zdobycia i utrzymania spornego obszaru lub obiektu. Współcześnie, jeżeli przedmiotem sporu nie jest terytorium, to nie należy dążyć do jego zdobycia.

Współczesność wymaga od dowódców obniżania poziomu powodowanych start po obu stronach konfliktu. Dotychczas paradygmatem sztuki wojennej było osiągnięcie celu zadając przeciwnikowi maksymalne straty. Obecnie wymaga się od dowódców, by poziom

zadawanych strat był konieczny, a nie możliwy. Masowe zastosowanie nowoczesnych środków walki może spowodować masowe zniszczenia, jeżeli nowoczesne środki będziemy używać według „starych” założeń. Nowoczesne środki powinny inspirować dowódców do osiągania celu poprzez zadawanie przeciwnikowi tylko strat koniecznych. Jeżeli nowoczesność będzie służyła do wykonywania precyzyjnych uderzeń, to można postawić tezę, że będzie to gwarantem obniżania poziomu strat po obu stronach konfliktu. Takie pojmowanie minimalizacji strat powinno towarzyszyć wszystkim dowódcom na wszystkich poziomach działania. Należy posiadać świadomość, że właściwe podejście do minimalizacji poziomu strat zaczyna się w okresie definiowania zadania głównego i zadań cząstkowych. W sposobie osiągnięcia celu należy poszukiwać takiego rozwiązania, by nie powodowało to nadmiernych zniszczeń. Wynika to nie tylko z założeń prowadzenia operacji reagowania kryzysowego, ale również wojennych. Celem politycznym współczesnych operacji wojennych jest obrona własnej suwerenności, a celem militarnym pozbawienie zdolności ofensywnych przeciwnika. Takie cele nawet w operacjach wojennych wymagają innego podejścia do organizowania i prowadzenia działań zbrojnych. Prowadzenie działań połączonych w operacji wojennej powinno być skierowane na pozbawienie przeciwnika sprawności działania, a nie potencjału. Jeżeli działania zbrojne skierujemy głównie na pozbawienie przeciwnika potencjału, to nastąpi zniszczenie jego siły i to nie zagwarantuje minimalizacji strat po obu stronach konfliktu. Ponieważ takie podejście zmierza do zadawania strat możliwych, a nie koniecznych. Zadawanie strat możliwych powoduje również nadmierne zużywanie własnego potencjału oraz poprzez udział w wielu akcjach bojowych naraża na straty własne siły. W planowaniu wszelkich działań, w których cel osiągany jest poprzez powodowanie strat powinna być stosowana idea precyzyjnego rażenia. Precyzję można osiągnąć wykorzystując właściwe rozpoznanie i identyfikację punktów decydujących przeciwnika, połączone działanie, sieciocentryzm w planowaniu i działaniu oraz nowoczesne środki rażenia zespolone ideą minimalizacji strat i efektywnym działaniem.

Kierowanie się w planowaniu i prowadzeniu działań połączonych powyższymi założeniami powoduje, że uzyskujemy efekt synergii. Efekt synergii uzyskuje się poprzez dobór wspólnego działania takich czynników i metod, w którego wyniku otrzymujemy wyższy wynik niż efekt działania pojedynczych składników. W działaniach połączonych poprzez umiejętne skoordynowanie działań na cel różnych uczestników możemy osiągnąć efekt synergii. Możliwość powstania takiej wartości wynika z właściwego operowania osiągniętym efektem działania innych uczestników w stosunku do czasu, nakładów i metod

działania na dany cel w planowanym działaniu. Jeżeli działanie zostanie podjęte w niewłaściwym czasie, to może okazać się, że osiągnięty dotychczas efekt wcześniejszego działania innych podmiotów jest niewystarczający i należy zwiększyć własny potencjał. Natomiast jeżeli osiągnięty efekt i przyszłe działanie jest optymalnie skoordynowane to należy oczekiwać efektu synergii. W działaniach zbrojnych istotne jest, by wykorzystać skutki wcześniejszych działań na przeciwnika, w takim czasie, by nie zdążył podjąć zorganizowanego przeciwdziałania. Można postawić tezę, iż przejawia się to w przejęciu i utrzymaniu inicjatywy, której skutkiem jest posiadanie przewagi, a efektem optymalne osiągnięcie celów własnych.

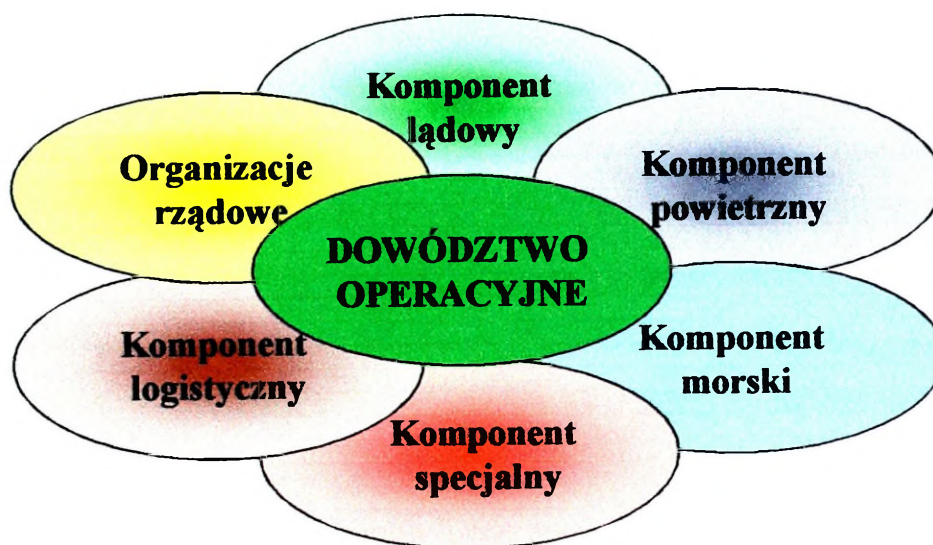
W działaniach połączonych koniecznym jest, by osiągnięciem danego celu dowodził jeden dowódca. Zapewnia to jedność dowodzenia oraz ciągłość przyjętego planu działania. Po stworzeniu zgrupowania zadaniowego zasadnym jest, by dowódca otrzymał właściwe kompetencje w stosunku do otrzymanych sił na czas wykonania zadania. Podczas organizowania działań w układzie jednonarodowym nie stanowi to większego problemu. Trudności występują podczas organizowania działań w układzie wielonarodowym, gdzie kompetencje dowodzenia ograniczane są wcześniejszymi ustaleniami politycznymi. Dowódca zgrupowania zadaniowego stworzonego do osiągnięcia danego celu powinien optymalnie wykorzystać efekty działania jego sił zintegrowanych w zgrupowanie zadaniowe.

Dotychczas mówiąc o działaniach połączonych mieliśmy zwykle na myśli układ połączonych sił w operacji, gdzie podstawą organizowania zgrupowania zadaniowego były trzy komponenty (lądowy, powietrzny, morski). Obecnie takie postrzeganie problemu jest nie wystarczające. Połączone działania należy postrzegać na poziomie dowódcy operacyjnego, który do optymalnego wykonania zadania potrzebuje nie tylko trzy tradycyjne komponenty (rys. 4.1.5), ale również inne siły, które muszą być zespolone w jedność. Połączoność staje się nieodłącznym elementem holistycznego postrzegania rzeczywistości. Osiągnięcie celu przy minimalnych stratach (koniecznych) po obu stronach konfliktu wymaga pełnej integracji, celów cząstkowych, zaangażowanych sił i efektów ich działania.

Do głównych zadań komponentu lądowego w operacjach zasadnym jest zaliczyć:

- zdobycie lub zajęcie spornego rejonu;
- utrzymywanie lub monitorowanie rejonu działań;
- usuwanie lub neutralizacja źródeł przyczyn konfliktu;
- ochrona lub obrona ważnych obiektów lub osób;
- oddziaływanie na sferę społeczną konfliktu;

- ochrona lądowych linii komunikacyjnych pomiędzy bazą operacyjną a celem działania;
- wspieranie innych uczestników operacji.

*Rys. 4.1.5. Skład sił we współczesnych operacjach
Źródło: opracowanie własne.*

Do głównych zadań komponentu powietrznego w operacjach zasadnym jest zaliczyć:

- wywalczenie i utrzymanie przewagi w powietrzu;
- kontrolowanie przestrzeni powietrznej;
- wykonywanie uderzeń na wyznaczone obiekty;
- osłonę i obronę środowiska lądowego i morskiego przed atakami z powietrza;
- wsparcie bojowe innych uczestników operacji;
- transport powietrzny.

Do głównych zadań komponentu morskiego w operacji zasadnym jest zaliczyć:

- wywalczenie i utrzymywanie panowania lub kontroli w akwenie morskim;
- powstrzymywanie lub niszczenie sił morskich i nabrzeżnych przeciwnika;
- zabezpieczenie działań desantowych;
- prowadzenie działań przeciwdesantowych;
- wspieranie innych uczestników operacji;
- ochronę morskich linii komunikacyjnych;
- blokady morskie;
- zabezpieczenie transportu morskiego do potrzeb innych uczestników operacji;
- ewakuacja innych uczestników operacji drogą morską.

Komponent specjalny w operacji prowadzi działania specjalne, które definiowane są jako działania militarne prowadzone przez odpowiednio zorganizowane, wyszkolone i wyposażone siły, które używają niestandardowych technik operacyjnych i sposobów wykonywania zadań³⁵. Definiowanie działań specjalnych znajduje źródła w postrzeganiu tego problemu przez NATO. W Sojuszu wyszczególnia się operacje specjalne, które prowadzone są przez siły specjalnie zorganizowane, wyszkolone oraz wyposażone w celu osiągnięcia wojskowych celów strategicznych i operacyjnych przy zastosowaniu niekonwencjonalnych środków wewnątrz wrogię, niesprzyjającego lub politycznie wrażliwego obszaru³⁶. W ramach działań specjalnych prowadzone jest: rozpoznanie specjalne, akcje bezpośrednie, pomoc militarna oraz działania towarzyszące. W NATO spektrum zadań poszerzone jest o: wsparcie militarne, powietrzne działania specjalne, działania kontrterrorystyczne i kontrpowstańcze, uwalnianie zakładników oraz ewakuację personelu. Należy podkreślić, że ze względu na cel i charakter operacji do osiągnięcia jej celu mogą być prowadzone różne działania. Ich istotą powinno być koncentrowanie się nie na własnych celach, a na celach istotnych z punktu celu operacji. Siły specjalne poprzez stosowane metody i profesjonalne przygotowanie mogą funkcjonować i prowadzić wyszczególnione działania na rzecz celu głównego operacji w głębi ugrupowania przeciwnika. Rozpoznanie specjalne stanowi uzupełnienie innych metod i środków zbierania danych o przeciwniku. Z punktu osiągnięcia celu istotne są akcje bezpośrednie na te obiekty, których nie można zniszczyć lub zneutralizować innymi metodami lub tradycyjne metody są nieskuteczne. Zwłaszcza w dążeniu do zadawania przeciwnikowi strat tylko koniecznych użycie kontyngentu sił specjalnych powinno poprawić efektywność działania. Natomiast pomoc militarna posiada bezpośredni związek z udzielaniem w różnej formie pomocy przez siły specjalne sojusznikom. W każdej z operacji mogą być prowadzone działania specjalne skierowane na poszukiwanie zaginionych nie tylko w akcjach bojowych, ale we wszelkich działaniach. W przypadku dostarczania pomocy humanitarnej w konfliktogenne rejony można używać sił specjalnych do osłony personelu i dostarczanych środków. Reasumując działania komponentu specjalnego w operacji powinno być skierowane na bezpośrednie wsparcie osiągnięcia celu głównego operacji lub innego, którego nie można osiągnąć konwencjonalnymi środkami i metodami.

³⁵ Zob., *Doktryna prowadzenia operacji połączonych DD-3*, SG WP, Warszawa 2002.

³⁶ Zob., *MC-437/1 (2006) NATO Special Operations Policy*.

Głównym zadaniem komponentu logistycznego w operacji jest zapewnienie ciągłości zasilania w środki niezbędne do prowadzenia danych działań. Swoje zadania wykonuje kompleksowo poprzez zasilanie wszystkich uczestników operacji w środki materiałowe oraz stwarzanie im warunków do funkcjonowania w środowisku lądowym. Do głównych zadań komponentu logistycznego w operacji zasadnym jest zaliczyć:

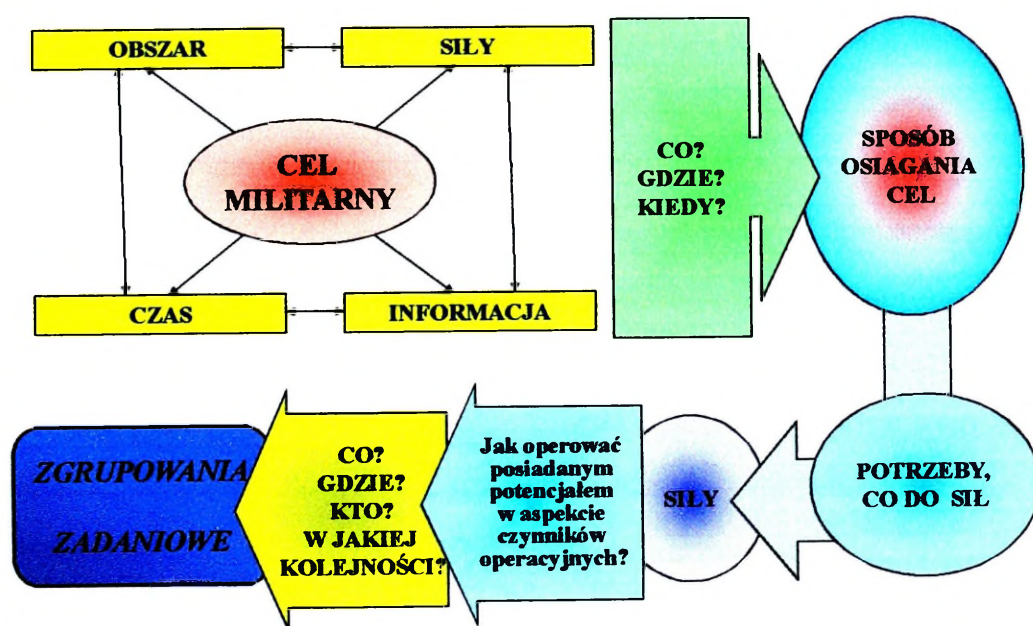
- zaopatrywanie uczestników operacji w niezbędne środki;
- świadczenie usług obsługowo-remontowych;
- organizację i urządzanie baz dla uczestników operacji;
- transport i ewakuację;
- organizację przegrupowania wojsk;
- utrzymywanie pod względem przejezdności linii komunikacyjnych;
- organizację zabezpieczenia medycznego uczestników operacji;
- zabezpieczenie potrzeb bytowych własnych żołnierzy;
- zabezpieczenie potrzeb bytowych jeńców;
- grzebanie lub ewakuację poległych do kraju.

Udział organizacji rządowych w operacjach będzie zależał od typu operacji i osiąganego celu. Należy podkreślić, że coraz częściej w operacji będą uczestniczyć organizacje humanitarne (medyczne, dostarczające środki do przetrwania), których celem jest bezpośrednia odbudowa zniszczonych obiektów lub struktur organizacyjnych państwa bądź danej społeczności. Ich zadaniem jest łagodzenie efektu konfliktu wobec ludności cywilnej. Jednocześnie w operacjach reagowania kryzysowego lub pokojowych stanowi to pomost łączący dowódcę operacyjnego ze społecznym środowiskiem konfliktu. Poprzez umiejętne oddziaływanie środkami organizacji rządowych i koordynowanie wysiłków organizacji pozarządowych można wywierać wpływ na sferę społeczną konfliktu i osiągać pozytywne efekty.

Należy podkreślić, że pozytywny efekt w operacji można osiągnąć poprzez umiejętne wykorzystanie zdolności i możliwości wszystkich uczestników operacji. Istota polega na wzajemnym wspieraniu się i czerpaniu korzyści z efektów wzajemnego działania.

Połączoność, która do niedawna była wyznacznikiem nowego typu operacji stała się jej immanentną cechą, a idea takiego działania przeniosła się na poziom taktyczny. Swoboda decydowania i działania, która była wyznacznikiem operacyjnego działania rozszerzyła swój zakres o poziom taktycznego osiągania celów. Wynika to nie tylko z przekazywanych kompetencji w zakresie osiągania celu, ale przede wszystkim z konieczności

podejmowania wyzwań samodzielnego działania przez taktyczne zgrupowania zadaniowe. Połączoność postrzegamy na poziomie dowódcy operacyjnego w aspekcie zespolenia sił i środków na cel operacji, ale również na poziomie dowódcy komponentu lądowego lub stworzonych przez niego grup bojowych. Wyraża się to w tworzeniu odpowiednich zgrupowań zadaniowych na każdym poziomie działania, by zadanie zostało zrealizowane przy jak najmniejszych nakładach, z jak największym efektem. Tworzenie zgrupowań zadaniowych determinowane jest celem i optymalnym sposobem jego osiągnięcia w danym otoczeniu (rys. 4.1.6).

*Rysunek 4.1.6. Założenia tworzenia zgrupowań zadaniowych
Źródło: opracowanie własne.*

Analiza celu i środowiska działania dostarcza wniosków dotyczących optymalnego jego osiągnięcia. Wskazuje jednocześnie, które cele cząstkowe i w jakiej kolejności należy osiągać, by wykorzystać efekt synergii. Wymaga to pełnej integracji i zespolenia uczestników operacji w procesie planowania na wszystkich poziomach dowodzenia. Wymagana jest również ciągła synchronizacja, koordynacja oraz współdziałanie, by właściwie wykorzystać posiadany potencjał i efekty jego działania na wszystkich poziomach dowodzenia.

Idea działań połączonych w sztuce wojennej zawsze była realizowana, ale nigdy dotychczas nie dążono do tak pełnego zespolenia wszystkich uczestników działania na wszystkich ich poziomach. Działania połączone są koniecznością i pewnym panaceum na optymalne osiągnięcie celu.

Współczesne operacje będą skierowane na środek ciężkości przeciwnika. Głównym zadaniem dowódców i planistów operacyjnych jest po pierwsze stworzenie przesłanek,

gdzie własny środek ciężkości jest ochroniony i zabezpieczony przed atakiem przeciwnika. Natomiast druga część ich zadania dotyczy zagrożenia, zniszczenia lub neutralizacji środka ciężkości przeciwnika. Takie postrzeganie istoty planowania i działania operacyjnego wymaga zdefiniowania pojęcia środka ciężkości. *Czym jest środek ciężkości? Czy jest to stan lub rzecz od początku do końca operacji ta sama? Czy być może ulega on zmianie w trakcie operacji ze względu na rozwój sytuacji strategiczno-operacyjnej? Analiza sytuacji operacyjnych pozwala postawić tezę, iż **środek ciężkości to taki stan, sytuacja lub rzecz, której zniszczenie, obezwładnienie lub neutralizacja nie pozwala przeciwnikowi osiągnąć jego cel.*** Podstawa trudność polega na zidentyfikowaniu środka ciężkości. We współczesnych konfliktach ważną rolę spełniają polityczne i społeczne środki ciężkości. Ich rzeczowy wymiar to sojusze, administracja, instytucje ekonomiczne, organizacje polityczne, które sytuowane są w terenie zurbanizowanym. W przyszłych operacjach bez względu na ich uwarunkowania polityczne cele militarne sytuowane będą w terenie zurbanizowanym. W przeszłości teoretycy wojskowi na podstawie doświadczeń z II wojny światowej zalecali unikanie zdobywania miast. Zdobywanie miasta kojarzone zawsze było z dużymi stratami. Współcześnie nie można omijać terenów zurbanizowanych, ponieważ spełniają one ogromną rolę w życiu społecznym, gospodarczym administracyjnym i politycznym strony przeciwnej. Działania w terenie zurbanizowanym nie można postrzegać na kompleksowym zdobywaniu domów i ulic. Istotą powinno być zdobywanie lub niszczenie tych obiektów, które decydują o „życiu” miasta. **Współczesne miasta, bez energii, wody i innych usług socjalnych nie mogą funkcjonować.** Stąd nie należy ich zdobywać w całości, a tylko te obiekty, które są ważne. W przypadku konieczności zdobywania terenów zurbanizowanych należy w pierwszej kolejności unieruchomić obiekty wspierające możliwość funkcjonowania w nim ludności cywilnej i wojsk. Takie działanie może spowodować obniżenie wartości bojowej sił przeciwnika, poprzez utratę wsparcia ze strony rodzimej ludności.

Współczesne konflikty takie jak w Iraku i Afganistanie wymagają oprócz obecności wojskowej przede wszystkim oddziaływania na sferę społeczną konfliktu³⁷. Jest to cechą konfliktów asymetrycznych, w których nie chodzi o pozbawienie danej społeczności suwerenności, a dokonanie w niej zmian w zakresie współczesnych standardów bezpieczeństwa. Środki finansowe niezbędne we współczesnych operacjach reagowania kryzysowego bezpośrednio wpływają na sferę społeczną konfliktu. Poprzez powodowanie realnych zmian,

³⁷ Por., A. Jonas, *Afganistan – Zagrożenie dla międzynarodowego bezpieczeństwa* [w:] *Afganistan. Militarne i pozamilitarne wymiary stabilizacji. Materiały z konferencji naukowej*, AON, Warszawa 2007, s. 8-10.

w jakości życia danego społeczeństwa, przeciwnik traci wsparcie moralne i zaplecze społeczne własnego narodu. Natomiast w przypadku tylko akcji wojskowych często powstają niezamierzone straty wśród ludności cywilnej, co przysparza przeciwników siłom NATO w Afganistanie i Koalicji w Iraku. Nie oznacza to zaniechania akcji przeciwko przeciwnikowi, ale tylko to, że większy nacisk powinien być położony na ochronę ludności cywilnej przed zastraszaniem ich przez siły przeciwne wprowadzanym zmianom społecznym.

We współczesnych konfliktach stosownie siły militarnej jest jednym z wielu narzędzi kształtowania bezpieczeństwa. Na równi z siłami zbrojnymi, a w wielu przypadkach podstawowymi narzędziami stabilizacji sytuacji powinny być środki ekonomiczne, dyplomatyczne, informatyczne, społeczne, a nawet kulturowe³⁸. Nie ulega wątpliwości, że dużej ewolucji uległo rozwiązywanie sporów we współczesnym świecie, zwłaszcza po zakończeniu zimnej wojny. Jest to wynikiem postępującego rozwoju społecznego i kulturowego wielu narodów, a przede wszystkim jest to efekt swobodnego przepływu informacji. Wyznacznikiem używania sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa w XXI wieku wiąże się przede wszystkim z oddziaływaniem na skutki i przyczyny kryzysów politycznych, społecznych i destrukcyjnego działania sił natury. W kryzysach politycznych często dochodzi do używania sił zbrojnych metodami walki zbrojnej, ale o ograniczonych skutkach. Zwykle nie są to konflikty pozbawiające suwerenności inne podmioty, a tylko dokonujące zmian w ich jakości bezpieczeństwa. Wskazuje to na zmiany we współczesnej sztuce wojennej i założeniach używania sił zbrojnych. Do założeń używania sił zbrojnych we współczesnych sytuacjach kryzysowych zasadnym jest zaliczyć:

- deeskalację a nie eskalację negatywnego zjawiska,
- działanie na przyczyny sytuacji kryzysowych i kryzysów zanim przerodzą się w wyższą formę konfliktu,
- poprzez użycie siły zbrojnej stworzenie warunków do rozwiązywania problemów środkami politycznymi, ekonomicznymi lub społecznymi,
- ustanowienie podstaw do normalnych warunków po usunięciu skutków kryzysu.

Analiza współczesnych konfliktów wskazuje, że siły zbrojne w polityce międzynarodowej używane są w sytuacjach doraźnych, będących wynikiem politycznej lub społecznej potrzeby wykreowania działań podkreślających wiarygodność i obecności na arenie międzynarodowej lub używane są w sytuacjach zgodny ze światowymi standardami roz-

³⁸ Por., J. Gryz, *Ewolucja znaczenia siły militarnej w polityce międzynarodowej* [w:] *Afganistan. Militarny i pozamilitarny wymiar stabilizacji. Materiały z konferencji naukowej*, AON, Warszawa 2007, s. 13.

wiązywania sporów podyktowanych oceną sytuacji politycznej, społecznej, ekonomicznej oraz militarnej³⁹. Wskazuje to na inną jakość operacji reagowania kryzysowego sytuowanych w światowych procedurach rozwiązywania sporów.

Konflikty inne niż wojna na początku XXI wieku dotyczące kształtowania bezpieczeństwa nabierają wspólnych cech, a mianowicie:

- konieczności długotrwałego zaangażowania politycznego, militarnego, ekonomicznego i społecznego,
- utrzymywania w rejonie konfliktu sił zdolnych kontrolować obszar konfliktogenny,
- konieczność posiadania długotrwałej strategii zaangażowania w rozwiązanie sytuacji konfliktowej⁴⁰.

Zagrożenia i wyzwania bezpieczeństwa we współczesnym świecie wskazują, że społeczność międzynarodowa powinna posiadać instrument prawny wykonania uderzeń lub podejmowania działań uprzedzających realne zagrożenia bezpieczeństwa⁴¹. W strategiach wojskowego dziania zwłaszcza Sojuszu i UE pojawiają się siły zdolne podejmować działania prewencyjne (siły odpowiedzi NATO oraz grupy bojowe Unii Europejskiej). Jest to jednym z najważniejszych wyzwań używania siły militarnej do przeciwdziałania zagrożeniom bezpieczeństwa, ale powinno to być usankcjonowane prawem międzynarodowym.

Przykładem operacji reagowania kryzysowego jest operacja ISAF (*ang. International Security Assistance Force*) określana jako Międzynarodowe Siły Wspierające Bezpieczeństwo w Afganistanie. Podstawą planowania i rozpoczęcia operacji była decyzja NATO z grudnia 2001 roku w sprawie utrzymania pokoju w Afganistanie. Celem operacji było wsparcie rządu w Afganistanie oraz pomoc NATO w zapewnieniu bezpieczeństwa w Kabulu i jego okolicy oraz udział w tworzeniu i szkoleniu afgańskich struktur rządowych, sił bezpieczeństwa i pomoc w odbudowie infrastruktury cywilnej⁴². Obecne zadania sił NATO w Afganistanie są poszerzone i zakładają utrzymywanie kontroli w zakresie bezpieczeństwa na całym terytorium⁴³.

W aspekcie poszerzonego zadania operacja ISAF była podzielona na pięć faz:

- faza pierwsza – ocena i przygotowanie do rozmieszczenia sił;

³⁹ Por., J. Gryz, *Ewolucja ...*, op. cit., s. 16.

⁴⁰ Por., *tamże*, s. 26.

⁴¹ Por., J. Pawłowski, *Koncepcja działań prewencyjnych w globalnej strategii bezpieczeństwa a problem afgański [w:] Afganistan. Militarny ...*, op. cit., s. 28-35.

⁴² Por., Z. Śliwa, *Wojsko Polskie – udział w afgańskiej prewencji [w:] Afganistan. Militarny ...*, op. cit., s. 74.

⁴³ Zadanie zostało rozszerzone na podstawie Rezolucji RB ONZ nr 1510 z dnia 13.10.2003.

- faza druga – rozszerzenie geograficzne rejonu operacji;
- faza trzecia – stabilizacja sytuacji;
- faza czwarta – przekazanie zadań odpowiedzialności za bezpieczeństwo państwa instytucjom rządowym;
- faza piąta – wycofanie sił z Afganistanu⁴⁴.

Celem w operacji ISAF jest stworzenie sprzyjających warunków do działania administracji rządowej na terytorium państwa oraz pomoc organizacjom międzynarodowym w rekonstrukcji kraju po kilkudziesięcioletnich wojnach. W operacji ISAF uczestniczy wiele państw, ale główną rolę spełniają państwa należące do NATO⁴⁵.

Interpretacja współczesnych operacji jest różna, najczęściej używaną nazwą jest stabilizacja lub rekonstrukcja. Wskazywałoby to na kolejny typ operacji nazywanej: stabilizacyjną, rekonstrukcyjną, prewencyjną, ekspedycyjną. Niekiedy niektórzy teoretycy, a głównie praktycy określają te operacje, jako działania w ramach wojny. Należałoby się zastanowić, czy w ramach tych operacji prowadzone są działania przeciw legalnej władzy oraz narodowi, którego pozbawia się suwerenności, czy być może są to działania skierowane do dokonania zmian, w jakości suwerenności danego narodu, by mógł zagwarantować sam sobie bezpieczeństwo. Pojęcie stabilizacji w ujęciu semantycznym traktowane jest, jako przywrócenie stanu trwałości, w tym szczególnym przypadku trwałości ładu i bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego narodu afgańskiego. Celem stabilizacji powinno być osiągnięcie trwałego efektu bezpieczeństwa lub co najmniej stworzenie warunków do jego osiągnięcia i utrzymywania w przyszłości. W interpretacji pojęcia stabilizacji szukamy często gotowych rozwiązań, których w istocie nie ma, zapominając o konieczności analizy sytuacji, przyczyn jej powstania oraz zdefiniowania przeszkód na drodze do jej osiągnięcia. Skupienie się tylko na zadaniach może spowodować utratę celu lub ich realizację bez szerszego związku ze zmieniającym się jego kontekstem. Nie należy skupiać się na tym, co należy zrobić, ale na tym, co należy osiągnąć. Nie zadania są ważne, a cele i efekty pozwalające przechodzić na wyższy poziom osiągania bezpieczeństwa. Nie jest

⁴⁴ Por., M. Gocuł, *Użycie wielonarodowych sił połączonych w rozwiązywaniu problemu afgańskiego [w:] Afganistan. Militarny ...*, op. cit., s. 55-58.

⁴⁵ Liczba uczestników z poszczególnych państw jest zmienna. Państwa NATO uczestniczące w operacji według ocenianej skali zaangażowania: USA (15331), Wielka Brytania (3990), Niemcy (2715), Holandia (2273), Kanada (2093), Włochy (2053), Polska (1188), Francja (1044), Turcja (663), Hiszpania (652), Rumunia (564), Dania (544), Norwegia (393), Belgia (383), Węgry (195), Grecja (166), Czechy (152), Litwa (145), Bułgaria (87), Słowacja (57), Słowenia (46), Łotwa (36), Islandia (15), Luksemburg (9), Portugalia (6). Państwa nie należące do NATO: Finlandia (786), Szwecja (208), Nowa Zelandia (116), Chorwacja (107), Albania (35), Macedonia (28), Azerbejdżan (22), Austria (21), Irlandia (8), Szwajcaria (2). Zob. www.do.wp.mil.pl/plik/Media/metarialy_do_pobrania/ISAF/ z dnia 20.07.2007.

zasadnym traktowanie przeciwników, jako celu samego w sobie, ponieważ takie podejście nic nie zmienia w sztuce wojennej od tysięcy lat. Należy skupić się na celach i koniecznych efektach poprawiających jakość bezpieczeństwa.

Rekonstrukcja natomiast z punktu semantycznego odnosi się do odtworzenia pewnych części lub całości zniszczonego przedmiotu lub systemu. W przypadku Afganistanu i Iraku powinna nastąpić rekonstrukcja władzy, bezpieczeństwa, jako stanu i procesu, sfery gospodarczej i społecznej obywateli. Rekonstrukcja stanu państwa i bezpieczeństwa powinna nastąpić według innych założeń niż z okresu przed zburzeniem poprzedniego systemu. *Czy te założenia rekonstrukcji mieszczą się w celach i zadaniach operacji z XX wieku? Analiza celów i zadań operacji z początku XXI wieku wskazuje, że nie są to operacje, których celem jest obrona własnej suwerenności lub pozbawienie jej innego podmiotu. Są to operacje, których właściwe cele nie są lub nie powinny być definiowane liczbą pokonanych przeciwników. W operacjach innych niż wojenne, które zasadnym jest określać nazwą reagowania kryzysowego celem jest kształtowanie szeroko rozumianego bezpieczeństwa. W przyjmowanej terminologii operacji stabilizacyjnych, ekspedycyjnych czy rekonstrukcyjnych nie można jednoznacznie ze względu na ich cel określić prawidłowości ich rozwoju, ze względu na specyfikę sytuacji. Stąd zasadnym jest określać tego typu działania bez względu na to, czy prowadzone są w Iraku, Afganistanie lub innym państwie operacjami reagowania kryzysowego, ponieważ przedmiotem oddziaływania jest sytuacja, którą należy zmienić. Nie jest zasadnym definiowanie i mnożenie liczby typów operacji, ponieważ nie jesteśmy w stanie przewidzieć i zdefiniować wszystkich możliwych sytuacji w przyszłości. Natomiast używając nazwy operacje reagowania kryzysowego możemy je zdefiniować jako działanie na przyczyny, a w ostateczności na skutki sytuacji kryzysowych lub kryzysów. Szerokie postrzeganie operacji reagowania kryzysowego wymaga przygotowywania się nie do danego zadania a do wyzwań, którym można przeciwstawić się poprzez budowanie zdolności operacyjnego działania.*

Wyznacznikiem zmian w postrzeganiu operacji są ich założenia. We współczesnych operacjach konieczne jest centralne planowanie, z założeniem zdecentralizowanego działania. Optymalizacja osiągania celu wymaga centralnego planowania, natomiast charakter jego współczesnego osiągania wymaga działania w różnym czasie na decydujące punkty sytuowane w geoprzestrzeni. Stąd wymagane jest zdecentralizowane działanie w odpowiednim czasie i sytuacji na te obiekty, które są istotne z punktu osiąganego określonego celu. Decentralizację działania wyznaczają samodzielne zgrupowania zadaniowe or-

ganizowane do potrzeb osiągnięcia określonego celu optymalnymi metodami. Proces planowania operacji powinien być ukierunkowany na oczekiwany efekt, a nie na możliwości działania. Jeżeli zasadna jest teza, że użycie sił zbrojnych zmierza do deeskalacji konfliktu, a nie jego eskalacji, to planowanie operacji powinno być skierowane na przyczyny zagrożeń i zamiary przeciwnika, a nie na ich skutki. W założeniach współczesnych operacji powinien być postrzegany priorytet wykorzystania informacji nad ogniem i manewrem, co pozwoli osiągać cele cząstkowe operacji wykonując precyzyjne działania na istotne do osiągnięcia celu obiekty. Umiejętne wykorzystanie informacji w połączeniu z nowoczesnością powinno zagwarantować precyzję działania. Optymalne osiągnięcie celu wskazuje na konieczność izolacji obszaru działań, by odciąć zasilanie przeciwnikowi z zewnątrz oraz nie dopuścić do rozprzestrzeniania się konfliktu na inne podmioty.

Planowanie operacji wojennej, reagowania kryzysowego i pokojowej powinno uzmysławiać nam konieczność posiadania zdolności operacyjnego działania w tego typu zagrożeniach. Po osiągnięciu przez siły zbrojne zdolności do działania w uwarunkowaniach zagrożeń wojennych i kryzysowych jest możliwe opracowanie optymalnego planu do szczegółowej sytuacji. Natomiast jeżeli będziemy przygotowywać się do szczegółowych sytuacji, to ich mnogość spowoduje, że zawsze do wielu z nich ze względu na niemożliwość ich wcześniejszego zdefiniowania nie będziemy przygotowani. Stąd zasadnym jest budowanie zdolności operacyjnego działania do trzech typów operacji: wojennych, reagowania kryzysowego i pokojowych. Osiągnięcie zdolności działania w danej grupie charakterystycznych ogólnych zagrożeń pozwoli właściwie organizować i osiągać cele szczegółowe danej operacji. Natomiast, jeżeli będziemy przygotowywać się do szczegółowych sytuacji, to zawsze będziemy niegotowi i niezdolni do działania ze względu na niemożliwość przewidzenia wszystkich przyszłych sytuacji.

4.2. Podstawy sztuki operacyjnej

Sztuka operacyjna to dział wiedzy dotyczący organizowania i prowadzenia operacji. Jeżeli zasadna jest teza, że współcześnie wszystkie operacje są połączone to również teoria sztuki operacyjnej wymaga pewnej unifikacji. Dotychczas rozróżniano sztukę wojenną rodzajów sił zbrojnych, ponieważ każdy rodzaj sił zbrojnych posiadał zdolności operacyjne organizowania i prowadzenia samodzielnych operacji. Współcześnie rodzaje sił zbrojnych nie prowadzą samodzielnych operacji rozumianych jako wspieranie zamierzeń

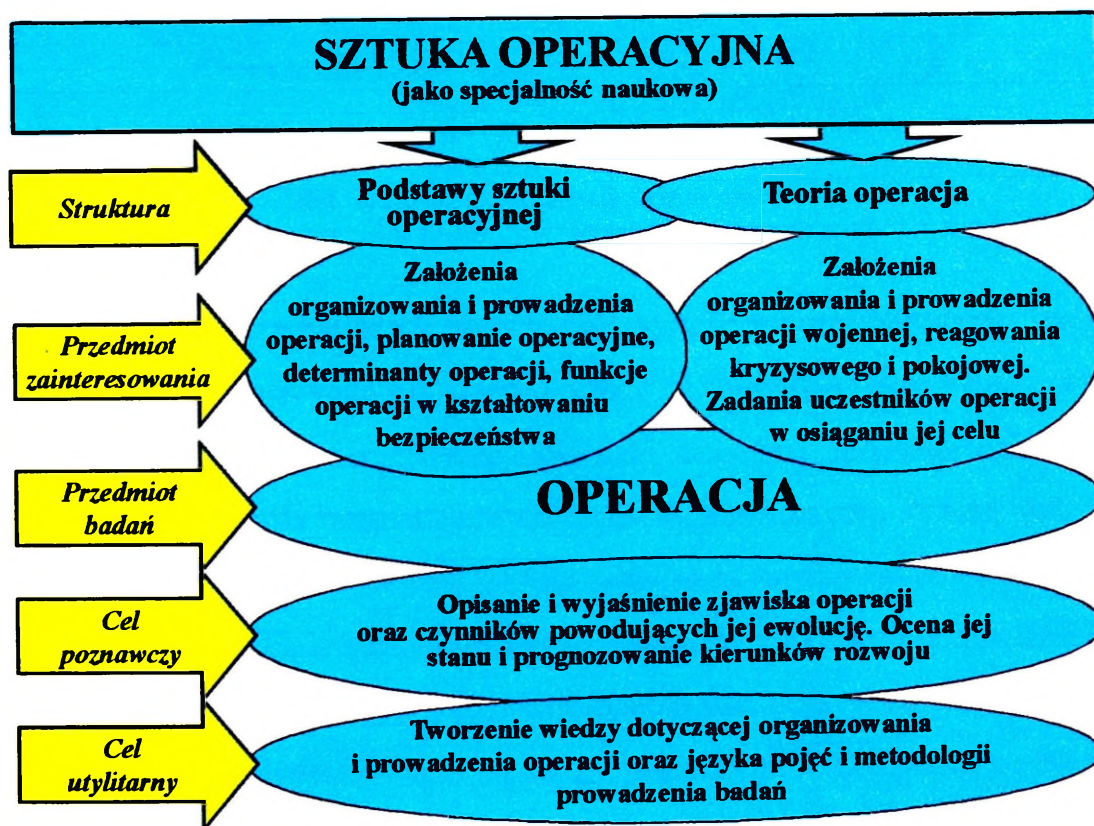
politycznych państwa, a w efekcie osiągnięcie celu strategii wojskowej. Zmiany w sztuce operacyjnej są pochodną cech współczesnej sztuki wojennej, którą determinują cechy współczesnych konfliktów.

Siły zbrojne uczestniczą w operacjach pokojowych, reagowania kryzysowego, niosą pomoc humanitarną, prowadzą akcje ratownicze, usuwają skutki klęsk żywiołowych, organizują strefy buforowe lub demonstrują swoją gotowość do działania. Nie wymaga to osiągnięcia zwycięstwa w aspekcie walki zbrojnej. W tego typu działaniach nie występuje przeciwnik, którego należy pokonać. Miarą sukcesu jest osiągnięcie celu definiowanego z punktu prakseologicznego, a nie walki zbrojnej. Jednak należy pamiętać, że w wielu operacjach nie tylko używane są narzędzia, ale również metody walki zbrojnej, a podstawą działania sił zbrojnych jest ich wyszkolenie. Sztuka wojenna dotyczy wszelkich aspektów używania i działania sił zbrojnych. **Sztuka wojenna to dziedzina wiedzy i umiejętności praktycznego użycia sił zbrojnych stosowana do wspierania funkcji państwa w zakresie kształtowania bezpieczeństwa środkami militarnymi oraz metodami odpowiednimi do osiąganego celu. Dotyczy twórczego zastosowania potencjału sił zbrojnych. Jej integralną częścią jest: strategia wojskowa, sztuka operacyjna i taktyka. Przedmiotem zainteresowania jest prognozowanie i planowanie rozwoju sił zbrojnych oraz użycie ich w okresie pokoju, kryzysu i wojny.** Tak definiowany zakres podmiotowy i przedmiotowy sztuki wojennej wskazuje na jej występowanie nie tylko w warunkach walki zbrojnej, ale również w sytuacjach, gdzie warunki do jej zaistnienia nie występują. Sztuka wojenna dotyczy przygotowania sił zbrojnych do używania ich w okresie pokoju, kryzysu i wojny w sytuacjach nie zawsze związanych z walką zbrojną. Warunkiem jest wspieranie osiągnięcia celu politycznego państwa w sferze bezpieczeństwa. Wyznacznikiem sztuki wojennej przestało być tylko zjawisko walki zbrojnej, stąd za jej wyznacznik celowo jest przyjąć używanie sił zbrojnych adekwatnie do zaistniałego zagrożenia w celu wsparcia organów politycznych w kształtowaniu bezpieczeństwa. Bardzo ważne jest zastosowanie odpowiednich środków przemocy, by nie powodowały one eskalacji zagrożeń, a ich de-eskalację. Przy założeniu, że istnieje powszechna dążność do rozwiązywania sporów poniżej progu wojny należy przyjąć, że w sytuacjach, gdzie wspierane są cele polityki bezpieczeństwa występuje przedmiot zainteresowania sztuki wojennej. Od zarania dziejów człowiek rozwiązywał kwestie sporne przy użyciu sił zbrojnych. Działania zbrojne służą tylko do rozwiązywania kwestii spornych, jeżeli zawiodą inne środki. Takie przeświadczenie

towarzyszy człowiekowi, ale należy sądzić, że taki pogląd, chociaż jeszcze zasadny, to jednak zaczyna już odchodzić do przeszłości.

Nazwy podstawowych działów sztuki wojennej nie ulegają zmianie, ale ich wnętrze spełnia inne funkcje. Strategia wojskowa to teoria i praktyka określająca zasady i sposoby działania zmierzające do przygotowania i wykorzystania potencjału wojskowego do osiągnięcia celu polityki państwa. **Sztuka operacyjna to dziedzina wiedzy i umiejętność praktycznego działania, której przedmiotem zainteresowania jest teoria i praktyka planowania i używania zgrupowań zadaniowych w operacji. Głównym przedmiotem badań jest operacja.** Struktura sztuki operacyjnej jest pochodną jej przedmiotu badań i spełnianych funkcji w nauce. Celem działalności badawczej w sztuce operacyjnej jest poznanie prawdy o współczesnych operacjach. Natomiast produktem pracy naukowej powinien być system wiedzy adekwatnej do rzeczywistości i kierunków rozwoju operacji.

Przedmiotem badań sztuki operacyjnej jest operacja (rys. 4.2.1) definiowana jako skoordynowane czasowo i przestrzennie działania wydzielonych zgrupowań sił zbrojnych, prowadzone z zamiarem osiągnięcia celu strategicznego.

Rys. 4.2.1. Przedmiot i cel badań sztuki operacyjnej
Źródło: opracowanie własne.

Kampania będzie przedmiotem badań, jeżeli będzie zdefiniowany jej cel globalny i zostanie opracowany plan jego osiągnięcia tylko w aspekcie wojskowym. Wówczas osiąga-

nie celu militarnego kampanii zasadnie jest postrzegać w etapach. Każdy z etapów militarnych kampanii powinien być postrzegany jako operacja, a suma osiągniętych celów powinna doprowadzić jej organizatora do osiągnięcia celu strategicznego. Nie należy odrzucać kampanii jako przedmiotu badań, ale należy posiadać świadomość, iż coraz częściej operacja, w której będą osiągane cele konfliktów poniżej progu wojny będzie podstawowym przedmiotem badań, ponieważ cel strategiczny będzie osiągany w jednej operacji.

Wyznacznikiem operacji jest osiągnięty cel i jego bezpośredni wpływ na cel polityki bezpieczeństwa państwa; podejście do rozwiązywanego problemu określone stanem końca operacji, a nie sytuacją bieżącą; swoboda decydowania i działania w osiąganiu danego celu; dobór środków do celu i metod działania, a nie zadań do środków (rys. 4.2.2).

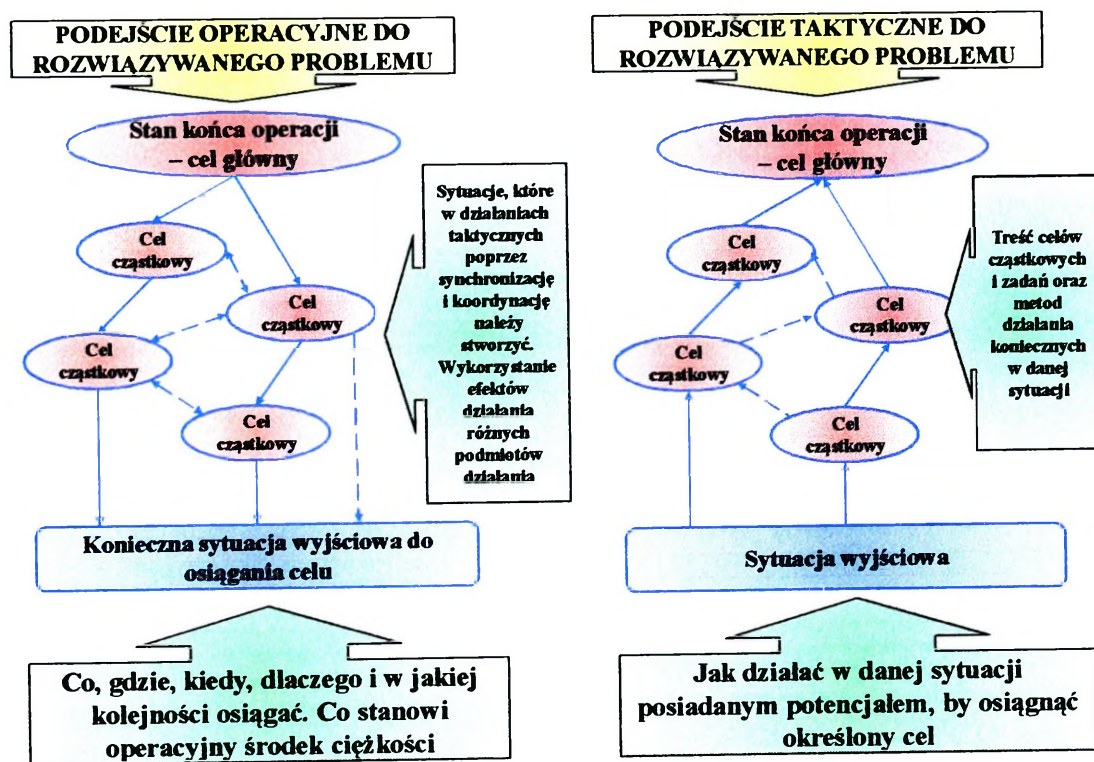

Rys. 4.2.2. Kryteria wyróżniające operacje
Źródło: opracowanie własne.

Operacja w minionych latach postrzegana była przez pryzmat zaangażowanych sił uczestniczących w rozwiązywaniu problemu. Obecnie o operacji jako formie organizacyjnej zaangażowanego potencjału wojskowego mówimy wówczas, gdy jego działanie wpływa bezpośrednio na cel polityki bezpieczeństwa państwa. Relacja celu strategii wojskowej do celu polityki bezpieczeństwa państwa, określa poziom zaangażowania i działania wydzielonych sił. Działania wydzielonych kontyngentów polskich sił zbrojnych w Iraku i Afganistanie nie jest zasadnym postrzegać jako samodzielną operację, ponieważ siły te uczestniczą w operacji osiągając jeden z wielu jej celów cząstkowych. Działanie wydzielonych sił posiada wpływ na osiągnięty cel operacji, ale wpływa bezpośrednio na cel polityczny konfliktu podmiotu kreującego cel wojskowy. Stąd mówiąc o operacji zasadnym jest określić relacje i wpływ osiągniętego efektu na globalny cel polityczny. Inny jest cel polityczny państwa angażującego swój wydzielony kontyngent w operacji, a inny jest cel globalny podmiotu kreującego dany cel wojskowy. W istocie występuje zbieżność interesów poli-

tycznych, ale celem zaangażowania polskich sił jest wspieranie aktywności i wiarygodności państwa na arenie międzynarodowej poprzez uczestnictwo w operacji, w której osiągnięty cel militarny stanowi część celu strategicznego podmiotu kierującego operacją.

W operacji planowanie zdeterminowane jest stworzeniem sytuacji i warunków do osiągnięcia celu, a nie bieżącą sytuacją (rys.4.2.3). Po sprecyzowaniu stanu końca operacji określany jest środek ciężkości i poprzez wskazanie punktów decydujących definiowane są cele cząstkowe operacji oraz kolejność ich osiągnięcia ze względu na zależności pomiędzy oczekiwanymi efektami w określonym miejscu i czasie.

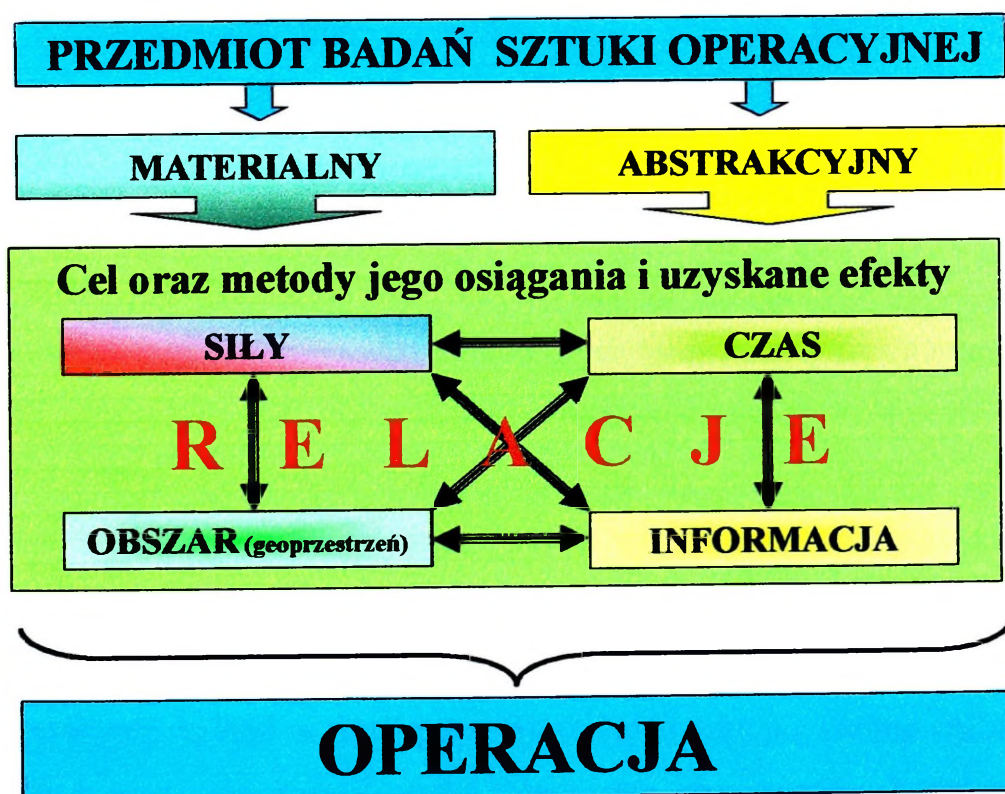
Rys. 4.2.3. Istota podejścia operacyjnego i taktycznego do planowania osiągnięcia celów
 Źródło: opracowanie własne.

Natomiast podejście taktyczne pomimo poszerzania swobody decydowania i działania dowódców taktycznych determinowane jest możliwościami i zadaniami wynikającymi z danej sytuacji. Dowódca operacyjny kreuje sytuacje oczekiwane, a dowódca taktyczny wypełnia je określonym działaniem.

Jednym z determinantów operacji jest swoboda decydowania i działania. Dowódca operacyjny posiada również ograniczenia, które zniewalają jego myśl, ale jednocześnie ukierunkowują na istotę osiąganego celu. Ograniczenia we współczesnych operacjach mogą dotyczyć sfery politycznej, obszaru, czasu, środków, a nawet kompetencji dowodzenia zwłaszcza w stosunku do komponentów wielonarodowych. Jednym z ograniczeń we współczesnych operacjach powinno być powodowanie koniecznych, a nie możliwych strat. Jest to duże ograniczenie, co do zakresu używania środków walki, ale jest wymogiem cy-

wilizowanego rozwiązywania sporów. Dowódca operacyjny posiada swobodę decydowania i działania nie tylko w aspekcie posiadanego obszaru odpowiedzialności, ale głównie w zakresie swobodnego dysponowania niezbędnym potencjałem na cel operacji. Determinanty wyznaczające operację wzajemnie się uzupełniają. Wpływ celu militarnego na polityczny, wyzwala swobodę decydowania w zakresie celu wojskowego oraz wyzwala podejście operacyjne do rozwiązywania problemu. Poszerza to zakres kompetencji dowódcy operacyjnego pomimo posiadania ograniczeń w zakresie oczekiwania niezbędnych środków do osiągnięcia celu w reżimie ograniczeń. Następuje dobór środków do osiąganego celu w aspekcie optymalnej metody jego osiągnięcia. Operacje i dowodzenie operacyjne wyznacza relacja celu militarnego do politycznego konfliktu, podejście operacyjne do rozwiązywania problemów, swoboda decydowania i działania w geoprzestrzeni odpowiedzialności oraz dobór odpowiednich środków i zapewnienie ciągłego zasilania materiałowego. Dowódcy poszczególnych komponentów nie posiadają takich kompetencji, a działania ich komponentów nie posiadają wyłączności na osiągnięcie celu głównego. Stąd nie jest zasadne przypisywanie im funkcji operacyjnych poprzez liczbę zaangażowanych sił.

Operacja jest głównym przedmiotem badań, ale w jej wnętrzu można wyróżnić szczegółowy przedmiot zainteresowania sztuki operacyjnej (rys. 4.2.4).

Rys. 4.2.4. Główny i szczegółowe przedmioty badań sztuki operacyjnej

Szczegółowym przedmiotem badań mogą być działania komponentów, definiowane ich celami cząstkowymi, osiąganymi efektami w relacji do innych uczestników operacji i celu głównego w geoprzestrzeni odpowiedzialności dowódcy operacyjnego. Uogólniając można przyjąć, że szczegółowym przedmiotem badań sztuki operacyjnej są wszelkie działania skierowane na osiągnięcie celów operacyjnych. Bardzo ważną sferę badań szczegółowych powinny zajmować relacje w operacji pomiędzy jej uczestnikami, efektami osiągniętymi w różnych środowiskach działania i ich wpływu na cel operacji. W badaniach wojskowych łatwo jest prowadzić badania materialnego przedmiotu skupiając się na jego cechach, ale w sztuce operacyjnej istotne jest określenie relacji i ich wpływu na cel główny. Przedmiot materialny stanowi kanwę badań, a o istocie badań w sztuce operacyjnej decyduje wynik badania niematerialnego przedmiotu. Poznanie relacji powodujących dany skutek i czynników je kreujących daje właściwy obraz operacji. Nie oznacza to, że jeżeli badamy odrębnie różne środowiska działania i różne komponenty to jest to podstawą do rozwijania teorii sztuki operacyjnej rodzajów sił zbrojnych. Treścią poznawczą sztuki operacyjnej jest operacja, a szczegółowe przedmioty stanowią jej wnętrze. Celem poznawczym sztuki operacyjnej jest opisanie i wyjaśnienie zjawiska operacji oraz praktyki używania sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa. W celu poznawczym istotne jest wskazanie czynników powodujących rozwój teorii i praktyki. Celem utylitarnym procesu badań w sztuce operacyjnej jest tworzenie wiedzy dotyczącej organizowania i prowadzenia operacji oraz systematyzacja wiedzy. Rozróżnienie celu teorii i praktyki nie jest jednoznaczne, ponieważ ich funkcjonalny zakres wzajemnie się przenika.

Ewolucja przedmiotu badań i wiedzy pozwala wnioskować, iż nadal powinna być rozwijana teoria i praktyka używania sił zbrojnych w operacji oraz ogólne założenia działania militarnego wspierające cel polityki bezpieczeństwa. Szczegółowym działem sztuki operacyjnej są podstawy sztuki operacyjnej. Zmiany w przedmiocie badań powodują zmiany w podstawach teorii. Przedmiot badań został zunifikowany do kształtu operacji wojennej, reagowania kryzysowego i pokojowej i wymaga to zmian w teorii podstaw sztuki operacyjnej. Współczesne dowództwa rodzajów sił zbrojnych nie spełniają funkcji dowództw operacyjnych, stąd w teorii powinny również nastąpić istotne zmiany. W dotychczasowej teorii wyszczególniano sztukę operacyjną poszczególnych rodzajów sił zbrojnych. W sytuacji, gdy zanika przedmiot badań, a mianowicie jednorodna operacja rodzaju sił zbrojnych to również zanika potrzeba rozwijania teorii sztuki operacyjnej rodzajów sił zbrojnych. Dotychczasowa sztuka operacyjna poszczególnych rodzajów sił zbrojnych po-

winna umiejętnie zespolić się i wzajemnie wzbogacać swoje treści tak jak jej współczesny przedmiot badań potrafił osiągnąć poziom koherentności.

*Sztuka operacyjna marynarki wojennej była jedną z części składowych morskiej sztuki wojennej. Zajmowała się teoretycznym i praktycznym przygotowaniem i prowadzeniem operacji morskich oraz działań systematycznych przez związki operacyjne i operacyjno-taktyczne marynarki wojennej⁴⁶. Przedmiotem badań była operacja morska oraz działania systematyczne marynarki wojennej. Współcześnie szczegółowym przedmiotem badań może być środowisko morskie i siły w nim działające ale przede wszystkim powinny być relacje pomiędzy innymi uczestnikami operacji i wpływ osiągniętych efektów na efekty działania innych. Pojęcie operacji morskiej w sztuce wojennej pojawiło się w wojnie japońsko-rosyjskiej. Sztuka operacyjna jako praktyka dynamicznie rozwijała się w okresie pierwszej wojny światowej. Swym przedmiotem badań obejmowała działania podwodnych i nawodnych sił morskich, lotnictwa marynarki wojennej oraz organizowania desantów. Bardzo ważną sferę badań zajmowała organizacja dowodzenia, współdziałania pomiędzy siłami powietrznymi, lądowymi i brzegowymi oraz planowania operacyjnego. Takie postrzeganie sztuki operacyjnej marynarki było zasadne w okresie prowadzenia jednorodnych operacji przez dany rodzaj sił zbrojnych w swoim typowym środowisku. Unifikacja pojęcia operacji i jej cecha połączoneść spowodowała, że w teorii i praktyce nie jest zasadnym rozróżnianie operacji morskich. Nawet, jeżeli cel strategii wojskowej zostanie osiągnięty tylko przez siły morskie, to w istocie na ich korzyść działają siły powietrzne, siły specjalne lub szeroko stosowane i wykorzystywane rozpoznawanie spinające informacje o przeciwniku lub danej sytuacji. Nawet w dawnym rozumieniu jednorodnych operacji postrzegano konieczność badania współdziałania z innymi rodzajami sił zbrojnych. Oznacza to, że postrzegano konieczność wspólnego działania i osiągania celów strategicznych. *Operacja morska jest zasadniczą formą działań bojowych marynarki wojennej. Stanowi ona całokształt działań bojowych wzajemnie powiązanych i uzgodnionych (bitew, uderzeń, ataków itp.) w odniesieniu do obiektu (celu), miejsca i czasu, samodzielnie i we współdziałaniu z innymi rodzajami sił zbrojnych, według jednego zamiaru i planu w celu wykonania zadań operacyjnych lub strategicznych⁴⁷. Takie postrzeganie operacji morskiej związane było z założeniami wojny globalnej. Współcześnie nie występuje potrzeba definiowania operacji poprzez to co i gdzie należy osiągnąć. Jeżeli prawdziwa jest teza, że wszystkie**

⁴⁶ R. Miecznikowski, *Sztuka operacyjna marynarki wojennej. Zasady ogólne*, WSMW, Gdynia 1977, s. 3.

⁴⁷ *Tamże*, s. 14.

operacje współcześnie są połączone, to zasadnym jest rozwijać teorię działania poszczególnych komponentów lub zgrupowań zadaniowych w operacji, która dotyczy taktycznego działania poszczególnych sił. Pomimo powszechnego przekonania o konieczności połączonego działania nadal postrzega się operacje rodzajów sił zbrojnych i rozwija teorię ich sztuki operacyjnej. Wskazuje to na pewien brak konsekwencji. Za podstawę definiowania operacji w siłach morskich przyjęto podręcznik FM-100-5 według którego sztuką operacyjną jest *użycie sił zbrojnych dla osiągnięcia celów strategicznych na teatrze działań wojennych lub obszarze operacyjnym przez zaplanowanie, zorganizowanie oraz przeprowadzenie kampanii i operacji*⁴⁸. Czy w takim rozumieniu cele strategiczne bezpieczeństwa państwa będą osiągnięte w operacjach morskich? Jednocześnie wskazuje się, że istotą sztuki operacyjnej jest przygotowanie i prowadzenie działań operacyjnych przez komponenty lub zgrupowania rodzajów sił zbrojnych⁴⁹. Nadal operacja morska postrzegana jest w uwarunkowaniach drugiej wojny światowej i zagrożeniach globalnego konfliktu. *Operacja morska jest zasadniczą formą działań bojowych marynarki wojennej. Stanowi ona całościowy kształt wzajemnie uzgodnionych, powiązanych co do celu, czasu i miejsca bitew, bojów morskich, uderzeń oraz ataków, które realizowane są w oddzielnym rejonie morskiego teatru działań wojennych. Polega ona na tym, że specjalnie tworzone zgrupowania sił morskich samodzielnie i we współdziałaniu z innymi rodzajami sił zbrojnych, według jednolitego zamiaru i planu realizują najważniejsze zadania operacyjne i operacyjno-taktyczne*⁵⁰. Wskazuje to, że operacja postrzegana jest w ujęciu przedmiotowym i strukturalnym. W teorii wyszczególniane są operacje samodzielne (operacje: zaczepne, obronne, obrony własnych komunikacji morskich i utrudniające przewóz morski przeciwnikowi) oraz operacje wspólne (operacje: ewakuacyjne, desantowe, przeciwdesantowe, ewakuacyjne oraz blokady morskie)⁵¹. Operacja połączona postrzegana jest jako konieczność przenoszenia wysiłku sił morskich z pełnego morza w strefę przybrzeżną. Takie uwarunkowania nie wnoszą nic nowego do operacji, ponieważ połączoność postrzegana jest przez pryzmat dominacji danego rodzaju sił zbrojnych w operacji, a nie osiągnięte efekty i ich wpływ na cel strategiczny. We współczesnych uwarunkowaniach politycznych i skali zagrożeń samodzielność proponowanych operacji morskich jest mało zasada.

⁴⁸ M. Zieliński, *Sztuka operacyjna. Część I. Operacje morskie*, AMW, Gdynia 2007, s. 13.

⁴⁹ Zob., *tamże*, s. 13.

⁵⁰ *Tamże*, s. 16.

⁵¹ Zob., *tamże*, s. 21.

Podobne podejście do definiowania i klasyfikacji operacji można zaobserwować w siłach powietrznych. *Siły powietrzne uczestniczą w operacji połączonej, wydzielając część zasobów (komponent sił powietrznych) do składu zgrupowania zadaniowego (połączonych sił zadaniowych)*⁵². Nawet jeżeli do operacji będą wydzielone wszystkie siły, to nadal będą one komponentem danego zgrupowania zadaniowego. Wskazuje to również, że siły powietrzne nie posiadają jednorodnej operacji, a są częścią składową operacji posiadającej cechę połączoną. *Podstawowym warunkiem pomyślnego prowadzenia operacji jest uzyskanie dominacji w powietrzu*⁵³. Zwłaszcza w operacjach wojennych w stosunku do porównywalnego podmiotu dominacja powietrzna wyzwala swobodę działania zgrupowań lądowych i morskich, a jednocześnie daje bezpieczeństwo działania komponentowi sił powietrznych. Współcześnie w operacji wojennej trudno jest spełnić warunek dominacji mając do czynienia z porównywalnym podmiotem, ponieważ zneutralizowanie lotnictwa przeciwnika i jego systemów rozpoznania nie wyklucza jednocześnie ataku rakiet klasy ziemia powietrze. Wskazuje to na konieczność zniszczenia tych obiektów, które w sposób zasadniczy mogą wpływać na bezpieczeństwo działania własnych sił powietrznych.

We współczesnych operacjach komponent lotniczy realizuje cztery główne zadania: działania w ramach walki o przewagę w powietrzu, operacje powietrzne strategicznego efektu (zasadnym jest określić to, jako działania rozstrzygające komponentu powietrznego w operacji), działania przeciw siłom naziemnym i nawodnym, wspierające działania powietrzne⁵⁴. Istotą działań w ramach walki o przewagę w powietrzu jest osiągnięcie swobody działania komponentu powietrznego. W teorii problemu jest to określane w stopniach dominacji w przestrzeni powietrznej. Stopnie dominacji określane są jako:

- korzystna sytuacja, w której przeciwnik nie posiada wystarczających sił do osłabiania z powietrza osiągniętych celów w operacji;
- przewaga w powietrzu, której istotą jest brak zdolności operacyjnych przeciwnika do skutecznego przeciwdziałania z powietrza w osiągnięciu celów w operacji;
- panowanie w powietrzu, którego istotą jest brak zagrożenia ze strony przeciwnika, co powoduje możliwość wykonywania zadań w minimalnym stopniu zagrożenia z powietrza⁵⁵.

⁵² R. Szpyra (red. nauk.), *op., cit.*, s. 9.

⁵³ *Tamże*, s. 27.

⁵⁴ Por., *tamże*, s. 30.

⁵⁵ Por., *tamże*, s. 31.

W terminologii pojęć z zakresu sztuki wojennej sił powietrznych zakłada się powszechnie uczestnictwo wydzielonych sił komponentu w operacji, jednak niekiedy wskazuje się, że mogą być prowadzone samodzielne operacje sił powietrznych⁵⁶. Czy takie podejście jest zasadne, skoro wcześniej na łamach cytowanego opracowania wskazuje się, jednoznacznie uczestnictwo komponentu sił powietrznych w operacji.

Pewien dysonans pojęciowy wywołuje prawdopodobnie rozumienie pojęcia operacji. *Operacja połączona (kampania) oznacza szereg operacji wojskowych, zaplanowanych i prowadzonych dla osiągnięcia celu strategicznego w nakazanym czasie i obszarze, zwykle angażujących siły morskie, lądowe i powietrzne*⁵⁷. Takie pojęcie operacji wskazuje nawrót do pojęcia strategicznej operacji lub klasyfikowania operacji rodzajów sił zbrojnych według środowiska działania lub wykonywanych głównych czynności w kampanii. Zawężanie uczestnictwa w operacji tylko do uczestnictwa trzech rodzajów sił zbrojnych wskazuje, że jest to już niewystarczające. We współczesnych operacjach powinniśmy na poziomie komponentów postrzegać siły: lądowe, morskie, powietrzne, specjalne, logistykę oraz wiele organizacji rządowych w sposób formalny podporządkowanych dowódcy operacyjnemu oraz wiele organizacji pozarządowych podejmujących z nim ścisłą współpracę. Nie oznacza to, że w każdej operacji muszą wystąpić wszystkie wyszczególnione komponenty. Klasyfikowanie operacji poprzez rodzaj sił zbrojnych lub realizowane czynności w niej jest mało zasadne, stąd bez względu na spełnianą funkcję danego uczestnika w operacji zawsze on znajduje się w niej. Odnoszenie pojęcia działania w określony sposób i z określonym efektem do pojęcia *operacji powietrznej strategicznego efektu*, jest mało zasadne i bardziej przekonujące by była nazwa *działanie rozstrzygające komponentu powietrznego w operacji*. Oznaczałoby to, że za pomocą metod i narzędzi sił powietrznych osiągany jest główny cel operacji. Podobnie zasadnym jest postrzegać działania sił morskich na poziomie osiągania celów cząstkowych w operacji, która współcześnie na zintegrowaną przestrzeń osiągania celu, metody działania oraz wymagany duży poziom efektywności jest połączona. Nie oznacza to, że w praktyce i klasyfikacji pojawił się dodatkowy rodzaj operacji. Operacje zasadnym jest klasyfikować nie według środowiska, metody i liczby lub rodzaju uczestników, a ze względu na wpływ osiąganego celu strategicznego na cel polityczny konfliktu. Współcześnie immanentną cechą operacji jest połączoność i nie można tego traktować jako formalne oddziaływanie na cel osobno, każdego rodzaj sił zbrojnych

⁵⁶ Zob., *tamże*, s. 37.

⁵⁷ *Tamże*, s. 48.

ze swego środowiska. Dowódcy komponentów nie planują operacji, ponieważ jest to funkcją dowódcy operacyjnego i jego sztabu⁵⁸. Natomiast dowódcy komponentów planują działania swych wojsk w swoich obszarach odpowiedzialności. Stąd wydaje się niezasadne w teorii problemu mówienie o operacjach rodzajów sił zbrojnych, ponieważ wówczas zatracimy ideę połączonej wyrażaną nie tylko we wspólnym działaniu, ale głównie w planowaniu efektywnego osiągnięcia celu strategicznego. Dotychczasowe jednorodne operacje straciły rację bytu. Stąd należałoby zunifikować podejście do operacji w aspekcie operacji połączonej, ale nie jako szczególnego rodzaju operacji, a jej współczesnego wymogu.

Uogólniając należy podkreślić, że w podstawach sztuki operacyjnej powinna mieścić się teoria używania poszczególnych komponentów uczestniczących w operacji. Stąd w podstawach teorii zunifikowanej sztuki operacyjnej powinny znajdować się teorie używania rodzajów sił zbrojnych i ich zgrupowań w operacji. W podstawach teorii sztuki operacyjnej powinny być określone założenia używania sił powietrznych, marynarki wojennej, sił specjalnych, sił logistycznych oraz instytucji rządowych na cel operacji.

Przeobrażenia w sztuce operacyjnej wynikają ze zmian w środowisku organizowania i prowadzenia operacji, a przede wszystkim ze zmian we wnętrzu operacji. Do głównych czynników determinujących zmiany w sztuce operacyjnej zasadnym jest zaliczyć:

- cele polityczne konfliktów;
- cele militarne konfliktów;
- zdolności operacyjnego działania sił zbrojnych;
- wymagania współczesnych i prognozowanych operacji;
- ograniczenia w używaniu sił zbrojnych (polityczne, geograficzne, czasowe, przestrzenne, rzeczowe).

Wyszczególnione wyznaczniki zmian w teorii sztuki operacyjnej nie są pełne, ponieważ stworzenie pełnej i skończonej listy jest niemożliwe. Wyznacznikiem zmian w sztuce operacyjnej jest adekwatna rzeczywistość, która każdego dnia stawia nowe wyzwania w zakresie operacyjnego użycia i działania wydzielonych zgrupowań sił zbrojnych.

⁵⁸ Por., *tamże*, s. 48.

4.3. Podstawy teorii operacji

4.3.1. Podstawy teorii operacji wojennej

Operacje wojenne wynikają z *zagrożeń bezpośrednich*⁵⁹ lub *ekspansjonistycznej polityki*⁶⁰ wobec innych podmiotów prawnych na arenie międzynarodowej. Prowadzenie operacji wojennych wymaga głębokiej reformy ich koncepcji i nie można ich postrzegać wg założeń panujących w sztuce wojennej do końca lat 80. XX wieku. Dopuszczalność prowadzenia operacji wojennych warunkowana jest założeniami art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych. Do warunków zezwalających na ich prowadzenie można zaliczyć: bezpośrednią obronę suwerenności i nienaruszalności terytorialnej kraju; bezpośrednią obronę suwerenności i nienaruszalności terytorialnej państwa sojuszniczego; zagrożenie pośrednie suwerenności lub *bezpieczeństwa*⁶¹ kraju lub państwa sojuszniczego. Operacje wojenne celowo jest postrzegać jako działania zapobiegające zagrożeniom bezpośrednim lub pośrednim utraty suwerenności i nienaruszalności terytorialnej własnej lub kraju sojuszniczego lub działania skierowane na pozbawienie suwerenności i nienaruszalności terytorialnej innych państw. Istotą operacji wojennych jest pobicie przeciwnika oraz ochrona własnej suwerenności lub zabranie jej innym krajom.

Operacja wojenna to skoordynowane czasowo i przestrzennie działania wydzielonych zgrupowań sił zbrojnych, zmierzające do osiągnięcia celu militarnego wojny. Celem jest obrona suwerenności i nienaruszalności terytorialnej kraju własnego lub sojuszniczego⁶². Z założeń obronnych państw demokratycznych wynika, że nie kreuja one polityki ekspansjonistycznej, której celem jest lub w najbliższej przyszłości mogłoby być dążenie do pozbawienia suwerenności innych podmiotów prawnych na arenie międzynarodowej. Stąd w założenia operacji wojennych zasadnym jest postrzeganie

⁵⁹ Zagrożenia bezpośrednie dotyczą zagrożenia naruszenia lub naruszenie jednego z czynników suwerenności kraju. Zagrożenia bezpośrednie są typowe dla konfliktów, w których przedmiotem sporu jest terytorium jako czynnik państwowotwórczy.

⁶⁰ *Ekspansjonizm – polityka imperialna, której celem jest rozszerzanie wpływu na politykę i gospodarkę innych krajów lub zagarnięcie terytorium innych państw; polityka mocarstwowa, neoimperializm.* Zob., *Słownik współczesnego języka polskiego*, wyd. Reader's Digest, Warszawa 1998.

⁶¹ *Bezpieczeństwo jest definiowane jako wolność od zagrożeń stwarzających ryzyko dla przetrwania państwa. Bezpieczeństwo narodowe, czyli bezpieczeństwo państwa, dotyczy zapewnienia jego integralności terytorialnej, suwerenności, swobody wyboru drogi politycznej oraz warunków do dobrobytu i rozwoju.* Por., J. Czaputowicz, *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa – aspekty teoretyczne* [w:] *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, wyd., Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2003, s. 13.

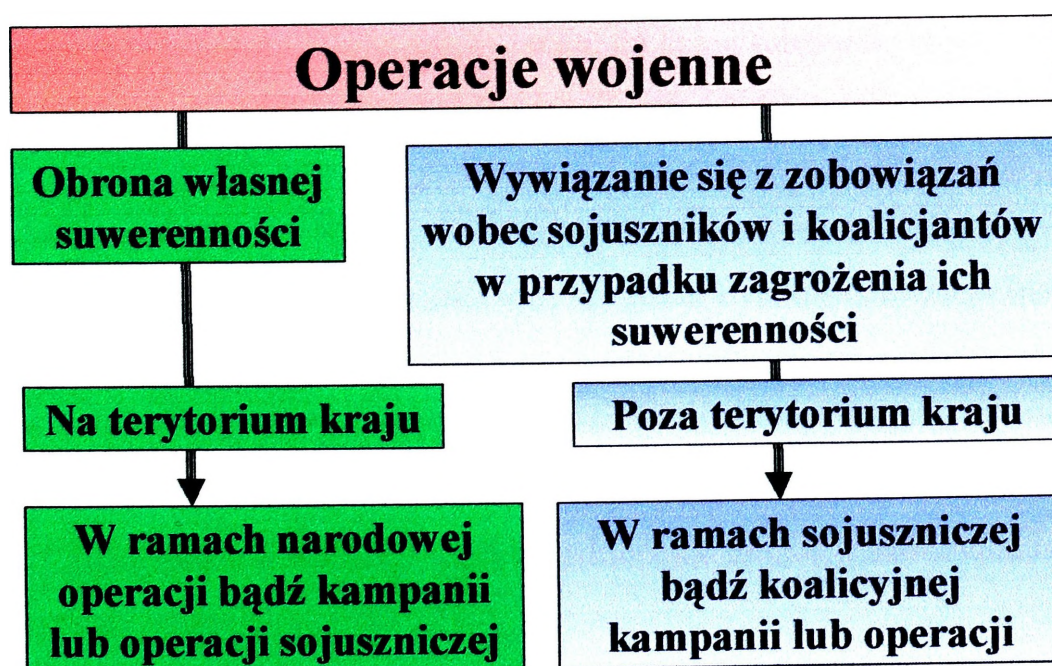
⁶² Zob., A. Czupryński, *Współczesna sztuka operacyjna ...*, op., cit., s. 49.

tylko obrony suwerenności przed innymi podmiotami dążącymi do jej ograniczenia lub pozbawienia innego broniącego się państwa (rys.4.3.1.1).

Nie zabiera to jednak prawa wykonania uderzeń uprzedzających na realnego przeciwnika, który poprzez swoje poczynania polityczne i militarne demonstruje determinację agresji. W hipotetycznych konfliktach, gdzie potencjał stron jest zrównoważony strona, która wykona z powodzeniem pierwsze uderzenia zwłaszcza powietrzne posiada realne przesłanki do osiągnięcia dominacji w całym konflikcie. Celem uderzeń uprzedzających powinno być działanie skierowane na zamiary realnego przeciwnika. Poprzez uderzenia uprzedzające powinno pozbawić się przeciwnika jego zdolności zaczepnych, ale nie jego suwerenności.

Skala zagrożeń bezpośrednich na suwerenność państwa obniza się, co nie oznacza ich całkowity zanik. Tradycyjne rozumienie suwerenności jako samowładztwo narodu na własnym terytorium ulega ewolucji i współcześnie zagrożeniem suwerenności nie jest pozbawienie innego państwa jego obszaru, a warunków swobodnego rozwoju. Stąd użycie sił zbrojnych może nastąpić nie tylko w przypadku zagrożeń zbrojnych innych podmiotów prawnych, ale w przypadku ograniczania możliwości swobodnego rozwoju.

Wojna jest nierozłącznie związana z państwem i za stan wojny zasadnym jest przestrzegać okres, w którym poprzez działania zbrojne dąży się do ograniczenia lub pozbawienia strony przeciwnej możliwości wypełniania swych konstytucyjnych obowiązków na suwerennym terytorium.

Rys. 4.3.1.1. Uwarunkowania operacji wojennych

Operacje wojenne związane są nie tylko z obroną własnej suwerenności. Współcześnie mogą być skierowane na czasowe pozbawienie suwerenności innych podmiotów prawnych, by poprzez działania zbrojne pozbawić wrogą organizację podmiotowości prawnej i w wyniku dokonanej destrukcji instytucji danego państwa zbudować w operacji reagowania kryzysowego nową jakość suwerenności i podmiotowości prawnej. W operacjach wojennych, w których efekcie zostają czasowo pozbawione suwerenności określone państwa, podstawą ich rozpoczęcia jest mandat światowej organizacji pokojowej przekazany NATO, UE lub państwu wiodącemu. Każde inne działanie powinno być traktowane jako nieuzasadniona agresja. Użycie sił zbrojnych poza terytorium kraju w operacjach wojennych nie wynika z agresywnej polityki państwa, a ze zobowiązań międzynarodowych w ramach zbiorowego kreowania bezpieczeństwa. Celem użycia sił zbrojnych w operacjach wojennych na i poza terytorium własnego kraju nie jest zajęcie obcego terytorium i pozbawienie innego podmiotu suwerenności poprzez włączenie jego terytorium do własnego państwa. Jeżeli terytorium przeciwnika zostaje zajmowane to z zamiarem przejściowego sprawowania na nim władzy do czasu ukonstytuowania się nowej władzy gwarantującej przestrzeganie zasad demokratycznego współistnienia. Po osiągnięciu celu militarnego operacji wojennej i w wyniku jej efektów celu politycznego ustaje zasadność przebywania na obcym terytorium. Współczesne konflikty wzbudzają wiele kontrowersji, ze względu na ich jednoznaczność definiowania. Stan wojny pomiędzy danymi podmiotami istnieje tak długo jako po przeciwnej stronie znajduje się organ konstytucyjny kierujący wojną. W przypadku Afganistanu i Iraku stan wojny istniał do czasu funkcjonowania legalnej władzy i funkcjonowania jej konstytucyjnych organów. Po zdeorganizowaniu życia społecznego i politycznego oraz upadku organów przeciwnego państwa zdolnych przeciwstawić się następuje zwieszenie broni i podpisanie pokoju lub przejście do kolejnej operacji – reagowania kryzysowego. Jeżeli celem militarnym konfliktu była destabilizacja instytucji przeciwnego państwa, a następnie zbudowanie innej jakościowo suwerenności niż przed konfliktem, to zasadnym jest postrzeganie takiego kształtowania bezpieczeństwa w ramach zaplanowanej i zorganizowanej kampanii, w której określono cel operacji wojennej, reagowania kryzysowego, a nawet pokojowej zakładając długotrwałość odbudowy struktur państwa.

Uogólniając należy podkreślić, że warunki prawne dopuszczają organizowanie i prowadzenie operacji wojennej w przypadku:

- bezpośredniej obrony suwerenności i nienaruszalności terytorium państwa oraz krajów sojuszniczych wynikających z zobowiązań politycznych;
- zagrożenia bezpośrednim atakiem na suwerenność i bezpieczeństwo państwa lub krajów sojuszniczych.

Operacje wojenne w obronie własnej suwerenności mogą posiadać charakter niskiej lub wysokiej intensywności. W operacjach wojennych niskiej intensywności obrona własnej suwerenności realizowana jest własnym potencjałem obronnym. Narodowe siły zbrojne w jednej operacji powinny obronić suwerenność własnego kraju i pozbawić zdolności ofensywnych przeciwnika, by po tym przejść do pokojowego uregulowania sporu. Natomiast w operacjach o wysokiej skali intensywności zadaniem sił zbrojnych jest utrzymanie strategicznie ważnych obszarów państwa i stworzenie warunków do militarnego i politycznego rozwiązania konfliktu. Zadaniem sił zbrojnych w ramach rozwinięcia strategicznego jest operacyjne rozwinięcie i przygotowanie ważnych obszarów pod względem operacyjnym do obrony państwa. Ważnym zadaniem jest stworzenie warunków do przyjęcia na własnym terytorium sił wzmocnienia Sojuszu. Zadanie to znajduje się w głównym stopniu w kompetencjach Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych RP. Nie dotyczy to zadań dowódcy operacyjnego, którego głównym zadaniem jest stworzenie sytuacji operacyjnych pozwalających zatrzymać lub ograniczyć działanie przeciwnika. W przypadku operacji wojennej o niskiej skali intensywności dowodzenie wydzielonymi siłami sprawuje narodowe dowództwo operacyjne. Natomiast w operacjach wojennych o wysokiej skali intensywności dowodzenie do czasu podejścia sił wzmocnienia sprawuje narodowy dowódca operacyjny, a następnie organ dowodzenia operacyjnego NATO.

W celu obrony suwerenności, bez względu na skalę intensywności konfliktu powinny być realizowane zadania:

- rozwinięcia strategicznego⁶³;
- ciągłej obrony ważnych obszarów zapewniających funkcjonowanie ogniw systemu obronnego państwa;
- przygotowanie operacyjne obszaru odpowiedzialności;
- przyjęcie ugrupowania operacyjnego;
- opóźnianie działania przeciwnika;

⁶³ Zob., A. Czupryński (red. nauk.), *Rozwinięcie operacyjne. Materiały z konferencji naukowej*, AON, Warszawa 2006.

- zatrzymanie zgrupowania ofensywnego przeciwnika na ostatecznej linii obrony oraz dezorganizacja na morskich liniach operacyjnych i wywalczenie przewagi w powietrzu;
- przeciwuderzenie zgrupowań lądowych, utrzymywanie przewagi w powietrzu i wsparcie działań zgrupowań przeciwuderzających, utrzymywanie przerw na morskich liniach komunikacyjnych przeciwnika;
- pobicie przeciwnika w obszarze włamania lub zmuszenie do zaprzestania działań zbrojnych;
- pozbawienie agresora zdolności ofensywnych;
- stworzenie warunków do politycznego zakończenia konfliktu.

Powyższe zadania realizowane będą na teatrze wojny. Teatr wojny obejmował będzie geoprzestrzeń administracyjną państw zaangażowanych w konflikt. W konfliktach o dużej skali intensywności teatr wojny może zawierać w sobie jeden lub kilka teatrów działań wojennych. Za teatr działań wojennych zasadnym jest postrzegać wydzieloną część *geoprzestrzeni*⁶⁴ z teatru wojny, gdzie mogą być osiągnięte cele militarne konfliktu. Teatr działań wojennych może zawierać w sobie jeden lub kilka teatrów działań operacyjnych. Teatr działań operacyjnych jest to wydzielona część geoprzestrzeni teatru działań wojennych, przeznaczona do osiągnięcia celu militarnego operacji. W systemie określania obszarów odpowiedzialności w konfliktach o niskiej skali intensywności teatr wojny zwykle będzie bezpośrednio pokrywał się z teatrem działań wojennych na którym będzie wyznaczony jeden teatr działań operacyjnych rozumiany jako obszar odpowiedzialności przydzielony dowódcy wojskowemu, w którym posiada on uprawnienia do planowania i prowadzenia oraz koordynacji działań. W zależności od specyfiki prowadzonych działań w obszarze odpowiedzialności wyróżnia się *strefę*⁶⁵ działań: głębokich, bezpośrednich oraz tyłowych (rys. 4.3.1.2).

Wyszczególnianie stref działań bezpośrednich, głębokich i tyłowych jest zasadne i możliwe w operacjach wojenny. W operacjach reagowania kryzysowego oraz pokojowych ze względu na przenikanie się różnych sytuacji operacyjno-taktycznych i osiągnięcie zróżnicowanych celów sytuowanych przestrzennie nie jest możliwe jednoznaczne zdefiniowanie stref osiągnięcia celów.

⁶⁴ Geoprzestrzeń odpowiedzialności dowódcy operacyjnego to zintegrowany: lądowy, powietrzny i morski obszar oraz przestrzeń elektromagnetyczna, w których dowódca operacyjny organizuje i osiąga cele militarne operacji.

⁶⁵ Strefa – obszar lądowy, powietrzny, morski wyodrębniony z określonego obszaru odpowiedzialności.

Strefę działań bezpośrednich stanowi wyznaczona geograficznie część geoprzestrzeni odpowiedzialności, w której osiągany jest cel główny operacji. Położona jest pomiędzy strefą działań głębokich i tyłowych. Wyznaczenie strefy działań bezpośrednich następuje po zdefiniowaniu celów i metod ich osiągania. W strefie działań głębokich przeciwnik pozbawiany jest sprawności działania i wpływania na przebieg działań w strefie działań bezpośrednich.

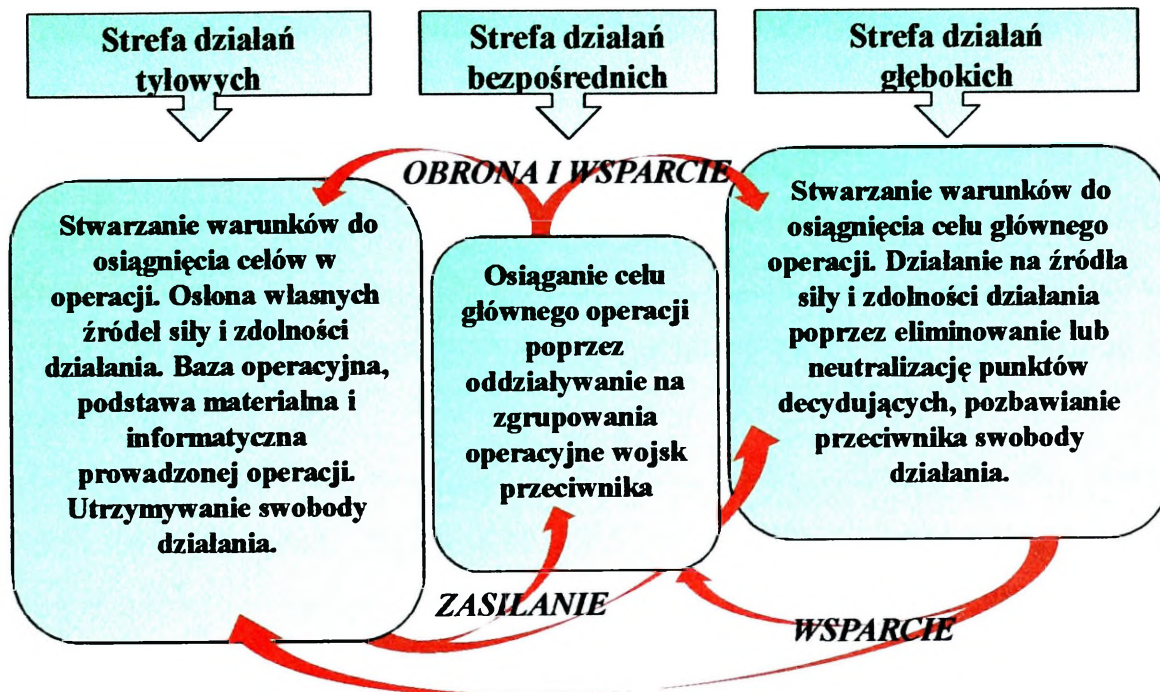

Rys. 4.3.1.2. Strefy działań w geoprzestrzeni odpowiedzialności dowódcy operacyjnego (wariant)
Źródło: opracowanie własne.

Strefę działań głębokich stanowi część geoprzestrzeni rozciągająca się od przedniej granicy strefy działań bezpośrednich do przedniej granicy geoprzestrzeni odpowiedzialności dowódcy operacyjnego. Poprzez oddziaływanie na centra grawitacji siły przeciwnika pozbawiamy go zdolności ofensywnego działania. Zadania te w operacji w głównym stopniu wykonują siły powietrzne, siły specjalne oraz marynarka wojenna. Bardzo ważną część geoprzestrzeni odpowiedzialności dowódcy operacyjnego stanowi strefa działań tyłowych. Strefa działań tyłowych zawiera się pomiędzy tylną granicą strefy działań bezpośrednich, a tylną granicą geoprzestrzeni odpowiedzialności dowódcy operacyjnego. W strefie działań tyłowych należy obronić własne centra grawitacji siły oraz stworzyć warunki od wykonywania zadań w strefie działań bezpośrednich i głębokich poprzez ciągłe zasilanie.

Poszczególne strefy funkcjonalne działania i osiągnięcia celów operacji wzajemnie na siebie wpływają poprzez osiągnięte w nich efekty (rys. 4.3.1.3). W każdej z wymienionych stref cele cząstkowe operacji osiągają zgrupowania zadaniowe, wzajemnie się wspierając poprzez osiągnięte indywidualnie efekty. Umiejętność wykorzystania efektów działania zgrupowań zadaniowych w poszczególnych strefach wpływa na optymalne osiągnięcie

celu głównego operacji. Ze względu na strukturę fizyczno-geograficzną w operacji wojennej zwykle będą uczestniczyły komponenty wszystkich rodzajów sił zbrojnych. Współcześnie przyjmuje się, że w operacji wojennej będą uczestniczyły komponenty: lądowy, powietrzny, morski (jeżeli występuje fragment środowiska morskiego na teatrze wojny), specjalny, logistyczny oraz organizacje rządowe podporządkowane dowódcy operacyjnemu lub tylko wspierające jego działania. Zadania uczestników operacji celowo jest określać jako: bojowe, wspierające, zabezpieczające, ochronne, stabilizujące.

Rys. 4.3.1.3. Funkcje poszczególnych stref w systemie osiągnięcia celu głównego operacji
Źródło: opracowanie własne.

Zadania bojowe związane są bezpośrednio z osiągnięciem celu walki zbrojnej, którym jest pobicie przeciwnika. Zadania te realizują wydzielone siły komponentu lądowego, powietrznego, morskiego i specjalnego. Ich istotą jest powodowanie strat po stronie przeciwnika i poprzez osłonę własnych elementów ugrupowania niedopuszczenie do powodowania strat przez przeciwnika. Zadania bojowe bezpośrednio wpływają na osiągnięcie celu militarnego operacji. Do głównych zadań bojowych w operacji wojennej zalicza się:

- działania komponentu lądowego - opóźniające, obronne i zaczepne;
- działania komponentu powietrznego – walkę o przewagę w powietrzu, przeciw siłom naziemnym i nawodnym przeciwnika, skierowane na środki ciężkości przeciwnika⁶⁶;

⁶⁶ Por., R. Szpyra (red. nauk.), *op., cit.*, s. 24-52.

- działania komponentu morskigo –obronne i zaczepne, desantowe, przeciwdesantowe, blokady⁶⁷;
- działania komponentu sił specjalnych – rozpoznawanie specjalne, akcje bezpośrednie, pomoc militarna oraz działania towarzyszące.

Działania wspierające prowadzone są przez poszczególne komponenty na korzyść innych po określeniu relacji, kto jest wspierany, a kto wspierający w operacji. Relacja wspierany – wspierający określa, kto w danym etapie operacji lub w operacji osiąga główny cel. W poszczególnych komponentach zadania wspierające realizują te rodzaje wojsk, które bezpośrednio nie uczestniczą w osiąganiu celu głównego. W stosunku do każdego komponenty, każdy z nich może wykonywać zadania wspierające.

Zadania zabezpieczające w całości realizuje komponent logistyczny w operacji, ale również pododdziały logistyczne w poszczególnych komponentach. Zadaniem zabezpieczenia jest dostarczenie takiego asortymentu środków, usług który gwarantuje osiągnięcie celów operacji.

Jednym z zadań we współczesnych operacjach są zadania ochronne polegające na ochronie i zabezpieczeniu: baz, składów, linii operacyjnych, konwojów, a nawet osób i ludności cywilnej w rejonie konfliktu. Zadanie ochronne mogą realizować wszyscy uczestnicy operacji na korzyść innych poprzez swoje działania bojowe lub poprzez wydzielone zgrupowania tylko przeznaczone do ochrony.

Pojęcie stabilizacji pojawiło się głównie w operacjach reagowania kryzysowego, ale znajduje swoje zastosowanie również w operacjach wojennych. Istotą jest utrzymywanie określonego stanu bezpieczeństwa, a działania skierowane są w głównym stopniu na środowisko społeczne konfliktu i neutralizację bądź likwidację jego negatywnych skutków.

W operacji wojennej realizowane są przez poszczególne zgrupowania różne zadania, które oddają specyfikę zdolności operacyjnego działania poszczególnych komponentów. Istotne jest to, by dowódca operacyjny nie postrzegał osiągania celu operacji wojennej poprzez możliwości, a poprzez zdolności operacyjnego działania umiejętnie wykorzystując efekty ich działania w określonym miejscu i czasie na do osiągnięcia celu głównego operacji.

Wnioski z analizy założeń współczesnych operacji wojennych wskazują, że wyznacznikiem osiągnięcia jej celu nie jest poziom spowodowanych strat, a efektywność osiaganego celu. Należy przestrzegać paradygmatu współczesnej sztuki wojennej, którym

⁶⁷ Por., M. Zieliński, *op., cit.*, s. 39-144.

staje się osiągnięcie celu powodując minimalne (konieczne) straty po obu stronach konfliktu. Bez względu na rodzaj konfliktu o dużej czy małej skali intensywności należy dążyć do zorganizowania działania skierowanego na osiągnięcie celu w jednej operacji wojennej. Jeżeli osiągnięcie celu nie jest możliwe w jednej operacji wojennej, wówczas osiągnięcie celu strategicznego należy zorganizować w ramach kampanii i następujących po sobie lub w równoległych operacjach. Do głównych założeń użycia sił zbrojnych w operacji wojennej zasadnym jest przyjąć tezę, że użycie ich jest zasadne w przypadku zagrożenia lub naruszenia suwerenności kraju własnego lub sojuszniczego.

4.3.2. Założenia operacji reagowania kryzysowego

Operacje reagowania kryzysowego wynikają z zagrożeń pośrednich. Charakter współczesnych zagrożeń pośrednich nie zawsze wymaga wsparcia militarnego rozwiązywania sytuacji kryzysowej metodami walki zbrojnej. W pierwszej kolejności stosowane są instrumenty polityczne i gospodarcze rozwiązywania sytuacji kryzysowej. W przypadku, kiedy one stają się nieskuteczne wymagane jest zastosowanie militarnych narzędzi doprowadzających do oczekiwanych zachowań politycznych.

W operacjach reagowania kryzysowego siły interweniujące podobnie jak w operacjach pokojowych powinny kierować się bezstronnością, ponieważ nie są stroną w konflikcie. Stroną w konflikcie jest sytuacja, która może spowodować dalsze negatywne konsekwencje w wyniku jej rozwoju. W teorii problemu pod pojęciem operacji reagowania kryzysowego rozumiane są sojusznicze, wielonarodowe i wielofunkcyjne działania militarne i niemilitarne wychodzące w swych celach militarnych poza art. 5 Traktatu Waszyngtońskiego. Celem operacji reagowania kryzysowego jest: wspieranie bezpieczeństwa zbiorowego; zapobieganie rozprzestrzeniania się konfliktu na ościennie kraje oraz niesienie pomocy humanitarnej. *W ramach operacji reagowania kryzysowego prowadzone są akcje ratownicze i ewakuacyjne, akcje humanitarne, świadczenia pomocy w przypadkach katastrof lub klęsk żywiołowych, działania wspierające pokój oraz inne działania militarne o ograniczonym celu*⁶⁸. Istotą operacji reagowania kryzysowego w pierwszej kolejności powinno być działanie na przyczyny sytuacji kryzysowych, a nie na ich skutki.

Zagrożenia bezpieczeństwa globalnego, regionalnego i narodowego oraz naruszanie praw człowieka wymaga prowadzenia takich operacji, które będą odpowiednie do osiąga-

⁶⁸ Por., MC 327/2.

nego celu politycznego i skali zagrożeń. Stąd w praktyce sztuki operacyjnej pojawiają się operacje reagowania kryzysowego. Ich definiowanie posiada swoje uzasadnienie na przestrzeni dziejów, ale właściwe postrzeganie tego problemu zainicjowało NATO, składając propozycję użycia sił w sytuacjach innych niż wojna⁶⁹. Termin operacje militarne inne niż wojna jest definiowany jako działania, podczas których możliwości militarne są wykorzystywane do celów innych niż działania bojowe na wielką skalę. Operacje reagowania kryzysowego są odpowiedzią na przyczyny i negatywne skutki wszelkiego rodzaju kryzysów, stąd by budować właściwe zdolności operacyjnego działania zasadnym jest dokonać klasyfikacji źródeł sytuacji kryzysowych i kryzysów.

Analiza sytuacji kryzysowych i kryzysów pozwala postawić tezę, że mogą one posiadać charakter polityczno-militarny, fizyczno-geograficzny i społeczny. Sytuacje kryzysowe o charakterze polityczno-militarnym i społecznym wynikają z dążeń człowieka - jako sprawcy tych zdarzeń - do osiągnięcia celów niezgodnych z oczekiwaniami innych ludzi. Sprawcą powstawania ich i likwidowania ich przyczyn oraz skutków jest człowiek jako podmiot i przedmiot działania. Natomiast sytuacje kryzysowe, których sprawcą jest natura w wielu przypadkach wynikają z obiektywności morfologicznej wszechświata. Współcześnie w wielu przypadkach człowiek jest sprawcą sytuacji kryzysowych wynikających z sił natury. Człowiek doprowadzając do negatywnych zmian w środowisku naturalnym wywołuje sytuacje kryzysowe, wynikające z braku zachwiania równowagi w przyrodzie. Bez względu na to, jaki charakter będzie miała sytuacja kryzysowa oraz kryzys, zawsze jego uczestnikiem będzie człowiek. Stąd człowiek pojawia się w sytuacjach kryzysowych jako podmiot i przedmiot oddziaływania. Człowiek może być sprawcą zamierzonych i niezamierzonych sytuacji kryzysowych. Natomiast zawsze powinien być podmiotem zarządzającym tymi sytuacjami, ostatnim ogniwem usuwającym lub neutralizującym przyczyny i skutki sytuacji kryzysowych i kryzysów. Każda sytuacja kryzysowa lub kryzys wskazują, że uczestniczy w tych przedsięwzięciach człowiek jako inspirator, sprawca lub ofiara zdarzenia. W operacjach reagowania kryzysowego działamy na sferę bezpieczeństwa człowieka, w której skala zagrożenia poprzez użycie siły militarnej powinna obniżać się, co powinno skutkować proporcjonalnym obniżaniem się skali zaangażowania. Wykryte w stadium rozwoju zagrożenia i ich likwidacja lub neutralizacja wymagają mniejszego zaangażowania niż działanie na skutki zagrożeń.

⁶⁹ Zob., *tamże*.

Uogólniając powyższe założenia celowo jest przyczyn sytuacji kryzysowych i kryzysów poszukiwać w uwarunkowaniach:

- *polityczno-militarnych*, gdzie sprzeczności polityczne powodują powstanie napiętych sytuacji doprowadzających w skrajnej formie do kryzysu militarnego w stosunkach międzynarodowych lub wewnętrznych;
- *fizyczno-geograficznych*, w których warunki morfologiczne wszechświata lub nieodpowiedzialne działanie człowieka doprowadza do powstawania zagrożeń;
- *społecznych*, gdzie niespełnienie podstawowych potrzeb człowieka jest przyczyną ich powstawania⁷⁰.

Przyjęte założenie powstawania sytuacji kryzysowych i kryzysów są podstawą by prognozować i planować ich neutralizację lub likwidację poprzez odpowiednie użycie sił wojskowych, co do formy, skali zaangażowania i zadań.

Operacja reagowania kryzysowego to działania przy użyciu sił zbrojnych skierowane na usuwanie przyczyn sytuacji kryzysowych lub kryzysów zagrażających regionalnemu lub światowemu bezpieczeństwu oraz naruszeniu praw człowieka. W teorii problemu podobnie definiowany jest problem w wielu państwach na świecie. Istotą jest wspieranie celu politycznego społeczności w ujęciu światowym, regionalnym i narodowym. Stąd wskazuje to na konieczność legitymizacji prawnej, by w tego typu operacjach nie reprezentować tylko interesu narodowego, a interes zbiorowego kształtowania bezpieczeństwa. Można postawić tezę, że operacje wielonarodowe stanowią wyraz integracji wspieranej polityki bezpieczeństwa wielu podmiotów prawnych. Czym większa liczba państw akceptujących takie działanie, tym większa jest akceptacja społeczna sposobu rozwiązania konfliktu nawet metodami walki zbrojnej, ale w zgodzie z zaleceniami światowej lub regionalnej organizacji pokojowej. W operacjach reagowania kryzysowego używane są narzędzia walki zbrojnej i bardzo często ograniczone jej metody działania. Metody działania powinny być odpowiednie do poziomu zagrożenia i nie powinny być podstawą do eskalacji napięć, a do ich deeskalacji. Nie zawsze w sytuacjach kryzysowych musi dochodzić do używania sił zbrojnych. W pierwszej kolejności powinny wystąpić środki polityczne i ekonomiczne, a jeżeli one nie przyniosą oczekiwanych rezultatów to w ostateczności militarne. W operacjach reagowania kryzysowego głównym zadaniem jest niedopuszczenie do rozprzestrzeniania się sytuacji konfliktowej. Istotą ich jest bezpośrednie działanie na

⁷⁰ A. Czupryński, *Komponent lądowy w sojuszniczych i koalicyjnych operacjach reagowania kryzysowego* [w:] *Użycie lotnictwa i naziemnych sił obrony powietrznej w operacjach reagowania kryzysowego. Materiały z sympozjum*, AON, Warszawa 2007, s. 50.

przyczynę sytuacji kryzysowej, po której neutralizacji lub usunięciu ustaje zasadność działania militarnego. Zadaniem operacji reagowania kryzysowego w kraju lub w środowisku międzynarodowym jest niedopuszczenie do eskalacji sytuacji kryzysowych w wojnę, groźny konflikt lub inną eskalację zagrożeń bezpieczeństwa człowieka.

W operacjach reagowania kryzysowego występuje duża rozpiętość zadań. Powszechnie przyjmuje się, że ze względu na charakter czynnika doprowadzającego do sytuacji kryzysowej lub kryzysu mogą być prowadzone:

- działania ewakuacyjno-ratownicze;
- działania humanitarne,
- działania wspierające pokój,
- niesienie pomocy w przypadku klęsk i katastrof żywiołowych,
- działania militarne skierowane przeciw zagrożeniom bezpieczeństwa (walka z terroryzmem, przestępczością zorganizowaną o charakterze państwowym lub kryminalnym, inne).

Operacje kryzysowe stają się również podstawowym instrumentem regulacji zagrożeń bezpieczeństwa państwa. Obecnie niewspółmiernie do minionych lat wzrasta w operacjach reagowania kryzysowego znaczenie sił zbrojnych. Jeżeli teza, że sprawcą i ofiarą wszelkich zagrożeń jest człowiek jest zasadna, to również najważniejsze znaczenie posiadają środki przeznaczone do neutralizacji lub likwidacji sytuacji kryzysowych i kryzysów kierowane bezpośrednio na środowisko jego funkcjonowania. W operacjach reagowania kryzysowego mogą uczestniczyć komponenty wszystkich rodzajów sił zbrojnych odpowiednio do rodzaju, skali zagrożeń oraz metod ich neutralizacji lub likwidacji.

Celem działania militarnego w operacjach reagowania kryzysowego jest oddziaływanie na przyczyny sytuacji kryzysowej. Jeżeli sytuacja kryzysowa posiada charakter polityczno-militarny wówczas jej rozwój powoduje zagrożenie wybuchu wojny. Inną skalę niebezpieczeństwa stwarzają zagrożenia wynikające z negatywnych skutków działania sił natury. W tego typu działaniach używane są narzędzia walki zbrojnej, ale metody ich użycia nie polegają na dążeniu do zwycięstwa, ponieważ nie występuje przeciwnik. Jednym z wielu przykładów użycia sił zbrojnych w sytuacjach kataklizmów było użycie polskiego kontyngentu w Pakistanie⁷¹.

⁷¹ W dniu 19.10.2005 na posiedzeniu Rady Ministrów został zaakceptowany wniosek do Prezydenta RP o użyciu PKW w Pakistanie w ramach pomocy NATO w usuwaniu skutków trzęsienia ziemi. Przewidywany termin pobytu 25.10.2005 – 25.04.2006. Faktycznie misja została zakończona w lutym 2006 roku.

W sytuacji powstania klęski żywiołowej na obszarze kraju, niesienie pomocy społeczeństwu jest jednym z zadań Sił Zbrojnych RP⁷². Zagrożenia dla środowiska naturalnego występują kilkakrotnie każdego roku, stąd w celu zapobieżenia skutkom klęsk żywiołowych na dużą skalę lub ich likwidacji może wystąpić konieczność użycia wydzielonych, specjalistycznych sił i środków, oddanych do dyspozycji lokalnej administracji rządowej⁷³. W sytuacjach szczególnych, gdy występują zagrożenia ze strony sił natury na części lub całości terytorium kraju może być ogłoszony stan klęski żywiołowej⁷⁴. Zadania dla służb publicznych w okresie stanu klęski żywiołowej precyzuje *Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 roku o stanie klęski żywiołowej*. Ustawa wyposaża organy administracji zespolonej i samorządowej w odpowiednie kompetencje w zakresie przeciwdziałania klęskom żywiołowym i usuwania ich skutków. Po wprowadzeniu stanu klęski żywiołowej na danym obszarze zgodnie z ustawą mogą być zastosowane odpowiednie ograniczenia⁷⁵. Ideą wprowadzanych ograniczeń jest stworzenie warunków do przeciwstawienia się skutkom sytuacji kryzysowych lub kryzysu. Wprowadzone ograniczenia mogą dotyczyć obywateli, podmiotów gospodarczych, organów samorządowych, organizacji społecznych i wszelkich sfer życia społecznego, których utrzymanie na dotychczasowym poziomie utrudnia akcje ratownicze, zabezpieczające lub profilaktyczne.

W akcjach przeciw klęskom żywiołowym lub do usuwania ich skutków mają obowiązek uczestniczyć wszystkie służby publiczne, które ustawowo wykonują takie zadania⁷⁶. W akcjach tych bardzo często biorą udział wolontariusze oraz zawsze samorzutnie włącza się społeczeństwo. Do zwalczania skutków katastrof żywiołowych powoływani są obywatele do obrony cywilnej. Jeżeli siły zaangażowane do danej akcji są niewystarczające, wówczas mogą być zaangażowane wydzielone pododdziały i oddziały SZ RP. Zadania dla Sił Zbrojnych RP w zakresie zwalczania klęsk żywiołowych sprecyzowane są w *Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 20 lutego 2003 roku w sprawie szczegółowych zasad udziału pododdziałów i oddziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w zapobieganiu skutkom klęsk żywiołowych lub ich usuwaniu*. Zapisy prawne o używaniu pododdziałów i oddziałów do zwalczania klęsk żywiołowych nakładają na organ planistyczny obowiązek zaplanowania i wydzielenia odpowiednich sił do tych zadań. W czasie stanu klęski żywio-

⁷² Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jednolity wg zmian z 06.07.2002), Dz. U. 2002 Nr 81, poz. 732.

⁷³ *Strategia wojskowa Rzeczypospolitej Polskiej*, MON, Warszawa 2004, s. 8.

⁷⁴ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku*, art. 228.

⁷⁵ Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej, Dz. U. 2002 Nr 62, poz. 558, art. 21.

⁷⁶ *Tamże*, art. 17.

łowej, jeżeli użycie innych sił i środków jest niemożliwe lub niewystarczające, Minister Obrony Narodowej może przekazać do dyspozycji wojewody, na którego obszarze działania występuje klęska żywiołowa, pododdziały lub oddziały Sił Zbrojnych RP do wykonywania zadań związanych z zapobieżeniem skutkom klęski żywiołowej lub ich usunięciem. Wydzielone siły pozostają pod dowództwem wojskowym i wykonują zadania określone przez właściwego wojewodę. W rozporządzeniu Rady Ministrów do udziału Sił Zbrojnych w akcjach przeciw klęskom żywiołowym podane są zasady ich użycia. Rozporządzenie zawiera: rodzaj działań ratowniczych lub prewencyjnych; sposób dowodzenia i koordynowania działaniami oraz zabezpieczenie logistyczne. W planach operacyjnego użycia Sił Zbrojnych określa się: szczegółowe warunki ich użycia, skład, wyposażenie oraz zabezpieczenie logistyczne wymagane do realizacji przewidywanych zadań, narastanie sił ratowniczych adekwatnie do poziomu zagrożenia. **W planach użycia SZ RP w sytuacjach kryzysowych na obszarze kraju główne zadania wykonują Wojska Lądowe, ze względu na środowisko występowania zagrożeń oraz posiadane możliwości skutecznego przeciwdziałania lub usuwania ich skutków.**

W przypadku sytuacji kryzysowych i kryzysów społecznych bardzo istotne jest określenie podstaw prawnych wspólnego działania Policji i Sił Zbrojnych. Jeżeli organy porządkowe nie mogą przywrócić porządku konstytucyjnego i zagwarantować bezpieczeństwa obywateli wówczas mogą być użyte zwarte pododdziały Sił Zbrojnych RP. *W czasie stanu wyjątkowego Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może postanowić o użyciu oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej do przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa, jeżeli dotychczas zastosowane siły i środki zostały wyczerpane*⁷⁷. Użycie pododdziałów nie może powodować obniżenia ich gotowości bojowej do realizacji zadań obronnych na i poza terytorium kraju. Ograniczenie to wynika z misji Sił Zbrojnych, którą jest zagwarantowanie nienaruszalności i integralności terytorialnej. Wydzielone pododdziały do użycia w stanie wyjątkowym pozostają pod dotychczasowym dowództwem. Realizacja zadań odbywa się na zasadzie uzgodnień pomiędzy Ministrem Obrony Narodowej, a ministrem właściwym do spraw wewnętrznych. Żołnierze wykonujący zadania w stanie wyjątkowym posiadają kompetencje podobne do zakresu uprawnień policjantów⁷⁸. Żołnierzom indywidualnie przysługuje również prawo użycia broni na zasadach określonych do policjantów. Jednak zbiorowe

⁷⁷ Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym, Dz. U. Nr 113 poz. 985.

⁷⁸ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, art. 15-17.

użycie broni przez pododdział może nastąpić na rozkaz dowódcy. Użycie broni indywidualnie i na rozkaz powinno zmierzać do minimalnego wyrządzenia szkód.

Jednym z głównych zadań dla Sił Zbrojnych w okresie stanu wyjątkowego jest ochrona i obrona obiektów szczególnie ważnych. Za szczególnie ważne dla bezpieczeństwa i obronności państwa uznawane są takie obiekty, które wpływają na jego poziom bezpieczeństwa⁷⁹. Obiekty kategorii pierwszej podlegają ochronie i obronie przez Siły Zbrojne.

Użycie pododdziałów Policji i Sił Zbrojnych w sytuacjach zagrożeń nadzwyczajnych wymaga koordynacji ich działania. Organem koordynującym jest właściwy komendant wojewódzki Policji w przypadku, gdy stan nadzwyczajny dotyczy tylko obszaru jednego województwa. Natomiast w przypadku zagrożeń na obszarze większym niż jedno województwo kompetencje koordynacji należą do Komendanta Głównego Policji⁸⁰.

Podstawą użycia sił zbrojnych w kryzysach społecznych są narodowe akty prawne, ponieważ takie działania w głównym stopniu będą miały miejsce na własnym terytorium. Pomimo występowania w tego typu konfliktach przeciwstawnej strony, to jednak nie należy traktować jej jak wroga. Celem użycia sił zbrojnych nie jest osiągnięcie zwycięstwa nad własnym społeczeństwem, a doprowadzenie do stabilizacji i umożliwienie sprawowania podstawowych funkcji przez organy państwowe. W tego typu operacji agresja społeczna może być skierowana na siły zbrojne, jako instrument konstytucyjnego porządku. Stąd mogą być wykorzystywane w dużym stopniu metody walki zbrojnej, ale głównie do ochrony obiektów i własnych wojsk. Wydarzenia we Francji⁸¹ wskazują, iż również siły zbrojne powinny przygotowywać się do konfliktów w niszach. W społeczeństwach demokratycznych konflikty pomiędzy grupami społecznymi, etnicznymi oraz subkulturami lub pomiędzy nimi, a organami władzy nabierają realnego kształtu. Zarzewiem konfliktu zwykle bywa niewielki incydent, który wykorzystywany jest przez różne organizacje do kreowania swoich celów. W tego typu działaniach użycie sił zbrojnych ma charakter policyjny skierowany na doprowadzenie do przestrzegania stanu prawnego w państwie.

⁷⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2003 r. w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa oraz ich szczególnej ochrony (Dz. U. Nr 116, poz. 1090), par. 2.

⁸⁰ Por., Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2005 r. w sprawie szczegółowych warunków użycia pododdziałów i oddziałów Policji oraz Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w razie zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub zakłócenia porządku publicznego, Dz. U. 2005 Nr 135, poz. 1133 i 1134, par. 2.

⁸¹ W październiku 2005 roku doszło do zamieszek wewnętrznych wywołanych przez ludność napływową. Spalono ok. 600 samochodów oraz kilkadziesiąt budynków w tym szkoły i sklepy. Zatrzymano ponad 1550 osób, 860 umieszczono w areszcie, ponad 200 stanęło przed sądem, a ok. 30 osób zostało skazanych na kary więzienia. W akcjach przywracania porządku społecznego brało udział ok. 10 200 policjantów i żandarmów w całej Francji. Zob., <http://wiadomości.wp.pl/z dnia 4.10.2006>.

W sytuacjach kryzysowych i kryzysów społecznych znikome znaczenie posiada używanie komponentu marynarki wojennej i sił powietrznych na obszarze własnego państwa. Sfera zgorzeń i dopuszczalne metody ich likwidacji lub neutralizacji powodują, że użycie tych komponentów posiada znaczenie podczas uczestnictwa w operacjach reagowania kryzysowego poza obszarem państwa. Wówczas komponent lotniczy i morski wykonują zadania transportowe na rzecz innych uczestników operacji.

W sytuacjach kryzysowych i kryzysów fizyczno-geograficznych użycie wydzielonych komponentów sił powietrznych i marynarki wojennej skupia się głównie na ewakuacji osób z zagrożonych rejonów. Główne zadanie spełnia komponent lądowy wykonując zadania ewakuacji, ochrony, dostarczania środków humanitarnych, blokowania strefy kryzysu i uczestniczenie w usuwaniu i likwidacji skutków kryzysu.

Podczas organizowania operacji reagowania kryzysowego na przyczyny lub skutki zagrożeń społecznych lub sił natury organem organizującym i koordynującym na terytorium państwa jest odpowiedni wydział reagowania kryzysowego na poziomie województwa lub kraju. Stąd siły zbrojnych są uczestnikiem operacji, a nie ich organizatorem, w których osiągane są cele bezpieczeństwa wewnętrznego państwa.

W operacji reagowania kryzysowego mogą występować różne cele cząstkowe, ich liczba i sposób ich osiągania. Niektóre działania mogą występować we wszystkich rodzajach operacji. Działania operacyjne we współczesnych operacjach reagowania kryzysowego przenikają się ze względu na cele cząstkowe i stosowane metody działania.

Do osiągnięcia celu głównego i celów cząstkowych w operacjach reagowania kryzysowego stosowane są zróżnicowane ze względu na oczekiwany efekt metody działania. W warunkach zagrożeń wojennych i kryzysowych ważną rolę spełnia przeciwkoncentracja. *Przeciwkoncentracja strategiczna – realizacja celu polityczno-militarnego NATO poprzez zgrupowanie w newralgicznym obszarze takiej ilości wyspecjalizowanych sił Sojuszu, które z powodzeniem przeciwstawią się skoncentrowanym siłom potencjalnego agresora lub spowodują, że przeciwnik zaniecha dalszych działań. Specyficzny rodzaj działań prewencyjno-stabilizacyjnych, realizowany w sytuacji kryzysu w przewidywaniu konfliktu zbrojnego*⁸². Przeciwkoncentracja postrzegana jest jako zasada strategicznego odstraszenia. Nie dotyczy tylko Sojuszu, ale każdego podmiotu prawnego na arenie międzynarodowej. **Przeciwkoncentracja to stwarzanie podstaw do osiągnięcia celu politycznego konfliktu poprzez demonstrowanie determinacji i gotowości użycia sił zbrojnych.** Jeżeli w wyni-

⁸² *Słownik pojęć z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.

ku przeciwkoncentracji nie dojdzie do starcia zbrojnego, to można postawić tezę, iż takie działanie bezpośrednio wpłynęło na osiągnięcie celu politycznego w konflikcie. Osiąganie gotowości do działania oraz realizacja założeń przeciwkoncentracji wymaga przegrupowania sił w rejon kryzysu. *Przegrupowanie to zmiana ugrupowania zakończona przyjęciem nowego w dotychczasowym obszarze pobytu lub innym adekwatnie do przewidywanych działań.* Pobyt sił zadaniowych w pobliżu lub bezpośrednio w rejonie kryzysu może być gwarancją na jego zakończenie.

Użycie sił zbrojnych może obejmować ich prewencyjne rozmieszczenie w rejonie konfliktu, by zapobiec jego eskalacji lub przywrócić pokój. Współcześnie użycie sił zbrojnych w ramach operacji reagowania kryzysowego powinno być instrumentem społeczności międzynarodowej na przeciwdziałanie konfliktom poprzez prewencyjne użycie wielonarodowych zgrupowań zadaniowych na przyczyny sytuacji kryzysowych. Charakter przyszłych operacji reagowania kryzysowego celowo jest rozważać w aspekcie odpowiedzialności społeczeństwa międzynarodowego za światowy pokój⁸³. Stąd działania prewencyjne zasadnym jest postrzegać w aspekcie utrzymania i wymuszenia globalnego bezpieczeństwa. Pojęcie *bezpieczeństwa*⁸⁴ państwa, grupy państw i społeczności międzynarodowej na przestrzeni wieków uległo ewolucji. Pierwotnie pojęcie bezpieczeństwa utożsamiane było z zachowaniem wykształconych form państwa i możliwości jego rozwoju. **Współcześnie bezpieczeństwo jest rozumiane jako dobro światowe – jest podmiotem w stosunkach międzynarodowych.** Nie oznacza to, że wszyscy uczestnicy stosunków międzynarodowych wyrzekli się agresji. Każde państwo poziom własnego bezpieczeństwa odnosi do poziomu aspiracji wynikających z jego siły⁸⁵. Wiąże się to z udaremnianiem zamiarów działania stron konfliktu, by nie przerodziły się w kryzys lub wojnę. Działania prewencyjne służą do przywracania pokoju poprzez rozwiązywanie lub zakończenie konfliktu, zanim

⁸³ Zob., J. Zielinski, A. Czupryński, B. Panek, *Operacje Wojsk Lądowych – kierunki ewolucji. OPERACJA*, AON, Warszawa 2003, s. 88-136.

⁸⁴ Bezpieczeństwo, pojęcie występujące na gruncie różnych nauk, trudne do zdefiniowania. Najogólniej – stan, w którym jednostka, grupa społeczna, organizacja, państwo nie odczuwa zagrożenia swego istnienia lub podstawowych interesów; sytuacja, w której istnieją formalne, instytucjonalne, praktyczne gwarancje ochrony. Stąd pojęcia: bezpieczeństwo psychiczne, osobiste, publiczne, finansowe, ekonomiczne, socjalne, międzynarodowe. Zob., *Słownik Encyklopedycznej Edukacji Obywatelskiej*, wyd. Europa, Warszawa 1999.

⁸⁵ (...) państwa same decydują o swoich aspiracjach, jednakże inaczej jest postrzegany problem zapewnienia bezpieczeństwa przez te z nich, które dążą do utrzymania istniejącego status quo, a inaczej przez narody dążące do zagwarantowania sobie szczególnie uprzywilejowanej pozycji. Z tego wynika, że:

- 1) potęga (siła) państwa jest czynnikiem warunkującym skalę preferowanych wartości (bezpieczeństwa);
- 2) potęga stanowi podstawowy zespół szans na realizację jego interesów bezpieczeństwa (racji stanu);

zakres wartości podlegających obronie (ochronie) w związku z potęgą podlega prawu rozszerzenia. Zob., A. Dawidczyk, *Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa Polski u progu XXI wieku*, AON, Warszawa 2001, s. 12.

ten zdąży ulec eskalacji w stan wojny. Działania prewencyjne mogłyby mieć również charakter pomocy przy odbudowie pokoju, by poprzez obecność sił prewencyjnych i realizację rządowych i poza rządowych programów społecznych lub ekonomicznych nie dopuścić do powrotu sytuacji kryzysowych lub wojny.

Jedną z metod działania sił zbrojnych jest blokada rejonu kryzysowego. *Blokada to zespół środków stosowanych przez zgrupowania zadaniowe do izolacji określonego rejonu. Zadaniem jest niedopuszczenie do niekontrolowanego przemieszczania osób, sił i środków walki zbrojnej oraz różnych artykułów przemysłowych do lub z izolowanego rejonu.* Jest jedną z najważniejszych metod działania. Metodyczne rozwiązywanie problemu nakazuje izolację, a następnie stosowanie tych środków, które są konieczne. Niekiedy związane jest to z koniecznością zachowania elementarnych warunków bezpieczeństwa np. podczas usuwania skutków klęsk żywiołowych lub katastrof.

Pobyty sił zbrojnych w rejonie kryzysogennym i monitorowanie sytuacji może powodować stabilizację zagrożeń i ich powolną deeskalację. Monitorowanie obszaru to śledzenie i dozоровanie jakościowych zmian przez zgrupowania wielofunkcyjne w rejonie mandatowym ustalonych postanowieniami międzynarodowymi lub narodowymi w zakresie bezpieczeństwa. Z punktu operacyjnego i taktycznego użycia zgrupowań zadaniowych realizowane jest poprzez patrolowanie lub utrzymywanie sieci posterunków. Podobnie może być realizowane podtrzymywanie rozdziału stron sporu. *Podtrzymywanie rozdziału stron to niedopuszczenie przez zgrupowania zadaniowe do ponownego nawiązania przez zwaśnione strony kontaktu bojowego.* Wymuszenia rozdziału stron sporu znajduje zastosowanie głównie w operacjach reagowania kryzysowego o przyczynach polityczno-militarnych konfliktu. W tego typu działaniach stosowane są metody walki zbrojnej. Jednak nie chodzi w nich o zwycięstwo na jedną ze stron w tradycyjnym rozumieniu walki zbrojnej, a o spowodowanie sytuacji, w której może być rozwiązywany konflikt z poszanowaniem prawa.

Wspieranie miejscowej ludności i administracji w organizowaniu życia społecznego to przedsięwzięcia zmierzające do normalizacji stosunków społecznych i prawnych w danym rejonie. **Celem jest wspieranie miejscowej ludności lub organów konstytucyjnych w przejmowaniu odpowiedzialności za sferę życia społecznego w rejonie mandatowym.** Tego rodzaju działania mogą występować we wszystkich rodzajach operacji. Jednak ich istota związana jest głównie z operacjami pokojowymi i reagowania kryzysowego.

W operacjach reagowania kryzysowego prowadzone są przez wszystkich jej uczestników akcje ratownicze i ewakuacyjne. *Akcje ratownicze i ewakuacyjne to zespół różnorodnych przedsięwzięć podejmowanych przez zgrupowania zadaniowe w celu udzielenia pomocy poszkodowanym w różnych sytuacjach lub zapobieganie rozprzestrzenianiu się negatywnych skutków danego zjawiska.* Coraz częściej prowadzone są akcje ratowniczo-poszukiwawcze polegające na ewakuacji z terytorium przeciwnika osób zaginionych w wyniku uszkodzeń, katastrof lub zestrzeleń środków walki lub transportu.

W operacjach reagowania kryzysowego mogą wystąpić akcje bojowe o ograniczonych celach i skutkach. *Działania bojowe to akcje prowadzone przez zgrupowania zadaniowe metodami i narzędziami walki zbrojnej o ograniczonym zasięgu i skutku.* Celem nie jest zniszczenie przeciwnika, a w sposób zbrojny oddziaływanie na przyczyny lub skutki sytuacji kryzysowych o podłożu polityczno-militarnym.

Należy podkreślić, że zbiór rodzajów działań w operacjach reagowania kryzysowego nie jest pełny i zamknięty. Uogólniając założenia dotyczące użycia wydzielonych kontyngentów sił zbrojnych w operacjach reagowania kryzysowego należy podkreślić, że działania wynikają ze sposobu osiągania celu operacji. Ich liczba i rodzaj uzależniony jest od zdefiniowanych celów cząstkowych koniecznych do osiągnięcia celu głównego.

Działania w operacjach reagowania kryzysowego posiadają szeroki zakres od działania narzędziami i metodami walki zbrojnej w sytuacjach kryzysów polityczno-militarnych poprzez niesienie pomocy i usuwanie skutków kataklizmów lub wspieranie organów władzy w utrzymaniu porządku społecznego. W przypadku sytuacji kryzysowych i kryzysów społecznych i za sprawą sił natury siły zbrojne spełniają funkcje wspierające organy konstytucyjne. Jeżeli organy powołane do zapewnienia porządku ze względu na skalę zjawiska nie mogą wykonywać swych zadań, wówczas wspierane są przez siły zbrojne. Natomiast w sytuacjach kryzysów polityczno-militarnych siły zbrojne spełniają główne funkcje, ponieważ wynika to z ich misji, zapewnienie nienaruszalności i suwerenności terytorialnej. Zasadniczym zadaniem Sił Zbrojnych jest zdolność do działania w zakresie ochrony i zapewnienia bezpieczeństwa państwa oraz udzielenie władzom cywilnym niezbędnej pomocy wojskowej, głównie w wypadku ewentualnych zagrożeń niemilitarnych (np. klęski żywiołowe i katastrofy, spory przygraniczne, problemy mniejszości narodowych). Fundamentalną rolą sił zbrojnych jest zapobieganie występowaniu kryzysu lub jego eskalacji. Mogą one ją realizować poprzez:

- odstraszenie militarne poprzez demonstrowanie gotowości (na poziomie adekwatnym do sytuacji) do skutecznego działania w razie potrzeby (zagrożenia);
- kształtowanie środowiska bezpieczeństwa poprzez rozwój współpracy wojskowej z innymi państwami (między innymi wspólne jednostki wielonarodowe) i budowanie wzajemnego zaufania w dziedzinie militarnej;
- prowadzenie ciągłej oceny potencjalnych zagrożeń;
- świadczenie pomocy w wypadku zaistnienia katastrof lub klęsk żywiołowych, w tym przede wszystkim prowadzenie działań o charakterze ratowniczym, ewakuacyjnym oraz likwidacja ich skutków;
- ochronę najważniejszych obiektów o znaczeniu administracyjnym, militarnym i gospodarczym;
- zapobieganie i zwalczanie aktów terrorystycznych.

Operacje reagowania kryzysowego mają na celu powstrzymanie rozwoju kryzysu w jego początkowym stadium, a w wypadku zaistnienia przesłanek konfliktu zbrojnego przywrócenie pokoju i ustanowienie stabilnej sytuacji. Do zrealizowania tego celu niezbędne jest przeprowadzenie ograniczonej interwencji przez siły zbrojne. Działania wojsk w operacjach reagowania kryzysowego mogą mieć różny charakter.

W przypadku sytuacji kryzysowych na terytorium państwa siły zbrojne zwykle będą wspierały organy konstytucyjne w neutralizacji i likwidacji negatywnych skutków kryzysu. Natomiast poza granicami kraju będą uczestniczyły w ramach wielonarodowych lub sojuszniczych zgrupowań zadaniowych w operacjach reagowania kryzysowego kierowanych przez organ wojskowy. W aspekcie celu działań w operacji reagowania kryzysowego w ramach wielonarodowych lub sojuszniczych zgrupowań zadaniowych będą osiągały zwykle cele taktyczne. Natomiast w aspekcie narodowym w zakresie wspierania polityki państwa mogą to być cele operacyjne, a niekiedy strategiczne.

4.3.3. Założenia operacji pokojowych

W literaturze przedmiotu do definiowania działań o charakterze pokojowym stosowane są dwa pojęcia: **operacje pokojowe** i **operacje wsparcia pokoju**. Zasadnicza różnica w tych pojęciach nie wynika ze stanu końcowego wyszczególnionych operacji pokojowych, a z podstawy prawnej ich prowadzenia, organizacji, warunków i sposobów osiągnięcia jej celu. Za operacje pokojowe w literaturze przedmiotu postrzegane są wszelkie działania o charakterze pokojowym, których podstaw prawnych należy upatrywać w rezolucjach ONZ. Kierownictwo polityczne i militarne pozostaje w kompetencjach ONZ. Natomiast operacje wsparcia pokoju to działania militarne prowadzone metodami i narzędziami walki zbrojnej, często z mandatu ONZ przekazanego organizacji militarnej (np. NATO) lub państwu kierunkowemu zgłaszającemu przewodnictwo w takiej operacji. Takie organizowanie i prowadzenie operacji mieści się w warunkach organizowania i prowadzenia operacji reagowania kryzysowego. Przekazanie mandatu organizacji militarnej lub innemu podmiotowi prawnemu wynika z przewidywanych metod działania, do których kierowania ONZ nie posiada odpowiednich organów dowodzenia.

Pomimo lat doświadczeń, społeczność międzynarodowa nie wypracowała jednolitego definiowania zjawiska operacji pokojowych. Być może jest to zasadne, ze względu na różne warunki i specyfikę każdej operacji. Każde państwo posiada swoją interpretację i klasyfikację operacji o charakterze pokojowym. Interpretacja determinowana jest różnymi definicjami. *Operacje pokojowe – zapobieganie, ograniczanie, łagodzenie i zakończenie działań wojennych między państwami lub wewnątrz państwa za pośrednictwem pokojowej interwencji trzeciej strony zorganizowanej i kierowanej przez organizację międzynarodową przy użyciu personelu wojskowego, policyjnego i cywilnego do przywrócenia i utrzymania pokoju*⁸⁶. Z analizy zjawiska kształtowania pokoju przy użyciu sił zbrojnych wynikają dwa kierunki definiowania. Jeden, w oparciu o założenia i klasyfikację przyjętą przez ONZ. Drugi, determinowany jest założeniami i klasyfikacją przyjętą przez NATO. W ujęciu narodowym wyróżnia się operacje wg ONZ - jako **operacje pokojowe** i wg NATO – jako **operacje wsparcia pokoju**.

Operacje pokojowe – działania z ograniczonym użyciem sił zbrojnych podejmowane przez społeczność międzynarodową, w celu utrzymania lub przywrócenia pokoju w re-

⁸⁶ W.E. Gilman, D.E. Herold, *Peacekeeping to Euro-Atlantic Security*, NATO Defence College, Roma 1994, s. 21.

jonie konfliktu⁸⁷. W definicjach, istotny jest zapis dotyczący celu operacji oraz jej legitymizacji prawnej. Są to elementy łączące różne interpretacje zjawiska operacji pokojowych. Operacją pokojową jest ograniczone użycie sił zbrojnych z mandatu organizacji międzynarodowych w celu utrzymania lub przywrócenia pokoju. Za organizacje kształtujące pokój uznaje się: ONZ, OBWE, OJA. Największą rolę w kształtowaniu pokoju odgrywa ONZ. Natomiast pozostałe traktowane są jako regionalne organizacje pokojowe.

Operacje pokojowe definiowane są jako, *użycie wielonarodowych sił wojskowych i cywilnych pod nadzorem ONZ do rozwiązania konfliktów wewnętrznych lub międzynarodowych. Decyzję o uruchomieniu operacji pokojowych mogą podejmować: Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa lub Sekretarz Generalny. Rozróżnia się dwa rodzaje operacji pokojowych: misje obserwacyjne oraz operacje z użyciem kontyngentu wojskowego – sił zbrojnych NZ (UNEF)*⁸⁸. W tej interpretacji operacje pokojowe mogą być prowadzone tylko z mandatu ONZ. Tym, co łączy interpretacje zjawiska operacji pokojowych jest:

- **cel**, którym jest kształtowanie pokoju na świecie;
- **warunki angażowania kontyngentu sił pokojowych**, które determinowane są mandatem międzynarodowej organizacji pokojowej,
- **zgoda stron konfliktu** na wprowadzenie sił pokojowych.

Cel nie budzi większych kontrowersji w postrzeganiu operacji pokojowych i jest tym czynnikiem, który wyróżnia je od innych operacji. Natomiast angażowane siły kontyngentu pokojowego nie zawsze są jednoznaczne. Jak interpretować operacje prowadzone na obszarach postradzieckich? Czy udział Wspólnych Sił Wsparcia Pokoju WNP na tym obszarze spełnia kryteria i wymagania ONZ? Również kontrowersje budzi wszelkie działania koalicyjne, a zwłaszcza określanie tych działań operacjami pokojowymi.

W interpretacji NATO zjawisko kształtowania pokoju przy użyciu sił zbrojnych definiowane jest jako operacje wsparcia pokoju. *Operacje wsparcia pokoju – wielofunkcyjne operacje pokojowe prowadzone na zasadzie bezstronności, na podstawie mandatu ONZ/OBWE, z zaangażowaniem: sił wojskowych, działań dyplomatycznych i humanitarnych w celu osiągnięcia długotrwałego porozumienia politycznego pomiędzy stronami konfliktu lub innych warunków sprecyzowanych w mandacie*⁸⁹. Ogólne założenia są podobne jak w definiowanych operacjach pokojowych ONZ. Wymagany jest mandat organizacji

⁸⁷ F. Gagor, K. Paszkowski, *Międzynarodowe operacje pokojowe w doktrynie obronnej RP*, Warszawa 1998, s. 52.

⁸⁸ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa, AON 2002.

⁸⁹ *The Military Concept for NATO Peace Support Operations MC-327/1*. Tłumaczenie: J. Trębecki.

międzynarodowej ze wskazaniem na ONZ i OBWE. **Celem jest pokój, warunkiem uczestnictwa dobrowolność i bezstronność.** W teorii problemu wskazuje się, iż operacje wsparcia pokoju, prowadzone są według określonych warunków. Operacją wsparcia pokoju powinna kierować uznana organizacja międzynarodowa np.: ONZ, OBWE. Organizacja ta, zwracając się do NATO, powinna opracować jednoznaczny mandat oraz wyznaczyć osobę kierującą operacją w jej imieniu. Wymagane jest kierownictwo polityczne operacji, które będzie gwarantowało osiągnięcie celów pokojowych organizacji, która mandat wydała. Wszystkie strony konfliktu powinny posiadać wolę do jego politycznego rozwiązania.

- Strony konfliktu, a także państwo na terenie, którego będą rozlokowane siły NATO powinno wyrazić zgodę na rozmieszczenie sił pokojowych.
- Wszystkie państwa Sojuszu, muszą wyrazić zgodę na zaangażowanie NATO w danej operacji, a także dobrowolnie zgłosić udział swoich sił.

Według założeń *Programu dla Pokoju*⁹⁰ wyróżnia się różne rodzaje działań pokojowych. Podstawowym działaniem pokojowym nie tylko o randze odrębnego działania jest **dyplomacja prewencyjna**. Są to przedsięwzięcia, w których nie przewiduje się użycia sił pokojowych ONZ. Sposoby rozwiązania sytuacji kryzysowej określone są w art. 33 KNZ. Można je porównać z wcześniej wyszczególnionym działaniem o nazwie *misja dobrych usług*.

Utrzymanie pokoju to działania z użyciem sił pokojowych ONZ. Zasady użycia sił pokojowych ONZ do każdej operacji zawsze określone są szczegółowo w mandacie. Rola sił pokojowych zazwyczaj polega na podtrzymywaniu rozdziału zwaśnionych stron za ich zgodą. W działaniach na rzecz utrzymania pokoju siły pokojowe w większości przypadków spełniają funkcje policyjne. Natomiast **budowanie pokoju** polega na wspieraniu i ochronie instytucji międzynarodowych promujących pokój. **Wymuszenie pokoju** to działanie, w którym uczestniczą również siły pokojowe ONZ. Ich uprawnienia do stosowania broni wynikają z bezpośredniego zagrożenia. W tego rodzaju działaniach pokojowych mieszczą się operacje autoryzowane przez ONZ, ale kierowane przez organy narodowe lub sojusznicze. **W operacjach autoryzowanych przez ONZ, siły pokojowe mogą uczestniczyć w zjawisku walki zbrojnej. Cel operacji pokojowej może być osiągnięty ograniczonymi metodami walki zbrojnej.** Stąd zasadnym jest, by takie działania mieściły się w operacjach reagowania kryzysowego.

⁹⁰Źródło: Załącznik do „Programu dla Pokoju”, New York, 1995.

Następnym instrumentem ONZ są **sankcje**. Mogą to być sankcje gospodarcze, polityczne i militarne. Ich skutki społeczność międzynarodowa kieruje przeciwko podmiotom naruszającym prawo międzynarodowe. Wymaga to wspólnego działania wszystkich członków ONZ w sferze nałożonych ograniczeń. Siły zbrojne w ramach sankcji gospodarczych lub militarnych mogą blokować lub nadzorować obszar wokół państwa obłożonego tego typu ograniczeniami. Do przestrzegania sankcji nie wystarczy określenie rezolucji, wymagany jest organ nadzorujący i kontrolujący przestrzeganie ograniczeń. Stąd w tego typu działaniach siły pokojowe mogą prowadzić kontrolę przestrzeni powietrznej, morskiej i lądowej, nie dopuszczając do jej bezprawnego naruszenia.

Działaniami o szerszej skali zapobiegającymi eskalacji napięć jest **rozbrowienie**. Głównym założeniem jest ograniczenie liczebności sił zbrojnych, zniszczenie pewnych rodzajów broni, likwidacja umocnień i niektórych baz na podstawie umowy międzynarodowej. W operacjach pokojowych siły pokojowe ONZ uczestniczą w nadzorowaniu lub przeprowadzaniu rozbrowienia stron konfliktu. Ograniczenie zbrojeń w idei ONZ polega na zahamowaniu wyścigu zbrojeń, co nie powoduje zmniejszenia lub likwidacji istniejącego potencjału wojskowego. Ostatecznym celem, zgodnie z rezolucjami Zgromadzenia Ogólnego ONZ, jest rozbrowienie powszechne i całkowite, mające doprowadzić do tzw. opcji zerowej. Organem zajmującym się całością spraw związanych z rozbrowieniem był *Genewski Komitet Rozbrojeniowy*⁹¹, powołany do życia przez dziesięć państw w 1959 na genewskiej konferencji ministrów spraw zagranicznych. W 1978 roku nastąpiła zmiana nazwy, na Komitet do spraw Rozbrojenia (ratyfikowało go 40 państw członkowskich). Następnie w 1984 roku komitet został przekształcony w *Konferencję Rozbrojeniową*.

Analiza działań w ramach operacji o charakterze pokojowym pozwala postawić tezę, że **ich klasyfikacja nie wynika z odrębności celu, lecz zadań, które realizują**. Stąd pytanie, czy mandaty do następnych operacji będą redagowane według ich dotychczasowej klasyfikacji? Do każdej operacji, której cel polityczny definiuje organizacja pokojowa będą określone zadania mandatowe. Zadania nie będą standardowe w całej swej rozciągłości. Wątpliwości budzi samo postrzeganie i klasyfikowanie operacji pokojowych na *rodzaje*⁹². Ich klasyfikacja powstała na podstawie dotychczasowych zadań. Podstawą operacji pokojowych jest mandat organizacji pokojowej. Celem ogólnym każdej operacji jest stabilizacja sytuacji pomiędzy stronami sporu i jego pokojowe rozstrzygnięcie. Stąd bardziej zasadne

⁹¹ Por., *Popularna Encyklopedia Powszechna*, wyd. FOGRA, Kraków 1996, tom 15, s. 260.

⁹² *Rodzaj, kategoria, klasa, gatunek czegoś, wyróżniane ze względu na charakterystyczne cechy; odmiana, typ, jakość*. Zob., *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1993.

jest mówienie o operacji pokojowej, jako formie organizacyjnej wspierającej pokojowe rozstrzygnięcie sporów. Natomiast wewnątrz operacji stanowią działania jej uczestników.

Klasyfikacja i interpretacja operacji wsparcia pokoju w wielu przypadkach jest podobna do interpretacji ONZ. Wynika to z celu i charakteru operacji pokojowych. W operacjach wsparcia pokoju wyróżnia się również sześć ich rodzajów.

Zapobieganie konfliktom postrzegane jest, jako działanie wg założeń rozdziału VI KNZ. Obejmuje szerokie spektrum działań dyplomatycznych, ekonomicznych i militarnych łącznie z użyciem siły. W tego typu działaniach użycie sił pokojowych polega na prewencyjnym rozmieszczeniu ich w obszarze konfliktu. Siły pokojowe powinny manifestować swoją gotowość nawet do zbrojnego zahamowania sytuacji kryzysowej. Poprzez taką determinację, realizowana jest zasada odstraszania militarnego określana w walce zbrojnej przeciwkoncentracją. Dopuszczalne spektrum metod działania porównywane jest do działań określanych wg ONZ jako: *dyplomacja prewencyjna i tworzenie pokoju oraz sankcje*. **Idea zapobiegania konfliktom wyraża się w działaniach na przyczyny powstawania sytuacji kryzysowych.**

Tworzenie pokoju ukierunkowane jest na przerwanie istniejącego konfliktu. Rola sił pokojowych polega na uczestnictwie w mediacjach, pracach sztabowych pomiędzy stronami konfliktu w celu zaprzestania agresji. W tworzeniu pokoju, wymagana jest zgoda stron sporu na zaangażowanie doradców wojskowych. Rola sił zbrojnych może wyrażać się również w realizacji innych działań na rzecz tworzenia pokoju, np. realizacja założeń zapobiegania konfliktom.

Budowanie pokoju zawiera w sobie działania dyplomatyczne, gospodarcze oraz militarne sił pokojowych. Można ich założenia porównać do obecnie prowadzonych działań w Iraku i Afganistanie. Celem tych działań jest utrwalenie pokoju po zakończonym konflikcie. Takie same założenia teoretyczne zakładają działania budowania pokoju prowadzone przez ONZ.

Utrzymanie pokoju polega na uczestnictwie wielonarodowych sił pokojowych w celu nadzorowania zawartych porozumień. Kieruje się takimi samymi założeniami jak działania utrzymania pokoju wg ONZ.

Działania wymuszające pokój prowadzone są wg założeń rozdziału VII KNZ. W tych działaniach strony konfliktu nie wyrażają zgody na zaangażowanie sił pokojowych. Siły pokojowe mogą realizować zadania operacji wsparcia pokoju metodami walki zbrojnej. Należy mieć świadomość, że nawet przy takim założeniu, celem nie jest pobicie prze-

ciwnika, a stworzenie podstaw do budowania pokoju. *Działania z takimi uprawnieniami do stosowania siły muszą być realizowane z mandatu ONZ*⁹³.

Działania humanitarne polegają na niesieniu pomocy ludności cywilnej poszkodowanej w wyniku różnych zdarzeń: wojen, klęsk żywiołowych, niestabilnych systemów państwowych, zagrożeń epidemiologicznych.

Porównanie ogólnych założeń realizowanych zadań przez siły pokojowe w różnych operacjach ONZ i NATO wskazuje, iż pomimo różnic w nazewnictwie istota ich jest taka sama. Wynika to ze wspólnych założeń, którymi kierują się przy organizowaniu i prowadzeniu operacji pokojowych i wsparcia pokoju. Ideą jest kształtowanie pokoju na zasadzie bezstronności. Celem nie jest pobicie jednej ze stron lub stron zwaśnionych (choć niekiedy może to być warunkiem koniecznym), a zmuszenie ich do zaprzestania działań konfliktogennych.

Wnioski z analizy dotychczas przeprowadzonych operacji wsparcia pokoju wskazują na ich charakter polityczny, wynikający z sytuacji pomiędzy podmiotami prawnymi na arenie międzynarodowej, a także z ich wewnętrznych sytuacji kryzysowych. Istotne w operacjach wsparcia pokoju jest określenie ich celu politycznego i zdefiniowanie przeszkody na drodze do jego osiągnięcia. Zwykle przeszkoda ta jest treścią zadania działań militarnych.

Angażowanie się NATO do rozwiązywania sytuacji kryzysowych wynikało z możliwości operacyjnego używania sił zbrojnych na przyczynę sytuacji kryzysowej. Takich możliwości w zakresie dowodzenia operacyjnego nie posiada ONZ, stąd NATO jest ważnym instrumentem w kształtowaniu pokoju na świecie. Wobec powyższego powinno nastąpić porozumienie, w którego założeniach **ONZ powinna realizować operacje pokojowe, w których strony konfliktu podejmują szeroką współpracę na rzecz pokojowego zakończenia sporu**. Natomiast w przypadku sytuacji kryzysowych, w których wymagana jest szybka interwencja zbrojna o ograniczonym celu, powinno partycypować NATO. Podstawą prawną do jednych i drugich działań powinna być rezolucja ONZ.

Z analizy przebiegu konfliktów w ostatnich latach można wnioskować, że w wielu przypadkach ONZ zabrakło instrumentów politycznych i prawnych do podejmowania takich decyzji. Spóźnione decyzje powodują eskalację sytuacji kryzysowej na poziom zbliżony do wojny.

⁹³ W tym aspekcie wielkie zagrożenie stanowią działania WNP na obszarach postradzieckich, ponieważ Wspólnota nie przestrzega tych zasad.

Sojusz w wyniku reformy zapoczątkowanej na początku lat pięćdziesiątych XX wieku posiada wypracowane założenia reagowania na sytuacje kryzysowe. Założenia te sprawdziły się na Bałkanach w formie wielonarodowych sił połączonych (*ang. Combined Joint Task Forces – CJTF*), w których brały udział na zasadzie dobrowolności państwa spoza Sojuszu. Takie założenia potwierdzają tezę o konieczności podziału zadań pokojowych pomiędzy siły pokojowe ONZ i NATO. Podstawą podziału zadań powinien być rozwój sytuacji kryzysowej. **Jeżeli strony konfliktu zmierzają do pokojowego zakończenia sporu, wówczas bezpośredniego wsparcia powinna im udzielić ONZ kierując tam swych przedstawicieli lub siły pokojowe. Natomiast, jeżeli sytuacja kryzysowa zmierza do eskalacji napięć, wówczas zadania do stabilizacji i zmuszenia stron konfliktu do jego pokojowego zakończenia powinno otrzymać NATO.**

Powyższe uogólnienia wskazują, iż sytuacje kryzysowe i zadania militarne w nich powinien otrzymywać do realizacji Sojusz. Natomiast sytuacje sporne na pograniczu kryzys – pokój powinno stabilizować bezpośrednio ONZ.

Tym, co wyróżnia w głównym stopniu operacje reagowania kryzysowego od pokojowych jest brak zgody stron konfliktu na wprowadzenie sił pokojowych. Osiągnięcie takiej zgody ze względu na strony sporu we współczesnych sytuacjach kryzysowych często jest niemożliwe. Coraz częściej występują konflikty asymetryczne, w których trudno jest jednoznacznie zdefiniować przeciwstawne siły, a niekiedy występuje ich kilka. Stąd w tych operacjach wspieranie pokoju powinny realizować siły zbrojne uznanej organizacji militarnej lub siły koalicji pod dowództwem państwa kierunkowego w ramach operacji reagowania kryzysowego.

Celem operacji pokojowych jest stabilizacja i umacnianie zachowań w pokojowym rozwiązywaniu sporu. Współcześnie do warunków prowadzenia operacji pokojowych należy zaliczyć między innymi **cel**, którego rzeczywistym przedmiotem oddziaływania jest pokój osiągnięty na warunkach prawa międzynarodowego. Wymagany jest również **mandat społeczności międzynarodowej** na prowadzenie operacji. Świadczy to o tym, iż są to działania podjęte w zgodzie z prawem międzynarodowym. Jednym z najważniejszych warunków odróżniającym je od operacji reagowania kryzysowego jest **zgoda stron konfliktu na wprowadzenie sił pokojowych**. Taki warunek jest możliwy do osiągnięcia zwłaszcza w sytuacjach konfliktowych pomiędzy podmiotami prawnymi. O wiele trudniej osiągnąć porozumienie stron o zaprzestaniu działań w sytuacjach konfliktów wewnętrznych, w których jedną ze stron jest uznany podmiot prawny, a drugą często siły społeczne walczące

o ustanowienie nowej władzy. Stąd takie sytuacje powinny być rozwiązywane w ramach operacji reagowania kryzysowego. W każdym rodzaju operacji siły pokojowe muszą zawsze być **bezstronne**. Oznacza to, że naczelną zasadą jest rozwiązanie problemu, a nie działanie przeciw komuś.

W operacjach pokojowych prowadzone są działania, których treścią są zadania wymagające neutralizacji lub likwidacji przyczyny sytuacji kryzysowej. Do działań operacyjnych należy zaliczyć wszelkie działania realizowane w operacji, które w sposób bezpośredni lub pośredni przyczyniają się do osiągnięcia jej celu. Jest to zespół wielofunkcyjnych działań wzajemnie się przenikających, do których należy zaliczyć: przeciwkoncentrację, blokady, podtrzymywanie rozdziału stron konfliktu, dozorowanie obszaru kryzysu, wspieranie miejscowej ludności i administracji w utrwalaniu pokojowych procesów, incydentalne akcje bojowe o ograniczonym celu. Powyższe działania stanowią treść głównych zadań w operacji. Operacje pokojowe realizowane są na podstawie mandatu światowej lub regionalnej organizacji pokojowej. W operacjach tych uczestniczą siły zbrojne, ale ich celem działania nie jest pobicie przeciwnika, ponieważ siły pokojowe nie są stroną w konflikcie. **Operacje pokojowe to działania z ograniczonym użyciem sił zbrojnych, podejmowane przez społeczność międzynarodową z zamiarem utrzymania lub przywrócenia pokoju w rejonie konfliktu.** Są formą organizowania i prowadzenia wielofunkcyjnych działań zmierzających do deeskalacji lub usuwania napięć militarnych i utrwalania zachowań pokojowych w rejonie konfliktu pod auspicjami światowej lub regionalnej organizacji pokojowej. Celem jest utrzymanie pokoju oraz nakłonienie stron konfliktu do przestrzegania pokojowych zachowań w rozwiązywaniu sporu.

Operacje pokojowe zdeterminowane są jednoznacznie założeniami światowej organizacji pokojowej, a siły pokojowe wprowadzane są w obszar konfliktu za zgodą stron sporu. Według ONZ do działań pokojowych zalicza się: dyplomację prewencyjną, tworzenie pokoju, utrzymanie pokoju, budowanie pokoju. Inna klasyfikacja działań pokojowych, w których zadania realizują siły pokojowe wynika z przyjętego kryterium celu. Wg kryterium celu wyróżniono trzy kategorie działań: zapobiegania konfliktom, przywracania pokoju oraz budowania pokoju. Można postawić tezę, że do operacji pokojowych dochodzi wtedy, kiedy fiasko poniosą przedsięwzięcia dyplomacji prewencyjnej. Może to być traktowane jako fiasko polityczne, ale również jako sukces, ponieważ strony poddały się pokojowej procedurze rozwiązywania sporów. Do cechy operacji o charakterze pokojowym zasadnym jest zaliczyć:

- cele działania, którym jest utrzymanie pokoju na warunkach prawa międzynarodowego i rozwiązywane wszelkiego rodzaju sporów metodami pokojowymi;
- konieczność określenia mandatu organizacji pokojowej do wydzielanych sił;
- zgoda stron konfliktu na wprowadzenie sił pokojowych;
- bezstronność.

Jeżeli takie warunki nie zostaną spełnione to obecnie nie jest zasadnym mówienie o operacjach pokojowych, a raczej o operacjach reagowania kryzysowego w ramach których dochodzi do regulacji zachowań pokojowych, w warunkach zbliżonych do wojennych.

Operacja w wyniku jej ewolucji stała się formą, w której wspierane są zamierzenia polityczne państwa. Jeżeli organem prawnym do wszczęcia i prowadzenia operacji pokojowej jest ONZ, to czy zasadnym w ujęciu narodowym jest mówienie o operacji pokojowej, skoro państwo jako podmiot prawny nie jest jej organizatorem, a uczestnikiem, wspierającym militarnie cel pokojowy ONZ. W przypadku operacji pokojowych podmiotem działania w osiąganiu celu politycznego jest ONZ. Stąd wsparcie militarne kierownictwa politycznego osiągane jest poprzez uczestnictwo w tych operacjach sił zbrojnych państw członkowskich. W przypadku przekazania mandatu organizacji militarnej, cel polityczny i militarny nie jest postrzegany jako cel podmiotu prowadzącego działanie. Celem głównym jest cel polityczny organizacji, która mandat przekazała. Nie należy takiego rozumowania postrzegać, jako zaangażowanie się do uczestnictwa w operacji bez możliwości osiągnięcia własnych celów. Podstawą podjęcia współpracy i kooperacji we współczesnym świecie jest dostrzeżenie możliwości osiągnięcia własnych celów w ramach celu globalnego głównego podmiotu działania. Globalnym podmiotem działania we współczesnych operacjach pokojowych powinna być światowa organizacja pokojowa. W przypadku realizacji zadań pokojowych wynikających z mandatu regionalnych organizacji pokojowych podmiotem kreującym cel polityczny jest organizacja regionalna, ale takie działania wymagają również akceptacji Rady Bezpieczeństwa ONZ. Stąd z punktu prawnego podmiotem akceptującym dane działanie i określającym jego warunki jest organizacja pokojowa.

Idea używania sił pokojowych polega na sytuowaniu ich za zgodą stron konfliktu pomiędzy nimi. Główną zasadą sił pokojowych była i jest **bezstronność**, która stwarza warunki do łagodzenia sytuacji kryzysowej. Szczególne znaczenie operacji pokojowych wynika z połączenia wzajemnie uzupełniających się różnych przedsięwzięć: dyplomatycznych, ekonomicznych, humanitarnych, militarnych i innych. Pomimo celu pokojowego podstawą jego utrzymania jest angażowanie środków militarnych, których celem poprzez

swą obecność w rejonie mandatowym jest nadzorowanie postanowień pokojowego zakończenia konfliktu.

Misją ONZ jest utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa wg zasady sprawiedliwości i prawa międzynarodowego. Podstawowym dokumentem normującym warunki użycia różnych instrumentów nacisku dla zachowania pokoju jest Karta Narodów Zjednoczonych. Jeżeli Rada Bezpieczeństwa stwierdzi istnienie zagrożenia pokoju światowego w wyniku agresji pomiędzy stronami konfliktu, może podjąć środki przewidziane w Karcie Narodów Zjednoczonych. Na podstawie artykułu 41 Karty NZ w stosunku do stron konfliktu mogą zostać zarządzane sankcje. W przypadku nie zastosowania się do wprowadzonych sankcji, na mocy artykułu 42 Rada Bezpieczeństwa może zarządzić przeprowadzenie akcji przy użyciu siły w takiej skali, jaka jest wymagana do zachowania światowego pokoju. Środki przewidziane w artykule 41 i 42 Karty Narodów Zjednoczonych stanowią istotę zbiorowego bezpieczeństwa, popartego koniecznością wyrażenia zgody przez stałych członków Rady Bezpieczeństwa (Chiny, Francja, Federacja Rosyjska, USA, Wielka Brytania). Siły pokojowe do rozwiązania sytuacji konfliktowych mogą być użyte przy pełnym poparciu stałych członków Rady oraz aktywnym uczestnictwie w planowaniu ich użycia przez państwo je asygnujące. Takie podejście jest gwarancją, iż wymuszanie pokoju jest realizowane wg założeń prawa międzynarodowego. Czy w takich operacjach, gdzie dochodzi do wymuszania pokoju można zachować bezstronność? Wymuszanie pokoju wymaga, by wydzielonymi siłami zbrojnymi kierował organ dowodzenia operacyjnego, którego ONZ nie posiada. Stąd zasadnym jest by wszelkie działania ONZ skierowane na wymuszanie siłą pokoju zładowały się w sferze reagowania kryzysowego. Przekazany mandat ONZ wypełnia organizacja militarna, która po osiągnięciu celu militarnego stwarza warunki do rzeczywistego prowadzenia operacji pokojowej, przez inne siły nie biorące udziału w wymuszaniu pokoju w ramach operacji reagowania kryzysowego.

Inicjowanie operacji pokojowych wystąpić może na wniosek Sekretarza Generalnego, Rady Bezpieczeństwa, kraju lub grupy krajów członkowskich ONZ. W przypadku zgłoszenia wniosku przez kraj lub kraje członkowskie wymagana jest zgoda stron konfliktu na wprowadzenie sił pokojowych. Warunkowane jest to zasadą, iż operacje pokojowe nie mogą być instrumentem wtrącania się w wewnętrzne sprawy innego uczestnika stosunków międzynarodowych. Taki wniosek musi pozyskać szeroką akceptację społeczną oraz musi być zaakceptowany przez stałych członków Rady Bezpieczeństwa. Ponadto państwa zgłaszające lub popierające wniosek powinny złożyć deklaracje o wydzieleniu sił do reali-

zacji takiego zadania. Ostateczna akceptacja operacji pokojowej następuje w wyniku decyzji Rady Bezpieczeństwa, składającej się z 15 członków. Decyzja o użyciu sił zbrojnych zapada w wyniku głosowania członków Rady. Wymagane jest 9 głosów za użyciem z ogólnej liczby 15, w tym żaden głos sprzeciwu nie może być głosem jednego ze stałych członków Rady.

W przyszłości ONZ coraz częściej powinno przejmować pełną odpowiedzialność za światowy pokój. Wymagało to będzie odpowiedniego przygotowania się do nowych wyzwań. Coraz nowsze i mało przewidywalne sytuacje stawiają przed Siłami Pokojowymi ONZ coraz inne zadania. Zmienność sytuacji społecznej i politycznej na świecie jest podstawowym czynnikiem wpływającym na charakter ewolucji operacji pokojowych. Na podstawie dotychczasowego angażowania się ONZ w proces normalizacji stosunków międzynarodowych i utrzymania pokoju, można wnioskować, że ONZ:

- będzie łagodziło sytuacje kryzysowe pomiędzy uczestnikami stosunków międzynarodowych wg zasad określonych przez Rozdział VI Karty NZ;
- w przypadku narastania sytuacji kryzysowych na poziomie wojny lub agresji na progu poniżej poziomu wojny zagrażających zbiorowemu bezpieczeństwu podejmie środki w myśl rozdziału VII Karty NZ w celu deeskalacji konfliktu;
- coraz częściej będzie podejmowało środki do regulacji sporów i konfliktów dotychczas postrzeganych jako wewnętrzna sprawa państwa, w sytuacjach nieprzestrzegania praw człowieka, dążności do wyzwolenia się i samostanowienia narodu nie posiadającego państwa lub powstawania sytuacji zagrażających zbiorowemu bezpieczeństwu;
- podejmie próbę ratowania podupadających państw, których upadek może doprowadzić do destabilizacji sytuacji pokojowej w regionie;
- coraz więcej zadań w operacjach pokojowych będzie realizowało siłami pokojowymi stworzonymi z funkcjonariuszy policji lub jednostek wojskowych działających metodami policji oraz instytucji humanitarnych, zwłaszcza podczas regulacji stosunków wewnątrz państwa;
- w przypadku działań wymuszenia pokoju zadanie ich realizacji narzędziami i metodami walki zbrojnej ONZ powierzy uznanym światowym organizacjom militarnym realizującym politykę zbiorowego bezpieczeństwa np. NATO (w wyniku takiej sytuacji organizacja militarna, regionalna lub kraj wiodący pro-

wadzą operację reagowania kryzysowego działając na przyczyny lub skutki kryzysu):

- realizację zadań militarnych ONZ może również powierzyć deklarującemu swoją gotowość państwu kierunkowemu do zorganizowania wielonarodowych sił pokojowych.

W celu zapobiegania konfliktom przewiduje się wprowadzanie w rejon mandatowy prewencyjnych sił pokojowych. Wskazuje, to na aktywne kształtowanie pokoju na świecie przez ONZ. Oznacza to również, że **coraz częściej pokój postrzegany jest przez społeczność międzynarodową, jako najwyższa wartość**. Współcześnie bezpieczeństwo światowe staje się prymatem w polityce przed bezpieczeństwem narodowym. Oznacza to, że relacje odwracają się, gwarantem bezpieczeństwa narodowego jest bezpieczeństwo światowe, a nie odwrotnie. Pierwsza połowa XX wieku dostarczyła negatywnych doświadczeń, gdzie pokój warunkowany był bezpieczeństwem narodowym na subiektywnych warunkach. Druga połowa XX wieku wskazywała, że podstawą *bezpieczeństwa międzynarodowego*⁹⁴ był pokój warunkowany równowagą sił, z którego wynikało bezpieczeństwo narodowe. Obecnie możliwość kształtowania bezpieczeństwa zbiorowego postrzegana jest wielobiegunowo. **W wielobiegunowości następuje przesuwanie się środka ciężkości zawsze w tym kierunku, w którym zabezpieczone są interesy wielu uczestników stosunków międzynarodowych**. Oznacza to, że problemy kształtowania pokoju nie należą tylko do supermocarstw, a do wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych.

Na bezpieczeństwo składają się środki i instytucje bezpieczeństwa: **wojskowego** (środki kontroli zbrojeń, rozbrojenia, budowy zaufania, samoobrony itd.); **politycznego** (środki pokojowego rozstrzygania sporów, „*rozbrojenia moralnego*”, pokojowego współistnienia, układy regionalne, sankcje, środki kontroli przez ujawnianie itd.); **ekonomicznego** (środki i instytucje nowego międzynarodowego ładu ekonomicznego, eliminacji barier, wzmocnienia wymiany handlowej, budowy zaufania ekonomicznego, walki z protekcjonizmem itd.); **kulturowo-cywilizacyjnego** (środki i instytucje rozwijania tożsamości narodowej, dziedzictwa kulturalnego, koncepcji wspólnego dziedzictwa ludzkości, prawa człowieka, pacyfistyczna działalność organizacji, ludzi dobrej woli, religii, wyznań, środki i instytucje budowy pokojowej świadomości itd.)⁹⁵. Wszystkie z wyszczególnionych czyn-

⁹⁴ Bezpieczeństwo międzynarodowe – (...) *układ stosunków międzynarodowych, który zapewnia wspólne bezpieczeństwo państw danego systemu międzynarodowego*. Zob., *Leksykon pokoju*, Warszawa 1987.

⁹⁵ Por., Z. Berent, *Pokój międzynarodowy i bezpieczeństwo – próba definicji*. [w:] *Sprawy międzynarodowe*, Warszawa 1980.

ników i relacje pomiędzy nimi są podstawą kształtowania bezpieczeństwa międzynarodowego (rys. 4.3.3.1). **Za główny warunek przyjmuje się jednak odpowiedni poziom uświadomienia i uzgodnienia interesów uczestników stosunków międzynarodowych.**

Rys. 4.3.3.1. Uwarunkowania hipotetycznych operacji pokojowych

Jednym z instrumentów sprawnego działania organizacji pokojowej na sytuacje kryzysowe jest zapobieganie oraz prognozowanie rozwoju wydarzeń w regionie lub na świecie. Prognozowanie rozwoju wydarzeń pozwala podejmować środki prewencyjne, uniemożliwiające przekształcanie się sporów w konflikt zbrojny.

Analiza przebiegu sytuacji konfliktowych rozwiązywanych, metodami walki zbrojnej pozwala postawić tezę, że organizacja pokojowa powinna posiadać instrumenty prawne, natomiast uczestnictwo sił prewencyjnych powinno być powierzone organizacji militarnej (np. NATO) lub państwu zgłaszającemu taki akces. Światowa organizacja pokojowa powinna posiadać możliwość szybkiego użycia sił w sytuacjach łagodzenia lub zapobiegania sytuacjom kryzysowym wewnątrz państw o niestabilnych systemach polityczno-prawnych. Takie zadania mogłyby w zależności od sytuacji spełniać siły policyjne i organizacje humanitarne. W sytuacjach rozwiązywania sytuacji kryzysowych narzędziami i metodami walki zbrojnej celowo jest takie zadanie powierzyć organizacji militarnej. Stąd wynika, że **organizacja pokojowa powinna posiadać szersze kompetencje prawne w zakresie szybkiego inicjowania operacji pokojowej na źródła kryzysu.** Natomiast uznane **organizacje militarne zbiorowego bezpieczeństwa powinny złożyć zobowiązanie gotowości do sprawnej likwidacji źródeł kryzysu metodami walki zbrojnej.** Taki podział ról w operacjach o charakterze pokojowym wynika z faktu posiadania przez organizację militarną, dowództw i procedur działania metodami walki zbrojnej. Natomiast na działania militarne zezwala mandat organizacji pokojowej, który determinowany jest

kształtowaniem pokoju na warunkach prawa międzynarodowego. Takie postrzeganie wymuszania zachowań pokojowych wskazuje na wielobiegunowość współuczestników wielonarodowej operacji pokojowej. Nakłada również odpowiedzialność za kształtowanie pokoju na wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych, a nie tylko na supermocarstwa.

Współcześnie i w przyszłości będzie rosła rola wielonarodowych sił w utrzymywaniu pokoju na świecie. W takim rozumieniu siły pokojowe powinny być utrzymywane w odpowiednim stopniu gotowości bojowej. Stąd, można przewidywać, że w przyszłości **główną funkcją zewnętrzną narodowych sił zbrojnych, będzie zapewnienie funkcjonowania systemu bezpieczeństwa międzynarodowego w ramach wielonarodowych sił pokojowych.** Wskazuje na to coraz szerszy udział wydzielonych sił zbrojnych z różnych państw w operacjach pokojowych. Wyniki badań wskazują, że zakres użycia sił zbrojnych w operacjach pokojowych ulega stałemu zwiększeniu, co związane jest z coraz bardziej złożonym charakterem sytuacji. Sytuacje te, rodzą zagrożenia o różnorodnym stopniu trudności rozwiązania ich środkami politycznymi, co z kolei wymusza użycie wielonarodowych sił pokojowych.

Współczesność wskazuje, iż ONZ posiada instrumenty do prowadzenia działań pokojowych, w których strony wyraziły na to zgody. Jednak coraz więcej będzie sytuacji, w których strony nie wyrażają gotowości do współpracy. Czy w takich sytuacjach należy rezygnować z działania na przyczyny bądź skutki sytuacji kryzysowych? Można postawić tezę, iż **wszelkie działania pokojowe, w których strony konfliktu wyraziły zgodę na prowadzenie działań pokojowych celowo jest definiować jako operacje pokojowe, organizowane i kierowane przez ONZ lub regionalną organizację pokojową.** Natomiast w przypadku, gdy strony konfliktu nie wyrażają gotowości do współpracy w zakończeniu konfliktu, celowo jest definiować je, jako **operacje reagowania kryzysowego.** Podstawą prowadzenia operacji reagowania kryzysowego powinien być mandat Rady Bezpieczeństwa ONZ wydany organizacji militarnej lub regionalnej organizacji, która posiada możliwości skutecznego usunięcia lub neutralizacji przyczyny militarnej konfliktu. Uogólniając operacje pokojowe powinny być prowadzone w sytuacjach: zagrożenia dla światowego pokoju; zwiększenia efektywności działania na rzecz likwidacji zaistniałych zagrożeń; podejmowania kroków do budowania trwałego pokoju pomiędzy dotychczasowymi przeciwnikami.

ZAKOŃCZENIE

Zmiany w założeniach używania sił zbrojnych do wspierania zamierzeń politycznych państwa w kształtowaniu bezpieczeństwa stawiają przed nimi nowe zadania i wyzwania. Powoduje to konieczność postrzegania zmian w formach i metodach używania i działania wydzielonych zgrupowań zadaniowych sił zbrojnych. Wymaga to innego postrzegania operacji w aspekcie wspieranego celu – kształtowania bezpieczeństwa narodowego, regionalnego i światowego. Stąd, w niniejszej pracy zaproponowano w aspekcie zmian i wyzwań sił zbrojnych w kształtowaniu bezpieczeństwa nowe założenia sztuki operacyjnej postrzeganej holistycznie w stosunku do jej przedmiotu badań. Sztuka operacyjna stanowi teorię operacji i nie powinna być postrzegana przez pryzmat rodzaju sił zbrojnych, które nie organizują i nie prowadzą operacji, a przygotowują tylko wydzielone siły do uczestnictwa w nich. Stąd sztuka operacyjna w swej strukturze powinna być postrzegana jako podstawy sztuki operacyjnej i teoria operacji. Przedmiotem jej badań powinna być operacja jako forma wspierania zamierzeń politycznych państwa poprzez użycie wydzielonych zgrupowań zadaniowych sił zbrojnych. Przedmiotem badań współczesnej sztuki operacyjnej powinna być operacja postrzegana holistycznie, a nie przez pryzmat rodzajów sił zbrojnych. Przedmiotem zainteresowania współczesnej sztuki operacyjnej powinno być organizowanie i prowadzenie operacji w aspekcie jej funkcji w kształtowaniu bezpieczeństwa oraz założeń prowadzenia operacji wojennej, reagowania kryzysowego i pokojowej. Celem poznawczym sztuki operacyjnej powinno być wyjaśnienie zjawiska operacji, jej ewolucja w aspekcie praw kierujących jej rozwojem oraz prognozowanie kierunków jej rozwoju. Natomiast celem użytkowym powinno być stworzenie wiedzy dotyczącej operacji, systemu pojęć i metodologii prowadzenia jej badań.

Konsekwencją tak rozumianej sztuki operacyjnej jest unifikacja dotychczasowych podstaw organizowania i prowadzenia operacji oraz założeń używania zgrupowań zadaniowych w operacji. Dotychczasowa wiedza z zakresu sztuki operacyjnej rodzajów sił zbrojnych powinna wzbogacać teorię używania zgrupowań zadaniowych w operacji na różnych poziomach osiągania jej celów.

Wyznacznikiem współczesnych operacji powinien być wpływ osiąganego celu militarnego na cel polityki bezpieczeństwa państwa. Podejście do rozwiązywanego problemu determinowane oczekiwanym stanem końca operacji, a nie możliwościami i sytuacją bieżącą. Jednym z wyznaczników operacji jest swoboda decydowania i działania dowódcy

operacyjnego, która w istocie powoduje, że dowódca operacyjny dobiera konieczne środki do optymalnej metody osiągnięcia celu.

Natomiast wyznacznikiem sztuki operacyjnej jako dyscypliny naukowej są kryteria powszechnie przyjęte w świecie nauki do wyróżnienia dyscypliny naukowej z danego obszaru wiedzy.

Współczesna sztuka operacyjna w osiągnięciu celu operacji powinna kierować się założeniem powodowania minimalnych strat (tylko koniecznych) w osiągnięciu celu po obu stronach konfliktu.

Założenia współczesnej sztuki operacyjnej zawarte na łamach niniejszej pracy są zasadne, jeżeli przesłanki do ich powstania były i będą prawdziwe. Podstawowym paradygmatem powinno być dążenie do deeskalacji napięć, poprzez używanie wydzielonych zgrupowań sił zbrojnych w uwarunkowaniach i z poszanowaniem podmiotowości innych uczestników konfliktu.

WYKAZ SCHEMATÓW, SZKICÓW, TABEL I RYSUNKÓW

L.p.	Nazwa	Rozdział, podrozdział, numer	Strona
<i>Schematy</i>			
1	Zasadnicze etapy elementy badawcze	1.3.1	11
<i>Szkice</i>			
1	Typowe ugrupowanie na przykładzie bitwy pod Breitefeld	2.1.1	25
<i>Tabele</i>			
1	Ewolucja czynnika czasu w aspekcie realnego działania	4.1.1	156
2	Porównanie cech różnych działań	4.1.2	171
<i>Rysunki</i>			
1	Sztuka wojenna i jej specjalności w naukach wojskowych	3.1.1	123
2	Funkcje przedmiotowe sztuki wojennej	3.1.2	128
3	Funkcja praktyczna sztuki operacyjnej	3.2.1	135
4	Funkcja teoretyczna sztuki operacyjnej	3.3.1	140
5	Zależności pomiędzy funkcją teoretyczną i praktyczną sztuki wojennej i ich wpływ na sztukę operacyjną	3.3.2	144
6	Funkcja dydaktyczna sztuki operacyjnej	3.4.1	146
7	Klasyfikacja operacji według kryterium wspieranego celu polityki państwa	4.1.1	153
8	Determinanty hipotetycznych operacji	4.1.2	154
9	Czynniki kreujące charakter współczesnych operacji	4.1.3	158
10	Klasyfikacja zagrożeń i ich wpływ na typy operacji	4.1.4	159
11	Skład sił we współczesnych operacjach	4.1.5	174
12	Założenia tworzenia zgrupowań zadaniowych	4.1.6	177
13	Przedmiot i cel badań sztuki operacyjnej	4.2.1	185
14	Kryteria wyróżniające operacje	4.2.2	186
15	Istota podejścia operacyjnego i taktycznego do planowania osiągnięcia celów	4.2.3	187
16	Główny i szczegółowe przedmioty badań sztuki operacyjnej	4.2.4	188
17	Uwarunkowania operacji wojennych	4.3.1.1	196
18	Strefy działań w geoprzestrzeni odpowiedzialności dowódcy operacyjnego (wariant)	4.3.1.2	200
19	Funkcje poszczególnych stref w systemie osiągnięcia celu głównego operacji	4.3.1.3	201
20	Uwarunkowania hipotetycznych operacji pokojowych	4.3.3.1	227

LITERATURA

1. Afganistan. Militarny i pozamilitarny wymiar stabilizacji. Materiały z konferencji naukowej, AON, Warszawa 2007.
2. Apanowicz J., Metodologia nauk, Toruń 2003.
3. Balcerowicz B., Czynniki geograficzne w strategii wojennej RP, AON, Warszawa 1991.
4. Balcerowicz B., Pokój i nie-pokój na progu XXI wieku, Bellona, Warszawa 2002.
5. Bauer P. Polak B., Armia Poznań w wojnie obronnej 1939, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1982.
6. Beaufre A., Wstęp do strategii. Odstraszenie i strategia, MON, Warszawa 1968.
7. Benoist Méchin, Niemcy i armia niemiecka 1918-1938. Tom I, wyd. Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, Warszawa 1938.
8. Bloch J., Przyszła wojna, wyd. Gebethner i Wolff, Kraków 1899.
9. Carl von Clausewitz, O wojnie, wyd. TEST, Lublin 1995.
10. Chocha B., Rozważania o sztuce operacyjnej, MON, Warszawa 1984.
11. Czaputowicz J. (red. nauk), Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa, wyd., Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2003.
12. Czupryński A. (red.), Kształcenie myślenia operacyjnego. Materiały z konferencji naukowej, AON, Warszawa 2005.
13. Czupryński A., Myślenie operacyjne w sztuce wojennej, AON, Warszawa 2006.
14. Czupryński A. (red. nauk.), Przedmiot badań i system pojęć współczesnej sztuki wojennej. Materiały z konferencji naukowej, AON, Warszawa 2006.
15. Czupryński A. (red. nauk.), Rozwinięcie operacyjne. Materiały z konferencji naukowej, AON, Warszawa 2006.
16. Dawidczyk A., Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa Polski u progu XXI wieku, AON, Warszawa 2001.
17. Dęga Cz., Uzbrojenie i pole walki wojsk lądowych 2020, Bellona, Warszawa 1995.
18. Dictionary of Military and Associated Terms, Washington 1987.
19. Doktryna prowadzenia operacji połączonych. DD/3. SG WP, Warszawa 2004.
20. Douhet G., Panowanie w powietrzu, BWW, Warszawa 1965.
21. Dzieszynski R., Sadowa 1866, Bellona, Warszawa 2007.
22. Encyklopedia II wojny światowej, wyd. AMBER, Warszawa 1997.
23. Encyklopedia Wojskowa, Warszawa 1932.
24. Feret S., Zarys wojen i sztuki wojennej na przełomie XIX i XX wieku, ASG WP, Warszawa 1960.
25. Feret S., Polska sztuka wojenna 1918-1939, MON, Warszawa 1972.
26. Foch F., O prowadzeniu wojny, Wojskowy Instytut Naukowo – Wydawniczy, Warszawa 1925.
27. Gawliczek P., Pawłowski J., Zagrożenia asymetryczne, AON, Warszawa 2003.

28. Gagor F., Paszkowski K., Międzynarodowe operacje pokojowe w doktrynie obronnej RP, Warszawa 1998.
29. Gilman W.E., Herold D.E., Peacckeping to Euro-Atlantic Security, NATO Defence College, Roma 1994.
30. Görlitz W., Niemiecki sztab generalny. Historia i struktura 1657-1945, Warszawa 1963.
31. Groble A., Prawda i racjonalność naukowa, wyd. Inter Esse, Kraków 1993.
32. Grotius H., O prawie wojny i pokoju, PWN, Warszawa 1957.
33. Hart B.H. Liddell, Strategia. Działania pośrednie, MON, Warszawa 1959.
34. Heller M., Urbaniec J. (red.), Otwarta nauka i jej zwolennicy, wyd. Biblos, Tarnów 1996.
35. Herman H., Geneza sztuki operacyjnej, Warszawa 1992.
36. Herman H., Chrzanowski W., Strasburger D., Sztuka wojenna Wojska Polskiego w latach 1945-1990, AON, Warszawa 1996.
37. Hermann H., Operacyjny wymiar walki zbrojnej, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2004.
38. Historia wojen, Bellona, Warszawa 2004.
39. Hittle J. D., Sztab wojskowy. Zarys historii, MON, Warszawa 1961.
40. Howard M., Wojna w dziejach Europy, Ossolineum, Wrocław 1990.
41. James A.F. Stoner, R. Edward Freeman, Daniel R. Gilbert Jr, Kierowanie, PWN, Warszawa 2001.
42. Jomini H., Obraz rozbiorowy przedniejszych kombinacji wojny, wyd. Leclercq 1835.
43. Jomini H., Zarys sztuki wojennej, MON, Warszawa 1966.
44. Knetki J., Operacje połączone, AON, Warszawa 1996.
45. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku.
46. Kopaliński W., Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych, WP, Warszawa 1994.
47. Kotarbiński T., Hasło dobrej roboty, WP, Warszawa 1975.
48. Kotarbiński T., Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk, Wyd. De Agostini, Warszawa 2003.
49. Koziej S., Między piekłem a rajem: szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku, Adam Marszałek, Toruń 2006.
50. Koziej S., Podstawy i zasady sztuki wojennej, AON, Warszawa 1993.
51. Krauze M. (red.) Operacja „Iracka Wolność”. Materiały z konferencji naukowej, AON, Warszawa 2003.
52. Krajeński W., Prawa nauki, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1982.
53. Krauze M., Szulc B. (red. nauk.), Sztuka wojenna. Kontekst teoretyczny i praktyczny, Adam Marszałek, Toruń 2000.
54. Kutrzeba T., Mossor S., Studium planu strategicznego Polski przeciw Niemcom, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1987.
55. Kutrzeba T., Wojna bez walnej bitwy, Bellona, Warszawa 1998.
56. Laskowski O. (red), Encyklopedia wojskowa, Warszawa 1937.

57. Leksykon wiedzy wojskowej, MON, Warszawa 1979.
58. Liddell Hart B. H., Strategia, działania pośrednie, MON, Warszawa 1959.
59. Livesey A., Wielcy dowódcy i ich bitwy, Warszawa 1998.
60. Ludendorf E., Wojna totalna, Warszawa 1959.
61. Łepkowski W., Podstawy strategii wojskowej, AON, Warszawa 1993.
62. Łukomski G., Polak B., Wrzosek M., Wojna polsko-bolszewicka 1919-1920. Tom 1, Koszalin 1990.
63. Madejski A., Nauka wojenna, Warszawa 1981.
64. Mała Encyklopedia Wojskowa, MON, Warszawa 1967.
65. Matuszak Z., Obrona operacyjna w europejskiej myśli wojskowej 1918-1939, Piotrków Trybunalski 2001.
66. Marczak J., Pawłowski J., O obronie militarnej Polski przełomu XX-XXI wieku, Bellona, Warszawa 1995.
67. Michalak W., Siły powietrzne w operacji połączonej, AON, Warszawa 2002.
68. Miecznikowski R., Sztuka operacyjna marynarki wojennej. Zasady ogólne, wyd. WSMW, Gdynia 1977.
69. Mossor S., Sztuka wojenna w warunkach nowoczesnej wojny, MON, Warszawa 1986.
70. Mucha L., Prawa wojny i walki zbrojnej, ASG WP, Warszawa 1978.
71. Münkler H., Wojny naszych czasów, Wyd. WAM, Kraków 2004.
72. NATO Glossary of Terms and Definitions - AAP-6(U), May 1996.
73. Nożko K., Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej. Warszawa 1973.
74. Omyła M., Zarys logiki, WSiP, Warszawa 1995.
75. Pawłowski J., Strategiczne problemy i dylematy we współczesnym świecie, Adam Marszałek, Toruń 2004.
76. Popow M., Istota praw walki zbrojnej, Moskwa 1964.
77. Popularna Encyklopedia Powszechna, wyd. FOGRA, Kraków 1996.
78. Porwit M., Komentarze do historii polskich działań obronnych w 1939 roku, wyd. Czytelnik, Warszawa 1969.
79. Posobiec J., (red. nauk.) System pojęć sztuki operacyjnej i taktyki wojsk lądowych, AON, Warszawa 2007.
80. Ratajewski J., Elementy naukoznawstwa i główne kierunki rozwoju nauki europejskiej, wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1993.
81. Razin E., Historia sztuki wojennej. Tom III, MON, Warszawa 1964.
82. Raźnikiewicz Z., Powstanie i zaczątki rozwoju sztuki wojennej w starożytnych państwach Bliskiego i Dalekiego Wschodu (od ich powstania do V w.n.e.), ASG WP, Warszawa 1957.
83. Raźnikiewicz Z., Sztuka wojenna Wielkiej Burżuazyjnej Rewolucji Francuskiej i w okresie wojen napoleońskich (1796-1815), ASG, Warszawa 1958.
84. Raźnikiewicz Z., Sztuka wojenna w starożytnym Rzymie okresu Rzeczypospolitej i Cesarstwa (V w.p.n.e – V w.n.e.), ASG WP, Warszawa 1958.

85. Rola-Arciszewski S., Sztuka dowodzenia na Zachodzie Europy, wyd. Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1934.
86. Rotfeld A. D. (red.), Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku, wyd. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2002.
87. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2005 r. w sprawie szczegółowych warunków użycia pododdziałów i oddziałów Policji oraz Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w razie zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub zakłócenia porządku publicznego, Dz. U. 2005 Nr 135.
88. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2003 r. w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa oraz ich szczególnej ochrony (Dz. U. Nr 116, poz. 1090).
89. Skawin W., Podstawowe zasady sztuki operacyjnej i taktyki, MON, Warszawa 1972.
90. Siemionow W., Radziecka sztuka operacyjna, MON, Warszawa 1961.
91. Sikorki W., Przyszła wojna, MON, Warszawa 1984.
92. Skibiński F. O sztuce wojennej na północno-zachodnim teatrze działań wojennych, MON, Warszawa 1977.
93. Skibiński F., Rozważania o sztuce wojennej, WIH, Warszawa 1990.
94. Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 2002.
95. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, BBN, Warszawa 2007.
96. Strategia wojskowa Rzeczypospolitej Polskiej, MON, Warszawa 2004.
97. Studia z wojny światowej 1914-1918. Tom I. Kampania jesienna w Prusach Wschodnich, WIN-W, Warszawa 1924.
98. Sun Tzu, Sun Pin, Sztuka wojny, wyd. HELION, Gliwice 2004.
99. Sun Tzu, Sztuka wojny, wyd. Przedświt, Warszawa 1994.
100. Sun Zi, Sztuka wojenna, wyd. vis-à-vis, Kraków 2004.
101. Szaniawski K., O nauce, rozumowaniu i wartościach, PWN, Warszawa 1994.
102. Szpyra R. (red. nauk.), Sztuka operacyjna sił powietrznych, AON, Warszawa 2007.
103. Sztumski J., Wstęp do metod i technik badań społecznych, wyd. „Śląsk”, Katowice 2005.
104. Szulc B., Zieliński J., Sadowski S., Prawa i reguły walki zbrojnej, AON, Warszawa 1997.
105. Targowski A. (red.), Obrona Polski dziś i jutro, Bellona, Warszawa 1993.
106. Tatarkiewicz W., Historia filozofii. Tom pierwszy. Filozofia starożytna i średniowieczna, PWN, Warszawa 1997.
107. The Military Concept for NATO Peace Support Operations MC-327/1.
108. Toffler A. i H., Wojna i antywojna, wyd. MUZA S.A., Warszawa 1997.
109. Toffler A., Trzecia fala, PIW, Warszawa 1997.
110. Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej, Dz. U. 2002 Nr 62.
111. Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym, Dz. U. Nr 113.

112. Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jednolity wg zmian z 06.07.2002), Dz. U. 2002 Nr 81.
113. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji.
114. Użycie lotnictwa i naziemnych sił obrony powietrznej w operacjach reagowania kryzysowego. Materiały z sympozjum, AON, Warszawa 2007.
115. Wiatr M., Między strategią a taktyką, wyd. Marszałek S-ka, Toruń 1999.
116. Wiatr M., Operacje połączone, Adam Marszałek, Toruń 2006.
117. Wiatr M. (red.), Myślenie i działanie operacyjne jako przedmiot kształcenia. IDEA-1, AON, Warszawa 2000.
118. Wiatr M., Sztuka operacyjna państw NATO, AON, Warszawa 1998.
119. Wiatr M., Zasady i procedury przygotowania oraz prowadzenia kampanii (operacji) wielonarodowych połączonych sił sojuszu, AON, Warszawa 2000.
120. Wyszczelski L., Niemen 1920, Bellona, Warszawa 1991.
121. Zasady planowania operacyjnego w Siłach Zbrojnych RP. DD/3.5, ASG WP, Warszawa 2003.
122. Zawadzki S., Teoretyczna myśl wojskowa w starożytności. Charakterystyka ważniejszych dzieł wojskowo-teoretycznych, ASG WP, Warszawa 1958.
123. Zieliński M., Sztuka operacyjna. Część I. Operacje morskie, AMW, Gdynia 2007.
124. Zieliński J. (red.), Podstawowe założenia dydaktyki sztuki operacyjnej, AON, Warszawa 2002.
125. Zieliński J., Czupryński A., Panek B., Operacje wojsk lądowych – kierunki ewolucji. OPERACJA, AON, Warszawa 2003.
126. Zieliński J. (red.), Podstawowe założenia operacji połączonych, AON, Warszawa 2000.
127. Zieliński J., Sztuka operacyjna wojsk lądowych jako specjalność sztuki wojennej. SZTUKA, AON, Warszawa 2002.
128. Zieliński J., Teoretyczne podstawy walki zbrojnej, AON, Warszawa 1995.
129. Zieliński J., Teoria walki zbrojnej, AON, Warszawa 1993.
130. Zieliński J., Zarys teorii sztuki operacyjnej Wojsk Lądowych RP, Adam Marszałek, Toruń 1998.

~~S/7068
Cryt. 355.67~~